Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh national pedagogical university after Abai

ХАБАРШЫ
ВЕСТНИК
BULLETIN

«Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясы
Серия «Социологические и политические науки»
Series of «Sociological and Political sciences»
№3 (71)

Алматы, 2020

Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті

ХАБАРШЫ

«Әлеуметтік және саяси ғылымдар»
сериясы
№3(71), 2020

2001 ж. бастап шығады.
Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір

Бас редактор:
ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, филос.ғ.д., проф.
Р.Б. ӘБСАТТАРОВ

Бас редактордың орынбасары:
Г.О. Насимова – *с.ғ.д., проф.*

Редакция алқасы:
ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, ә.ғ.д., проф.
З.К. Шаукенова,
ә.ғ.д., проф. **Г.С. Абдирайымова**,
ә.ғ.д., проф. **З.Ж. Жаназарова**,
PhD докторы, проф. **Лим Че Ван**
(Оңтүстік Корея),
ә.ғ.д., проф. **Н.П. Нарбут** (Ресей),
филос.ғ.д., проф. **И.А. Рау** (Германия),
ә.ғ.д., проф. **Т.Ж. Қалдыбаева**,
с.ғ.д., проф. **С.В. Решетников**
(Белоруссия),
PhD докторы, проф. **Лоранс Тен**
(Франция),
с.ғ.д., проф. **А.И. Шалтыков**,
филос.ғ.д., проф. **Е.А. Харьковщенко**
(Украина),
с.ғ.д., проф. **Н.П. Медведев** (Ресей),
с.ғ.д., профессор **Б.М. Торогелдиева**
(Қырғызстан),
с.ғ.д., доцент **А.Ж. Мұқажанова,**
с.ғ.д., доцент **Н.Б. Сейсен**
Е.А. Жалмагамбетов
(жауапты хатшы)

© Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2020

Қазақстан Республикасының мәдениет
және ақпарат министрлігінде 2009 жылы
мамырдың 8-де тіркелген №10107-Ж

Басуға 30.09.2020 қол қойылды.
Пішімі 60x84 $^{1}/_{8}$. Көлемі 33.75 е.б.т.
Таралымы 300 дана. Тапсырыс 270.
050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ
Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасы

М А З М Ұ Н Ы
С О Д Е Р Ж А Н И Е
C O N T E N T

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ
ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ
PROBLEMS OF POLITICAL SCIENCE

Жеңісбек Т. Қазақстандағы жастардың саяси мәдениетінің қалыптасу ерекшелігі 7
Женисбек Т. Особенности формирования политической культуры молодежи в Казахстане
Zhengisbek T. Features political culture formation youth in Kazakhstan

Kerimova Zh.K., Akhapov E.A., Shimizu K. Yokohama eco-model city's policy on waste management 16
Керімова Ж.Қ., Ахапов Е.А., Шимидзу К. Йокохама эко-модель қаласының қалдықтарды басқару секторындағы саясаты
Керимова Ж.К., Ахапов Е.А., Шимидзу К. Политика управления отходами эко-модели города Йокогама

Славецкий. В.Ю. Даирова М.К., Каконова М.М. Мировые глобальные системы и малые государства: геополитический аспект. 22
Славецкий. В.Ю. Даирова М.К., Каконова М.М. Әлемнің жаһандық жүйелері мен кіші мемлекеттер: геосаяси аспектісі.
Slavetskiy V.Y., Dairova M.K., Kakonova M.M. Global systems and small States: geopolitical aspect.

Жекенов Д.К., Ахмедова А.К., Азнабакиева М.А. Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданының даму призмасы арқылы ҚХР-ның ішкі жағдайына шолу 28
Жекенов Д.К., Ахмедова А.К., Азнабакиева М.А. Обзор на внутреннюю ситуацию КНР через призму развития Синьцзян-Уйгурского автономного района
Zhekenov D.Q., Akhmedova A.K., Aznabakiyeva A.M. Overview of the internal situation of the PRC through the prism of development Xinjiang Uygur Autonomous region

Мен Д.В., Хамитова Н. Е. Перспективы межкультурного диалога между Центральной Азией и Республикой Корея 38
Мен Д.В., Хамитова Н. Е. Орталық Азия мен Корея Республикасы арасындағы мәдениаралық диалогтың келешегі
Men D.B., Hamitova N.E. Prospects for a intercultural dialogue between Central Asia and the Republic of Korea

Seysen N.B., Andamas A.N. Tourism in the socio-political structure of Kazakhstan society 44
Сейсен Н. Б., Андамас А. Н. Туризм в социально-политической структуре казахстанского общества
Сейсен Н. Б., Андамас А. Н. Қазақстан қоғамының әлеуметтік-саяси құрылымындағы туризм

ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИОЛОГИИ
TOPICAL ISSUES OF SOCIOLOGY

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия «Социологические и политические науки»
№3(71), 2020

Выходит с 2001 года.
Периодичность – 4 номера в год

Главный редактор:
член-корр. НАН РК, д.филос.н., проф.
Р.Б. АБСАТТАРОВ

Зам. главного редактора:
д.полит.н., проф. **Г.О. Насимова**

Редакционная коллегия:
член-корр. НАН РК, д.с.н., проф. **З.К. Шаукенова**,
д.с.н., проф. **Г.С. Абдирайымова**,
д.с.н., проф. **З.Ж. Жаназарова**,
д.PhD, проф. **Лим Че Ван** (Южная Корея),
д.с.н., проф. **Н.П. Нарбут** (Россия),
д.филос.н., проф. **И.А. Рау** (Германия),
д.с.н., проф. **Т.Ж. Калдыбаева**,
д.п.н., проф. **С.В. Решетников** (Белоруссия),
д.PhD, проф. **Лоранс Тен** (Франция),
д.полит.н., проф. **А.И. Шалтыков**,
д.филос.н., проф. **Е.А. Харьковщенко** (Украина),
д.полит.н., проф. **Н.П. Медведев**, (Россия),
д.п.н., профессор **Б.М. Торогелдиева** (Кыргызстан),
д.полит.н., доцент **А.Ж. Мукажанова**,
д.полит.н., доцент **Н.Б. Сейсен**
Е.А. Жалмаганбетов
(ответ. секретарь)

© Казахский национальный педагогический университет имени Абая, 2020

Зарегистрировано
в Министерстве культуры и информации
Республики Казахстан
8 мая 2009 г. №10107-Ж

Подписано в печать 30.09.2020.
Формат 60x84 $^{1}/_{8}$. Объем 33.75 уч.-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 270.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»
Казахского национального
педагогического
университета имени Абая

Тауенов Қ.Е., Еспенова Т.Т. Эйджизм - қартаюдың әлеуметтік мәселесі ретінде 49
Тауенов К.Е.,. Еспенова Т.Т. Эйджизм – социальная проблема старения
Tauenov K.E., Espenova T.T. Ageism – a social problem of aging

Бейсенова А.А. Карьерные стратегии современных женщин 53
Бейсенова А.А. Қазіргі заманғы әйелдердің мансаптық стратегиялары
Beissenova A.A. Career strategies for modern women

Досмахамбетұлы Ғ., Онучко М.Ю. Дін және қоғам: теориялық-гносеологиялық аспект 58
Досмахамбетулы Г., Онучко М.Ю. Религия и общество: теоретико-гносеологический аспект
Dosmakhambetuly G., Onuchko M.U. Religion and society: theoretical and genealogical aspect

Shnarbekova M.K. Rethinking the accessibility of higher education: sociological analysis 67
Шнарбекова М.К. Жоғары білімге қолжетімділік мәселесін қайта қарастыру: әлеуметтанулық талдау
Шнарбекова М.К. Переосмысление доступности высшего образования: социологический анализ

Шорманбаева Д. Г., Ивлева Е.Н., Хмельницкая О. М., Сейдинова М.А. Социокультурная методология как теоретическое основание анализа трансформации современного общества 73
Шорманбаева Д. G., Ivleva Ye.N., Khmelnytskaya O. M., Seydinova M.A. Әлеуметтік-мәдени әдіснама талдаудың теориялық негізі ретінде қазіргі қоғамның трансформациясы
Shormanbayeva D.G, Ivlyeva Ye. N., Khmelnitskaya O. M., Seydinova M.A. Socio-cultural methodology as a theoretical basis for analyzing the transformation of modern society

ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ ОРТАҚ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕРІ
СОВМЕСТНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ УЧЕНЫХ КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖЬЯ
JOINT RESEARCHES OF SCIENTISTS OF KAZAKHSTAN AND ABROAD

Абсаттаров Р.Б., Рау И.А. Политико-социологические размышления о русском характере 80
Абсаттаров Р.Б., Рау И.А. Орыс халқына тән сипаттама туралы саяси-әлеуметтік ойланып-толғану
Absattarov R.B., Rau I.A. Political and sociological reflections about the Russian character

ЖАС ҒАЛЫМДАР МІНБЕСІ
ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ
TRIBUNE OF YOUNG SCIENTISTS

Абиев Е.М. Медиация как новый тренд в политических процессах Республики Казахстан 94
Абиев Е.М. Медиация Қазақстан Республикасының саяси үдерістеріндегі жаңа тренд ретінде

Kazakh national pedagogical university after Abai

BULLETIN

Series of «Sociological and Political sciences» №3(71), 2020

Periodicity – 4 numbers in a year
Publishing from 2001

Editor-in-Chief:
member-correspondent of NSA of RK, doctor of philosophical science, professor
R.B. ABSATTAROV

Deputy Editor:
doctor of political science, professor
G.O. Nasimova

Editorial Board:
member-correspondent of NSA of RK, doctor of sociological science, professor
Z.K. Shaukenova,
doctor of sociological science, professor
G.S. Abdirayimova,
doctor of sociological science, professor
Z.Zh. Zhanazarova,
doctor of sociological science, professor
T.Zh. Kaldybaeva,
doctor of political science, professor
A.I. Shaltykov,
doctor of political science, professor
Lim Chae Wan (South Korea),
doctor of sociological science, professor
N.P. Narbut (Russia),
doctor of philosophical science, professor
I.A. Rau (Germany),
doctor of political science, professor
S.V. Reshetnikov (Belarus),
doctor of sociological science, professor
Lourans Ten (France),
doctor of philosophical science, professor
Ye.A. Kharkovshcenko (Ukraine),
doctor of political science, professor
N.P. Medvedev (Russia),
doctor of political science, professor
B.M. Toregaldieva (Kyrgyzstan),
doctor of political science, associate professor **A.Zh. Mukazhanova**,
doctor of political sciences, associate professor **N.B. Seisen**
Y.A. Zhalmagambetov
(executive Secretary)

© Kazakh national pedagogical university after Abai, 2020

The journal is registered by the Ministry of Culture and Information RK 8 May 2009. N10107 – Ж

Abiev E. M. Mediation as a new trend in the political processes of the Republic of Kazakhstan

Дуйсенова И.С. «Қоғамдық үрей» ұғымының мәні және оның әлеуметтік ғылымдардағы орны 99
Дуйсенова И.С. Сущность понятия «социальные тревоги» и его место в социальных науках
Duisenova I.S. The essence of «social anxiety» and its place in the social Sciences

Кабдыгалиев Д.Б. Болашак: реалии и перспективы 104
Кабдыгалиев Д.Б. Болашақ: қазіргі жағдайы мен перспективалары
Kabdygaliyev D.B. Bolashak: Prospects and realities

Жумагулов М.О. Вопросы правовой социализации молодежи 110
Жұмағұлов М.О. Жастарды құқықтық әлеуметтендіру мәселелері
Zhumagulov M.O. Issues of legal socialization of young people

Манапова А.Б. Изучение образа жизни в контексте социальной стратификации 115
Манапова А.Б. Қазақстан қоғамының өмір салтын әлеуметтік стратификация кеңмәтінінде зерттеу
Manapova A.B. Study of lifestyle in the context of social stratification

Набиев В.Г. Патриотические ценностные ориентации казахстанской молодежи 121
Набиев В.Г. Қазақстандық жастардың патриоттық құндылық бағдары.
Nabiev V.G. Patriotic value orientations of Kazakhstan youth

Тауенов Қ.Е., Сейсен Н.Б., Ивашов А.А. Қарттардың әлеуметтік қатысуы: мәселеге теориялық көзқарас 127
Тауенов К.Е., Сейсен Н.Б., Ивашов А.А. Социальное участие пожилых людей: теоретический подход к проблеме
Tauenov K.E., Seisen N.B., Ivashov A.A. Social participation of older people: a theoretical approach to the problem

Жангужекова Д.Ж. Дискурс модерна и постмодерна в теориях Ю. Хабермаса 132
Жангужекова Д.Ж. Ю. Хабермас теорияларындағы змодерндік және постмодерндік дискурс
Zhanguzhekova D.Zh. Discourse of modernity and postmodernism in the theories of Y. Habermas

Жумашева М.Б. Мемлекеттік қызмет көрсетулер жағдайындағы «сапа» ұғымының тұжырымдамалық негіздері 137
Жумашева М.Б. Концептуальные основы понятия «качество» в контексте оказания государственных услуг
Zhumasheva M. Conceptual foundations of the definition of «quality» in the context of public services delivery

Сеилханова М.Е., Омиралиева Г.К. Жоғары оқу орындарын зерттеу университеттеріне айналдырудың өзекті мәселелері 143
Сеилханова М.Е., Омиралиева Г.К. Актуальные проблемы трансформации вузов в исследовательские

Signed to print 30.09.2020 Format 60x84 1/8.
Volume 33.75 – ubl.literature. Edition 300 num.
Order 270.

050010, Almaty, Dostyk ave., 13.
KazNPU after Abai

Publishing house «Ulagat»
Kazakh National Pedagogical University after Abai

университеты
Seilkhanova M.E., Omiraliyeva G.K. Topical problems of transformation of universities into research universities

Аймухамбетов Т.Т., Нуров М.М., Ержанова А.Н. Фактор неформальной религиозности молодежи 15
Аймухамбетов Т.Т., Нуров М.М., Ержанова А.Н. Жастардың бейресми діни факторы
Aimukhambetov T.T., Nurov M.M., Yerzhanova A.N. The factor of informal religiosity of youth

Төленді Ш.Қ. Жыныстық зорлық-зомбылық құрбандары болған кәмелеттік жасқа толмаған балалармен әлеуметтік жұмыс технологиялары 157
Толенди Ш.К. Технологии социальной работы с несовершеннолетними детьми, ставшими жертвами сексуального насилия
Tolendi SH.Q. Technologies for social work with underage children who are victims of sexual violence

Шынгысбаев Л.С. К вопросу о развитии государственно-конфессиональных отношений в Республике Казахстан 153
Шыңғысбаев Л.С. Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік-конфессиялық қатынастарды дамыту туралы мәселе жөнінде
Shyngysbayev L.S. On the development of state-confessional relations in the Republic of Kazakhstan

ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК
В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ
FOR THE AID TO THE TEACHER

Nyshanbayev N.K. External educational youth migration in Kazakhstan in the post-quarantine period: political analysis of risks and minimization of negative consequences 169
Нышанбаев Н.К. Қазақстанда карантиннен кейінгі кезеңдегі жастардың сыртқы білім алу миграциясы: тәуекелдерді анықтау және негативті салдарларды азайтуға саясаттанулық талдау
Нышанбаев Н.К. Внешняя образовательная молодежная миграция в казахстане в посткарантинный период: политический анализ рисков и минимизация негативных последствий

Шерьязданова Г.Р. Цифровой Казахстан: Роль электронных ИТК в современных условиях казахстанской действительности 175
Шериязданова Г.Р. Цифрлы Қазақстан: Қазақстандық заманауи жағдайындағы электрондық IT рөлі
Sheryazdanova G.R. Digital Kazakhstan: The role of IT in modern conditions of Kazakhstani reality

МЕРЕЙТОЙ
ЮБИЛЕЙ
ANNIVERSARY

Абсаттаров Р.Б. Выдающийся ученый Казахстана 186

Авторлар туралы мәлімет
Сведения об авторах
Information about the authors

[1]Білім және ғылым саласындағы қадағалау және аттестаттау Комитеті (БҒСҚАК) 2003 жылғы 26 маусымдағы №433-3 ж. бұйрығының негізінде Абай атындағы ҚазҰПУ-дың «Хабаршы» журналы «Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясын саяси және әлеуметтанулық ғылымдар бойынша (23.00.00; 22.00.00 мамандықтары) диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялайтын басылымдар тізбесіне енгізілгені туралы хабарлайды.

[2]На основании приказа Комитета по надзору и аттестации в сфере образования и науки (КНАСОН) №433-3 ж. от 26 июня 2003 г. Вестник КазНПУ имени Абая, серия «Социологические и политические науки» внесен в перечень изданий для публикации основных научных результатов диссертаций по политическим и социологическим наукам (специальность 23.00.00; 22.00.00).

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ
ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ
PROBLEMS OF POLITICAL SCIENCE

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ
ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ
PROBLEMS OF POLITICAL SCIENCE

Жеңісбек Төлен[1]
[1]*«Тұран» университеті*

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАСТАРДЫҢ САЯСИ МӘДЕНИЕТІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІГІ

Аңдатпа

Мақалада Қазақстан қоғамының саяси мәдениетінің қалыптасу және даму ерекшелігі тарихи тұрғыда талданады. Қазақстанның саяси мәдениеті өзінің түп бастауын патриархалды қатынастардан, ғасырлар бойы қалыптасқан коллективтік санадан, кейінірек ықпал еткен тоталитарлық санадан, архаикалық салтқа сенушіліктен, конформизм және мәжбүрлеуге қарсыласпаудан бастау алады. Жастардың саяси көңіл-күйін ұдайы қадағалау, дұрыс бағыттау — саяси мәдениетті тәрбиелеудің маңызды бағыты. Осы тұрғыдан жоғары оқу орындары жастар ұйымдары саяси білім беретін кафедралар профессор-оқытушыларымен бірлестікте мониторинг жүргізуі жақсы нәтижелер береді. Біздің жастарымыз елдегі, әлемдегі саяси үрдістерді дұрыс пайымдауы және бағалауы қажет. Мемлекет саясатын дұрыс түсіну, саяси сауаттылық, идеологиялық кемелділік, сын тұрғысынан ойлау әр түрлі саяси ақпараттарды, көзқарастарды оң бағалай білуге дағдыландырады. Қазақ халқының мінезінің сипаттамалық белгісі оның бөлінбейтін саяси-мәдени қасиеті – максимализмде. Қазақ халқының менталитетіндегі еркіндік оның өмір сүру стиліндегі еркіндікпен тікелей байланысты. Сонымен қатар қоғамда заң алдындағы әділдік, билікке толық берілу, деген секілді тұрақты өзгермейтін дәстүрлер қалыптасып, дамыды. Ұзақ жылдар барысында биліктің тоталитарлы-авторитарлы жүйесі өмір сүруі негізінде халықтың патриархалды менталитеті бекіді. Оның ішінде жастардың саяси мәдениетіне зерттеу жүргізіліп, олардың саяси мәдениетінің, саяси білімі, саяси құндылықтары мен саяси үрдістерге қатысу деңгейі анықталады. Зерттеу жұмысы ғылыми ақпарат жинау формасы негізінде сандық әдістерді қолданды. Зерттеу жұмысының қамту аумағы республикалық деңгейде жүргізілді. Азаматтық мәдениет, саяси мәдениет ғылыми концепцияларына кешенді талдау жасалды. Зерттеу әлеуметтік сауалнама негізінде Қазақстан бойынша барлық жастардың (4млн 510 мың) 0,02% жүргізіліп, сауалнамаға республиканың әр аймағынан 910-ға жуық жас қамтылды және нәтижесі шығарылды. Зерттеу қорытындысы негізінде жастардың саяси мәдениетіндегі проблемалары мен мүмкіндіктері анықталып, ұсыныстар жасалады.

Түйін сөздер: Саяси мәдениет, азаматтық мәдениет, жастар, саяси құндылықтар, саяси белсенділік.

Жеңісбек Төлен[1]

[1]*университет «Туран»*

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ МОЛОДЕЖИ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

В статье исторически анализируются особенности становления и развития политической культуры казахстанского общества. Политическая культура Казахстана берет свое начало из патриархальных отношений, коллективного сознания, сложившегося на протяжении веков, тоталитарного сознания, впоследствии оказавшего влияние на архаический обычай, конформизма и ненависти к принуждению. Постоянное наблюдение за политическим настроением молодежи, правильное направление — важнейшее направление воспитания политической культуры. С этой

точки зрения высшие учебные заведения проводят мониторинг молодежных организаций совместно с преподавателями-профессорами кафедр политического образования. Наша молодежь должна правильно осмыслить и оценить политические процессы в стране, мире. Правильно понимать политику государства, политическую грамотность, идеологическую приверженность, критическое мышление дают навыки позитивной оценки различных политических информаций, взглядов. Характерный признак характера казахского народа в его неделимых политико-культурных свойствах – максимализме. Свобода в менталитетете казахского народа напрямую связана с свободой в стиле его жизни. Кроме того, в обществе формировались и развивались стабильно неизменные традиции, такие как справедливость перед законом, полная передача власти. В течение долгих лет на основе существования тоталитарно-авторитарной системы власти укрепился патриархальный менталитет народа. В частности, проводится исследование политической культуры молодежи, определяется уровень их политической культуры, политических знаний, политических ценностей и участия в политических процессах.Исследовательская работа использовала численные методы на основе форм сбора научной информации. Территория охвата исследовательской работы включала в себя республиканскую основу.Впервые было дано комплексное определение научных концепций гражданской культуры, политической культуры. Исследование было проведено на основе социологического опроса по Казахстану на 0,02% от всей молодежи (4млн 510 тыс.), в опросе приняло участие около 910 молодых людей из разных регионов республики и были отобраны результаты. По итогам исследования будут определены проблемы и возможности политической культуры молодежи, выработаны рекомендации.

Ключевые слова: Политическая культура, гражданская культура, молодежь, политические ценности, политическая активность.

Zhengisbek Tolen[1]

[1]*Turan University*

FEATURES OF POLITICAL CULTURE FORMATION YOUTH IN KAZAKHSTAN

Abstract

The article analyzes the specifics of the formation and development of the political culture of Kazakhstan's society in a historical context. The political culture of Kazakhstan has its origins in patriarchal relations, the collective consciousness formed over the centuries, the totalitarian consciousness that later influenced it, the belief in archaic customs, conformity and resistance to coercion. Constant monitoring and proper orientation of the political mood of young people is an important direction in the education of political culture. From this point of view, monitoring by youth organizations of higher educational institutions together with professors and teachers of political education departments gives good results. Our young people should correctly judge and evaluate political trends in the country and in the world. Correct understanding of state policy, political literacy, ideological maturity, and critical thinking allow you to positively evaluate various political information and views. A characteristic feature of the character of the Kazakh people is its indivisible political and cultural property-maximalism. Freedom in the mentality of the Kazakh people is directly related to freedom in its lifestyle. At the same time, the society has formed and developed stable, unchanging traditions, such as justice before the law, complete surrender to power. Over the years, the patriarchal mentality of the people has been established on the basis of the existence of a totalitarian-authoritarian system of power. In particular, a study of the political culture of young people is conducted, which determines the level of their political culture, political education, political values and participation in political processes. The research paper used quantitative methods based on the form of collecting scientific information. The coverage area of the research was covered by the Republican basis. For the first time, a comprehensive definition of scientific concepts of civil culture and political culture was given. The study was conducted on the basis of a sociological survey of 0.02% of all young people in Kazakhstan (4 million 510 thousand), the survey covered about 910 young people from different regions of the Republic and summed up the results. Based on the results of the study, problems and opportunities in the political culture of young people are identified and recommendations are made.

Keywords: Political culture, civic culture, youth, political values, political activity

Кез-келген мемлекеттің саяси жүйесінің тұрақтылығы мен демократияның дамуы тікелей саяси мәдениетке байланысты. Саяси мәдениет – бұл тарихи қалыптасқан және халықтың, әлеуметтік топ немесе жеке тұлғаның меңгерген саяси санасы мен мінез-құлық нормаларының жиынтығы.

Қазақстанның саяси мәдениеті басқа елдермен салыстырғанда, өзінің спецификалық және характеристикалық ерекшелігімен көзге түседі. Қазақстан азаматтарының саяси құндылықтары, дәстүрлері, менталитеті секілді өзіндік көрініске ие өркениеттік ерекшеліктермен сипатталады.

Қазақ халқының тарихына жүгінер болсақ, көшпенділер өркениетінің жалғасы әрі мұрагері ретінде көшпенділер өркениетіне тән менталитеті, саяси құндылықтары, дәстүрлері қалыптасып, бүгінгі таңда да халық санасында орын алып келеді. Сонымен қатар Кеңестік саяси мәдениет сарқыншақтары да бүгінгі халықтың саяси санасы мен жүріс-тұрысына белгілі бір деңгейде өз ықпалын тигізіп отыр. Тәуелсіздік алғаннан кейін демократиялық даму жолына бет түзеген Қазақстан халқының саяси мәдениеті мен құндылықтарына демократиялық және либералдылық құндылықтар да өзінің барынша ықпалын тигізуде.

Нәтижесінде қазіргі уақытта қоғамда екі саяси мәдениеттің – авторитарлық және демократиялық мәдениеттің күресі байқалып отыр. Осы тұрғыда Қазақстандағы демократиялық саяси мәдениеттің болашағы қандай болмақ деген заңды сұрақ туындайды. Ол авторитарлы-патриархалды саяси мәдениеттің ұдайы жаңғырту факторларын еңсерумен анықталады, және оның жойылуына мүмкіндік жасау қажет [1]. Қазақстанда демократиялық саяси мәдениеттің қалыптасуы қоғамның маңызды тұрақтандырушы факторы болып табылады. Мемлекеттің саяси жүйесінің тұрақтылығы мен демократияның дамуы тікелей халықтың саяси мәдениетіне тәуелді.

Саяси мәдениеті эмпирикалық тұрғыда зерттеген ғалымдар Г.Алмонд пен С.Верба [2] азаматтардың саяси мәдениетінің деңгейін анықтауда оны 3 құрамдас бөлікке бөле отырып зерттейді:

1. Саяси таным (познание), әр адам өзінің саяси құқықтары мен мемлекеттің саяси жүйесін, басқару жүйесін білмей қоғамның саяси өміріне толыққанды араласуы мүмкінсіз. Бұл көрсеткіштерді келесідей бөліктерге бөліп көрсетуге болады:

а) саяси жағдайларға көңіл бөлу деңгейі (ғалымдардың зерттеулері көрсеткендей дамыған елдердің саяси жағдайларға көңіл бөлу көрсеткіші жоғары);

ә) саяси жаңалықтардан хабардар болу және жеке пікірдің болуы, мысалға: саяси партиялардағы лидерді анықтай білу және олардың бағдарламасының мәнін түсіне білу; қаншалықты саяси мәдениет деңгейі жоғары болса соншалықты саяси жаңалықтардан хабардар болу деңгейі мен жеке пікірдің болуының арақатынасы жақындай түседі;

б) саясат саласындағы біліктілік деңгейі.

2. Саясатқа және саяси жүйеге қатынас. Мұнда маңызға ие болатын келесідей көрсеткіштер:

а) биліктің іс-әрекетін бағалау (дамыған елдерде халық санының басым бөлігі үкімет азаматтардың өмірін жақсартуға қолқабыс етеді дегенге сенеді, ал аздаған бөлігі басқа көзқараста болады);

ә) саяси мәселелерді достарыңмен, ата-анаңмен, таныс-білістеріңмен және т.б. талқылау жиілігі және талқылау үшін еркіндіктің болуы;

б) саяси коммуникация формасы яғни адамдар қандай да болмасын саяси партиялар не саяси күштерді еркін түрде қолдауда өздерін қаншалықты қауіпсіз сезінеді;

в) мемлекеттің саяси жүйесіне, оның әртүрлі бағыттардағы жетістіктеріне, әлемдік аренадағы алар орнына, экономикалық жүйесіне, рухани және діни құндылықтарына, ғылымға, өнерге қосқан үлесіне ұлттық мақтаныш сезімі.

3. Қоғамның саяси өміріне қатысу деңгейі. Бұған келесідей көрсеткіштер жатады:

а) жеке тұлғаның саяси белсенділігінің деңгейі;

ә) адамдарғы барынша тиімді саяси өмірге қатысу формасы;

б) мемлекеттік саясат не жергілікті басқару орындарына қатысу (зерттеулер көрсеткендей көп жағдайда біріншіге қарағанда екінші сайланады);

в) элита не басшылық тарапынан қабылданатын шешімдерге ықпал етуге және ықпал етудің әдісін таңдауға яғни саяси партиялар арқылы, мемлекеттік емес ұйымдар, сот, құқықтық органдар арқылы ықпал етуге адамдардың сенімінің болуы [3].

Жоғарыдағы 3 бағдарға сүйене отырып мемлекеттің тұрақты динамикалық дамуында үлкен рөл атқаратын, қоғамның қозғаушы күші болып табылатын жастардың саяси мәдениетін,

құндылықтары мен бағдарларын, ұстанымдары мен принциптерін анықтау маңызды. Өйткені әлемдік тәжірибе көрсеткендей соңғы саяси жағдайлар мысалында (Қырғызстан, Шығыс Еуропа елдері) көптеген мемлекеттердегі саяси тұрақсыздықтар мен революциялар негізінен жастар тарапынан орын алып отыр. Яғни қоғамдағы ең белсенді әрі қозғаушы топ ол жастар. Соған сәйкес Қазақстан Республикасы бойынша барлық аймақтардан жастар арасында сауалнама жүргізілді. Зерттеудің негізгі мақсаты Қазақстанда азаматтық мәдениетті қалыптастыруда жастардың мысалында мемлекет азаматтарының саяси санасын, көзқарасын азаматтық белсенділігін анықтау. Жастардың тұрақты саяси бағдарлары мен азаматтық белсенділігі және ұлтына деген патриоттық сезімі арқылы қоғамның саяси тұрақтылығына жол ашу. Сауалнама Республика бойынша (6 аймаққа бөліп) барлық 4 млн 510 мың 435 жастың 0,02%-не шағып 910 жасты қамтып жүргізілді.

Кесте 1 – Сауалнамаға қатысқан респонденттердің ұлттық ерекшелігі, жасы, білімі

Ұлты		Жасы		Білімі	
Қазақ	70%	18 бен 21 аралығында	42%	жоғары	26%
Орыс	16%	22 мен 25 аралығында	36%	аяқталмаған жоғары	52%
Өзбек	4%	26 мен 29 аралығында	22%	орта	19%
Ұйғыр	3%			аяқталмаған орта	3%
Басқа ұлттар	7%				

Қандай да болмасын қоғамда азаматтардың мемлекетте болып жатқан саяси жағдайлар мен үрдістерге тұрақты көңіл аударып отыруы, оны әрдайым бақылап, оған өзіндік баға беруі - ол азаматтық мәдениеттің бір көрінісі болып табылады. Саяси мәдениет классиктері Г.Алмонд пен С.Верба атап өткендей азаматтық мәдениеттің бастамасы азаматтардың саясатқа деген қызығушылығынан бастау алады [4]. Соған сәйкес Қазақстандағы жастардың саяси сауаттылығы мен көзқарасын анықтау үшін, жастардың саясатқа, болып жатқан саяси жағдайларға қаншалықты қызығатынын анықтау қажет болды.

Сурет 1 – Сіз саясатқа қызығасыз ба?

Сауалнама нәтижесі көрсеткендей елдегі жастардың 22% саясатқа өздерінің *өте қызығатынын* атаса, 34% жастар *қызығатынын*, 35% *аз қызығатынын*, ал 9% жастар саясатқа *мүлдем қызықпайтынын* көрсетті.

Сауалнама қорытындысынан көріп отырғанымыздай көптеген жастардың саясатқа деген қызығушылықтарының аз екендігі және мүлдем қызықпайтын жастардың да үлес салмағының көп екендігі, қоғамдағы жастардың мемлекет билігіне, саясатқа қарағанда әлеуметтік және тұрмыстық жағдайы алаңдататынымен сипатталады. Өйткені статистика бойынша Қазақстанда бүгінгі таңда жарты милионға жуық жас отбасылар өздерінің әлеуметтік жағдайын шеше алмай отыр, яғни тұратын баспаналары жоқ.

Саяси жаңалықтардан оның ішінде Президенттің жыл сайынғы жолдауларынан азаматтардың қаншалықты хабардар екендігін анықтау барысында әлеуметтанушы З.К. Шаукенова әлеуметтік зерттеу жасаған. Нәтижесінде респонденттердің 85,8% Жолдау туралы есіткен, хабары бар, ал 14,2% есітпеген, хабарсыз. Ал енді Жолдаудың мазмұнына келгенде респонденттердің 68,3% біледі тек кейбір бөліктерін ғана, 23,3% мазмұнынан жақсы хабардар, ал 8,5% Жолдаудың мазмұнын мүлдем бейхабар [5].

Осыған орай сауаттылықты көрсететін, жастардың қоғамдағы саяси жаңалықтардан қаншалықты хабардар екендігін анықтағанымызда келесідей жауаптар алынды.

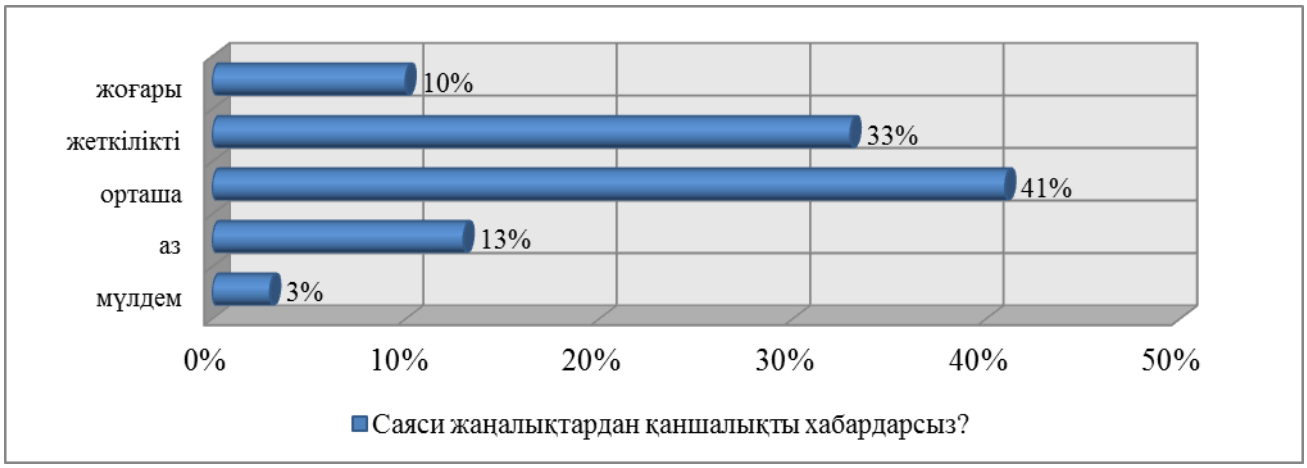

Сурет 2 – Саяси жаңалықтардан қаншалықты хабардарсыз?

Жастардың басым көпшілігі әлемде не болмаса мемлекетте болып жатқан саяси жаңалықтардан жеткілікті хабардар еместігі анықталды, яғни 41% респондент *орташа*, 13% *аз*, 3% *мүлдем* хабардар емеспін деген. Сұралғандардың тек 10% ғана жоғары десе, 33% жеткілікті деп, елдегі жастар өздерінің саясатқа қатты қызыға бермейтіндігін тағы көрсетті.

Осы сұрақты әрі қарай жалғастырушы сауал, әлемде және мемлекетте болып жатқан саяси үрдістерді қаншалықты бақылап отыратындығын анықтағанымызда, нәтижесі төмендегідей өрбіді.

Сурет 3 – Әлемде және мемлекетте болып жатқан саяси процестерді бақылап отырасыз ба?

Бұл сұрақ бойынша да көпшілік жастарға мемлекетте, әлемде болып жатқан саяси үрдістер қатты қызығушылық тудырмайтындығы, соған сәйкес жастардың басым бөлігі ол үрдістерді бақылап, ой елегінен өткізіп отырмайтындығы, яғни 48% *анда-санда* деп немқұрайлылық танытса, 6% *мүлдем* бақыламайтынын алға тартқан. Бірақ жастардың 30% *жиі*, 16% *әрқашан* бақылаймын деп, өздерінің қызығушылық танытатынын аңғартты.

Жастардың қоғамдағы рөлін, азамат ретінде қалыптасуын, көзқарасын, ұстанымын, жүріс-тұрысын анықтау үшін, оған ықпал еткен факторларды білмей мүмкінсіз. Соған орай қоғамдағы жастардың саяси көзқарасы мен азамат ретінде қалыптасуына қандай факторлар ықпал ететінін жастар арасынан сұрағанда, ақпараттық қоғамда бұқаралық ақпарат құралдарының, ақпарат көздерінің (интернет, телеэкран, газет, журнал) ықпалы едәуір екенін атап өту шарт.

Сурет 4 – Сіздің саяси көзқарасыңызға, азамат ретінде қалыптасуыңызға қандай факторлар ықпал етті?

Жоғарыда атап өткендей жаһандану дәуірінде жастардың саяси көзқарастары мен азамат ретінде қалыптасуына басты ықпал етуші фактор (26%) бұқаралық ақпарат құралдары (интернет, телеарна, баспа, радио). Келесі ықпал етуші факторлар әлеуметтену институттары: отбасы (25%), мектеп, инстиут (24%), араласатын орта, достары (13%), содан соң ғана саяси партиялар, жастар ұйымдары, үйірмелер (11%) болып табылатындығы анықталды.

Қоғамдағы жастардың саяси бағдарлары мен құндылықтарын анықтау мақсатында, Сіз үшін қазіргі кезде қандай саяси құндылықтардың маңызы зор деген сауалға респондеттердің жауабы төмендегідей орын алды.

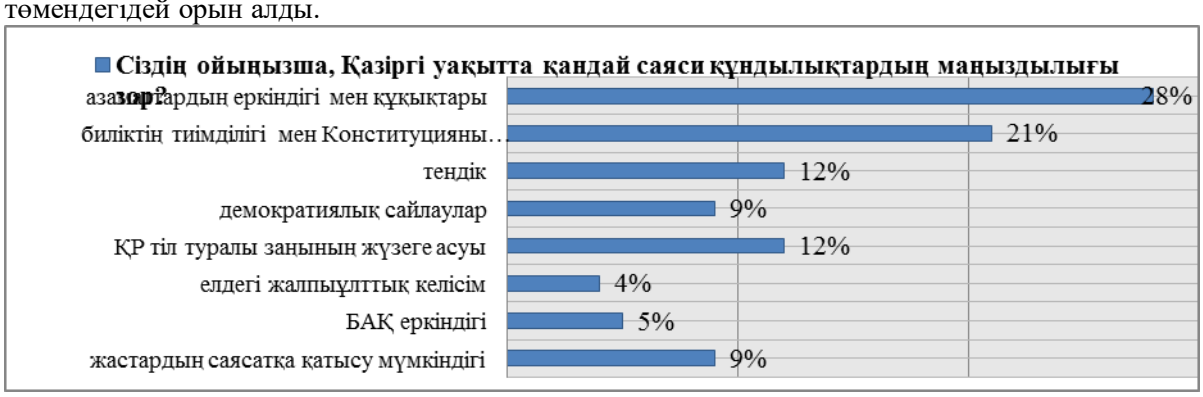

Сурет 5 – Сіздің ойыңызша, Қазіргі уақытта қандай саяси құндылықтардың маңыздылығы зор?

Бүгінгі жастардың басты бөлігі қажет ететін құндылық ол азаматтардың еркіндігі мен құқықтары (28%) болса, келесі құндылық ретінде биліктің тиімділігі мен Конституцияны құрметтеу (21%), одан кейінгі маңызды құндылықтар теңдік (12%), Қазақстан Республикасының тіл туралы Заңы (12%), жастардың саясатқа қатысу мүмкіндігі де елеулі құндылық екендігін көрсетті (9%). Сауалнаманы тұжырымдай келе демократиялық қоғам орнату жолындағы мемлекеттің жастарының басты талап ететін және қажет ететін құндылығы азаматтардың құқытары мен еркіндігі екендігін аңғаруға болады.

Жастардың саяси-құқықтық сауаттылығы мен білімінің деңгейін көрсететін келесідей сұраққа, яғни жеке құқықтарын қаншалықты деңгейде білетіні туралы сұрағанымызда нәтижесі келесідей болды:

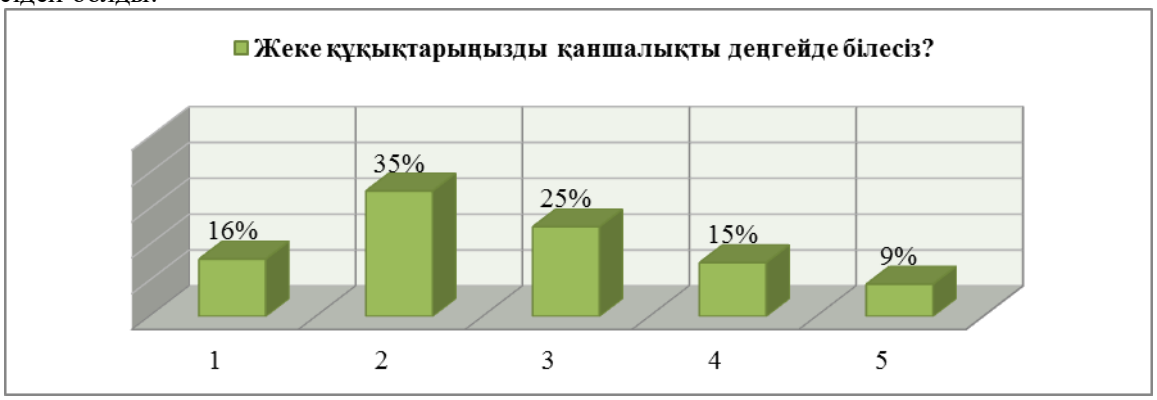

Сурет 6 – Жеке құқықтарыңызды қаншалықты деңгейде білесіз?

Елдегі жастардың басым көп бөлігі (35%) төмен, аз «2» білетінін көрсетті, ал қалған басымдыққа ие (25%) респонденттер өз құқықтарын орташа «3» білітіндіктерін көрсетіп берді. Ал келесі басымдыққа ие өздерінің құқықтарын мүлдем білмейтін «1» (16%) азаматтарды құрайды.

Жастардың саяси белсенділігіне мән берер болсақ, жастар қоғамның негізгі қозғаушы күші болып табылатындықтан, олардың саяси қатысуы мен белсенділігі де мемлекеттің дамуында өте маңызды өзіндік орын алады.

Жастардың саяси белсенділігі мен қатысу саяси мәдениетінің деңгейін анықтау мақсатында сайлауға қаншалықты белсенді қатысасыз деген сұрақ қойылды.

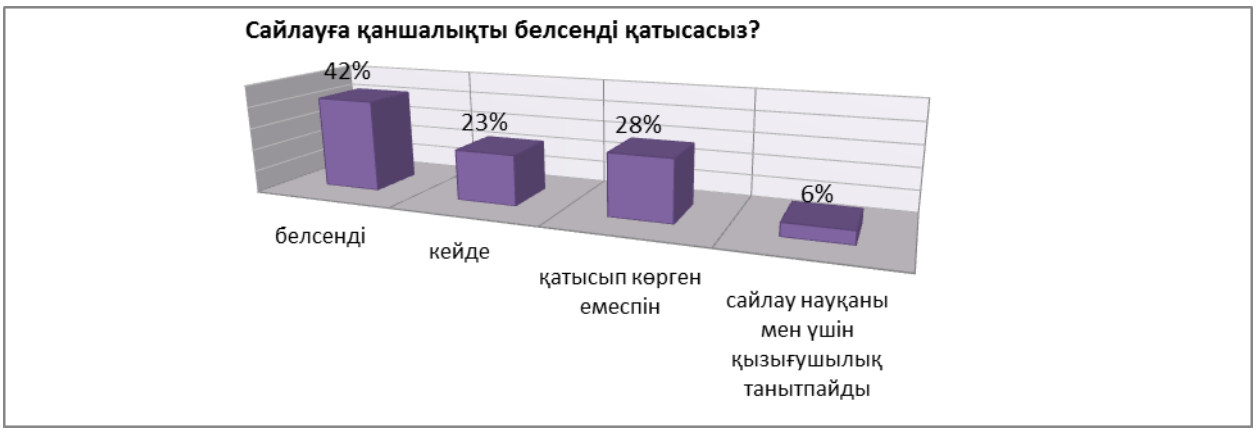

Сурет 7 – Сайлауға қаншалықты белсенді қатысасыз?

Сайлауға жастардың салыстырмалы түрде белсенді қатысатынын (42%) сауалнама нәтижесі көрсетсе, ал 23% жастар кейде қатысатынын көрсетуде, ал 28% жастар сайлау үрдісіне өздерінің мүлдем қатыспағанын айтса, ал 6% жастар сайлау науқаны ешқандай қызығушылық тудырмайтынын алға тартады. Көріп отырғанымыздай белсенді қатысушы жастардың үлес салмағы жоғары болғанымен олардың өз еркімен, не болмаса азаматтық борышы ретінде қатысуы төмен, яғни басшылық тарапынан қысым не ықпалыдың арқасында қатысатындарын да атап өтті.

Сонымен қоса тағы үлкен басымдыққа ие жауап жастардың сайлауға қатыспағаны және оларға сайлау науқаны ешқандай қызығушылық тудырмайтыны болып табылады.

Сурет 8 – Сайлауға қандай мақсатпен қатысасыз?

Азаматтардың сайлауға қандай мақсатпен қатысатынын анықтағанымызда, 27% мемлекетке өз мүддемді қосу үшін десе, 23% сайлаушы мемлекет мүддесі үшін деп жауап беріп, мемлекет мүддесіне өз үлестерін қосуды алдыңғы орынға қоятынын аңғартып отыр. Ал азаматтардың басым бөлігі 34% бұл менің азаматтық парызым десе, 13% белсенділігімді көрсету үшін деген, 3% сайлаушылар әртүрлі жауаптар берген.

Азаматтардың саясатқа қатынасы мен саяси белсенділігін анқытау үшін саясатқа қандай қатынас орнатасыз деген сауал қойылды.

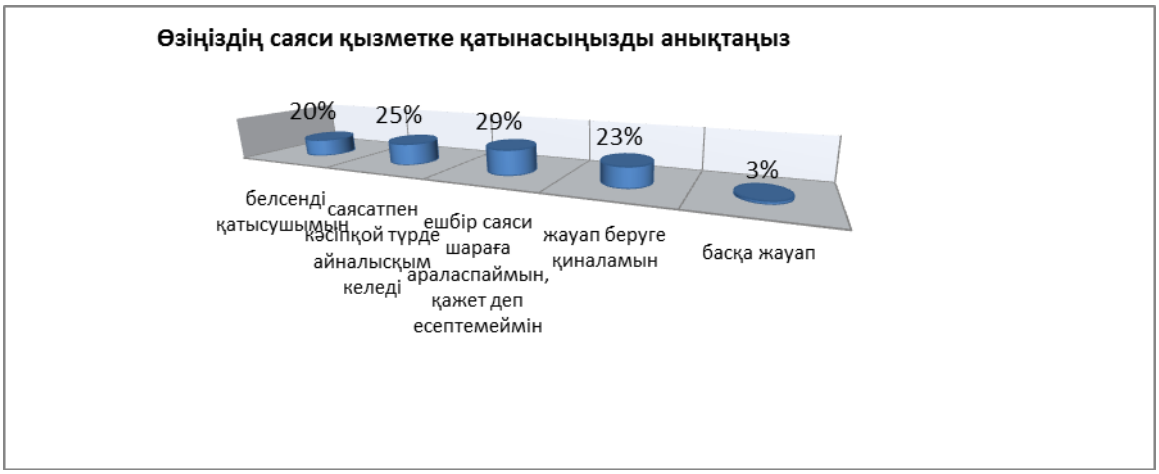

Сурет 9 – Өзіңіздің саяси қызметке қатынасыңызды анықтаңыз

Сауалнама нәтижесі көрсеткендей, азаматтардың басым бөлігі 29% саясатқа араласпайтынын яғни, ешбір саяси шараға араласпайтынын, араласуды деп есептемейтінін атаса, 25% респонденттер саясатпен кәсіпқой түрде айналысқылары келетінін, 23% жауап беруге қиналады, ал 20% белсенді қатысамын деп жауап берген. Сауалнама бойынша әлі де жастардың көпшілік бөлігі саясатқа қатысуды құптамайтынын аңғартады.

Келесі жастардың мемлекет алдындағы қоғам алдындағы жауапкершілігін анықтағанымызда, жастар көпшілік бөлігі өзіндік жауапкершілікті жоғары қоятындығы байқалса, мүлдем жауапкершілікті сезінгісі келмейтін жастардың да қоғамда белгілі бір деңгейде орын алғандығын көруге болады.

Сурет 10 – Өзіңізді ҚР азаматы ретінде сезіне отырып, қандай жауапкершілікті сезінесіз?

Сауалнама нәтижесінде анықталғандай 29% жастар өздеріне өте үлкен жауапкершілікті мойындарына алатындығын меңзесе, 40% респонденттер бәрі жастардың қолында деп жауап берген. Ал 20% жеткілікті, 6% сезінгім келмейді, 5% ешқандай жауапкершілік сезінбеймін деп, мемлекет, қоғам алдындағы жауапкершіліктен бас тартады. Мұның басты себебі бүгінгі таңдағы жастардың құндылықтары мен бағдарларының көптеп өзгерістерге ұшырауымен байланыстырып қарастыруға болады.

Қазақстандағы саяси жағдайды жастардың бағалауына байланысты сауал қойылғанда, басым көпшілік жастар (52%) мемлекеттің саяси жағдайы тұрақты бірақ кішігірім түйіні шешілмеген мәселелер бар екендігін атайды. Ал 26% жастар мемлекеттің бүгінгі дамуы тұрақты түрде жүріп отырғанын алға тартады. 15% қауіпті бірақ көңіл алаңдатарлық емес десе, 7% қауіпті, қайшылыққа толы деп жауап берген. Бір жағынан мемлекет жүргізіп отырғнан этносаралық және конфессияралық келісім саясаты негізінде елдің саяси тұрақтылығы орнап отыр деген тұжырымға келсе, екінші жағынан ұлттық мүдделердің, ұлттық саясаттың дұрыс қолға алынбауы қазақ жастарын қатты алаңдатып отырғанын атап, биліктің жүргізіп отырған саясатына көңілдері толмайтындақытарын жеткізуде.

Қазіргі биліктің жүргізіп отырған саясатын жастардың 33% толықтай қолдап, қанағаттанатынын көрсеткенімен, 51% жастар жартылай қанағаттанатынын, яғни әлі де болса билік келелі мәселелерді шеше алмай отырғандығын атайды. Ал 15% респонденттер мүлдем қанағаттанбайтынын көрсетіп, биліктің өздерінің мүддесін, азаматтардың, ұлттың мүддесін қолдап отырған жоқ екендігін алға тартуда.

Сауалнама нәтижесінен бүгінгі жастардың саясатқа деген қызығушылықтары мен саяси білімінің әлі де болса салыстырмалы төмендігі, саяси бағдарларының айқынсыздығы, жауапкершілігінің толық қалыптаспағандығын көруге болады.

Жалпылама сауалнаманы қорытындылай келе, Қазақстандағы бүгінгі таңдағы азаматтардың саяси сауаттылығы мен саясатқа деген қызығушылығы көңіл толтырарлық жоғары емес, Бірақ саяси жаңалықтардан салыстырмалы түрде жеткілікті түрде хабардар, және бақылап отырады. Ал саяси белсенділігі мен азаматтық позициясы бодандық яғни саясатқа қатысуға деген құлықсыздығы немесе неқұрайлылығы басым. Азаматтардың саяси бағдарлары мен құндылықтарының басым бөлігі айқынсыз, көп жағдайда саяси, азаматтық, ұлттық құндылықтарға қарағанда жеке құндылықтар мен әлеуметтік жағай құндылықтары алдыңғы орында тұр.

2011 жылы желтоқсанда Жаңаөзендегі жастардың жаппай ереуілге шығып, үлкен бүлікке ұласуы тікелей сондағы жұмысшылардың әлеуметтік мәселесінен туындаған жағдай. Оған байланысты әртүрлі ақпарлар тарап, саяси астар да іздей бастаған болатын. Жастардың саяси мәдениетінің төмендігінің салдарынан туындаған көтеріліс деп те баға бергендер болды. Бірақ Жаңаөзен мұнайшылары көтеріліске дейін 1 жылға жуық аралықта алаңға бейбіт шеруге шығып өздерінің еңбек ақасын беруді талап еткен, үкімет, мұнай компаниясының басшылары осы аралықта бұған көңіл аудара қоймаған. Ашынған жұмысшылар желтоқсандағы мерекеде жаппай

алаңға шығып, биліктің көңіл аударуын талап еткен, дәл сол сәтті белгілі бір саяси топ өз мүддесіне пайдаланып, мұнайшыларды бүлік шығаруға итермелеп, соңы ретсіздікке ұласты. Нәтижесінде билік жаппай ретсіздікті тоқтату мақсатында күш қолдануға мәжбүр болды. Мұнда азаматтардың саяси бағыттағы емес, әлеуметтік жағдайынан туындаған араздық екенін көруге болады.

Қорытынды

Зерттеу жұмысын қорытындылай келе, қандай да болмасын қоғамның не мемлекеттің саяси жүйесінің тұрақтылығының орнауы мен динамикалық дамуында сол қоғамның азаматтарының саяси бағдарлары мен қағидаларының, көзқарастары мен ұстанымдарының, мінез-құлық үлгілерінің жоғары және айқын болуымен сипатталатындығы айқындалды. Дамыған демократиялық батыс елдерінің тәжірибесі көрсетіп отырғандай, азаматтық мәдениет үлгісі сол қоғамдағы болып жатқан саяси үрдістерге азаматтардың қатысуы мен бақылап, баға беріп, өз үлесін қосып отыруымен көрініс береді. Сонымен қоса саяси жүйедегі «кіріс» пен «шығыс» қағидаттарының қоғамда тепе-теңдігін сақтай отырып дамуы, қоғамның саяси тұрақтылығына бірден-бір негіз болады.

Жоғарыдағы аталған тұжырымдарға сүйене отырып, мемлекеттегі жастардың демократиялық азаматтық мәдениеті мен белсенділігін арттыру үшін келесідей қағидаттарға негізделу шарт.

1) Өзінің қатысу тиімділігіне деген субъективті сенімнің жоғары көрсеткіші;

2) азаматтық жауапкершілік сезімінің, яғни мемлекеттің динамикалық дамуын арттыру үшін әрбір азаматтың, тұлғаның белсенді азаматтық қатысу маңыздылығын түсінудің жоғары көрсеткіші;

3) азаматтардың бір-біріне деген, мемлекеттік және жергілікті басқару органдарына деген сенімнің жоғары болу көрсеткіші;

4) азаматтардың қоғамдық мүдделерді жүзеге асыру қызметтерімен байланысты ұйымдарға мүшелік етудің жоғары көрсеткіші.

Қазақстандағы жастардың саяси мәдениетін арттыру мақсатында келесідей ұсыныстар жасалады:

- Қазақстан қоғамы тұрақтылығының факторы болып табылатын азаматтардың саяси бағдарлары мен құндылықтары, саяси білімі мен жүріс-тұрыс үлгілерін дамыту және арттыру керек. Бұл орайда мемлекет тарапынан мемлекеттік бағдарламалар әзірленіп, ақпарат кеңістігінде саяси білімді, белсенділікті арттыратын бағдарламалар жасалып, ұсынылуы қажет;
- Азаматтардың саяси мәдениеті мен құқықтық білімінің деңгейін бағалау критерийлерін жасау және жыл сайын мониторинг жүргізіп отыру;
- Жастардың саяси-құқықтық сауаттылығы мен білімін қалыптастыру және арттыру мақсатында жоғары оқу орындарында, техникалық кісіптік оқу орындарында, орта білім беру орындарында, жалпы «саясаттану», «құқық негіздері» пәндерін міндетті пән ретінде енгізу;
- Жастардың белсенді азаматтық позициясын қалыптастыруда мемлекеттік теледидар арналарында жастар интеллектуальды, ток-шоу бағдарламаларын жасап, қоғамға ұсыну;
- Елдегі жастарға заңға сүйенген білім беруді жүзеге асырудағы БҰҰ бала құқықтары туралы конвенциясына сәйкес, республикалық жастардың қоғамдық қабылдауын жасау.

Список использованной литературы:

1. *Кадыржанов Р.К. Консолидация политической системы Казахстана: проблемы и перспективы. – Алматы: Институт философии и политологии МНиВО РК, 1999. – С.62.*
2. *Almond G. and Verba S. The Civic Culture: political Attitudes and Democracy in Five Nations. – Princeton, 1963. - 374 p.*
3. *Шайдулин Т.Т. Состояние и тенденции развития политической культуры студенческой молодежи в современном обществе. - Уфа, 2010. - С.152*
4. *Алмонд Г. Гражданская культура. Политические установки и демократии пяти нации // Антология мировой политической мысли: в 5 т. - М.: Мысль, 1997. -Т.2.- С.602.*
5. *Шаукенова З.К. Идейно-ценностные и политические аспекты послания Президента Республики Казахстан. – Алматы: ИФПР КН МОН РК, 2013. – 205 с.*

МРНТИ 87.24.23

Kerimova Zh.K.[1], Akhapov E.A.[1], Shimizu K.[2]

[1] Al-Farabi Kazakh national university
[2]Tottori University

YOKOHAMA ECO-MODEL CITY'S POLICY ON WASTE MANAGEMENT

Abstract

Projects transforming the concept of eco-city into practices became a challenge to the Eastern countries to countermeasure with the global warming and climate change. We can be witnesses of rising number of significant eco-city models than might be a real fine model to other countries and cities that would like to change their current environmental situation. In particular Japan Government launched "Eco-model cities" program in 2008, to create model cities replicable elsewhere both in Japan and in the world.

This paper provides research results about the environmental policy on municipal solid waste (MSW) management of Japan's eco-model city of Yokohama, which led the city to show one of the best performances on waste reduction. Yokohama city was designated as one of the eco-model city in 2008, although its well-known waste reduction plan was established in 2003. From that period local government, residents and companies work together to achieve common goal.

Key words: eco-model city, Yokohama, municipal solid waste management

Керімова Ж.Қ.[1], Ахапов Е.А.[1], Шимидзу К.[2]

[1] Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
[2]Тоттори Университеті

ЙОКОХАМА ЭКО-МОДЕЛЬ ҚАЛАСЫНЫҢ ҚАЛДЫҚТАРДЫ БАСҚАРУ СЕКТОРЫНДАҒЫ САЯСАТЫ

Аңдатпа

Эко-қала тұжырымдамасын тәжірибеге айналдыратын жобалар Шығыс елдерінің ғаламдық жылыну мен климаттың өзгеруіне қарсы тұру үшін сын-тегеурінге айналды. Біз қазіргі экологиялық жағдайын өзгерткісі келетін елдер мен қалалар үшін нақты үлгі бола алатын, көрнекті эко-қала модельдері санының өсуіне куә болып келеміз. Атап айтқанда, Жапония Үкіметі 2008 жылы өз елінде де, әлемде де үлгі бола алатын қалаларды құру үшін «Эко-модель қалалар» бағдарламасын іске қосты.

Бұл жұмыста қоқысты азайту бойынша ең жақсы жетістікке қол жеткізген қалалардың біріне айналған Жапонияның Йокохама эко-модель қаласының қатты тұрмыстық қалдықтарды (MSW) басқару жөніндегі экологиялық саясаты туралы зерттеудің нәтижесі берілген. Йокохама қаласы 2008 жылы эко-модель қалалардың бірі ретінде белгіленді. Дегенмен оның қалдықтарды азайту жөніндегі әйгілі жоспары 2003 жылы құрылды. Сол кезеңнен бері жергілікті үкімет, қала тұрғындары мен компаниялар ортақ мақсатқа жету үшін бірлесіп жұмыс істеп келеді.

Түйінді сөздер: эко-модель қала, Йокохама, тұрмыстық қатты қалдықтарды басқару

Керимова Ж.К.[1], Ахапов Е.А. [1], Шимидзу К.[2]

[1] Казахский национальный университет имени аль-Фараби
[2]Университет Тоттори

ПОЛИТИКА УПРАВЛЕНИЯ ОТХОДАМИ ЭКО-МОДЕЛИ ГОРОДА ЙОКОГАМА

Аннотация

Проекты превращающие концепцию эко-города в практическую деятельность стали для стран Востока задачей противодействия глобальному потеплению и изменению климата. Мы можем быть свидетелями растущего числа значимых моделей эко-городов, которые могут стать

отличной моделью для других стран и городов, которые хотели бы изменить свою текущую экологическую ситуацию. В частности, Япония запустила программу «Эко-модель города» в 2008 году, чтобы создать модели городов, которые можно будет воспроизводить в других местах как в Японии, так и в мире.

В настоящей работе представлены результаты исследования об экологической политике управления твердыми бытовыми отходами (ТБО) в японском эко-модель городе Йокогама, благодаря которой город продемонстрировал одно из лучших достижений в области сокращения отходов. Город Йокогама был определен как один из эко-модель городов в 2008 году, однако его широко известный план сокращения отходов был создан в 2003 году. С того времени местная власть, жители и компании работают вместе для достижения общей цели.

Ключевые слова: эко-модель города, Йокогама, управление твердыми бытовыми отходами

1. Introduction

The last century has seen notable changes in how mankind consumes and uses goods and services. As the result garbage, waste, rubbish and litter are now generated at almost all stages of mankind activity. About 13 billion tons of new municipal solid waste was created in 2000, and the quantity of waste generated in OECD countries almost doubled from 1980 to 2005 [1, p.35]. The amount of municipal solid waste in developing countries has been consistently growing too. But municipal solid waste disposal in most developing countries creates serious environmental problems. For instance, in Kazakhstan, outside of the metropolitan cities, about 3 quarters of the population don't have an access to MSW collection services. The reason of that is technology and infrastructure do not meet current standards and requirements due to a lack of economic incentives, even if they are in place, enforcement is very weak [2, p.565]. In addition, MSW management is costly for local governments in developing Asian countries. According to the World Bank, those costs account for more than half of local governments' budgets. The list of developing and developed countries of Asian continent, made by World Bank is shown in Table 1 [3, p.592-593].

Table 1. Developing and developed countries of Asia, based on levels of economic development as defined by the World Bank (2016)

Developing Asian countries			Developed Asian countries
Afghanistan	Indonesia	Philippines	Brunei
Armenia	Kazakhstan	Sri Lanka	Hong Kong
Azerbaijan	Kyrgyz Republic	Tajikistan	Japan
Bangladesh	Malaysia	Thailand	Rep. of Korea
Bhutan	Maldives	Turkmenistan	Singapore
Cambodia	Mongolia	Uzbekistan	Taiwan
China	Myanmar	Viet nam	
Georgia	Nepal		
India	Pakistan		

Source: J.Aleluia, P.Ferrao, "Assessing the costs of municipal solid waste treatment technologies in developing Asian countries"/ Waste management 69 (2017) 592-608.

Usually, local governments are responsible for MSW management, lack not only the financial resources, but also an effective management office [4, p.2]. In this case developing countries should analyse developed countries' experience to find out more effective way, and adopt their approach to own manner, and to save time and financial resources. For this reason authors wants to recommend an experience of Japan, one of the OECD countries, which is considered as forerunner in waste reduction and recycling [4, p.7].

In 1976 and 1977, OECD's Environment Committee conducted a review of Japan's environmental policies. They were very impressed with what had been achieved in Japan to reverse rising pollution trends. Within a very short period of time, the country moved from having one of the most polluted environments in the world, to having an environment that is generally comparable with other most OECD countries [5, p.13].

2. Materials and methods

The present research aims to find out more effective way of reducing CO2 on waste management sector and objective of the study became Yokohama city's MSW management. At the result of learning different literature about Japan Central government's "Eco-model cities" program, which was launched in 2008, Yokohama eco-model city's experience was notable in comparison with other cities. Located 30-40 km from Tokyo, the city is the second most populous city in Japan and was developed as an international port city [6, p.3]. Yokohama was designated as eco-model city in 2008 [7], and since that time became one of the forerunner in achieving targets on reducing waste amount.

Research has been done from February to April, 2020 and different methods have been used for this research as case study, data collection and analysis, especially from Yokohama city's official web-site, in which all (old and revised ones, new ones) action plans are presented to every resident or researcher.

3. Results and discussion

What policy makes the results of Yokohama city so distinguished? Yokohama city's population is growing every year, and waste quantity increases too with the population. Garbage treatment was changing too adopting to its population scale (Figure 1)

Figure 1. Transition of Garbage treatment

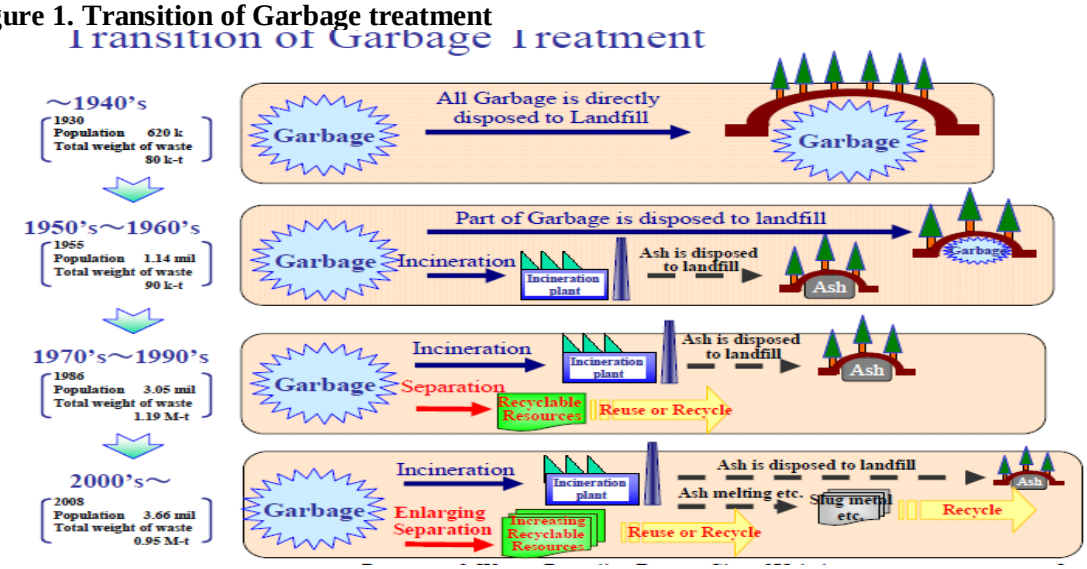

Source: Resources & Wastes Recycling Bureau, City of Yokohama

The more population is, the more waste is generated, in the end more place is needed to final disposal. Unfortunately, Yokohama city and all other cities of Japan don't have enough places for landfills and final disposal (Figure 2).

Figure 2. Changes in the remaining capacity of the disposal site when the final disposal amount remains unchanged

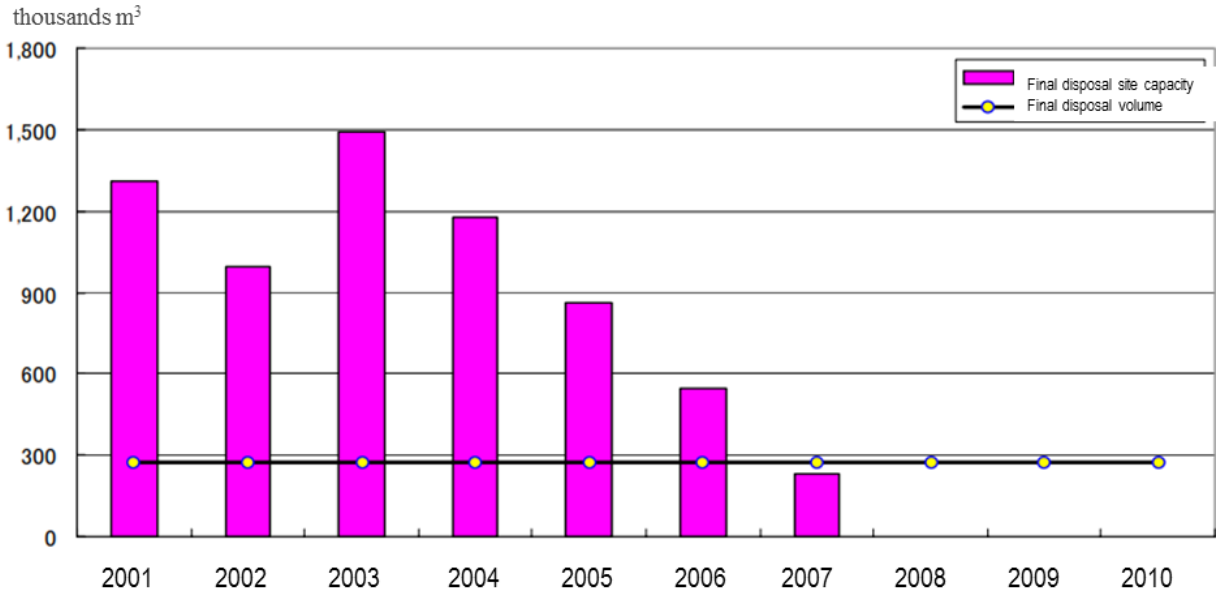

Source: Yokohama city's official website. https://www.city.yokohama.lg.jp/

For this reason Yokohama city established the 30G Plan in 2003, "G" is for garbage and "30" represents the 30% goal the city has set for reducing waste use from 2001 to 2010 [1, p.39]. Actually Yokohama city not only achieved its goal, but exceeded expectations: reached target of cutting garbage volume by 30% ahead of schedule in two years through residents recycling efforts.

The following policy measures have produced such amazing results.

Initially five pillars were established for waste management based on the basic principles.

1. Citizens/companies and the government give support to each other, devise, devote themselves to each other, and work together to reduce the amount of waste and recycle it.

2. Based on an easy-to-understand goal, a system in which all citizens and businesses can participate and cooperate will proactively act toward the reduction and recycling of garbage.

3. Based on the concept of responsibility for polluters and responsibility for expanded producers, each of them will recognize and fulfil the roles of citizens, companies, and government.

4. Based on the priority of waste treatment such as "generation control/reuse/recycling, heat recovery, proper disposal", the 3Rs will be promoted, and still secure safely and stably the waste discharged as waste is.

5. Improvement activities that utilize the power of the people, including citizens and businesses, and measures to prevent illegal dumping, will be promoted to develop safe and clean towns.

Basic principles of Yokohama G30 plan: citizens, companies and the administration work together in promoting the 3Rs for waste, with the aim of realizing a "sound material-cycle society" where the consumption of resources and energy is reduced as well as reducing the environmental impact. Every group has its own role. For example, role of citizens is changing to an environmentally friendly lifestyle, rigorous sorting of garbage, etc. Role of the companies is design and production of products which reduce the emission of waste, collection and recycling of used products, etc. Role of the Administration is creation of systems for 3Rs, raising the awareness of people, provision and exchange of information, etc. At the end of 2008, more than 10,000 community meetings about waste and littering had been sponsored; 600 events were held to provide information about waste sorting rules and littering. And program managers had visited more than 3300 waste collection sites to assist citizens with waste sorting guidance. Separation briefings were organized about 11,000 times, educational campaign in front of train stations about 600 times (FY 2004-2005).

There is basic policy too for achieving goals:

1. "Citizens, businesses and governments share information" policy includes:

(1) Providing garbage and environmental information;

(2) Promotion of environmental education and learning;

(3) Promotion of dissemination and awareness activities.

2. "Citizens, businesses, and governments work together to promote waste reduction" policy includes:

(1) Enhancement of waste reduction and 3R promotion movement;

(2) Study of economic methods.

3. "Thorough waste separation and recycling" policy divides in two groups:

Household waste measures and commercial waste measures. The first includes:

(1) Thorough separation and expansion of separate collection;

(2) Promotion of resource group recovery;

(3) Development of resource depot;

(4) Promotion of business recovery;

(5) Promotion of recycling of garbage.

The second includes:

(1) Promotion of proper discharge and recycling by the polluter-companies;

(2) Promotion of proper delivery and recycling by a licensed companies;

(3) Initiatives by the city;

4. "Promotion of environmentally friendly waste treatment" policy includes:

(1) Collection and transportation;

(2) Maintenance and operation of recycling-related facilities;

(3) Operation and management of garbage incineration plant;

(4) Operation, management and maintenance of the final disposal site;

(5) Survey and research on recycling technology, processing technology, etc.

5. “Promotion of environmentally friendly and clean town development” policy includes:
(1) Promotion of beautification activities from the area;
(2) Promotion of measures to prevent illegal dumping [8].
Initially only 7 items have been sorted, later the number raised to 15 items as follows:

Figure 3. Recyclables list of city of Yokohama

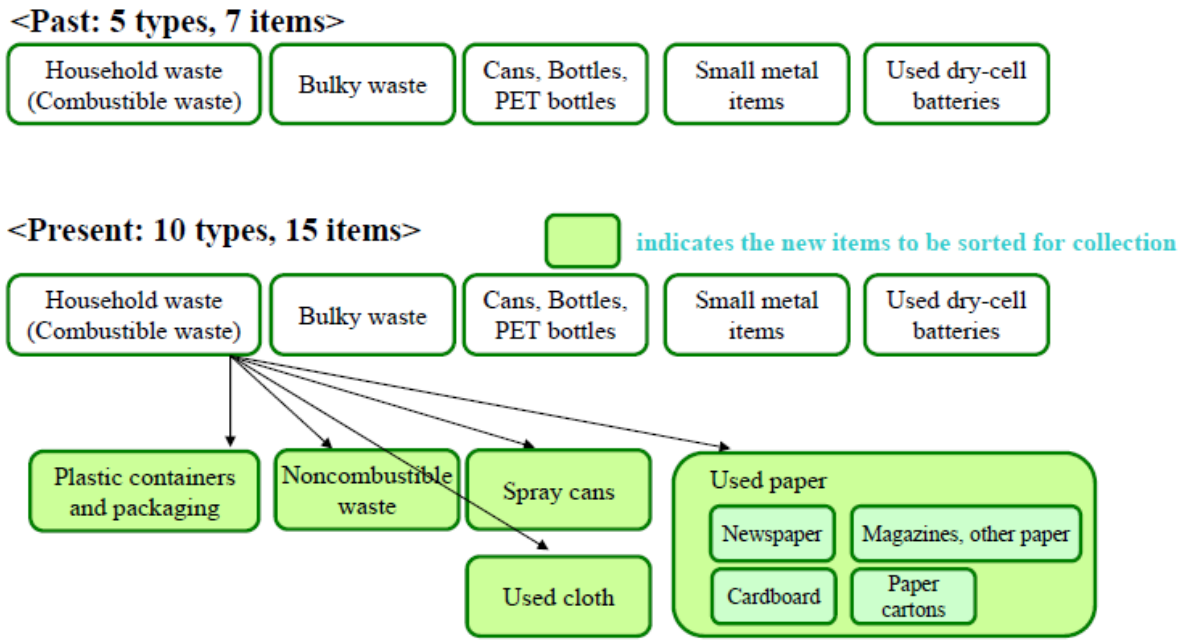

Source: 横浜市一般廃棄物処理基本計画, 2011 www.city.yokohama.lg.jp/

The city disposes burnable waste at the incineration plant, located in the city. Sakae Plant and Konan Plant were abolished in October 2005 and in November 2006 respectively due to the decrease in waste volume. The Hodogaya Plant was temporarily suspended in April 2010 and there were four plants (2011).

4. Conclusion.

The 30G Plan was established in 2003 by Yokohama city government to reduce waste use for 30% from 2001 to 2010. In the result the city has achieved the goal in advance. For this reason the 30G plan became a research objective for this and other research works all over the world.

In the result of the research, the very first measures that followed to success were providing environmental information and promoting environmental education and learning. City administration in alliance with the companies and waste recycling, incineration plants, organized many guidance tours and delivery lectures to rise people’s awareness. It was the first step in reducing waste amount. Other aforementioned policy measures were conducted too on achieving target. Concluding efforts of the G30 plan, the most considerable results are:

1) Two incineration plants (Sakae, Oct. 2005 – 1500 t/day and Konan, Nov. 2006 – 900 t/day) were closed down and one (Hodogaya, Apr. 2010 – 1200 t/day) was suspended due to a significant reduction in the amount of garbage.

2) CO2 emissions in FY 2009 were reduced by 900,000 tons when compared to FY 2001 (originally calculated by City of Yokohama with LCA method)

After the G30 Plan, city government established new «Yokohama 3R (slim) Dream» municipal solid waste management master plan for 2010-2025 in January, 2011. “3R Dream Plan” aims to reduce garbage and its impact on the environment by “3R”, and ensure the environment’s richness to future generation. New plan is continuing old plan’s basic principles; in addition, new one is going to reduce waste through garbage generation control, to deal with global warming and to reduce GHG emissions, to pursue safe, secure, and stable garbage processing.

References:

1. Ivy Bee Luan Ong, Benjamin K. Sovacool, A comparative study of littering and waste in Singapore and Japan, 2012. Resources, Conservation and recycling 61: 35-42

2. Inglezakis V.J., Moustakas K., Khamitovac G., Tokmurzin D., Rakhmatulina R., Serik B., Abibak Y., Poulopoulos S.G., 2017, Municipal solid waste management in Kazakhstan: Astana and Almaty case studies, Chemical engineering Transactions, 56, 565-570. DOI:10.3303/CET1756095

3. Aleluia J., Ferrao P., Assessing the costs of municipal solid waste treatment technologies in developing Asian countries, 2017. Waste Management 69, 592-608.

4. Singh R.K., Yabar H., Nozaki N., Rakwal R. Analyzing waste problems in developing countries: lessons for Kathmandu, Nepal through analysis of the waste system in Tsukuba City, Japan. Journal of scientific research and reports, 2015: 1-13

5. MacNeill J., Environment policy in the 1980s, 大気汚染学会誌 (Taiki osen gakkaishi)、第15巻 (dai 15 kan), 1980: 13-20.

6. Hino K., Taniguchi A., Hanazato M., Takagi D., Modal shift from cars and promotion of walking by providing pedometers in Yokohama city, Japan, 2019. International Journal of Environmental research and public health. 16, 2144: 1-14.

7. http://future-city.jp/en/about/

8.https://www.city.yokohama.lg.jp/city-info/yokohamashi/org/shigen/sonota/hoshin/g30/g30.files/0005_20180907.pdf

УДК 339.7-91:349.2:342.56

В. Ю. Славецкий[1], М. К. Даирова[1], М.М. Каконова[1]

[1]Кокшетауский университет им. А. Мырзахметова

МИРОВЫЕ ГЛОБАЛЬНЫЕ СИСТЕМЫ И МАЛЫЕ ГОСУДАРСТВА: ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ.

Аннотация

Происходящие процессы на мировой арене в значительной степени дестабилизировали всю политическую обстановку. В таких условиях экспертное и политическое сообщество видят острую необходимость в формировании новой системы миропорядка, отвечающей всем современным требованиям, с учетом мирового опыта и интересов всех без исключения участников. Само формирование новой мировой системы уже в недалеком будущем, мало у кого вызывает сомнения. Сложность состоит лишь в том будут ли при ее формировании учтены и интересы малых государств, а не только расстановка сил. Тем самым мировому сообществу удастся хоть на определенное время избежать запуска уничтожения только что принятой системы.

Ключевые слова: «малые страны», «миропорядок», «биполярная система», «монополярная система», «гегемон».

В. Ю. Славецкий[1], М. К. Даирова[1], М.М. Каконова[1]

[1]Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті

ӘЛЕМНІҢ ЖАҺАНДЫҚ ЖҮЙЕЛЕРІ МЕН КІШІ МЕМЛЕКЕТТЕР: ГЕОСАЯСИ АСПЕКТІСІ

Аңдатпа

Әлемдік аренада болып жатқан процестер бүкіл саяси жағдайды айтарлықтай тұрақсыздандырды. Мұндай жағдайда сарапшылар мен саяси қоғамдастық әлемдік тәжірибені және барлық қатысушылардың мүдделерін ескере отырып, барлық заманауи талаптарға жауап беретін әлемдік тәртіптің жаңа жүйесін қалыптастырудың шұғыл қажеттілігін көреді. Жаңа әлемдік жүйенің қалыптасуының өзі жақын болашақта, күмән тудырады. Қиындық тек оны құруда күштер тепе-теңдігі емес, шағын мемлекеттердің мүдделері ескеріле ме деген мәселеде ғана жатыр. Осылайша, әлемдік қауымдастық, ең болмағанда, белгілі бір уақытқа дейін жаңадан қабылданған жүйенің бұзылуына жол бермейді.

Түйін сөздер: «шағын елдер», «әлемдік тәртіп», «биполярлық жүйе», «монополярлық жүйе», «гегемон»

V.Y. Slavetskiy[1], M.K. Dairova[1], M.M. Kakonova[1]

[1]Abay Myrzakhmetov Kokshetau University

GLOBAL SISTEMS AND SMALL STATES: GEOPOLITICAL ASPECT

Abstract

The ongoing processes in the world arena have largely destabilized the entire political situation. In such conditions, the expert and political community sees an urgent need to form a new system of world order that meets all modern requirements, taking into account world experience and the interests of all participants without exception. The very formation of a new world system is already in the near future, few doubts. The difficulty lies only in whether, in its formation, the interests of small states will be taken into account, and not just the alignment of forces. Thus, the world community will be able, at least for a certain time, to avoid launching the destruction of the newly adopted system.

Keywords: «small countries», «world order», « bipolar system», « monopolar system», « hegemon».

Вся история международных отношений человечества начиная с нового времени и периода формирования национальных государств в привычном для нас формате неразрывно связана с так называемыми с системами международных отношений. Сама по себе периодизация истории международных отношений построена на времени их функционирования. При всех своих недостатках, они выполняли возложенную на них функцию. Организованные системы, формировали нормативно-правовое поле взаимоотношений стран во внешнеполитическом пространстве. Они делали поведение игроков более менее предсказуемым и соответственно стабильным для остальных стран. При всем их положительном влиянии на взаимоотношения стран ни одна из мировых систем не смогла просуществовать хоть более менее длительный период времени.

Исследователи и эксперты в области международных отношений неоднократно останавливали свое внимание на данной проблеме. В своем анализе имеющегося исторического материала большинство из них склоняются ко мнению, что базовой причиной разрушения всех раннее существовавших мировых систем международных отношений являются нарастающие противоречия между основными странами участниками [1]. Беря за основу политический вес и ресурсный потенциал, авторы многих исследований исходят из так называемого «правила возможностей». При этом они не берут во внимание остальных акторов, малые страны например, оставляя их за скобками в виду их малого политического веса.

Приведенная авторами точка зрения и исследовательский подход, несомненно является весомой. Ее основательность подкреплена большим числом различных исторических фактов. Все это весьма убедительно, если рассматривать системы международных отношений с точки зрения основных ее участников. Но сама система не состоит только из сильных и влиятельных государств. Если же подойти к процессам разрушения ранее существовавших международных систем с другой стороны, то противоречия между ведущими государствами выступают уже не как причины, а как следствия совершенно других процессов, которые уверенно протекают немногим ранее.

Согласно общепринятой трактовке мировая система международных отношений (миропорядок) – система взаимоотношений между всеми государствами, позволяющая контролировать или предсказывать течение жизни всего мирового сообщества[2]. В историческом плане все ранее существовавшие мировые системы складывались по одной и той же устоявшейся схеме. Они становились своеобразным подведением итогов крупных мировых конфликтов и полностью отображали послевоенный расклад сил на мировой арене. Так например, Венская система возникла после наполеоновских войн потрясших всю Европу. В ней было закреплено доминирующее положение Великобритании на море, а Российской империи на материке[3]. Биполярная система возниклапо результатам Второй мировой войны потрясшейуже весь мир. В ее основе было закреплено доминирование двух сверхдержав: Советского Союза и США[4]. Таким, образом по завершению конфликта страны-победительницы садились за стол переговоров и определяли будущее мироустройство с учетом своих интересов. При этом объем интересов

учтенный в будущей системе напрямую зависел от политического веса и военной мощи государства.

Общество изначально получало нестабильную во многих отношениях систему. Даже при простейшем рассмотрении на поверхность выходят, как минимум две группы государств, которые изначальностремятся к пересмотру уже состоявшегося миропорядка. С группой побеждённых государств в выстраиваемой системе все понятно. Последующая их внешнеполитическая и внутриполитическая линии вне зависимости от политического веса на мировой арене, ресурсного потенциала, будут направлены на нивелирование или отмену условий послевоенных соглашений. Вторая группа государств – это малые страны. Они представляют собой большинство мирового сообщества, но с наименьшим объемом учтенных интересов.

Самого начала функционирования любого миропорядка система получает обширную, а зачастую и превалирующую группу стран, нацеленных если не на слом системы как таковой, то на ее значительную корректировку с учетом их изменяющихся интересов. Стремление небольших стран на пересмотр миропорядка, так или иначе предопределено основным принципом их внешней политики. Для продвижения и защиты своих интересов на мировой арене они чаще всего используют противоречия сильных государств, мировых держав. Если таковых нет, то они их создают.

Объективно сама по себе природа противоречий внутри самой системы миропорядка во многом неоднозначна. Для их возникновения необходима соответствующая почва. Ситуативно на формирование конфликтного потенциала влияют несколько факторов. Во-первых, это реваншизм. За исключением биполярной системы, во всех остальных сформированных ранее миропорядках, на поверхность выходили все более усиливающиеся интересы ранее проигравших стран. Во-вторых, изменяющиеся и неустойчивые интересы малых стран на внешнеполитической арене. В-третьих, но несколько на более позднем этапе стали оказывать свое влияние и интересы финансово-промышленных групп[5].

Рассматривая политическую ситуацию на мировой арене на примере двух систем миропорядка сложившихся после Первой и Второй мировых войн, даже можно заметить весьма характерные особенности, во многом открывающие ранее мало учитываемые аспекты столь сложного политического процесса, как разрушение системы миропорядка. После Версальского мирного договора и Вашингтонской конференции сложилась Версальско-Вашингтонская система миропорядка. Основными получателями дивидендов стали Великобритания, США и Франция. Германия, Австрия оказались в роли побежденных, с отведенной им ролью уничтоженных империй[6]. Советский Союз остался, как бы за скобками системы, в силу острых идеологических противоречий. Страны победительницы разделили мир на сферы влияния. Малые страны как из стана проигравших, так из лагеря победителей остались просто не в удел.

Для защиты своих интересов в особенности от безапелляционного поведения Британской короны, Франции и США, малые страны стали искать хоть какой-нибудь противовес. Первоначально малые страны Европы пытались сформировать почву противоречий между Великобританией и Францией, а также между Францией и Италией. Даже простейший анализ внешнеполитической ситуации на тот момент однозначно показывает, что серьезных противоречий между Англией и Францией возникнуть не могло. Англия и Франция понимали, что Германия, Австрия и Турция при первой же возможности предпримут попытки по изменению так устраивающих их условий.

Другая область противоречий между Италией и Францией объективно носила локальный характер. Ни чем не прикрытое желание Муссолини превратить Средиземное море в «Итальянское озеро», не смотря на всю неприязнь к внешнеполитической линии Франции не нашла хоть какой-нибудь значимой поддержки у стран региона и других малых государств Европы[7]. Постепенно в правительственных учреждениях малых стран европейского региона приходило понимание, что для роли так необходимого противовеса оптимально подходила Германия. Не смотря на то, что Гинденбург ни в чем не проявлял желание к изменению условий соглашений. Все прекрасно понимали, что это лишь вопрос времени, возможностей и власти.

Наибольшую симпатию у малых государств вызывало то, что внешнеполитическая линия Германии даже во времена ее расцвета и силы, до Первой мировой войны сильно отличалась от внешнеполитического курса тех же самых Великобритании и Франции. Кайзеровская Германия не стремилась к расширению своих владений, увеличению ресурсной базы и рынков сбыта за счет малых государств или сильного ущемления их интересов. Стратегической целью в первую очередь были колониальные империи и владения старых врагов. Это обстоятельство весьма импонировало

малой Европе того времени. Еще за долго до прихода к власти национал-социалистов, малые страны начали сближение с Веймарской республикой.

Первоначально это было конечно экономическое сотрудничество. Именно заказы от стран Восточной Европы, Советского Союза, Латинской Америки в середине 20-х годов помогли Германии сохранить свой промышленный потенциал и военно-промышленный комплекс. Веймарская республика стала производить оружие и другие материалы военного назначения для других государств. Постоянными клиентами военно-промышленного комплекса Германии стали, Болгария, Румыния, Венгрия, Испания, Португалия, Аргентина и ряд других стран[8]. За экономическим сотрудничеством последовало политическое сближение усиливавшееся с каждым годом. Как это отразилось на мировой истории и на той системе миропорядка всем известно.

Очень во многом схожая картина сложилась и после Второй мировой войны в условиях биполярной системы. Как и прежде сформированная система, а на тот период биполярный миропорядок, учитывали интересы стран победительниц и условную расстановку сил того времени. Интересы малых стран учитывались лишь относительно сложившейся конъектуры. Побежденные страны во избежание реваншизма подверглись частичной или полной оккупации. Не смотря на то, что многие малые страны Европы были включены в орбиту политических интересов стран победительниц путем создания военно-политических союзов НАТО и Стран Варшавского Договора их лояльность к странам лидерам была весьма относительна и условна.

Разделенная на два противостоящих лагеря Европа в лице малых государств искала свои пути выхода из сложившейся ситуации. Оказавшись под жестким давлением со стороны США и СССР страны искали различные пути противовеса. В аналогичной ситуации оказались даже те страны, которые не вошли в два военно-политических союза. Югославия и Финляндия ощутили на себе мощное давление со стороны СССР. Швейцария и Швеция не менее сильное давление со стороны США и коллективного НАТО. Другими словами, сформировалась ситуация аналогичная середине 20-х годов XX века.

Небольшие государства естественным образом в конце 40-х – начале 50-х годов XX века активизировали свою внешнеполитическую, как официальную, так и неофициальную деятельность в рамках поиска противовеса проявившимся тенденциям.Формирование противовеса на условии реваншистских настроений в побежденных странах изначально были обречены. Не смотря на определенные экономические успехи ФРГ, Японии и Италии, все прекрасно понимали, что разделенная и оккупированная Германия, а также Япония и Италия не были способны стать хоть каким-нибудь центром силы.Единственным способом защиты и продвижения собственных внешнеполитических и внешнеэкономических интересов для многих стран Европы да и всего мира пожалуй, стало лавирование между двумя сверхдержавами и их военно-политическими интересами.

В ход как и прежде на первом этапе шли торговые сделки и другие виды внешнеэкономических связей. Не смотря на так называемый железный занавес и провозглашенную в Фултоне холодную войну экономические связи между малыми государствами капиталистического и социалистического лагеря их лидерами были весьма быстро налажены. В этом плане достаточно вспомнить торговые связи Венгрии, Чехословакии с западными странами, которые были построеныне просто на банальном товарообмене. Они включали в себя достаточно развитое технологическое партнерство. Или торговые связи ФРГ и СССР и другими странами социалистического лагеря, где до сих пор для всех специалистов является незабываемой сделка «трубы в обмен на газ»[9].

Несомненно, торгово-экономические связи со временем обрастали политическими неофициальными каналами связи, общественными связями и многими другими сопутствующими явлениями. В этом плане может быть показателен пример, когда во время надвигающегося карибского кризиса руководители некоторых восточноевропейских стран выходили на руководство США воизбежание ядерного удара по ним. Вскоре это все переросло в политическое влияние США и западного военно-политического блока.

Начало 90-х годов XX века принесло с собой глобальные изменения в историю международных отношений. Распад Советского Союза на независимые государства, а вместе с ним и всей биполярной системы принесли с собой значительную трансформацию всего миропорядка[10]. Конечно же новый миропорядок или однополярная система стала итогом многолетнего противостояния двух сверх держав и двух военно-политических блоков. Соответственно он вобрал в себя все прежние принципы устройства прежних систем.

По умолчанию была реорганизована ранее существовавшая система в интересах оставшейся сверхдержавы США и ближних ее союзников, стран участников так называемой G7. Россия, как правопреемник проигравшего Советского Союза, должна была нести участь побежденной страны, со всеми вытекающими из этого последствиями и финалом. До конца реализовать этот сценарий, и что спасет Россию от полной катастрофы не позволил ее значительный ядерный арсенал. Китай был выдвинут за скобки по определенным идеолога-экономическим соображениям. Малые страны как всегда в таких случаях оказались в ситуациитотального не учета своих интересов и жесткого давления со стороны гегемона.

США остались одной сверхдержавой. Они стали гегемоном современных международных отношений. Это еще в большей степени усложнило положение многих небольших государств. Биполярная система, построенная на сдерживании и противовесах двух сверхдержав дала полный сбой. Все это вылилось в безапелляционное поведение США в мире. Для большинства мирового сообщества, даже для союзников по НАТО встала проблема, от сложности продвижения интересов, до обеспечения национальной безопасности, так и просто фактического существования страны.

Сложившееся сложная политическая обстановка естественным образом вызвала острую необходимость действий малых государств на мировой арене. Все это весьма актуализирует пристальное изучение принципов и инструментарий продвижения внешнеполитических интересов на мировой арене малыми государствами не изменились. Объективно с момента начала функционирования монополярной системы международных отношений, автоматически был запущен процесс, нацеленный на уничтожение существующей системы.

События в Афганистане и Ираке, иранская проблема, югославский прецедент, Египет, Ливия, Сирия, вот тот неполный список сложных и противоречивых событий, который заставил многие национальные элиты малых государств да и не только их значительно активизировать свою деятельность в поиске хоть какого-нибудь противовеса гегемону. Проблема заключалась в том, что на рубеже веков и даже сегодня США представляют собой значительную силу и не каждое государство способно с ним даже просто конкурировать, не говоря уже о противостоянии.

Китай при всем своем экономическом потенциале не может конкурировать с США, даже исходя из того, что США основной экспортер китайских товаров, а замену такому рынку сбыта вообще не возможно найти в сегодняшнем мире. Единственным кандидатом на эту сложную роль была Россия. Эксперты и дипломатические работники многих заинтересованных стран не безосновательно полагали, что реваншистские настроения населения, стремление российской элиты к сохранению своих богатств и приумножению их за пределами страны постепенно приведут эту страну к столкновению и противостоянию с США. У данного сценария было два слабых момента вытекающих один из другого. Во-первых, насыщенность процессами политического пространства требовала моментального вступления России в противоборство с США. Во-вторых, экономический потенциал России лежал в разрухе и собственных ресурсов на его восстановление не было.

Не являясь сторонниками различных теорий заговора, мы можем лишь отметить страннуюцепь совпадений. В конце XX века в мировой политической элите происходит раскол на старых и новых, на скептиков и атлантистов, и в это же время самым странным и интересным образом к власти в России приходит В.В. Путин. Всю внешнюю политику России с момента прихода к власти В.В. Путина можно разделить на три основных периода: Начальный, послемюнхенский и санкционный. Выступая на конференции в Мюнхене в 2007 году глава России провозгласил открытый курс на разрушение монополярного мира, и послал сигнал всем заинтересованным участникам.

Но собственно интерес вызывает, как в течении 8 лет Россия смогла вывести свой экономический потенциал на уровень возможности противодействия гегемону. При этом в этот же период она почти полностью рассчиталась с долгами СССР, как его правопреемник. Конечно же Россия и ее руководство опиралось на помощь и поддержку всех заинтересованных сторон по ограничению безапелляционности поведения США. Политическое руководство Америки осознав всю опасность от России и ее прямых и косвенных союзников приступило к ответным действиям. Наступившие события на Украине и санкции против России со стороны США, стран Евросоюза и стран G7, выглядят как попытки гегемона навести порядок в рядах своих союзников и в мировом пространстве.

Так или иначе несмотря на временную неопределенность и непредсказуемость сроков, противостояние сторонников монополярного и многополярного мира в скором времени

закончится. Его финал мирного или конфликтного содержания станет новой отправной точкой. Заинтересованные стороны вновь сядут за стол переговоров и начнут на них формировать новую или модернизированную систему миропорядка, который будет определять все политическое мироустройство на будущее. Хотелось бы верить, что при его формировании будут также учтены и интересы малых государств, а не только расстановка сил. Тем самым мировому сообществу удастся хоть на определенное время избежать запуска уничтожения только что принятой системы.

Список использованной литературы:

1. История международных отношений в новейшее время. 1918 - 2005 гг. : учебник для вузов / под общ. ред. К. И. Байзаковой. - Алматы : Қазақ университеті. Ч. 2. - 2006. - 339 с.
2. Исаев Р.О. Система международных отношений: ситуации и акторы управления миропорядком. Основы экономики, управления и права № 4(16). https://cyberleninka.ru/article/n/sistema-mezhdunarodnyh-otnosheniy-situatsii-i-aktory-upravleniya-miroporyadkom/viewer
3. История международных отношений в новое время. 1640 - 1918 гг. : учебник для студ. вузов / К. И. Байзакова. - Алматы : Қазақ университеті, 2006 - . Ч. 1. - 315 с.
4. Полынов М.Ф. Холодная война как способ борьбы США против СССР. https://cyberleninka.ru/article/n/holodnaya-voyna-kak-sposob-borby-ssha-protiv-sssr/viewer
5. Системная история международных отношений в двух томах / Под редакцией А.Д.Богатурова. Том второй. События 1945-2003 годов. — Изд. 2-е. —М.: Культурная революция, 2009.— 720 с.
6. Богатова Л.Х. Версальский мир как предпосылка второй мировой войны: за и против. https://cyberleninka.ru/article/n/versalskiy-mir-kak-predposylka-vtoroy-mirovoy-voyny-za-i-protiv
7. Богатенко Р.В. — Англо-итальянские отношения октября 1938 - января 1939 гг. // Genesis: исторические исследования. – 2019. – № 1. – С. 47 - 62. http://author.nbpublish.com/hr/article_28702.html
8. Шихатов П.И. Экономика Германии 1920-1930 годов XX века. Пауза между войнами. https://cyberleninka.ru/article/n/ekonomika-germanii-1920-1930-godov-xx-veka-pauza-mezhdu-voynami
9. Трубы в обмен на газ: 50 лет «сделке века» между СССР и ФРГ. https://news.ru/history/sdelka-veka-gaz-truby/
10. Малахова Т.С. Причины и последствия распада биполярной системы: геокономический аспект. https://cyberleninka.ru/article/n/prichiny-i-posledstviya-raspada-bipolyarnoy-sistemy-geoekonomicheskiy-aspekt

ӘОЖ – 323(510:516)

Д.К. Жекенов[1], А.К. Ахмедова[1], М.А. Азнабакиева[1]

[1]Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

ШЫҢЖАҢ-ҰЙҒЫР АВТОНОМИЯЛЫҚ АУДАНЫНЫҢ ДАМУ ПРИЗМАСЫ АРҚЫЛЫ ҚХР-НЫҢ ІШКІ ЖАҒДАЙЫНА ШОЛУ

Аңдатпа

Қытай Халық Республикасының құрамындағы Шыңжаң өлкесі, сонау ерте заманнан бастап, күні бүгінге дейін Орталық Азиядағы геосаяси жағдайында халықаралық қатынастардағы орны өте күрделі аймақ болып табылады. Мақалада Шыңжай-Ұйғыр автономиялы ауданының Қытай ішкі саясатындағы геосаяси орны сарапталып Қытайдың «батыс бөліктерді игеру» саясаты Қазақстандық көзқараспен талқыланған. Бір миллиард төрт жүз миллионнан жуық халқы бар Қытайдың қарқынды экономикалық дамуы әлемдік күштер балансына түбегейлі өзгерістер енгізуде. Бұл алпауыт мемлекетпен достық әрі терезесі тең қатынастарды дамыту - Қазақстан үшін баламасы жоқ бірден-бір қажеттілік. Ал оның Қазақстанмен шекаралас жатқан ШҰАА-ның геосаяси маңызы екі мемлекет үшін де жоғары.

Шыңжаң Қытайдың солтүстік-батысында орналасқандықтан, онда Қытайдың Орталық Азия және батыс елдерімен қарым-қатынас жасайтын өткелдері орналасқан. Сондықтан Шыңжаң өлкесіндегі кедендік құрылымдардың құрылу және қызмет ету мәселесін зерттеудің маңызы ерекше. Өйткені Қытайдың шетелдермен әсіресе Қазақстанмен тікелей қарым-қатынастары сол

өткізу пункттер арқылы жүзеге асырады. Қытайдың басқа провинциялары мен қалалары Шыңжаң секілді көптеген шет мемлекеттермен шектесіп, құрғақ жолда транспортпен жүк тасымалдау жағынан, осы мемлекеттермен шекаралық бақылау пункттерінің көп болуы жағынан Шыңжаңнан әлдеқайда артта қалып отыр. Шыңжаң Ұйғыр автономиялық ауданы шекаралық сауданың дамуынан географиялық және этнографиялық жағынан ұтымды орналасқан. Шыңжаң сегіз мемлекетпен шектеседі. Шыңжаң территориясында бірінші деңгейдегі 16 мемлекеттік бақылау өту пункті, соның ішінде 14 көлікжолы мен 2 ғарыш бақылау өту пункті бар.

Қытай соңғы кезде Батыс аймақтардың экономикалық дамуын жеделдетті, ал олардың арасында Шыңжаң ұйғыр автономиялық ауданы (ШҰАА) ең басты нысан. Жалпы, ҚХР-дың Батыс аймағы, оның ішінде Шыңжаң өлкесі Қазақстан-Қытай арасындағы сауда-экономикалық, әсіресе шекара бойындағы ынтымақтастықты дамытуға терең ықпал ететін аймақ. Дегенмен осы шекара бойындағы ынтымақтастықтан, сауда қатынастарынан және мәдени ықпалдастықтан қай тарап ұтымды қадамдар жасай алып отыр? Қытай "Батыс бөліктерді игеру" саясаты Қазақстанға және жалпы Орталық Азия аймағына қандай пайдалы, зиянды әсерлер тигізу мүмкін? Аталған түйінді мәселелерге ғылыми тұрғыдан баға беру Қазақстан Республикасының сыртқы саясаты үшін аса маңызды.

Түйін сөздер: Қытай, Шыңжаң-Ұйғыр автономиясы, геосаясат, Батыс бөлікті игеру.

Д.К. Жекенов[1], А.К. Ахмедов[1], М.А. Азнабакиева[1]

[1] Казахский национальный университет имени аль-Фараби

ОБЗОР НА ВНУТРЕННУЮ СИТУАЦИЮ КНР ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ РАЗВИТИЯ СИНЬЦЗЯН-УЙГУРСКОГО АВТОНОМНОГО РАЙОНА

Аннотация

Синьцзян-Уйгурский автономный район в составе Китайской Народной Республики с древнейших времен и до наших дней находится в непростых геополитических условиях Центральной Азии, являясь очень сложным регионом с точки зрения международных отношений. В статье рассматририваются геополитическое место Синьцзян-Уйгурского автономного района во внутренней политике Китая и политика «Освоения западных регионов» с казахстанской точки зрения. Быстрое экономическое развития Китая, с населением около одного миллиарда четырехсот миллионв человек, радикально меняет баланс миравых сил. Развитие дружеских и равных отношений с такой огромной страной является одной из основных необходимотей Казахстана. А геополотическая особенность, лежащего близ границы Казахстана, СУАР-а имеет важное значение для двух государств.

Поскольку Синьцзян расположен на северо-западе Китая, именно через его территорию Китай взаимодействует со странами Центральной Азии и Запада. Поэтому особое значение имеет изучение вопроса создания и функционирования таможенных структур в Синьцзянском регионе. Потому что прямые отношения Китая с зарубежными странами, особенно с Казахстаном, осуществляются через пункты пропуска, находящиеся здесь. Другие провинции и города Китая, граничащие с иностранными государствами, также как Синьцзян, значительно отстают по сухопутным перевозкам грузов и большим количеством пунктов пограничного контроля с другими государствами. Благодаря развитию приграничной торговли Синьцзян-Уйгурский автономный район считается географически и этнографически выгодно расположенным. Синьцзян граничит с восемью государствами. На территории Синьцзяня находится 16 государственных наблюдательных пунктов первого уровня, в том числе 14 автомобильных и 2 космических наблюдательных пункта.

В Последнее время Китай интенсивно развивает экономику Западных регионов, среди них СУАР является основным объектом. В целом, Западный регион Китая, в осовенности Синьцзяньский округ, влияют на развитие торгово-экономических отношений и приграничному сотрудничеству между Казахстанов и Китаем. Все же, какая сторона делает рациональные шаги в приграницном сотрудничестве, торговых отношениях и культурных связях? Какое положотельное или отрицательное влияние может оказать политика Китая «Освоения западных регионов» на Казахстан и на Центральную Азию в целом?

Ключевые слова: Китай, Синьцзян-Уйгурской автономнной район, геополитика, политика «Освоения западных регионов»

D.Q. Zhekenov[1], A.K. Akhmedov[1], A.M. Aznabakiyeva[1]

[1]Al-Farabi Kazakh national university

OVERVIEW AT THE INTERNAL SITUATION OF THE PRC THROUGH THE PRISM OF DEVELOPMENT XINJIANG UYGUR AUTONOMOUS REGION

Abstract

From ancient times to the present day, the Xinjiang Uygur Autonomous region within the People's Republic of China has been located in the difficult geopolitical conditions of Central Asia, being a very complex region from the point of view of international relations. The article examines the geopolitical significance of the Xinjiang Uygur Autonomous Region in China's domestic policy and the policy of "Developing Western Regions" from the Kazakh point of view. China's rapid economic development, with a population of about one billion four hundred million people, radically changes the balance of world power. The development of friendly and equal relations with such a huge country is one of the main necessities of Kazakhstan.

Since Xinjiang is located in the North-West of China, it is through its territory that China interacts with the countries of Central Asia and the West. Therefore, it is of particular importance to study the establishment and functioning of customs structures in the Xinjiang region. Because China's direct relations with foreign countries, especially with Kazakhstan, are carried out through the checkpoints located here. Other provinces and cities in China that border foreign countries, such as Xinjiang, lag far behind in terms of land transportation of goods and a large number of border control points with other States. Due to the development of cross-border trade, the Xinjiang Uygur Autonomous region is considered geographically and ethnographically advantageous. Xinjiang shares borders with eight States. There are 16 first-level state observation posts on the territory of Xinjiang, including 14 automobile and 2 space observation posts.

In recent years, China is intensively developing the economy of the Western regions, among them XUAR is the main object. In general, the Western region of China, in particular the Xinjiang District, affects the development of trade and economic relations and cross-border cooperation between Kazakhstan and China. Yet, which side is making rational steps in cross-border cooperation, trade relations and cultural ties? What positive or negative influence can the policy of China "Development of Western regions" have on Kazakhstan and Central Asia in general?

Key words: China, Xinjiang Uygur Autonomous Region, geopolitics, the policy of "Developing Western Regions"

Introduction

The Xinjiang region, which is part of the people's Republic of China, from ancient times to the present day, from a geopolitical point of view, is considered the most important region for the international policy of the whole of Central Asia. Due to its location in the North-West of China, it is here that transit routes linking Central China with Western countries are located. Therefore, special attention should be paid to the issues of studying the customs institutions established here, as well as their activities. China's direct communication with foreign powers and especially with Kazakhstan is carried out through these points. Xinjiang is far ahead of all other provinces of China in the presence of land routes for transportation of goods, as there is the border of China with several States, and therefore there are numerous border points. From the point of view of the development of cross-border trade, the Xinjiang Uygur Autonomous region is geographically and ethnographically in an advantageous position. Xinjiang borders in eight States. The district has 16 state level 1 checkpoints, including 14 road and 2 space corridors.

Today we can talk about an unprecedented level of development of relations between Kazakhstan and China. Our countries are good neighbors, developing large-scale economic ties,as well as successfully harmonizing regional interests through the activities of the relevant international organizations. Next to us is an intensively developing country that has a thousand-year history with a rich, well-established culture and worldview, at the same time, based on a civilized, stable state ideology. A rapidly developing country with a population of almost one billion four hundred million people is making a significant change in the balance of world power [1]. It is obvious that the development of friendly and

equal relations with such a huge country is indisputable and necessary for Kazakhstan. The geopolitical importance of the Xinjiang Uygur Autonomous region bordering Kazakhstan is very important for both countries.

Recently, China has accelerated the economic development of the Western regions, among which the XUAR is the most important object of attention. In General, the Western regions of China, including the Xinjiang region, have a strong impact on cross-border trade and economic cooperation between China and Kazakhstan. Xinjiang, being an integral part of the great silk road, is one of the regions linking Kazakhstan with China since ancient times. Kazakh historian N. Aldabek notes :" in ancient times for several millennia in the land of Xinjiang converged ways and political interests of neighboring peoples of Central Asia» [2].

Almaty and East Kazakhstan regions border Xinjiang. Since 1992, the volume of trade between the border areas of China and Kazakhstan is 77% of all trade between the countries [3].

Trade turnover between sugar And the Republic of Kazakhstan is growing from year to year. If in 2007 the bilateral trade turnover reached 9.2 billion, in 2008 it amounted to 12, 24 billion dollars. Speaking about the dynamics of trade turnover between Kazakhstan and Xinjiang, we note that in 2011 it amounted to 18 billion dollars [4]. Ambassador extraordinary and Plenipotentiary of Kazakhstan to China Zh. Karibzhanov (in the period from 2001 to 2003) described the relations between the two countries: "If we talk about the development of relations between the countries, an important place from this point of view is occupied by the Western regions of China, especially Xinjiang» [5].

Thus, both countries are very interested in developing cooperation in the border zone. Nevertheless, the researchers ask, which of the parties receives the greatest benefit from the mentioned cooperation, trade relations and cultural interaction? What hidden harm can cause Kazakhstan and Central Asian countries proclaimed by China policy of "development of Western regions"? What benefits can be gleaned from Kazakhstan of its China policy?

Scientists dealing with these problems are divided in opinion. Most scholars consider the development policy of Xinjiang and the Western regions of the country in terms of assessing the overall policy pursued by China. Scientist-sinologist, political journalist Martin Jaskist, who worked for many years in the diplomatic field, studied the process of international influence of China in the XXI century, in his study "when China rules the world: the end of the Western world and the birth of a new world order" [6] shares his special view on the designated problem, accompanying his conclusions with original data. The author emphasizes the wrong assessment of China's political system from the positions and criteria of the Western world. Martin justice calls to address the ancient worldview of the Chinese, as well as to assess the processes taking place in the country, in terms of the foundations of national understanding. Such researchers As M. Lantein [7], D. Shambach [8,9], N. Khachigian [10], Thomas J. Christensen [11], Susan L. Shirk [12], J. Fenby [13], M. Leonard [14], Jeffrey N. Wasserstrom [15], also from all sides studied the political and economic development of China in the XXI century. The transformation of China into a great powerful power, the views of China's leaders on the rest of the world, as well as the position from which the West should look at what is happening in the country: these problems are raised in the works of the above authors. Although these studies do not touch deeply on the problem of the geopolitical importance of Xinjiang, we find rich material for understanding the theoretical justification of the topic we are discussing. For example, in the work "China in search of a Harmonious society" [16], the staff Of the center for political studies of the USA-China of the University of San Francisco, edited by Jian Zhuo, examines the concept of power politics as part of the policy of development of Western regions in the framework of reviewing the ideas of political attitudes of 2003-"harmonious society", "harmonious world". However, the scientific study of Singapore scientists, "China's power and Asian security" [17], and M. Li, "Soft power: China's emerging strategy in international politics" [18] there is the opportunity to learn English not only from the point of view of Western researchers, but also with the opinion of the representatives of China's neighboring countries. The reliability of the data of the mentioned works does not cause any doubts. This article attempts to Supplement them by looking at the problem through the prism of strategic interests of Kazakhstan.

Xinjiang's place in China's domestic politics

In the XXI century, Xinjiang is considered a very important strategic region of the people's Republic of China. The territory called by Kazakhs Shynzhan, or in Chinese "new land", "new border", on which during the history the people living here have gone through various periods, was also called "heart of Asia", "point of convergence".

Xinjiang's history is filled with tumultuous events. It was here that the cultures of sedentary and nomadic peoples met and underwent a mixture, which contributed to the formation of a unique worldview. Since the Han era, Xinjiang's territory has traditionally been called the "Western region". It was not until 1884 during the Qing dynasty that it was granted provincial status. The historical lessons learned during the relations between China, Russia, the USSR, as well as the policy pursued in this direction, are taken into account in the construction of relations between Kazakhstan and China, the leitmotif of which is the preservation of political stability.

The ruling Communist party of China has approved a strategic program for the development of the Western region, an important part of which is Xinjiang. It is believed that essential and fundamental role of Xinjiang being part of China, in Central asiatka the region based on the wealth of local resources, the economic development of the border area, maintaining the ecological safety, presence of features associated with the residence here of different nationalities. Geographically, Xinjiang is located in the Central part of Eurasia, being the Northwest region of China. It has borders with eight countries: Mongolia, Russia, Afghanistan, Pakistan, India, Tajikistan, Kyrgyzstan and Kazakhstan. The length of the border is over 5400 kilometers. The territory of Xinjiang stretches for 1900 kilometers from East to West. The area of the province is more than 1 million 660 thousand square kilometers. Thus, Xinjiang is the largest administrative unit of China, accounting for 1/6 of its entire territory [19].

The population of the province was 21813334 at the 2010 census. These are representatives of 46 nationalities. Among them, such as Kazakhs, Uighurs, Kyrgyz, Tajiks, Uzbeks, Mongols, also live in neighboring countries, having the same language, continuous family ties, close communication, from ancient times supporting trade relations. For two millennia the great silk road was a connecting channel with inner Eurasia. Currently, the Xinjiang Uygur Autonomous region has 2 slopes of the Tien Shan mountains and border lands of the CIS countries. This territory in ancient times of the Khan dynasty was the key in the process of trade with Western countries as part of the great silk road. After the next plenary session of the XI convocation in 1978, the Central Committee of the Communist party of the people's Republic of China proclaimed the policy of "open doors". Xinjiang also received an official opportunity to take the first steps towards developing relations with neighboring countries. The Autonomous region, following the new course, with the support of the state, has taken many activities into its own hands. By accelerating the movement outward, Xinjiang broke the deadlock and revived its economic development [20].

First, the state approved the program of Xinjiang's openness to external neighbors, introducing an "open door"policy for twenty-four districts and five customs points. In 1979, such urban districts as Urumqi, Turfan, Shihezi and other thirteen cities and districts came under this policy. At the same time, the cities of Kulja, Boro Tala and others (a total of eleven centers), as well as a number of districts were involved in the proclaimed policy. Thus, twenty-four centers of Xinjiang began to implement this state program. 1983 was marked by the accession to the policy of "open doors" Northern customs point Khorgos and South of Torchat, and the 1986 Sino-Pakistani customs Khunjerab. All this paved the way for Xinjiang's cooperation with the Soviet Union, Pakistan and Central Asia as a whole. In 1990, the customs point of Alatau was officially opened, which was located in the village of the same name, subordinated to Boro-Tala-Mongolian Autonomous district and became the gateway of China to Europe. All these border institutions, created within the framework of the "open doors" policy, radically changed the previous situation of the inability to maintain communication with their relatives living in Xinjiang and, of course, stimulated the development of trade. An end was put to the situation when Xinjiang could only go abroad through ports in the East of the country. On the other hand, Xinjiang has established itself in the markets of Central Asia.

Secondly, in order to attract foreign investment, the state began to implement various political programs. In this regard, in September 1987, it was decided to exempt from customs duties enterprises with foreign capital located in Urumqi, Kulja, Shihezi and Kashgar, and to create favorable conditions for them.

The Chinese government, in order to support the non-state economy, is organizing enterprises with joint capital with foreigners, the income from which will be distributed in equal shares among business participants. In December 1992, the people's government of the autonomy published the "Regulations on the development of private enterprises of the Xinjiang Uygur Autonomous region", thereby giving political support to positive processes in the economy. In 1993, the party Committee of autonomy at a working meeting, discussing the need for the development of private enterprises, highlighting the issue of stimulating and accelerating these processes, decided to create favorable conditions for this. At the party Congress of the autonomy on July 16, 1999, a document was adopted -

"Regulations on the economy of private enterprises". This document created legal support and provided acceleration of development in General of all private business. By the 90s of the twentieth century, the policy of "open doors" in Xinjiang made a powerful step forward.

After the collapse of the Soviet Union in 1991, Xinjiang also underwent changes. In October 1991, the leadership of the autonomy decided to deepen and continue the implementation of the policy of "open doors".

In the speeches presented by Deng Xiaoping during his southern tour of the country in 1992, the idea of openness finally won over the entire Chinese people. The party Committee of autonomy defined and adopted the main directions of entering the international market, taking into its own hands the process of accelerating economic development. They talked about the need to address priority energy issues, promote trade, accelerate the creation of enterprises, expand international trade, establish links with the hinterland, create joint customs points, turn Xinjiang into a transport base for domestic and imported goods, establish a fair center for goods intended for export to Western countries, and provide comprehensive economic support for cross-border trade with neighboring countries. Autonomy revived border trade and increased the turnover of goods in the light of the policy of openness. All administrative resources were used for significant trade progress.

In April 1992, the party Committee of autonomy and the Department of public Affairs of the people's government adopted a resolution on the further development of the policy of openness of Xinjiang. The openness plan was considered in two directions. It was meant to introduce a policy of openness in the border areas.

In June, the Department of public Affairs of the autonomy, approving the plan, identified a list of benefits. Their contents were as follows:

1. Expand the rights of autonomy to attract foreign investment. The total number of investments should be in the corridor approved by the government, investments in construction and the economy are checked and approved by the government of the autonomy, which also itself is engaged in issuing certificates and production licenses.
2. Extension of the right of autonomy to check the economic and technical support of neighboring countries, within the limits of the state allocations, the volume of the number of workers; agreements will be checked by the Autonomous government itself.
3. The bodies carrying out the work on imports can carry out commodity exchange trade, create trading companies in border regions, regions and border towns and districts. Road transport produced in partner countries whose imports are prohibited will be opened before 1995. Work can be carried out in authorized bodies. Import verification documents are not drawn up. Permission to import is obtained free of charge.
4. Further expand the openness of the city of Urumqi. To pursue in Urumqi a policy similar to that of the coastal cities.
5. Declare open the cities of Kulja, Boro-Tala, Chuguchak. Pursue policies similar to those in Zhuhai city.
6. The southern regions of Xinjiang to expand the benefits, in addition to the existing ones, which were determined by the state for border trade. Export products in North of Xinjiang across the continental custom of southern Xinjiang.
7. The industrial and construction institutions of Urumqi, ili region, Boro-Tal of the Mongolian Autonomous region, Tarbagatai and Kashgar districts shall be delegated the right to control and identify persons traveling abroad. To grant them also the right to trade with the departure to neighboring countries on behalf of the government, monitoring and control over the categories of persons working in the territory of the region, as well as the right to issue passports, approval of measures relating to the multiple return of migrant workers during the year.
8. Allocate a loan in the amount of 1 million yuan. Support Xinjiang's foreign trade [20].

In 1992, Prime Minister Li Peng cut the ribbon at the opening ceremony of the fair in Urumqi. Speaking at the meeting, which was attended by responsible representatives of each province of China, Li Peng said: "the Fair should be held in Urumqi every year. At the same time, each subsequent one should be better than the previous one."

In 1993, the party authorities of the five provinces of the Northwest met in Urumqi and held a joint meeting of the Northwest regions for the first time. In the five provinces, having cut a common path, following together to the West, being open, they set themselves the task of accelerating the implementation of the common plan. In November, the number of cities and districts of the Xinjiang Uygur Autonomous region opened abroad reached fifty-eight. Of these, thirty-three districts were

completely open to the outside. In 1994, during his visits to five Central Asian countries and Mongolia, Li Peng touched upon the issues of trade relations between China and neighboring countries and, thus, the interaction rose to a new level.

In September 1995, the state approved the international marketing of sixteen regions of Xinjiang, as well as all its cities. The new momentum led to a jump in Xinjiang's foreign trade. As a result, Xinjiang has established economic trade relations with more than 60 countries and regions.

In 1992, the decision of the state in Xinjiang created a zone of production and development of new technology, 3 economic zones of technical development and 3 zones of economic support [21].

In June 1992, the people's autonomy government provided political support by deciding to impose a temporary ban on the implementation of several policies in the development of production of high-tech equipment in the city of Urumqi.

In addition, in December 1992, the economic and technical development zones of Shihezi and kuitong were established by the decision of the government of Xinjiang Uygur Autonomous region. The Department of public Affairs has also established an economic support zone in the cities of Kulja, Boro Tala, Chuguchak.

The creation of customs was a prerequisite for the implementation of the autonomy of two lines: the strategy of open doors and the idea of rapprochement between East and West. The region has become an important part of the North-Western part of the international road junction. At the same time, there was a lot of progress in the opening and establishment of customs posts. On the basis of seven customs opened in the eighties, and also opened in 1991 3 customs Hong Shantzui, Ulastai, Lauzhiyau Xinjiang and Mongolia conducted direct economic trade relations.

In 1992 such customs as Bakhty, Zhemeney, Aktubek, Dulaty, Muzart were opened. The customs was assigned the first category by the state to the Bakhty crossing in 1994, in July 1995 it was opened to the third state. The opening of these five customs offices accelerated Xinjiang's trade and economic relations with the Republic of Kazakhstan.

With the exception of India and Afghanistan, cross-border trade partnerships have been established with all of Xinjiang's neighboring States. This has created favorable conditions for the development of cross-border trade in Xinjiang and in General for the entire foreign trade of the country.

At the beginning of 1992 by the decision of the state in autonomy the group of the customs management for strengthening of border construction which exercised uniform control over border construction was created. Khorgos, Arasan, Bakhty, Torgayty customs are defined as Autonomous main customs and strengthened the main construction of the customs process.

At the end of 1994, the total investment amounted to $ 450 million. works on construction and expansion of highways to Khunjilab, Torgayty, Zhemeney, Arasan, Khorgos, Bakhty, Kyzyltau, as well as railway transport border stations Arasan, Khorgos were carried out. The length of roads of the third category is 793 km, secondary - 51 km, the first category - 5.4 km, urban-1.5 km, the length of four new bridges-232 km. the construction of the road to the borders of Ulastay, Muzart, Dulaty with a length of 252 km was Completed [22].

In 1992-1994, the state and the autonomy allocated more than 200 million yuan for border construction. Installed 110 kilowatts of electrical equipment with a length of 75 km from Shuanghe to Arasan, 35 kilowatts with a length of 35 km from Changji to Arasan, Zhemenei customs post, construction of the Arasan – Boro Tala transport hub, construction of the main buildings of logistics and customs Arasan, Khorgos, Bakhty [23].

As a result of many years of efforts and measures taken, the transportation of goods through Xinjiang customs is gradually increasing. The main equipment and tools of customs are gradually replenished. A stable structure of the Xinjiang customs Institute was formed. The place and role of aviation, continental customs in the development of the North-West of the autonomy increased.

The neighboring countries of Xinjiang, especially the five countries of Central Asia, after gaining sovereignty are actively establishing reforms, expanding ties with foreign countries, strengthening regional economic integration, as well as developing trade relations between the regions of Central Asia, South Asia, West Asia and other countries of the world. In this regard, the Xinjiang Uygur Autonomous region, which was a close neighbor to these regions, as well as due to changes in the political environment of the world, the entry into the process of world development of multipolarity policy, there is a development of economic relations between neighboring countries with China, improving ties. Against this background, the policy of development of the Western part of China, the development of the foreign economy of Xinjiang continues. Xinjiang Asia is located at the intersection of the economic frameworks of Central Asia and South Asia, and for this reason responds to many demands and

challenges. The issues facing Xinjiang, linked the South and North, connecting East with the West, expand the priorities of the region, actively participate in the processes of subregional integration with neighboring countries, stimulated the massive development of foreign economy, increase in volumes of export, forming a high, long-term economic cooperation with neighboring countries, and considers these issues one of the conditions of the transition Xinjiang to sustainable development in the XXI century.

China's policy on the development of Western territories

China's Western development strategy is an integral part of the overall social development strategy of the people's Republic of China. Chinese "Shi BU" - Western part means the Central-Western region of China. It has ten provinces and Autonomous regions of China, covering 50% of the total area of China, 22% of the total population, 80% of the population of China's small nationalities.

The people's Republic of China launched its strategic plan for the active development of Western lands in 2000. This is the most complex volume of China's social development programs, implemented in turn, sequentially. The modern state program for the development of the West differs from the previous companies as follows:

- first, the development of the West was recognized as an important strategic goal of China in the XX century;
- secondly, before starting the work of the Central political and state bodies, a thorough General preparation is carried out. The experience of previous years has been accumulated in this direction;
- thirdly, before the start of state-wide companies in all Western regions began to arrive specialists, introduced advanced technologies, carried out construction work [2];
- fourth, on the basis of the real economic base and financial sources, a comprehensive plan was developed, which became the main part of the state plan of socio-economic development for the 9th five years and the next decade, where the relevance of migration processes took place [2].

It is here that you should pay attention to the state of XUAR, which is of great interest to Kazakhstan.:

- first, XUAR is an important strategic area for China and Kazakhstan;
- secondly, more than 1 million of our compatriots live in XUAR, the majority of the Kazakh Diaspora of the PRC;
- thirdly, the main place in the state program of the PRC for the development of the West is occupied by XUAR;
- fourth, most of the immigration flow in all migration companies will be directed to XUAR;
- fifth, XUAR is a region rich in natural resources, fertile land, oil and gas fields [2].

Xinjiang Uygur Autonomous region is the Western gate of the PRC and is the only region where there are communication routes between Kazakhstan and China. All transport routes between the two countries: air, rail, road pass through the XUAR, 80% of the volume of bilateral trade accounts for the XUAR, while the entire Kazakh-Chinese border is adjacent to the territory of the XUAR. Xinjiang plays an important role in protecting the country's stability and security, a strategically important border line located in China's Northwest border region. This territory is also a window of economic and cultural relations with foreign countries, so the full development and organic unification of the Khan's nationality and ethnic groups is the key to the development of the economy of the state and society [4].

As you know, on the General programme of social reform open Hawera adopted by the Communist party of China in December 1978 at the third Plenum, systematically translated Chinese society from a planned economic system to market economic processes, through reforms first in agriculture and then in trade and industry and then in education and science. In addition, a plan for the development of areas along the Southeast and northeast seacoasts and the Yangtze river has been implemented. As a result, China has become one of the most powerful countries in the world. But in China's internal social development, regional differences and social contradictions have emerged. As in the socio-economic and scientific-technical sphere, the development of the South-Eastern and North-Eastern regions of China was more dynamic, while the Western and South-Western regions developed relatively slower and lagged behind them. As a result, various social contradictions arose.

It is obvious that in the social development of a single country in the long run, too much divergence and regional differences do not lead to good. Therefore, Chinese leaders considered ways to resolve such contradictions through the development of the Western part of the country.

In June 1999, Jiang Zemin spoke at a conference in XI'an city with the heads of the five provinces and Autonomous regions of the Western region of China: "...I will highlight the importance of economic, cultural, political, military and social development of the Western territories. Without a stable Western part, there will be no stability throughout the country. ... Accelerating the development of the Western part is a great system building, as well as a necessary historical task. ... At the same time, as last year, we continue to create the Western zone, in which for several decades and even throughout the XXI century, there will be an immeasurably rich economy, a developed society, a newly created way of life, peoples living in harmony, mountains and rivers shining with iridescence" [3]. It should be noted here that the Chinese government considers the development of Western lands during the XXI century the most important work. Traditional features of the Chinese style is the formulation of long-term plans, the development of age-old projects of its implementation, and the gradual implementation of five -, ten-year programs.

On January 16, 2000, a working group on the development of the Western region was established under the government of China. His head was appointed Prime Minister of the time Zhu Rongzui, his Deputy-Deputy Prime Minister of the time, Wen Jiabao. Accordingly, working groups have been established between the Central and Western provinces and the Autonomous regional governments to develop the Western part and specific programmes have been developed to implement the Grand strategic plan. In October 2000, the Chinese government approved political measures to develop the Western region (Decree No. 33 of 2000). In addition, local authorities have allocated funds for the development of the Western part and began to work in this direction.

The strategic plan for the development of the Western region of China provides not only for the development of certain sectors of the economy, but also for the comprehensive progress of society as a whole. In particular, it is a complex plan that provides for specific measures for social progressive acceleration, including comprehensive measures of social modernization, environmental protection, regulation of economic sectors, development of science, technology and education. To implement this decision, the Chinese approached carefully prepared. According to reports, in the first three years, the Chinese government allocated 270 billion yuan from the state budget for construction in the Western region. In addition, 200 billion yuan was invested in infrastructure and 10 billion yuan was allocated for social needs. In the future, as you know, the amount of funds allocated annually increases [13].

Nevertheless, the Chinese government believes that the most important task in the strategy of dynamic development of its Western territories is the active development of Xinjiang. Because Xinjiang occupies the largest Western territory of China (1.6 million square kilometers, about 22 million people), rich in natural resources, a large number of small Nations, neighboring with foreign countries. Therefore, the rapid development of Xinjiang for China is of great political strategic importance. And changes in the social conditions of Xinjiang will certainly affect the relations between Kazakhstan and China. Therefore, when implementing the program, it is necessary to pay great attention to the social development of the Xinjiang Uygur Autonomous region.

In accordance with the strategy of development of Western lands by the government of China in 2000, the Xinjiang government established the center for operational development of the Western part of Xinjiang. He developed a plan for the development of the Western part – the dynamic development of Xinjiang. On the basis of this plan, the government of Xinjiang adopted a number of legislative decisions containing a number of successive laws: "political attitudes to attract investment, several political attitudes to attract investment from abroad" [16]. He also identified the main tasks for the dynamic development of Xinjiang. The document States that "the first ten years of the XXI century the time of creating an enabling environment for social development; increase the capacity of internal development, increasing opportunities for self-development and formation of model of the mechanism of intensive use; the establishment of the Xinjiang Uygur Autonomous region on the basis of the production of high quality cotton, cotton, grain, livestock production, fruit, sugar beets and their processing; creation of Virgin support of development of all national economy by transformation into base of production of oil and gas production and the petrochemical industry". This objective will be implemented in six different lead programmes. It is worth noting the first three programs of them:

1. Change in the strategy of expanding the market of natural resources products, improvement of basic infrastructure institutions, optimization of production structures and conducting economic activities according to market demand.
2. The main objective of economic activity is to increase economic productivity.
3. Implementation of the new in the social system. Formation of a broadband environment for the development of Xinjiang by expanding the policy of "open doors".

Specific plans to achieve these goals have also been developed. For example, Xinjiang in the first three years of the XXI century reached 8% of the rate of development of the national economy. And from 2004 to 2010 increased the annual growth rate of domestic production by 10%. To this end, the government of Xinjiang has developed a detailed plan for the development of the Xinjiang Uygur Autonomous region, building an important integrated infrastructure of water supply, transport, energy, communications [14].

Thus, these are the achievements of China in the first stage of development of Western territories. Further development becomes a huge scale. preparatory work for this is already underway. Note for example the outlet works. The government of Xinjiang has put the construction of new water facilities in the main place. Work is underway on the construction of large canals and reservoirs, which until 2010 diverted several rivers from their beds. In particular, a canal from the Black Irtysh through the Dzungarian depression to the city of Karamayly was launched to radically solve the water problems of Urumqi and Karamayly. Now the construction of a large canal from the river Buyrshyn, flowing into the Black Irtysh, focused on the city of Urumqi, has begun. In addition, this channel, which runs in a semi-desert area, is planted with fast-growing trees, green loins are formed from the sandy steppes, and measures are being taken to turn it into a timber base and a dairy base for raising cows.

And the construction of a branch of the Ili river to increase the flow of water into the zone is completed. This construction is in the area of Toguztoro ili district and the Tekes district. There are 2 purposes of building a canal to divert a certain amount of water from the Ili river. 1-development of 120 thousand hectares of virgin lands in the ili region, which become the base for the cultivation of fine-wool sheep of Xinjiang fine-wool breed and for the cultivation of cows with the same meat and dairy breeds. 2-use the coxu river, which is one of the main sources of the Ili river, breaking through the Tien Shan mountain to solve the environmental problem of irrigation of aibihu lake. Consequently, the dynamic development of the Western zone, the construction of new channels and large inflows of water from transboundary rivers Cherngo Irtysh and Ili, of course, will reduce the volume of water in the rivers of Kazakhstan. Not only is the amount of water reduced, but it is not guaranteed that wastewater discharges removed from enterprises by rivers cannot become deposits in these rivers. Then these consequences will primarily affect Kazakhstan. This can lead to negative consequences for relations between the two countries. This is well understood by Chinese leaders. Therefore, when the President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev paid a state visit to China on December 19-23, 2006, the then President of China Hu Jintao stressed: "China is on the side of fair and beneficial use of transboundary water resources» [19].

But we must take into account that the development of the Western zone by China, as well as the implementation of the plan for the dynamic development of the Xinjiang Uygur Autonomous region will be beneficial for Kazakhstan. The Xinjiang government has formulated a legislative framework to attract investment from the regions and foreign countries. Now actively attracted funds from large companies and private businesses. Large flows of labor are arriving in Xinjiang. As a result, Xinjiang production is now at its highest boiling point.

On August 30, 2000, the government of the Xinjiang Uygur Autonomous region of China announced "several policies to encourage foreign investors to invest". In total, it consists of 25 chapters, which specify that investors investing in leading industrial sectors enjoy tax benefits. In section 5 of this document it is noted that the enterprises created with participation of the capital of foreign businessmen for more than ten years are exempted from the local taxes levied from profit of the foreign enterprises" [12]. All this provided an influx of foreign entrepreneurs who began to invest in the economy of Xinjiang. Thus, the campaign for the dynamic development of Xinjiang and the legislation and political definition adopted in accordance with it are the most favorable for the investment of Kazakh entrepreneurs in Xinjiang. This is because the Chinese government believes that the total population of Xinjiang will reach 30 million (in fact, this may be a much larger figure). A large number of human resources increases social demand, that is, it is a huge market in itself. In addition, cheap labor in China guarantees a low cost of goods produced. Already now products and drinks of the Kazakhstan production are in demand in the market of Xinjiang.

Conclusion

This region, which became part of the people's Republic of China as the Xinjiang Uygur Autonomous region, has retained its geopolitical, geostrategic importance in international relations, and now occupies a special place in China's domestic and foreign policy.

First, the XUAR with its multi-ethnic composition of the population of China is an area of special attention. In the early 1950s, the territory of this national region was inhabited mainly by members of national minorities. They were Uighurs, Kazakhs, Dungans, Kirghiz. And the Han were less than 15 percent. The main ethnic mass was the Uighurs, that is, about 70% of the total population. Kazakhs were only about 10%. The key influence on the national composition of the XUAR was exerted by migration activities carried out in the 50-70s of the last century, as a result of which an increase in the proportion of the Han people was carried out. On the basis of the policy of development of the Western territories in recent years, representatives of the Khan's nationality have been moving everywhere from Inner China. The Central government of China illustrates the importance of Xinjiang to China through this step. That is, XUAR is one of the risk zones that can cause cracks in the internal stability of the whole of China.

Secondly, XUAR is the most remote province from the capital of China. Given that any reforms and policy moves by official Beijing will be late on the chain or undergo transformation, the policy aimed at XUAR has been reformed, and to some extent has been tested in practice. The Western land development policy is a clear reflection of these two findings. It is a strategic plan consisting of 3 stages and designed until 2050. The first phase was planned for the period from 2001 to 2010. The goal of the first stage is to bring GDP to 10%. In the period from 2003 to 2013, GDP never showed below 10%. Thus, in 2012, this figure exceeded the average Chinese figure and amounted to 12% [24]. That is, the new space, which can lead to a breakthrough in the development of China, will certainly make a significant contribution to the sustainable development of the Chinese economy as a whole as a result of the implemented policy.

Thirdly, XUAR is the entrance door to the zone of Central Asia, rich in energy resources and natural resources. 70% of the trade and economic agreements of the Central Asian States with China are concluded in XUAR. It should be noted that the statistics on trade and economic cooperation between China and the Central Asian States indicate that the main foreign economic partner of China is Kazakhstan, cooperation with which is carried out primarily through the XUAR. XUAR is an important region where the entire line of relations between the people's Republic of China and the Republic of Kazakhstan is concentrated.

List of references:

1 ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың ҚР СІМ кеңейтілген алқа отырысында сөйлеген сөзі // http://www.mfa.кz/russian/art_040.htm. - Қараша, 2008.

2 Алдабек Н.А. Тарихы талқынға толы Шыңжаң. - Алматы: Қазақ университеті, 2003. - 432 б.

3 Приез Президента Казахстана в Синьцзян // http:/ymyt.com.ru Агенство Синьхуа. - 2004. -20 мая.

4 Изимов Р. Торгово-экономические аспекты сотрудничества Казахстана и СУАР КНР // Analitic. - 2010. -№2 (54). -616.

5 КарибжановЖ. Возрастающая роль Синьцзяна в торговых связях Китая и Казахстана //http://Russian.people.com.ch. Агенство Синьхуа. - 2004. -17 декабря.

6 Jacques M. When China Rules the World: The End of the Western World and the Birth of a New Global Order. Penguin Books; 2 Exp edition, 2012, 848 p.

7 Lanteigne M. Chinese Foreign Policy: An Introduction New Zealand. Routledge; 2 edition, 2013, 208 p.

8 Shambaugh D. Tangled Titans: The United States and China. Rowman & Littlefield Publishers; 1 edition, 2012, 454 p.

9 Shambaugh D. China Goes Global: The Partial Power. Oxford University Press; Reprint edition, 2014, 432 p.

10 Hachigian N. Debating China: The U.S.-China Relationship in Ten Conversations. Oxford University Press; 1 edition, 2014, 272 p.

11 Thomas J. Christensen. The China Challenge: Shaping the Choices of a Rising Power. New Jersey. W. W. Norton & Company; 1 edition, 2015, 400 p.

12 Susan L. Shirk. China: Fragile Superpower. Oxford University Press; 1 edition, 2008, 336 p.

13 Fenby J. Will China Dominate the 21st Century. Polity; 1 edition, 2014, 120 p.

14 Leonard M. What Does China Think? PublicAffairs, 2008, 176 p.

15 Jeffrey N. Wasserstrom. China in the 21st Century: What Everyone Needs to Know. Oxford University Press; 2 edition, 2013, 208 p.

16 Sujian Guo (editor), Baogang Guo (editor). China in Search of a Harmonious Society (Challenges Facing Chinese Political Development). Lexington Books, 2008, 258 p.

17 Mingjiang Li (Editor), Kalyan M. Kemburi (Editor). China's Power and Asian Security (Politics in Asia). NY, 1st Edition, 2014, 304p.

18 Mingjiang Li. Soft Power: China's Emerging Strategy in International Politics. Lexington Books, 2011, 284 p.

19 Акатayeva A.A. // Тгade and Economic Relations between Kazakhstan and China // Humalayan and Central Asian Studies Journal, Jawaharlal Nehru Univ. –New Delhi, 2006.

20 Синьцзян, китайская земля: прошлое и настоящее. - КНР, Урумчи: Синьцзянское Народное издательство, 2006. - С.4.

21 Интервью с председателем Комитета таможенного контроля Минфина РК Бердибеком Сапарбаевым // Континент. - 2005. - №3 (139). - С. 14-15.

22 На КПП Хоргос началось строительство крупнейшего китайско-казахстанского торгового центра // Агентство «Синьхуа». - 2005, 5 августа // http: wwwrussian. china.org.cn.

23 Сыроежкин К.Л. Синьцзян вчера и сегодня. К 45-й годовщине образования Синьцзян-Уйгурского автономного района КНР // Казахстан- спектр. - 2001. -№1. - С. 56-63.

24 Чжан Ди. Торговля с Поднебесной показала магический рост // http: wwwrussian. china.org.cn.

МРИНТ 316.422.4

ПЕРСПЕКТИВЫ МЕЖКУЛЬТУРНОГО ДИАЛОГА МЕЖДУ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИЕЙ И РЕСПУБЛИКОЙ КОРЕЯ

Мен Д В. д.п.н.профессор КазНУ им. Аль-Фараби
(mendima@gmail.com)
Хамитова Н. Е. магистрант 2 курса КазНУим. Аль-Фараби
(h.naz_9797@mail.ru)

Аннотация: В статье освещается межкультурный опыт стран Центральной Азии и Республики Корея. На сегодняшний день изучение такого культурного диалога между странами, как в плане развития культурного сотрудничества, так и в отношении политики мультикультурализма является актуальной. Доказательством этого является 28-летний опыт успешного развития сотрудничеств между странами. Авторами изучена политика сотрудничества стран, интернационализация высшего образования в южнокорейских университетах, а также заитересованность в этой политике иностранных студентов, распространенность иностранных культур в обществе друг друга и проблемы межкультурного диалога. В заключении приводится предложения о том, как можно избежать культурные конфликты между странами для динамичного развития в дальнейшем межкультурного диалога.

Ключевые слова: Межкультурный диалог, мультикультурализм, международное образование, глобализация, Центральная Азия, Южная Корея

ОРТАЛЫҚ АЗИЯ МЕН КОРЕЯ РЕСПУБЛИКАСЫ АРАСЫНДАҒЫ МӘДЕНИАРАЛЫҚ ДИАЛОГТЫҢ КЕЛЕШЕГІ

Андатпа: Бұл мақалада Орталық Азия елдері мен Корея Республикасының мәдениаралық тәжірибесі зерттелген. Бүгінгі күні мәдени ынтымақтастықты дамыту тұрғысынан мультикультурализм саясатымен байланысты елдер арасындағы осындай мәдени диалогты зерттеу өзекті болып табылады. Оған дәлел - елдер арасындағы ынтымақтастықты ойдағыдай дамытудағы 28 жылдық тәжірибе және жылдан жылға

дамуы. Авторлар елдер арасындағы ынтымақтастық саясатын, Оңтүстік Кореяның жоғары оқу орындарындағы жоғары білімнің интернационалдануы беру, жаһандану, Орталық Азия, Оңтүстік Корея, сондай-ақ шетелдік студенттердің бұл саясатына деген қызығушылық, бір-бірінің қоғамында шетелдік мәдениеттердің таралуы және мәдениетаралық диалогтың проблемаларын зерттеді. Қорытындылай келе, болашақта мәдениетаралық диалогты қарқынды дамыту үшін ел өкілдері арасындағы мәдени қақтығыстарды болдырмауға қатысты ұсыныстар жасалады.

Түйін сөздер: Мәдениетаралық диалог, мультикультурализм, халықаралық білім, глобализация, Орталық Азия, Оңтүстік Корея

PROSPECTS FOR A INTERCULTURAL DIALOGUE BETWEEN CENTRAL ASIA AND THE REPUBLIC OF KOREA

Abstract: This article examines the intercultural experience of Central Asian countries and the Republic of Korea. Today, the study of such a cultural dialogue between countries both in terms of the development of cultural cooperation and in relation to the policy of multiculturalism is relevant. Proof of this is 28 years of experience in the successful development of cooperation between countries. The authors studied the policy of cooperation between countries, the internationalization of higher education in South Korean universities, as well as the interest in this policy of foreign Central Asian students, the prevalence of foreign cultures in each others society and the problems of intercultural dialogue. In conclusion, there are suggestions how to avoid cultural conflicts between representatives of countries for the dynamic development of intercultural dialogue in the future.
Keywords: Intercultural dialogue, multiculturalism, international education, globalization, Central Asia, South Korea

С развитием общества каждая культура подвергается разным изменениям. Такие изменения могут оказывать положительные либо отрицательные воздействия на культуру, менталитет и в целом в социальное общество государства. Вероятность различных изменений значимая, в силу сегодняшнего глобализационного мира, где каждая страна взаимодействует активно уже не только в дипломатической сфере, но и происходит культурный взаимообмен. Многие исследователи по разному интерпретируют тему взаимодействия культур, некоторые утверждают о возможности утраты уникальности культуры страны, другие – большая возможность стать ближе друг к другу, чтобы понять и жить в гармонии и согласии.

Актуальностью данной работы является то, что в нынешний период глобализации очень важно понимать и принимать культуру других стран. В известной работе социолога С.Ф. Хантингтона «Столкновение цивилизаций» автор утверждает невозможность полного принятия и понятия чужой культуры». Это работа Хантингтона до сегодняшнего времени имеет актуальность в силу того, что межкультурный диалог и коммуникация занимает немаловажное значение.

В научных изданиях заметен большой интерес к исследованию тематики межкультурного диалога, что показывает понимание и осознанность людей понятия межкультурного диалога как ценности современного мира. С XX века диалог начал приобретать очень широкий контекст, например, в своих работах М.М. Бахтин рассматривает диалог как неотъемлемая часть обыденной жизни человека. «Сама жизнь – диалогична и основана на взаимодействии друг с другом. В межкультурном диалоге субъектами отношений является отдельные культуры».

Другой ученый из России М.С.Каган пишет о диалоге: «Отношения между разными культурами могут строиться на принципе монологическом и субъектно-субъектном, диалогическом. В первом случае данная культура относится к другому типу культуры, прошлому или современному, чисто утилитарно. Другой случай — отношение к культуре как к равноправной, равноценной при всех ее отличиях и интересной, нужной, желанной

именно в ее непохожести, уникальности. В этом-то случае и возникает то отношение между культурами, которое мы вправе назвать диалогом» [1].

Из-за не полного рационального понятия в целом процесса межкультурного диалога многие страны считают, что при взаимодействии каждая страна должен получать обязательно какую то выгоду в самом процессе диалога [2]. Так отождествление межкультурного диалога создает острую проблему отношений как потеря «экзистенциального» содержания. Самое главное в взаимоотношениях культур не поддерживание пустого баланса заимствования друг у друга чего-то нового, а в способности заимствования утверждения самобытности культур. Именно, в межкультурном диалоге культура отстаивает свою роль самостоятельности и особости.

Межкультурные отношения между Республикой Корея и Центральной Азией были установлены сразу же после обретения суверенитета странами Центральной Азии в 1992 году. На сегодняшний день между ними проводятся различные культурные и политические мероприятия крупных масштабов, что является результатом успешных сотрудничеств. К странам Центральной Азии в западной историографии относят Монголию, северо-западный Китай, районы азиатской России южнее таёжной зоны, Афганистан, северо-западную часть Индии, северную часть Пакистана, северную часть Ирана. В данной работе под Центральной Азией подразумевается 5 государств: Казахстан, Кыргызстан, Таджикистан, Туркменистан и Узбекистан, согласно «Институту исследования Центральной Азии».

После распада СССР, бывшие советские государства начали искать пути дальнейшего развития. Страны Центральной Азии богаты природными и минеральными ресурсами, что помогло им привлекать зарубежных инвесторов из более развитых стран. В то время Республика Корея имела стабильную экономику, которая была ориентирована на экспорт своих товаров. Из-за нехватки сырья и полезных ископаемых на территории Республики Корея, страна начала вести активное сотрудничество со странами Центральной Азии.

На сегодняшний день Республика Корея активно ведет сотрудничество с Узбекистаном и Казахстаном, где проживают большее количество корё сарам. Корё сарам – это этнические корейцы, которые переселились на территорию Центральной Азии в период массовых депортации в Корее. Большое количество корё сарам проживают именно на территории Узбекистана – около 180 тыс. и в Казахстане – более 100 тыс. В других странах Центральной Азии тоже проживают этнические корейцы, но они составляют очень малое количество из всего населения страны.

Таким образом, этнические корейцы стали особым мостом, связывающим регионы Центральной Азии с Республикой Корея. Взаимные отношения между странами развиваются не только в сфере политики и экономики, но и активно ведутся сотрудничество в области культуры. В странах Центральной Азии открыты Корейские образовательные центры, которые ведут работы по преподаванию корейского языка всем желающим гражданам, празднуют корейские праздники, проводят конкурсы. Каждый год Кореан Фаундейшн(Korea Foundation) корпорация поддерживает иностранных студентов и предоставляет возможность обучаться в передовых южнокорейских университетах.

По состоянию н 2013 год в корейских высших учебных заведениях обучалось 85 923 иностранных студентов, что в 7 раз больше чем в 2003 году. Это увеличение последовало за корейским проектом“Изучение Кореи” (2005), целью которого было привлечь 100 000 иностранных студентов в течение 2005 и 2010 годов [3].

Если в начальном этапе были заметны острые проблемы в непонимании менталитета и культуры двух регионов, что проявлялась во время процесса переговоров между странами, то с развитием в культурной сфере и с началом изучения корееведения в Центральной Азии ситуация стала приобретать новые виды. Корееведением Центральная Азия серьезно начала заниматься с конца 90-х годов. У истоков этой науки стоят многие этнические корейцы, которые начали изучать свою историческую Родину, известны такие

исследователи и профессора как, Ким Г.Н., Хан, В.С., Сим Х.Ё., Мен Д.В., Кан Г.В., Кан Александр, Ли В Ф. и другие.

Таким образом, благодаря этому начали открываться Отделы корееведения, в которых начали готовить специалистов переводчиков, востоковедов, специалистов по корейскому языку. Такое преобразование открыло путь нового новшества – академической мобильности, где предоставляется возможность получить незаменимый опыт в своей будущей профессии.

Однако с принятием новых возможностей, пришли и новые вопросы, касающихся менталитета и культуры двух регионов. И это стало одним из факторов к активному изучению межкультурного диалога между регионами.

Культура Республики Корея намного распространенная нежели центральноазиатская. Большим фактором популяризации корейской культуры стала «Корейская волна»: корейские дорамы, фильмы, песни, язык и т.д. Большую роль в распространении корейского языка в странах Центральной Азии стало открытие корейских центров просвещения , где активно ведется работа с ознакомлением корейской культурой и искусством.

В Республике Корея о центральноазиатской культуре мало кто знает. Многие корейцы не могут с уверенностью сказать, где находятся центральноазиатские страны, для них это ассоциация со странами Пакистан и Афганистан. Даже узнавая расположение центральноазиатских стран, обычные корейцы понятия не имеют о народах, которые там живут. Многие считают, что народ занимается кочевничеством и по сей день, и живут в юртах, пасут скот и т.д. Это создает большую проблему в межкультурном диалоге.

Почему Центральная Азия незнакома корейскому обществу? Страны Центральной Азии, имея почти одинаковую уникальную культуру, сильно отстают в развитии и глобализации своей культуры. В экономической сфере все знакомы с Центральной Азией, так как у них есть чем привлечь других стран мира, а в культурной сфере почти ничего.

Корейцам, которые учатся по специальности казахского языка, очень сложно изучать язык, так как нет учебных пособии таких как, казахский язык для корейцев. Имеется большое количество учебников по изучению корейского языка в Казахстане, Узбекистане, Кыргызстане, что студенты не затрудняются в освоений иностранного языка. Причиной такой нераспространенности языков Центральной Азии в корейском обществе является: во-первых, после распада СССР в центральноазиатских странах все еще в общении преимущество отдается русскому языку; во-вторых, в самих государствах родной язык используется «между собой», а в государственных учреждениях все еще большое значение придается знаниям русского языка.

Доказательством этого является то, что после Второй мировой войны центральноазиатские республики подвергались интенсивному периоду индустриализации и русификации, что навсегда изменило образ жизни жителей [4]. Вследствие, этого корейцы не проявляют интерес к казахскому языку, что создает большой минус в сотрудничестве в образовании.

Благодаря Корейским Центрам и Посольствам Республики Корея в странах Центральной Азии, каждый год проводятся мероприятия по просмотру корейских фильмов, конкурсы по знанию корейской истории и корейского языка, устраивают праздники и приглашают всех желающих. Утверждать, что центральноазиатские праздники в корейском обществе не празднуется нельзя. Но особенностью этого является то, что праздник празднуют сами представители стран Центральной Азии, и только среди них где то 1-2% составляют корейцы.

Таким образом, корейское общество незнакома практически центральноазиатской культурой. Причиной, которой послужило история советской политики и их последствия на сегодняшний день. Развитие уникальной культуры в странах Центральной Азии ослаблена тем, что там проживают очень большое количество других наций, и

государствам сложно и неприемлемо вести активную политику универсализации культуры коренного народа.

Центральноазиатские страны, по причине соседства границ территории и совместной древней истории, имеют больше схожести в культуре, нежели отличий. Отличительными особенностями является язык Таджикистана, Туркменистана которая сильно отличается от казахского, узбекского и кыргызского языков. Если говорить о традициях и менталитете Туркменистана и Таджикистана, они уникальны и очень похожи с культурами трех остальных стран Центральной Азии.

Студенты Центральной Азии с каждым годом проявляют большой интерес к обучению в южнокорейских университетах. Они отправляясь в страну Утренней Свежести, не зная их культуру, сталкиваются с затруднениями адаптации в новом обществе. Большинство студентов, отправляющиеся в Республику Корею являются мусульманами. В корейском обществе проживают очень малое количество мусульман, что и показывает нераспространенность мусульманской кухни и культуры в стране. Следовательно, студентам мусульманам, которые исповедают ислам, очень трудно находить национальную еду в университетском корпусе. Из-за не знания о мусульманской культуре корейское общество в большинстве случаев связывают мусульман с экстремистическими обществами, что создает большой межкультурный конфликт.

Следующей проблемой является образовательная система двух стран. Южнокорейская образовательная модель похожа на американскую и сложна студентам при соответствии обязательных кредитов дисциплин в семестре. Центральноазиатские страны реализовывают систему образования согласно правилам Болонского процесса.

Республика Корея мононациональная страна, где большая часть 99 % населения составляют корейцы. У них в культуре есть разделение на «мы» и «они», что тормозит процесс мультикультурализма в стране. Однако правительство Республики Корея проводит и принимает всевозможные документы, которые направлены на развитие разных культур в корейском обществе. Хотя половина этого остается не реализованными или проводятся для «галочки» в документах. Известный немецкий социолог Карл Олаф Радтке писал, что процесс мультикультурализма во многих странах проводится не с «реальными людьми», то есть вроде предпринимаются меры по развитию мультикультурализма в стране, но результатов каких-либо от этого не проявляются. Мультикультурализм должен стать «социальным порядком будущего»,нам следует уделять больше внимания реальным людям, их интересам, а не иметь дело с документациями [5].

На формирование мировоззрения особое влияние оказывает естественно древняя история, религия и сам весь процесс формирования народа. Конфуцианское учение и догмы оказали колоссальное влияние на культуру корейского общества, которому характерна теперь консервативное отношение к иностранным культурам. В политической культуре и в обыденности важную роль играет коллективизм, сохраняется иерархичность отношений друг с другом, и т.д. Такое традиционалистическое отношение общества обеспечивает сложный и медленный процесс мультикультурализма в стране.

Разница развития процесса мультикультурного диалога между Центральной Азией и Республикой Корея имеют свои особенности. Одна из таких является географическое расположение стран. Республика Корея с трех сторон омывается морем и не имеет практически выхода на сушу, хотя на севере граничит с КНДР. Поэтому страна сумела укоренить свою древнюю историю и сохранить традиции и верования без смешивании с другими культурами извне.

Корейская культура богата древними конфуцианскими обычаями и языком, которые они сами создали. Если кочеводство занимает главную роль в истории народов Центральной Азии, то для корейского общества – земледелие. Центральноазиатские страны соседствуют друг с другом и имеют общие границы, что дает возможность тесных отношений. В истории Казахстана в древности Казахское ханство занимало южную часть России и охватывало большую часть современного Узбекистана и Кыргызстана. По

причине тесных отношений и взаимообменов культурами в настоящее время внедрение и использование новшества в центральноазиатском обществе легче чем в корейском.

Таким образом, можно отметить, что в силу исторического прошлого процесс мультикультурализма проходит по разному. Перспективами в межкультурном диалоге между странами могут служить следующие шаги:

- политика развития и создания языковых центров Центральной Азии на территории Республики Корея;
- предпринять меры по увеличению количества качественных фильмов о странах Центральной Азии на корейском языке;
- политика открытия издательских центров, где будут выпускаться учебники и словари на центральноазиатских языках для корейцев;
- предпринять меры по разработке мобильных приложений по изучению центральноазиатских языков для корейцев; приложения по ознакомлению известными местами в Центральноой Азии;
- политика открытия магазинов с сувенирами и товарами центральноазиатской культуры на территории Республики Корея;

Вовлеченность в культурное взаимодействие должна развиваться в направлении множественных взаимных связей, стабильной идентификации, что способствует развитию и обогащению культур. Определенная адаптация индивидов к культурному разнообразию происходит под действием как межкультурной коммуникации, так и средств масс-медиа – многие пользуются Интернетом, могут мгновенно получить информацию о различных культурах и их представителях. Но чтобы в обществе начали происходить значимые изменения в мотивах и аттитюдах взаимодействия разных культурных групп, требуется как минимум одно поколение, родившееся и выросшее в условиях современного культурного разнообразия [6].

Ежегодное увеличение желающих студентов учится в Корее показывает высокую привлекательность корейской системы образования. Каждый год корейское правительство устраивает конкурсы и привлекает иностранных студентов из разных стран, в том числе и студентов Центральной Азии. Однако, для того, чтобы привлекать реально желающих учится и получить высокую квалификацию в южнокорейском вузе, необходимо проводить возможные варианты знакомства корейского общества с иностранной культурой (например, создавать документальные фильмы о странах ЦА, проводить политику развития халальной кухни в университетах, где имеются студенты мусульмане и т.д.) для избегания межкультурных конфликтов и дискомфорта.

На будущее хотелось бы чтобы всем студентам, которые собираются посетить Центральную Азию или Республику Корея обязательным условием являлось просмотр документальных фильмов, которые дают полный обзор о реальной жизни в иностранной среде. Как говорит известный социолог Джон Рекс в своей работе «Концепция амультикультурного общества»(1985) государство, которое ведет политику развития мультикультурализма обязательно находит в своем обществе место равноправия и уважения любой культуры [7].

Таким образом, в закобчении можно сказать, что процесс мультикультурализма в странах развивается по своему, и изъяны этого процесса возникают при реализации межкультурного диалога. Известный американский инженер Жак Фреско утверждает, что националистический настрой и патриотизм убивает мир и гармонию в мире. Мы согласны с ним, так как корни любых конфликтов между странами лежит в патриотизме. Каждая страна закаливает дух патриотизма в своем народе, что создает разделение на «мое» и «чужое».

Разделение никогда не приводит к гармонии, она может приводить к соглашениям выгодным для каждого из стран, но не полную гармонию которую хотелось. Межкультурный диалог важен для управления множеством культурных связей в мультикультурной среде. Это механизм, позволяющий постоянно достигать нового

баланса идентичности, реагируя на новые открытия и переживания и добавляя новые уровни идентичности, не отказываясь от своих корней. Межкультурный диалог помогает нам избегать ловушек политики идентичности и оставаться открытыми для вызовов современного общества.

Список литературы:

1. Орнатская Л.А. Межкультурный диалог: проблемы и перстпективы исследования. // Вестник Санкт-Петербургского Университета. – Серия № 6. – 2014. – С..51-58
2. Oleg Pachenkov. Looking for a black cat in a dark room: the issues of identity and perspectives of Multiculturalism. - Uniiversity of Zagreb. – 2004. – pp. 215- 229
3. Shin J., Harman G. New challenges for higher education: Global and Asia-Pacific perspectives. // Asia PacificEducation Review. – 2009. – №10 (1)– pp. 1-13.
4. Кукушева Н.Э. Мультикультурализм как теория нациестроительства в Казахстане.// журнал “Грамота”Омский государственный педагогический университет – 2016. - № 12 (74), часть 1. – С. 117-120
5. Jerome Krase. Seeing Community in a Multicultural Society: Theory and Practice. // Uniiversity of Zagreb. – 2004. – pp. 151-175.
6. Якушина О.И. Культурное взаимодействие и перспективы реализации межкультурной коммуникации. // МГУ им. Ломоносова. Коммуникология. Том 5. №6. – 2017. – С.51-59
7. Carl-Ulrik Schierup. Whither the social dimension? Citizenship, multiculturalism and the enigma of social exclusion. // Uniiversity of Zagreb. – 2004. – pp. 17-30.

МРНТИ 11.15.25

[1]Seysen N.B., Andamas A.N.[1]

[1]International University of Tourism and Hospitality

TOURISM IN THE SOCIO-POLITICAL STRUCTURE OF KAZAKHSTAN SOCIETY.

Abstract

This article is devoted to the problems of tourism development in the socio-political structure of Kazakhstani society. The tourism industry at modern stage is not inferior to any sphere of the world economy in terms of the potential of jobs, tax revenues, growth rates and other indicators, that state the significant contribution of the tourism sector to the stability of the cultural, social and economic life of the country. The effective development of tourism in Kazakhstan is largely hindered by the lack of clear state regulation of tourism development, underdevelopment of infrastructure, as well as the insufficient study of tourism from a scientific point of view. The analysis of domestic scientific literature and practice showed the undeveloped conceptual apparatus, the lack of a systematic approach and a scientific methodology to substantiate the nature and degree of state regulation of tourism.

Key words: tourism, territory, landscapes, government policy, business tourism market, internal and external tourism market.

[1]Сейсен Н. Б., Андамас А. Н.[1]

[1]Международный университет туризма и гостеприимства

ТУРИЗМ В СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЕ КАЗАХСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Аннотация

Статья посвящена проблемам развития **туризма** в социально-политической структуре казахстанского общества. Туристская индустрия на современном этапе не уступает ни одной сфере мировой экономики в отношении потенциала рабочих мест, налоговых поступлений, темпов роста и других показателей, констатирующих весомый вклад туристского сектора в устойчивость культурной, социальной, экономической жизни страны. Эффективному развитию туризма в Казахстане во многом мешает отсутствие четкого государственного регулирования развития туризма, неразвитость инфраструктуры, а также недостаточность изучения туризма с научной точки зрения. Анализ отечественной научной литературы и практики показал неразработанность понятийного аппарата, отсутствие системного подхода и научной методологии обоснования характера и степени государственного регулирования туризма.

Ключевые слова: туризм, территория, ландшафты, государственная политика, рынок делового туризма, внутренний и внешний туристский рынок.

Сейсен Н. Б.[1], Андамас А. Н.[1]

[1]Халықаралық туризм және қонақжайлылық университеті

ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-САЯСИ ҚҰРЫЛЫМЫНДАҒЫ ТУРИЗМ

Аңдатпа

Мақала қазақстандық қоғамның әлеуметтік-саяси құрылымындағы туризмді дамыту мәселелеріне арналған. Туризм индустриясы қазіргі кезеңде жұмыс орындарының әлеуетіне, салық түсімдеріне, өсу қарқынына және туристік сектордың елдің мәдени, әлеуметтік, экономикалық өмірінің тұрақтылығына елеулі үлесін көрсететін басқа да көрсеткіштерге қатысты әлемдік экономиканың бірде-бір саласынан кем түспейді. Қазақстандағы туризмнің тиімді дамуына көбіне туризмнің дамуын нақты мемлекеттік реттеудің болмауы, инфрақұрылымның дамымауы, сондай-ақ туризмді ғылыми тұрғыдан жеткіліксіз зерттелмеуі әсер етеді. Отандық ғылыми әдебиет пен практиканы талдау тұжырымдамалық аппараттың дамымағандығын, туризмді мемлекеттік реттеудің сипаты мен дәрежесін негіздеудің жүйелі тәсілі мен ғылыми әдіснамасының жоқтығын көрсетті.

Түйінді сөздер: туризм, аумақ, ландшафттар, мемлекеттік саясат, іскерлік туризм нарығы, ішкі және сыртқы туристік нарықтар.

From a historical point of view, most of the tourist activity, even on an international scale, is a relatively young sphere, which is only recently began to be considered worthy of serious attention and scientific research. Therefore nowadays, despite the intensive growth of tourism as an activity and industry and the recognition of the importance of its impact on the economy, there is an acute deficiency of fundamental theoretical developments in this area.

It should be noted that "Tourism" as a concept itself, reflects many aspects. Currently, the scientific literature does not have a single universal definition of tourism. Tourism is considered as an economic phenomenon, as means of getting to know the cultural and historical heritage, as a form of recreation, as well as mobility tool of people. However, each concept of tourism characterizes a separate side of this complex phenomenon.

The importance of tourism for society consists of two aspects:

- First of all, socio-psychological, as it allows to realize the objectively growing need for active recreation. Also, it is aimed to satisfy the spiritual and physical needs of people, contributes to the development of personality, because it is an effective tool to gather knowledge.
- Secondarily, economic, since it is a highly efficient and profitable sector of the economics, which is an active stimulator of the development of many sectors of the national economy, which allows to solve major social and economic issues [1].

Note that tourism in different countries is considered to be the lever, the use of which made it possible to improve the entire national economy of the country. Tourism in many countries plays a significant role in shaping the gross domestic product, creating additional work places, providing employment for the population and enhancing the foreign trade balance. Tourism has a great influence on such key sectors of the economy as transport and communications, construction, agriculture, production of consumer goods, etc., and also acts as a kind of catalyst for socio-economic development.

Tourism has become one of the most profitable businesses in the world. It is known that tourism forms about 10% of the global total product, 30% of world exports of services, 7% of world investments, 10% of jobs and 5% of all tax revenues [2]. Taking into account the rapid and continuous growth of tourism, which has continued in recent years, as well as its significant impact on the economy and the well-being of society, developed and developing countries identify the tourism industry as one of their economic priorities.

It should be noted that the regulation of tourism development is a multi-level system, which includes:

1) coordination and promotion of tourism development on a global scale which is carried out through the World Tourism Organization with the participation of international financial organizations;

2) the consistency of tourism policy at the interstate level that is achieved through regional tourism organizations and special agencies of interstate associations;

3) regulation at the national and regional levels which is also carried out through specially created agencies and public associations of tourism organizations.

Thus, the subjects of tourism regulation are specially authorized state agencies, as well as public tourism organizations [3]. The process of forming a state policy for the development of tourism should be created based on their active interaction.

At present, the government of the Republic of Kazakhstan pays rather serious attention to the development of the tourism industry in the country.

It should be noted that the Republic of Kazakhstan has all the prerequisites for the development of tourism. It has a vast territory and various landscapes, rich cultural and historical heritage, living traditions, warm hospitality, excellent gastronomy and relatively low cost of labor resources.

Therefore, tourism was included in the list of seven foreground non-resource sectors of the economy of Kazakhstan as the most important economic cluster. In 2019, the share of tourism in Kazakhstan's GDP was 5.6%, while it is planned to increase the figure to 8% by 2025. For these purposes, an annual increase in investment flows and an increase in the expenses of domestic and foreign tourists by an average of 7-8% per year are required. To date, only 5.8% of the total number of employed citizens of the Republic of Kazakhstan work in the tourist service sector [4].

It should be noted that the prospects for the development of the tourist complex of Kazakhstan largely depend on the strengthening of state regulation of the tourism sector at the national level, which should be combined with a modern strategy for promoting regional tourism products.

The goal of state policy on regulating tourism development should be, first of all, a competitive tourism industry that meets the needs of domestic and foreign citizens in tourist services and contributes to the development of the country's economy by increasing the number of work places, inflow of foreign exchange, and preserving cultural and natural heritage.

It should be noted that the problems of tourism development and the creation of a modern tourism industry can be positively resolved if they are included in medium and long-term programs of socio-economic development of Kazakhstan, as well as considered in the broad context of programs, reforms of state policy.

It should be noted that the state planning of tourism development should be built on the basis of the methodology of strategic planning, which includes the following positions:

1. Policy based on the analysis and forecast of environmental factors, forecast and analysis of the country's tourism potential with taking into account the social and economic policy of the state;
2. Assessment of performance criteria, as well as the formation of a system of target indicators;
3. Basic principles of state tourism policy;
4. Analysis of the choice of priority directions of tourism policy;
5. A set of measures to create favorable conditions for the development of tourism;
6. Development and implementation of targeted programs for individual territories and directions;
7. Development of specific event plans for the implementation of targeted programs;
8. Monitoring of changes in the internal and external environment, as well as analysis and strategic control [5].

In Kazakhstan, there are significant disparities in the development of various types of tourism. The development of outbound tourism predominates, which leads to invisible capital import.

It should be noted that inbound tourism in our country is constrained by many factors: political and economic instability, growth of social tension, exacerbation of the criminogenic situation, interethnic conflicts, lack of the necessary material and technical base and a system of scientific and info-advertising suppor for the promotion of national tourism products in the foreign market.

According to many researchers, the collapse of the Soviet Union into a number of independent states caused serious damage to both inbound tourism and domestic tourism, which caused a disturbance in the common tourist space. The structure of foreign demand for tourist trips to the CIS countries and Kazakhstan indicates a predominant growth in the arrivals of middle-aged and young people and a decline in the growth of arrivals of elderly people. There has been a tendency to expand the demand for tours with an individual set of services while providing the opportunity to choose a variety of spots based on quality and types of services [6].

Unfortunately, the quality of Kazakhstani tourist services is significantly inferior to foreign ones. The quality of services, accommodation, transportation and catering is also low. Outbound tourism accounts for the largest percentage of serviced tourists - 41.3%, while inbound tourism accounts for only 19.6%. Outbound tourism continues to be dominated by resident tourists traveling to non-CIS countries (89.3%), most of whom are engaged in "shop tourism" [7].

A number of researchers, based on the observations of tour operators, identify following shortcomings in the organization of the reception of foreign citizens:

1) Lack of information on the availability of tourist services and language problems;
2) Difficulties in accessing services not specified in the standard voucher;
3) Poor quality of sightseeing buses;
4) Inefficiency in the work of customs and border services;
5) Unsatisfactory quality of food in hotels of lower categories.

In order to attract more tourists to Kazakhstan, material and technical, informational, advertising and staffing provision is needed. Therefore, a limited number of firms are working on inbound tourism, but the tourism development strategy in Kazakhstan is aimed exactly at the development of inbound tourism.

One of the main principles of regional policy is the uniformity of the development of regions, both in terms of the standard of living of the population and the level of development of the productive forces. The ratio of the number of travel agencies in different regions of Kazakhstan shows, that in most of them tourism is poorly developed and, under conditions of its successful development, the republic has a huge potential for the development of both internal and external tourism markets.

In Kazakhstan, there are over 100 tourist sites that can become so-called "tourist magnets" and "points of tourist growth". The development of their tourism infrastructure requires significant investment. However, due to limited financial resources, 10 republican destinations and 50 regional ones were selected, which were included in the Tourist Map of Kazakhstan.

So, the TOP-10 priority tourist areas of Kazakhstan, representing a high potential for tourism development, include: Lake Alakol (potential of 2.5 million tourists per year); mountain cluster of the Almaty region (potential of 2.5 million tourists per year); Shchuchinsko-Borovsk resort area (potential of 2 million tourists per year); Bayanaul resort area (potential of 450 thousand tourists per year); Imantau-Shalkar resort area (potential of 400 thousand tourists per year); Lake Balkhash (potential of 400 thousand tourists in year); the historical and cultural center of Turkestan (potential of 1.5 million tourists per year); beach resort in Mangistau (potential of 750 thousand tourists per year); MICE tourism in the city of Nur-Sultan (potential of of 1 million tourists per year), tourist zone "Baikonur" (potential ranging from 250 thousand to 500 thousand tourists per year). Therefore, it is expected that the annual flow of tourists, including Kazakhstani, will increase by more than 6 million people and will reach 15 million tourists. [8]

It should be noted that despite the positive trends in the development of tourism in Kazakhstan, the huge tourist potential of our country is not yet in demand, since there are many problems left in Kazakhstani tourism.

One of the reasons for the low development of tourism in the country is the lack of a well-formed tourism policy and unified approaches to the development of the industry, including the improvement of legislation.

Due to weak infrastructure, high prices, lack of comfortable hotels, citizens of Kazakhstan prefer foreign tourist products as priority directions, with an annual outflow of the national currency equivalent to an average of $ 2.7 billion.

However, Kazakhstan is more and more interested in terms of rest, and not arrival for business purposes. More and more tourists are interested in the recreational resources of the Republic of Kazakhstan, its cultural and historical heritage, customs and traditions of the Kazakh people.

The business tourism market of Kazakhstan is characterized by active, but at the same time spontaneous development. The lack of reliable statistical information makes it impossible to conduct a qualitative analysis of the leading business tourism markets in Kazakhstan.

To use the potential of business tourism in Kazakhstan, it is necessary to create an appropriate infrastructure, effective government support, reliable statistical information, training of professional personnel, as well as the formation of a favorable image of the country and governmental support for business tourism.

In conclusion, it should be said that it is important for Kazakhstan to develop inbound and domestic tourism: the inbound one provides foreign exchange receipts to the country's economy, the internal one allows the population of the state to recuperate, direct money receipts from tourism to domestic recreational facilities, and develop internal infrastructure of economy. Domestic tourism also has an educational purpose, contributes to the growth of patriotism and pride of citizens for their country.

Also, in our opinion, the priority directions of the state policy of regulation of tourism development should be:

- protection of the travelers' rights;
- opposition to the criminalization of this area;
- support for the development of targeted social tourism;
- support for the development of inbound and domestic tourism;
- preservation of the country's natural and cultural resources;
- consideration of recommendations for trusting cross-border cooperation in the field of tourism with neighboring states;
- development of an effective management system and implementation of the system plan.

Especially the State support is important in creating an attractive image of Kazakhstan and training qualified personnel for the tourism sphere in accordance with international standards.

References:

Лютерович О.Г., Ягофаров Г.Ф. Экскурсионная деятельность в республике Казахстан. – Алматы, 2016. – 301 с.

1. *Интернет-источник: Tourism – an economic and social phenomenon //World Tourism Organization. URL: http://www2. unwto.org/content/why-tourism.*
2. *Ньюландс Р. Роль туристического гида в поощрении диалога между цивилизациями/ Волмухтхер Ц., Винтерштейнер В.// Альманах культуры мира 2013: Международное пособие туризма и мира. – Клагенфурт: Drava, 2013. – 247-255 с.*
3. *Интернет-источник: https://wfin.kz/publikatsii/obzory/item/35081-dokhodnost-turisticheskogo-sektora-mozhet-uvelichitsya-do-200-mlrd-tenge-v-god.html*
4. *Кусков А.С., Джалодян Ю.А. Основы туризма – М.: КНОРУС, 2008. – 400 с.*
5. *Карчевская Е.Н. Экскурсоведение. – Гомель: ГГТУ им. П.О. Сухого, 2014. – 46 с.*
6. *Интернет-источник: Анализ современного состояния туризма в Казахстане: https://articlekz.com/article/8507*

8. Интернет-источник: Доходность туристического сектора в Казахстане может увеличиться до 200 млрд.тенге в год: http://www.dailynews.kz/analytics/dohodnost_turisticheskogo_sektora_v_kazahstane_mozhet_uvelichitsja_do_200_mlrd_tenge_v_god

ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИОЛОГИИ
TOPICAL ISSUES OF SOCIOLOGY

МРНТИ 04.21.45

Қ. Е. Тауенов[1], Т. Т. Еспенова[2]

[1]Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті
[2]Т. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы

ЭЙДЖИЗМ - ҚАРТАЮДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК МӘСЕЛЕСІ РЕТІНДЕ

Андатпа

Мақала «қарт адамдар» терминінің анықтамасына және оның әлеуметтану ғылымындағы типологиясына арналған. Әлемде егде жастағы адамдардың өсуі байқалады, осыған байланысты қарт адамдарды қазіргі экономикалық шындыққа бейімдеу бойынша әлеуметтік бағдарламаларды даярлау қажеттілігі туындауда. Егде жастағы адамдардың әлеуметтік бейімделу мәселелері әлеуметтану ғылымының зерттеу тақырыбы болып табылады, сондықтан «қарт адамдар» ұғымын талдау ғылыми-зерттеу қызметі тұрғысынан маңызды болып көрінеді.

Түйінді сөздер: қарт адамдар, геронтология, қартаю мәселелері, бейімделу, нарықтық экономика, медициналық-әлеуметтік мекемелер, мемлекеттік қолдау.

К. Е. Тауенов[1], Т. Т. Еспенова[2]

[1]Казахский национальный педагогический университет им. Абая
[2]Казахская Национальная академия искусств им. Т.К.Жургенова

ЭЙДЖИЗМ – СОЦИАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМА СТАРЕНИЯ

Аннотация

Статья посвящена определению термина «пожилые люди» и ее типологии в социологической науке. В мире наблюдается рост людей преклонного возраста, в связи с чем появилась потребность развертывания социальных программ по адаптации пожилых людей к современным экономическим реалиям. Проблемы социальной адаптации людей пожилого возраста является предметом изучения социальной науки, поэтому анализ понятия «пожилые люди» представляется важным с точки зрения научно-исследовательской деятельности.

Ключевые слова: пожилые люди, геронтология, проблемы старения, адаптация, рыночная экономика, медико-социальные учреждения, государственная поддержка.

K. E. Tauenov[1], T. T. Espenova[2]

[1]Kazakh National Pedagogical University named after Abai
[2]Kazakh National Academy of Arts named after T.K. Zhurgenov

AGEISM – A SOCIAL PROBLEM OF AGING

Abstract: The article is devoted to the definition of the term «elderly people» and its typology in sociological science. The world is witnessing the growth of elderly people, in connection with which there is a need to deploy social programs to adapt older people to modern economic realities. The problems of social adaptation of the elderly is the subject of social science, so the analysis of the concept of «older people» is important from the point of view of research activities.

Keywords: elderly people, gerontology, problems of aging, adaptation, market economy, medical and social institutions, state support.

XX ғасырдың басынан әлеуметтанушылар эйджизм мәселесіне ғылыми қызығушылық танытқанымен, посткеңестік кеңістікте ғылыми институттар оған назарын аудармады. Ескі

тәртіптер мен экономикалық стратегиялардың жойылуына байланысты мемлекет субъектілері мен оның институттары арасындағы қатынастардың өзгеруі ғылыми қоғамдастықтың назарын еңбек нарығындағы кемсітушілік проблемасынан алшақтатады. 2000 жылдардың басында ТМД елдеріндегі жағдайдың тұрақтануы эйджизмді әлеуметтік-саяси тұрғыдан қарастыруға мүмкіндік берді. Терминнің өзін алғаш рет Роберт Нил Батлер 1969 жылы енгізген. Американдық дәрігер, геронтолог Р. Батлер салауатты қартаю саласындағы зерттеулермен айналысты және «қартаю және психикалық денсаулық» (1998) атты ғылыми еңбегімен танымал болды.

«Қартаю энциклопедиясында» (1987) ол эйджизмді «қартаю себебінен адамдарды жүйелі стереотиптеу және кемсіту үдерісі, сондай-ақ терінің түсі мен жынысына байланысты нәсілшілдік пен сексизм» деп анықтады. Ағылшын тілінің халықаралық энциклопедиялық сөздігінде (1999 ж.), эйджизм қарт адамдарға бағытталған дискриминация немесе алалаушылық ретінде де түсіндіріледі. Осылайша, эйджизм белгілі бір жас тобындағы адамдарға осы санаттың жасына байланысты теріс немесе қорлайтын көзқарас ретінде анықталады [1; 18б.].

Осы тұжырымдаманың көптеген анықтамалары бар болғанына қарамастан, олардың барлығы эйджизмнің еңбек қызметінде дискриминацияны білдіретіндігін және белгілі бір дәрежеде егде жастағы азаматтарды әлеуметтік қамсыздандыру кезінде байқалатындығын дәлелдейді. Гендерлік сөздікте дискриминация белгілі бір топ мүшелеріне басқалары қол жеткізе алатын ресурстар мен кіріс көздеріне қол жеткізу барысында пайда болатын тосқауылдар ретінде анықталады [2].

Эйджизм әр түрлі жас топтарына жататынына қарамастан, бүкіл бұқара халық арасындағы ең қорғалмаған топ ретінде саналатын егде жастағы адамдарға қатысты көп қолданылады. Бұл проблеманың Қазақстан үшін өзектілігі зейнет жасындағы адамдардың күрт өсуіне (зейнетақы жүйесіндегі өзгерістерге қарамастан, оған сәйкес елде әйелдердің зейнетке шығу жасы 58 жастың орнына 63 жаста деп белгіленген) және жұмыссыздар санының күрт өсуіне байланысты болып отыр. Нәтижесінде бұл қоғамда әлеуметтік шиеленісті туғызады.

Эйджизмнің немесе жас ерекшелігі бойынша дискриминацияның екі негізгі түрі бар. Егер біріншісі жастарға қатысты дискриминациямен байланысты болса, екіншісі бұл жұмыстың ғылыми қызығушылығының тақырыбы болып табылатын, аға буынмен қарым-қатынас проблемасына жатады. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігіне қарасты статистика комитетінің деректеріне сәйкес елде 2 225 млн. зейнеткерлік жастағы азамат тұрады, бұл жалпы халық санының 12% - ы. БҰҰ шкаласына сәйкес, егер 65 жастан асқан адамдардың үлесі 7% болса, халық қартайған болып саналады. Дәл осы деректер халықтың қартаю тақырыбын өзектендіреді және әлемдік аренада өзін азаматтық қоғам құрған және құқықтық мемлекет ретінде танытатын Қазақстандағы эйджизмнің таралуына зерттеу жүргізуге негіз болып табылады.

Елде эйджизмнің аңыз еместігін және оның шығу тегін талдау үшін, сондай-ақ осы қоғамға қарсы құбылысқа қарсы күрес факторларын анықтау үшін нормативтік актілер, кеңестік және батыс геронтологтарының ғылыми зерттеулері, БАҚ-тағы жарияланымдар және жеке бақылаулар дереккөз ретінде пайдаланылды. Шетелдік зерттеулерді талдау арқылы үздік көрсеткіштері бар елдердің тәжірибесіне негізделген кемсітушілікке қарсы күрес бойынша нақты қадамдар берілді.

Қазақстан Орта Азияның көптеген мемлекеттері сияқты жас ерекшелігі бойынша кемсіту проблемаларынан алыс болды. Бұған А.И.Левшин, Н. Малицкий және басқа да көптеген кеңес тарихшылары мен зерттеушілерінің жазбаларында, сондай-ақ ауызша халық шығармашылығы, салт-дәстүрлер, ертегілер мен эпостар материалдарында дәлел бар. «Қазақ даласы тарихының Геродоты» атанған атақты А. Левшиннің «Қырғыз-қайсақ ордалары мен далаларының сипаттамасы» атты кітабында көшпелі халық арасындағы қарттардың орны мен рөлін айқын көрсететін келесі жолдар келтірілген: «әкесін немесе анасын жала жабуға немесе ұруға батылы жеткен ұлын қара сиырға, құйрығына қаратып, мойнына байланған ескі киізбен отырғызды: бұл сиырды ауылдардың айналасында алып жүреді, оның үстінде баланы қамшымен ұрады; ал қызын анасына өз еркімен жазалау үшін байлап, тапсырады» [3; 174б.]

Кеңес Одағының ыдырауы және ғасырлар бойы қалыптасқан дәстүрден алыстау тенденциясы байқалатын тұтынушылық экономикаға көшу, қазіргі жастардың санасына тәуелсіз өмір сүруді және ұрпақтан-ұрпаққа беріліп келе жатқан үлкендерге құрметпен қарау қағидатын қолдайдтын жақын отбасылық-туыстық қатынастардан бас тартуды насихаттайтын батыстық көзқарастардың енгізілуіне әкелді. Біздің 50 000 азаматтарымыз тұрып жатқан муниципалды және жеке қарттар үйлерінің күрт өсуі байқалады. Осы статистикаға қарап, дәстүрді сақтау және ұлтты тәрбиелеудегі аға буынның рөлін насихаттау туралы мүлдем айтқым келмейді.

Еңбек саласындағы эйджизм тақырыбына қайта орала отырып, бұл құбылыстың елдің барлық әкімшілік бірліктерінде, соның ішінде Республикалық маңызы бар қалалар мен еліміздің астанасында таралуын атап өткен жөн. Нарықтық қатынастардың таралуы қазірдің өзінде эйджистік идеологияның пайда болуына әкелді. Ол жұмыс беруші тарапынан да, бұқаралық ақпарат құралдары, әлеуметтік медиа және теледидар тарапынан да қарт адамдарға қатысты стереотиптерді қамтиды. Футбол матчтары мен сериалдар арасындағы үзілістерде көрсетілетін жарнамалар да қоғам арасында үнемі ауыратын және қоғам мен мемлекетке тәуелді қарым-қатынасты қажет ететін қарт адамның бейнесін таратады. Мұқият бақыласаңыз бұл мәселенің қаржылық жағын да көрсетеді. Тіпті кемсітушілікке заңнамалық тыйым да көмектеспейді «"....еңбек саласындағы өз құқықтары мен бостандықтарын іске асыруға тең мүмкіндіктер. Бұдан әрі мынадай тармақ бар: «тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, нанымына, тұрғылықты жеріне, жасына немесе дене кемістіктеріне, сондай-ақ қоғамдық бірлестіктерге қатыстылығына байланысты ешқандай кемсітуге болмайды» [4].

Еңбек саласындағы кемсітушілік проблемасын шешу егде жастағы қызметкерлердің жеке тәжірибесін зерделеуден бастау алуы тиіс. Осының арқасында эйджизмнің қалай көрінетінін түсінуге және оның шығу тегін білуге болады. Осы мәліметтер негізінде дискриминациямен күресудің нақты жолдарын анықтауға болады. «Сауалнама әдістері жеке тұлғаның жас ерекшеліктерін кемсіту субъектісі ретінде жеке тәжірибесіне жүгінуге мүмкіндік береді» [5; 154-бет].

Қазақстандық стратегиялық зерттеулер институтының ғылыми ізденістерінде қартайған қазақстандық қоғамның болашағы туралы деректер келтірілген. Болашақта еңбек саласында ғана емес, эйджизмнің пайда болуы мүмкін басқа процестер мен құбылыстармен тығыз байланысты халықтың қартаю процестері сипатталған. «Бұл қоғамның әлеуметтік стратификациясының құрылымындағы өзгерістер, зейнетақы жасы мен зейнетақы саясатының өзгеруі, қайта мамандануды дамыту, ересектер мен қарттарды оқыту (life long education), жас пен «жас кестесі» туралы жаңа шындық пен дәстүрлі түсініктер арасындағы қайшылық, жас стратификациясының шайылуы және қайтымсыз қоғамның қалыптасуының басталуы, радикалды қозғалыстардың танымалдылығының төмендеуі, өмір сүру ұзақтығының ұлғаюына байланысты отбасы тұрғысындағы өзгерістер [6].

«Қазақстан Республикасының зейнетақымен қамсыздандыру туралы» Заңы эйджизмнің таралауының бір себеі ретінде қарастырылады. Себебі, бұл заң еңбек қызметінің аяқталуын және адамның мемлекеттік қамсыздандырумен зейнеткерлікке шығуын болжап отыр. Осы Заң және осыған ұқсас басқа да нормативтік актілер қарттардың еңбек қызметін жалғастыру құқығына нұқсан келтіреді және жұмыс берушілер арасында зейнеткерлік жастағы қызметкерлердің қызығушылығының, уәждемесінің және мүмкіндіктерінің төмендеуі туралы стереотипті таратады. Алайда, бұны негізгі алып заңды немесе Еңбек кодексін сынға алуға болмайды, өйткені дәл осы нормалар мен заңдардың арқасында бұл сала терең институционалдалып және бұл өз кезегінде оларды кемсітушілікке қарсы күресте қолдануға мүмкіндік береді.

Соңғы бірнеше жыл ішінде егде жастағы адамдардың құқықтары үшін күресетін топтар зейнетақымен қамсыздандыру жүйесін өзгертуге және міндетті түрде өсімпұлға шығуды толығымен жоюға бағытталған түрлі заң жобаларын ұсына алды. .....Бұл көзқарастың қарсыластары адамдардың зейнетке шығуына байланысты өзгерістер әлі де маңызды рөл атқаратынын айтады: осылайша жас қызметкерлер үшін жұмыс орындары босатылады [7; 382 б.].

Ешбір жағдайда кемсітушіліктің таралуы мен күшеюі үшін жауапкершілікті тек жұмыс берушілерге ғана жүктемейміз, өйткені біріншіден, бұл процеске әлеуметтік институттар, БАҚ, мемлекет пен экономикалық сектор да, еңбек және әлеуметтік қатынастар субъектілерінің өздері де қатысады (бұл зерттеудің жеке тақырыбы болып табылады), екіншіден, жұмыс берушілер арасында кемелдікті, тәжірибені, жауапкершілікті, сенімділікті, тұрақтылықты, адалдықты, дағдылар мен шыдамдылықты бірінші орынға қоятын ұжымдар да бар.

Қазақстанда Эйджизм тек еңбек және әлеуметтік қорғау саласында ғана емес, сонымен қатар қоғамдық өмірдің басқа да салаларында көрінеді. Сондай-ақ, эйджизм діни сенім, жыныс, ұлт сияқты басқа да кемсітушілік қатынастармен байланысты болуы мүмкін. Шағын және орта бизнеске қысымның артуы, елдің тығыз елді мекендерінде ірі кәсіпорындардың болмауы, азиялық және әлемдік дағдарыс, Covid-19 вирусының пандемиясы өндірістің барлық салаларында және қызмет көрсету салаларында жұмыссыздар санын көбейтті. Мұндай жағдайларда жұмыс

берушілер негізінен тез оқуға және жаңа талаптарға қайта ауысуға қабілетті жас мамандарға сүйенеді.

БҰҰ дайындаған әлемдік экономикалық және әлеуметтік жағдайға шолуында дамушы елдерде де, дамыған елдерде де байқалатын қарт адамдарға нашар көзқарастың себептері сипатталады. «Тәуекел факторлары көбінесе қарт адамдарға күтім жасау үшін ресурстардың жетіспеушілігімен, мұндай күтімді жүзеге асыратын адамдардың дайындығы мен білім деңгейінің жеткіліксіздігімен, қарттар үйі қызметкерлерінің өндірістік күйзелісімен, қоғамда қарттарға қатысты жағымсыз стереотиптердің болуымен және жалпы кедейлік жағдайымен байланысты» [8; 12б.].

Сондай-ақ, егде жастағы адамдар туралы теріс пікірдің таралуына жыл сайын нашарлай түсетін әлеуетті қолдау коэффициенті әсер етеді. Әлеуетті қолдау коэффициенті еңбекке қабілетті халықтың бір қарт адамға қанша келетінін көрсетеді. Егер қазіргі кезеңде бұл деректер 1/9 болса, 2050 жылға қарай бұл сан төртке дейін қысқаруы мүмкін.

Бұл жұмыстың мақсаты Қазақстандағы эйджизмнің бастауын зерттеу (елдегі эйджизмді анықтау терең зерттеуді қажет етпейді), сондай-ақ елдегі құбылыстың таралу факторларын, макроэкономикалық процестердің әсерін және эйджизммен күрес тәсілдерін зерттеу болды. Егде жастағы адамдарды кемсітуді жою мәселесі біздің елде ғана емес, сонымен бірге экономикалық дамуында табысты саналатын, халықтың қартаюынан зардап шеккен континенттің еуропалық бөлігінде де өзекті.

Ерте дереккөздерден жиналған эйджизмге қарсы күрес әдістерінің арасында қоғамның ескі көзқарастар мен алалаушылықтардан бас тартуы бірінші орынға шығады. Ол аға буын өкілдерін экономикалық ауыртпалық ретінде көзқарасынан бас тартуға негізделуі керек. Егде жастағы адамдарды кемсітуге қарсы күрестің тиімді әдістері:

- бұл құбылыстың әлеуметтік-психологиялық мәнін түсінуге жақындауға мүмкіндік беретін эксперименталды және сауалнама рәсімдеріне психосемантикалық көзқарасты біріктіру [5; 155 б.].
- қартаю туралы білімді кеңейту және бұқаралық ақпарат құралдары, қоғам, саясатты қалыптастыратын адамдар, жұмыс берушілер мен қызмет провайдерлері арасында осы проблеманы түсінуді жақсарту бойынша коммуникациялық науқандар өткізу. Жас ерекшелігі бойынша кемсітушілікке қарсы заңдар қабылдау [9].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Краснова О.В «Мы» и «Они»: эйджизм и самосознание пожилых людей // Психология зрелости и старения. 2000.-N 3.-С.18-36*
2. *Словарь гендерных терминов // отв. Ред. кандидат филологических наук А. А. Денисова. Региональная общественная организация «Восток-Запад: Женские Инновационные Проекты», 2002. – 256с.*
3. *Левшин А.И. «Описание киргиз-казачьих или киргиз-кайсацких орд и степей» // Часть 3: Этнографические известия, Санкт-Петербург: Типография Карла Края, 1832. – с. 304*
4. *Трудовой кодекс РК от 23 ноября 2015 года № 414-V ЗРК. Ст. 6*
5. *Микляева А.В. Методы исследования эйджизма: зарубежный опыт // Известия Росссийского государственного педагогического университета имени А.И. Герцена, 2009. – с.148-157*
6. *Нуркатова Л. Как преодолеть эйджизм в Казахстане? // Информационное агентство «Центр деловой информации Kapital.kz». 05 октября 2020 год*
7. *Смелзер Н. Социология: пер. с англ. – Москва: Феникс, 1994. – 688с.*
8. *Обзор мирового экономического и социального положения, 2007 год Развитие в условиях старения населения мира // Департамент по экономическим и социальным вопросам ООН. Нью-Йорк, 2008 год. – с.265*
9. *Всемирная Организация Здравоохранения // Старение и жизненный цикл. https://www.who.int/ageing/features/faq-ageism/ru/*

МРНТИ 04.41.61

А.А.Бейсенова[1]

[1]*Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова,*

КАРЬЕРНЫЕ СТРАТЕГИИ СОВРЕМЕННЫХ ЖЕНЩИН

Аннотация

В данной статье автор акцентирует свое внимание на вопросах формирование карьерных практик современных женщин. В последние десятилетия наблюдается изменение рынка труда, вхождение женщин в те отрасли экономики которые традиционно считались мужскими. В силу изменения профессионального положения женщин, расширились их карьерные устремления. Они больше не ограничиваются традиционными женскими областями, такими как образование или уход за больными. Они присоединились к мировой рабочей силе в качестве врачей, юристов, учителей, дизайнеров, водителей грузовиков и многих других профессий. Дискриминация в отношении женщин все еще существует в различных формах, особенно на рабочем месте. Изменение роли женщин привело к их большему участию в сфере занятости и изменениям во многих аспектах современной жизни, в том числе и семейной.

Ключевые слова: гендер, карьерные стратегии, семья, социологические теории, стереотипы.

А.А. Бейсенова[1]

[1]*академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті*

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ӘЙЕЛДЕРДІҢ МАНСАПТЫҚ СТРАТЕГИЯЛАРЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада автор қазіргі әйелдердің мансаптық тәжірибесін қалыптастыруға баса назар аударады. Соңғы онжылдықтарда еңбек нарығында өзгерістердің орын алуына байланысты, әйелдердің экономиканың дәстүрлі ерлер деп саналатын салаларына енуі байқалады. Әйелдердің кәсіби мәртебесінің өзгеруіне байланысты олардың мансаптық ұмтылыстары кеңейді. Олар енді білім беру немесе мейірбике ісі сияқты дәстүрлі әйел бағыттарымен шектелмейді. Олар дәрігерлер, заңгерлер, мұғалімдер, дизайнерлер, жүк көліктерінің жүргізушілері және басқа да көптеген маман иелері ретінде әлемдік жұмыс күшіне қосылды. Әйелдерге қатысты дискриминация әр түрлі нысандарда, әсіресе жұмыс орындарында жиі кездесіп отырады. Әйелдердің рөлінің өзгеруі, олардың жұмысбастылығы мен кәсіби жетістіктері қазіргі өмірдің, соның ішінде отбасылық өмірдің көптеген аспектілерінің өзгеруіне әкеліп соқтырды.

Түйін сөздер: гендер, мансаптық стратегиялар, отбасы, әлеуметтанулық теориялар, стереотиптер.

A.A. Beissenova[1]

[1]*Karagandy University of the name academician E.A. Buketov*

CAREER STRATEGIES FOR MODERN WOMEN

Abstract

In this article, the author focuses on the formation of career practices of modern women. In recent decades, there has been a change in the labor market, the entry of women into those sectors of the economy that were traditionally considered male. Due to the changing professional status of women, their career aspirations have expanded. They are no longer confined to traditional feminine areas such as education or nursing. They have joined the global workforce as doctors, lawyers, teachers, designers, truck drivers and many other professions. Discrimination against women still exists in various forms,

especially in the workplace. The changing role of women has led to their greater participation in employment and changes in many aspects of modern life, including family life.

Key words: gender, career strategies, family, sociological theories, stereotypes.

Кіріспе

Соңғы елу жыл ішінде әйелдердің кәсіби мәртебесі түбегейлі өзгеріске ұшрады. Әйелдер өздерінің мансаптық ұмтылыстарын кеңейтіп, әр түрлі салаларға бет бұра бастады. Олар енді білім беру немесе мейірбике ісі сияқты әйелдердің «дәстүрлі» салаларымен шектелмейді. Біз әйелдердің ерлер басым болған салаларда, мысалы, бухгалтерлік есеп, медицина, құқық және т.б. интеграциялануын байқаймыз, алайда интеграция қабылдау мен теңдікті отбасындағы қақтығыстар саладарынан туындаған күйзелісті шешу денгенді білдірмейді.Бүгінгі таңда әйелдер ерлердің көптеген еркіндіктерін пайдаланады және дәрігерлер, заңгерлер, мұғалімдер, дизайнерлер, жүк көлігі жүргізушілері және басқа да көптеген адамдар сияқты әлемдік жұмыс күшіне қосылды. Әйелдерге қатысты дискриминация әлі де әртүрлі нысандарда, әсіресе жұмыс орнында орын алып отырады. Әйелдер жұмысшы ретінде өздерінің құқықтарын білуі керек және жұмыс орнындағы құқықтардың бұзылуына жол бермеу керек және өз мойынына жауапкершілікті алуы керек [1; 3].

Егер біз бүгінгі әйелдердің мүмкіндіктерін, сынға алғымыз келсе, біз әдетте толық теңдік орнаған кезде олардың қазіргі жағдайын елестететін болашақпен салыстырамыз. Толық теңдіктің осы мінсіз стандартын қолдана отырып, біз әйелдердің бүгінгі жағдайында әртүрлі қиындықтарға тап болатындағына көз жеткіземіз. Әйелдердің саяси немесе экономикалық лауазымдарда тым аз мөлшерде болуы, жоғары ақы төленетін кәсіптердегі ерлердің басым болуы, әйелдердің төмен немесе орташа табысы, ауқымды отбасылық міндеттері, ерлерге тиесілі жоғары мәртебе мен бедел қазіргі қоғамның бейнесі деп айтуға болады.

Сонымен қатар, егер біз соңғы онжылдықта әйелдердің әлеуметтік жағдайының қалай жақсарғанын бағалауды қаласақ, біз басқа бағытқа бұрылып, өткенге қарауымыз керек. Біз әйелдер саяси тұрғыдан тыс болған, тек кейбір мәртебесі төмен жұмыс орындарында жұмыс істеуге құқылы болған кезеңге көз жүгіртеміз. Осы тұрғыдан алғанда, әйелдің бүгінгі жағдайы әлдеқайда жарқын болып көрінеді. XIX ғасырмен салыстырғанда, қазіргі кезде әйелдердің тең дәрежеде құқықтық және саяси мәртебеге ұмтылу, әйелдердің көпшілігі қызмет етуге, әйелдер кез-келген кәсіпте жетістікке қол жеткізуі, әйелдердің білім алу мүмкіндігі және екі жыныстың күтулернің орындалуы қазіргі таңда қалыпты жағдай, және олардың жұмыс пен мансаппен айналаса алу мүмкіндіктері теңесуде.

Негізгі бөлім

Кәсіби мансап - әлеуметтанудың, экономикалық теорияның, психологияның және басқарудың зерттеу нысаны. Әлеуметтануда «мансап» әлеуметтік стратификация және әлеуметтік ұтқырлық тұжырымдамалары аясында қолданылады (М. Вебер [2], П. Сорокин [3], Т. Парсонс [4], С.Липсет, Р. Бендикс [5], К. Дэвис, У. Мур [6], П. Блау, О. Данкен [7], Э. Гидденс [8], Дж. Голдтроп [9], мансаптық өсуді талдау үшін «әлеуметтік мәртебе», «әлеуметтік рөл» ұғымдарын қолданатын.

XX ғасырдың бірінші жартысындағы әйелдердің еңбек нарығына шығуына байланысты өндіріс саласындағы гендерлік мәселелер әлеуметтік маңызды сипатқа ие болды. 1950 жылдардың басынан бастап батыс зерттеушілері әйелдердің экономикаға қатысуының әртүрлі аспектілерін, әйелдердің еңбек нарығындағы теңсіздіктің көбею себептерін зерттеген. Кәсіби қызметтің гендерлік зерттеулерінде келесі негізгі бағыттарды бөлуге болады: әйелдердің әлеуметтік ұтқырлығы мен экономикалық мінез-құлқындағы өзгерістер (Г. Г. Силласте [10], Л. В. Бабаева [11], Здравомыслова Е.А., Темкина А. А.[12]; ұйымның құрылымдық құрылымы шеңберіндегі әйелдердің алға басуына әсер ететін гендерлік стереотиптер (А.А. Московская [13]); әйелдер кәсібі (А.Е. Чирикова [15]); әлеуметтік өзгерістің әйелдердің кәсіби өсу мүмкіндіктеріне әсері (У. Бек [16], Н.М. Римашевская [17], И. А. Жеребкина [18]). Қазақстанда гендерлік дифференциация және әйелдер кәсіпкерлік мәселелерін Шакирова С. [19], Сарсембаева Р. [20], Сатпаева З. [21], Барсукова С. [22], Бекхожаева А.К [23], Соловьева Г. [24], Усачева Н.А. [25], Нугманова М.О. [26], Резвушкина Т. [27], Шеденова Н. [28] және т.б. қарастырған.

Адам өмірінің үштен бір бөлігі жұмыс, еңбек саласы мен еңбек ұжымына тиесілі. Шын мәнінде, жұмыс адам өмірінің деңгейі мен шекарасын анықтап, әсіресе қазіргі қоғамда өте маңызды және әрбір адам үшін жарқын болашақты тудырудың жолы болып келеді. Басқаша

айтқанда, еңбек ол адами, кәсіби қарым-қатынастың және адамның белсенділігінің негізгі факторларының бірі болып табылады, сонымен бірге адамдар үшін маңызды сәттердің бірі болып саналады.

Қазіргі уақытта білім мен жеке дағдыларға негізделген қолайлы жұмыс табу, әсіресе әйелдер үшін, біршама қиынға соғады. Шынында да, әйелдер мен жұмыс - бұл көптеген қоғамдастықтардың ортақ және негізгі тақырыптары, ал әйелдер үшін қолайлы жұмыс табу - бұл әр елдің билік органдарының қарастыруында болатын маңызды мәселлердің бірі болып келеді. Жалпы алғанда, еңбек - бұл төлемдер мен өнімді сатып алу үшін жасалатын қалыпты жағдай.

Қоғамда жұмыс істеудің маңыздылығына және әлемнің түкпір-түкпірінде жұмыс іздеушілердің көптігіне сүйене отырып, әйелдер өздерінің мәдениеттеріне, әлеуметтік сенімдеріне, қоғамдастыққа немесе отбасына байланысты жұмыс табуда қиындықтарға тап болады. Бұл қиындықтар әйелдердің кәсіби бәсекеге түсуде мүмкіндіктерін төмендетеді. Әйелдер арасындағы бұл мәселе оларға қауіп төндіретін маңызды белгісіздікке әкеледі. Жалпы алғанда, әр саланың сарапшылары тиісті жұмысты қамтамасыз етуі және қазіргі қоғамдағы әйелдердің қажеттіліктеріне назар аударуы өте маңызды, өйткені бұл әйелдердің өркендеуіне және олардың қазіргі қоғамда белсенді орын алуларына тиісті өріс бере алады.

Гендерлік теңдік тұрғысынан ілгерілеу біркелкі емес, бірақ әйелдердің еңбек әлемін мойнына алады деген дәлелді жақтаушылар олардың қаншалықты дұрыс еместігін түсіну үшін ерлер мен әйелдердің тең жалақысы мен саяси өкілдігі туралы статистиканы қараулары керек. Еңбек нарығын талдау барысында, мына фактілерге назар аудару керек, әйелдердің ерлермен салыстырғанда ақылы жұмысқа қатысуын және көптеген әйелдер бейресми жұмыспе айналысуы: мысалы, өз бақтарында өсірген қызанақтың бірнеше саусағын сату, мақта теру немесе тігу (балалар ұйықтағаннан кейінгі түндер және т.б.).

Қазіргі уақытта әлемдік ресми жұмыс күшінің шамамен 40% -ын және ауылшаруашылық жұмыс күшінің 43% -ын әйелдер құрайды, бірақ бұл көрсеткіштер әр елде әр түрлі болып келеді. Мысалы, 2010 жылы Таяу Шығыс пен Солтүстік Африкада әйелдердің тек 21% -ы ресми еңбек нарығында жұмыс істеді, ал Шығыс Азия мен Тынық мұхиты аймағында 71% -ды құраған. Ерлердің еңбек қызметіне қатысу деңгейі, әдетте, барлық елдерде тұрақты болып табылады [29].

Әйелдер үшін жоғары лауазымдарға қол жеткізу әлі де қиын. Жергілікті өзін-өзі басқару деңгейінде де жағдай ұқсас: барлық аймақтарында әйелдердің саны аз, ал әкімдердің арасында одан да аз болып келеді. Жеке секторда әйелдер ірі компаниялардың директорлар кеңесінің құрамына кіреді, бірақ олардың саны еркектерге қарағанда төмен болып қалады. Сонымен қатар, «әйнек төбесі» әйелдердің жеке компанияларда басшылық лауазымдарға жетуіне кедергі келтіреді. Бұл әсіресе ірі корпорацияларда байқалады, оларда ерлер әлі де басым, ал әрбір төртінші ірі компанияда директорлар кеңесінде әйелдер әлі кездеспейді.

Біз гендерлік теңсіздіктің төмендеуін түсінуге тырысқан кезде, әйелдердің алға басуына ерекше назар аударуымыз қажет. Гендерлік теңсіздіктің қазіргі күйін толығымен талдау үшін біз осы ортаға екі жағынан қарауымыз керек. Әрине, бұл әлі де толық теңдіктен өте алыс, бірақ бұл өткен теңсіздікке қарағанда керемет жақсарту. Кейбір адамдар үшін әйелдер мен ерлер арасындағы өткен және қазіргі теңсіздіктер айқын көрінеді; басқалары үшін гендерлік теңсіздік әрқашан күмән тудырды. Кейбір адамдар үшін әйелдердің соңғы екі ғасырдағы жетістіктері айқын; басқалар үшін бұл елес. Теңсіздік адамдар арасындағы айырмашылықты анық көрсетеді, бірақ әр айырмашылық теңсіздіктің көрінісі емес.

Бүгінгі таңда әйелдер Қазақстан халқының 52% құрайды, экономикалық тұрғыдан белсенді халықтың ішінде олардың үлесі 49%, ал елдің ЖІӨ-де әйелдердің үлесі 39% құрайды. Орта есеппен, елдегі шағын және орта бизнес субъектілерінің 41,5% -дан астамын әйелдер басқарады. Абсолютті түрде бұл 640,5 мың шағын және орта бизнесті құрайды.

Сонымен қатар, Қостанай және Қарағанды облыстарында әйелдің бақылауындағы шағын және ота бизнестің үлесі 48% құрайды. Барлық жеке кәсіпкерлердің ішінде әйелдердің үлесі шамамен жартысын (50%) құрайды: 1086,5 мың жеке кәсіпкерлердің 542,9 мыңы әйелдер.

Оның үстіне 8 облыста және Нұр-Сұлтан мен Алматыда қалаларында кәсіпкер әйелдердің саны кәсіпкер ер адмадарға қарағанда басым. Бір қызығы, әйелдер басқаратын шағын және орта бизнес субъектілерінің саны тез өсуде [30].

Кәсіпкер әйелдер үшін негізгі және дәстүрлі іс-шаралар:

- білім - саладағы РҚҚ жалпы санындағы әйелдердің үлесі, 64%,
- тұру және тамақтану қызметтері - 64%,
- үй қызметтері - 64%,

- жылжымайтын мүлікпен операциялар - 60%,
- көтерме және бөлшек сауда - 58%,
- денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер - 52%.

Шағын және орта бизнестің әйелдердің басшылығымен халықты жұмыспен қамтуға қосқан үлесін атап өту маңызды. Соңғы мәліметтерге сәйкес, шағын және орта бизнес секторындағы әйелдер 794,5 мың жұмыс орнын ұсынады немесе Қазақстандағы шағын және орта бизнес құрған жұмыс орындарының 30% құрайды [30].

Ірі және орта бизнес үлкен инвестицияларды қажет етеді және негізінен жоғары пайда салаларда шоғырланған (мысалы, энергетика, мұнай өнеркәсібі). Сондықтан өнеркәсіптегі шағын кәсіпорындар санының өсуіне қарамастан, бұл негізінен жеңіл өнеркәсіп кәсіпорындары.

Кәсіпкер әйелдерге бүкіл қазақстандық бизнеске тән проблемалар мен қатар дәстүрлі гендерлік-рөлдік стереотиптердің ықпалын сезінеді. Іскерлік белсенділік бірқатар артықшылықтарды беретініне қарамастан (өз-өзіне басшы, өзгерістерге тез жауап беру, еркін жұмыс кестесінің болуы) іскер әйелдерге отбасылық және кәсіби салаларды қатар алып жүру қиынға соғады.

Бүгінгі іскери әлем елу жыл бұрынғы іскери әлемнен мүлдем өзгеше. Технологияның өркендеуі және дамып келе жатқан жұмыс және әйелдердің отбасылық рөлдері XXI ғасыр бизнес ортасына ықпал етуде. Әйелдердің өзгерген рөлдері олардың жұмысқа орналасуына, қоғамдық жұмысқа көбірек қатысуына және қазіргі өмірдің көптеген аспектілерінің өзгеруіне әкелді. Бүгінгі таңда әйелдер ерлер басым болған: заң, кәсіби спорт, әскери, құқық қорғау, өрт және корпоративтік лауазымдар және с.с. салаларда лауазымдарға қол жеткізуде.

Бүгінде жұмыс істейтін әйелдер үй шаруашылығына 30 жыл бұрынғыға қарағанда аз уақыт жұмсайды. Алайда, әйелдердің жұмыс күшіне көбірек қатысуы және бірнеше рөлдерге одан әрі қатысу стресстің жоғарылауына әкеледі деген болжамдар бар. Бірақ ғылыми зерттеулер бірнеше рөлдерде жұмыс істейтін әйелдердің стресстер мен психикалық және физикалық проблемалары аз болған кезде кері процесс болатынын және бір ғана рөлі бар әйелдерге қарағанда өзін жақсы сезінетінін анықтады. Осы зерттеудің қорытындылары бойынша, жұмыс істейтін әйелдердің отбасылық жағдайына қарамастан, жұмыссыз әйелдерге қарағанда өмірге көбірек қанағаттанатындықтарын растайды. Жүргізілген зерттеулер нәтижелері жұмыс істейтін әйелдерге қарағанда аз жұмыс істейтін әйелдердің депрессияға ұшырайтындығын көрсетті.

Осылайша, көптеген зерттеулер жұмысқа орналасудың әйелдер мен олардың отбасыларына жағымды әсер ететіндігін растайды. Осы тұжырымға қарамастан, әйелдер әлі күнге дейін олардың жұмысына әсер ететін бірқатар қиындықтар мен түсінбеушіліктерге кезігуде. Осындай қиындықтардың бірі - ерлер мен әйелдердің әр түрлі көшбасшылық стильдері барына деген сенім. Әйелдердің көшбасшылық стилі және олардың жұмыс орнындағы тиімділігі ер адамдар сияқты тиімді емес деп санайды. Атап айтқанда, әйелдер көшбасшылық стилінде көбірек адамдарға, көпшілікке бағынады, ал ер адамдар мақсаттар мен міндеттерге көбірек назар аударады.

Жұмыс орнында батыл болу әйелдердің табысқа жетуіне көмектеседі. Жұмыс орнындағы батылдық жетекші позиция немесе тәуекелділік ретінде анықталады. Ержүрек әйелдер өз және жақын адамдарының өмірлерін жауапкершілікке алды. Олар өз өмірлерін жобалайды және сыртқы әсерлердің кім екендіктерін және олар қандай болу керектігін айтуына жол бермейді. Мұндай батыл мінез-құлықты танытатын әйелдер көбінесе «тым күшті» немесе «тым агрессивті» деп саналады. Ерлік - ер адамдар үшін мұндай қасиеттер жағымды болып келсе, әйелдер үшін мұндай сын есімдер теріс әсерін тигізеді. Алайда, бұл стереотиптік шектеулер әйелдерге өздерінің батылдық арақатынасын көтеруге, олардың жеке батыл мінез-құлқын танып, құрметтеуге шақыру арқылы пайдалы болады [31; 40].

Уолстон жауапкершілікті сезіну, батыл болу кәсіби әйелдер үшін кәсіби қызмет саласында алға ұмтылуда маңызды қасиеттер деп санайды. Ол былай деп түсіндіреді: «Ержүрек әйелдер өз өмірлерін 100 пайызға қалай құру керек екендігін біледі. Көтеріліс немесе жалақыны көтеру кезінде әйелдер «О, осындай мүмкіндік үшін рахмет» деп айтуға тырысады - бұл батылдық емес. Жұмыс бабында жоғарлау немесе басқа марапаттарға қол жеткізу ол сыйлық емес. Бұл сіз көп жұмыс істедіңіз және сіз соған лайықсыз. Мұндай жағдайда сіз қабылдаған немесе жасамайтын әрекет - бұл шынайы батылдықтың коэффициенті. Уолстон сонымен қатар әйелдер қолайлы үлгілерді табу және еліктеу арқылы өздерінің батылдықтарын арттыра алады деп санайды. Жұмыс орнында батылдық танытатын әйелдер көп болған сайын, мұндай мінез-құлық әдеттен тыс болып саналады. Сайып келгенде, мұндай мінез-құлықты қоғам оңай қабылдай алады. Жұмыс берушілер

ерлерге де, әйелдерге де пайдалы болатын күш-жігерді қолдауға ынталандыру жүйесін пайдалану тиіс.

Қорытынды

Жұмыс істейтін әйелдер көбінесе әлеуметтік оқшаулану сезіміне шағымданады. Бұл әсіресе жетекші лауазымдардағы әйелдерге қатысты. Әлеуметтік оқшаулану сезімі кәсіби жоғарылауға ұмтылатын әйелге теріс әсер етуі мүмкін. Соңғы зерттеулер көрсеткендей, басқа әйелдерге тәлім беру әйелдерге сәттілікке қажетті дағдыларды игеруге көмектеседі. Тәлімгерлік қарым-қатынас сіздің мансабыңыздағы кез-келген уақытта құнды. Студенттік жастағы әйелдер, жаңа қызметке жаңа кірген әйелдер, жұмыс орнын ауыстырған әйелдер тәлімгерлікке өте жақсы үміткерлер. Бұл өзін-өзі бағалауды жоғарылатып, өзіңізді сауатты сезінуге және кәсіби тұлғаңызды дамытуға мүмкіндік береді [32].

Гендерлік айырмашылықтар мен әйелдердің қолайлы жұмыс табуға тырысуы ондаған жылдар бойы талқыланып келді. Осы дау-дамайлардың негізгі себебі әйелдердің жұмыс іздестіруде және жұмысты басқа міндеттермен үйлестіруде қиындықтарға тап болуында. Шын мәнінде, әйелдер, әсіресе тұрмыстағы әйелдер, отбасыларында көптеген міндеттерге ие болып және соларды орындау барысында қиындықтардың туындауы болып табылады. Бұл міндеттерге бала күтімі, үй жұмысы, кейде қарттарға қамқорлық таныту және т.б. жатады.

Қазіргі таңда жұмыс берушілер кез-келген уақытта қызметтік міндеттерін толық орындай алатын үміткерді табуға ұмтылуда. Қоғам әйелдердің өміріне айтарлықтай әсер етеді және оларға қажетті жағдайларды жасайды. Қазіргі қоғамдағы әйелдер қолайлы жұмыс таба алады және қажеттіліктеріне қарай қабілеттерін дамытуға қол жеткізуде. Сондай-ақ, қазіргі қоғам әйелдердің жұмыс орындарына келуі мен ерлермен белсенділігін тең деп санайды және бұрынғы кезде әйелдерге қойылған шектеулердің көлемі азаюда. Бірақ шындыққа көз жүгіртетін болсақ, әлі күнге дейін кейбір жұмыс берушілер әйелдердің толық уақыт режимінде жұмыс істейтініне күмәнмен қарайды, ал кейбір жағдайларда қосымша жұмыс уақытында ерлер секілді жұмыс істейтінін күтетіндігін байқатқан.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. *Human Development Indices and Indicators 2018 Statistical Update [Electronic resourse]. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pd f (Date of access: 28.09.2020)*
2. *Вебер М. Основные социологические понятия //Социс. 1994. №5. С 147-156*
3. *Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. – М. 1992. – 420 с.*
4. *Парсонс Т. Мотивация экономической деятельности//Парсонс Т. О структуре социального действия – Изд. 2-е - М , 2002, - М.: Аспект Пресс, 1997. -270 с.*
5. *Липсет С., Бендикс Р. Социальная мобильность в индустриальном обществе //Проблемы социальной мобильности за рубежом — VI, 1971 – С.77*
6. *Дэвис К., Мур У. Некоторые принципы стратификации //Кравченко А И. Социология. Хрестоматия – М., 1997. – С. 235*
7. *Радаев В. В., Шкаратан О. И. Социальная стратификация –М., 1996.-С. 187*
8. *Э. Гидденс Устроение общества: очерк теории структурации. - М.: Академический проект, 2003. - 528 с.*
9. *Голдторп Дж. Социальный класс и дифференциация контрактов занятости //Социологический факультет Харьковского национального университета им. В.Н. Каразина [электронный ресурс]. Дата обращения. – 2012. – Т. 30.*
10. *Силласте Г.Г. Изменения социальной мобильности и экономического поведения женщин. //Социс. - 2000. - №5. - С.25-34.*
11. *Бабаева Л.В. Женщины в бизнесе. // Социс. - 1996. - №3. - С.75-81.*
12. *Здравомыслова Е.А., Темкина А.А. 12 лекций по гендерной социологии: учебное пособие. Санкт-Петербург. 2015*
13. *Московская А.А. Стереотипы или конкуренция? Анализ некоторых гендерных предпочтений работодателей //Социс. -2002.-№3.-С.52-61.*
14. *Раковская О.А. Особенности становления профессиональной карьеры женщин. - М.: ИСЭПН РАН, 1996. – С. 74-83.*
15. *Чирикова А.Е. Женщина во главе фирмы (проблемы становления женского предпринимательства в России) //Вопросы экономики. 2000. №3. - С.94-102.*
16. *Бек У.Общество риска. На пути к другому модерну. - М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 284 с.*

17. Римашевская Н.М. Женщина в меняющемся мире. М.: Наука, 1992.-143 с.
18. Жеребкина И.А. «Прочти мое желание...» Постмодернизм, психоанализ, феминизм. - М.: Идея-Пресс, 2000. - 251 с.
19. Шакирова С. Популярное гендерное образование. Пособие по проведению тренингов. Алматы, 2002. - 102 с.
20. Сарсембаева Р. Гендерный аспект занятости на рынке труда. - Саясат-Policy. №5(84), 2002. Алматы: Институт Развития Казахстана. С. 52-54.
21. Сатпаева З. Женское предпринимательство в Казахстане Алматы, 2019.
22. Барсукова С. Ю. И снова о женском предпринимательстве (о книге « Женщины-предприниматели в транзитных экономиках») //Социологические исследования. – 2008. – №. 5. – С. 148-153.
23. Бекхожаева А.К. Трудовая мобильность женщин: особенности и проблемы. - № 10-11 (65-66). 2000. Саясат-Policy. Алматы: Институт Развития Казахстана. С.15-18.
24. Соловьева Г.Г. Гендерная политика: современная семья. - Саясат-Policy. №5(84), 2002. Алматы: Институт Развития Казахстана. С. 18-22.
25. Усачева Н.А. Женщина: ее статус, судьба и образ в мировой культуре. Алматы: Гылым. 1994. - 220 с.
26. Нугманова М. О внедрении гендерного измерения в экономической теории. - Саясат-Policy. №5(84), 2002. Алматы: Институт Развития Казахстана. С.с. 40-44.
27. Резвушкина Т. Использование метода семантического дифференциала при изучении гендерных стереотипов. - Гендерные исследования в Центральной Азии. Сб. матер. межд. летней школы. Алматы: Центр гендерных исследований. 2002. С.187-193.
28. Шеденова Н. У. Проблемы гендерного равноправия в трудовой сфере. - Казахстанское общество и социология: новые реалии и новые идеи: Мат. I Конгресса социологов Казахстана (17-18.05.2002). Алматы. 2002.
29. Yussuf A. Effect of Islamic Banking on Growth of Small Medium Enterprises in Nairobi: A Case Study of First Community Bank : дис. – United States International University-Africa, 2017.
30. http://www.akorda.kz/ru/osnovnie-napravleniya-nacionalnoi-komissii/uchastie-zhenshin/komissiya-po-delam-zhenshchin-info/razvitie-zhenskogo-predprinimatelstva
31. Francese P. Working women //American Demographics. – 2003. – Т. 25. – №. 2. – С. 40-40.
32. Rayner V. L. The Survival Guide for Today's Career Women //Lake Forest, CA: Info Net Pub. – 1994.

МРНТИ 11.15.71

Ғ. Досмахамбетұлы[1], М.Ю. Онучко[1],

[1]Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,

ДІН ЖӘНЕ ҚОҒАМ: ТЕОРИЯЛЫҚ-ГНОСЕОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТ

Аңдатпа

«Дін және қоғам: теориялық-гносеологиялық аспект» тақырыбындағы мақала қоғам үшін өміршең, қашанда басты назарда болып келген, аса бір өткірлігімен күн тәртібінен түспей келе жатқан дін мәселесіне арналған. Соның ішінде, дін феноменін зерттеген белгілі ғалымдардың тұжырымдарын зерделей отырып, діннің теориялық-методологиялық аспектілерін талдауға арналған.

Дін анықтамасын және дін мен қоғамның байланысын қарастырған түрлі ғылыми бағыттардағы тұжырымдарды, атап айтқанда, тарихи, эволюциялық, психологиялық, функционалистік, т.б. теорияларды зерделей келе, әр тұжырымның артықшылықтары мен кемшіліктерін, ортақ негіздерін сараптауға бастама жасаған.

Әртүрлі ғылыми саладағы ғалымдардың дінге берген анықтамаларын талдап, мынадай маңызды қорытындылар жасаған:

Біріншіден, әр ғалымның берген анықтамалары белгілі бір ғылым саласымен шектелгендіктен, өзіндік ерекше болатындығы айтылған. Яғни, саясаттанушы немесе әлеуметтанушы берген діннің симпаттамасы психолог, философ, тарихшы, дінтанушы беретін сипаттамадан елеулі өзгеше болады. Екіншіден, дін сияқты күрделі, санқырлы құбылысты

түсіндіруде ешбір анықтама толыққанды және түпкілікті ретінде қарастырыла алмайтындығы орынды ескертілген. Сол себепті бүгінгі күнге дейін дінді зерттеудің әдіснамалық негіздері мен міндеттерін әзірлеу, сондай-ақ оның нақты анықтамасын беру мәселесі күн тәртібінде тұр. Осыған орай бірқатар әдіснамалық қиындықтардың туындайтындығын жеткізеді.

Кілт сөздер: дін және қоғам, теориялық-гносеологиялық аспект, діни функционалдық анықтамалар, қоғамдық жаңғыру, функционалдық теория, діннің қоғамдық-саяси маңызы.

Ғ. Досмахамбетұлы [1], М.Ю. Онучко[1],

Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева,

РЕЛИГИЯ И ОБЩЕСТВО: ТЕОРЕТИКО-ГНОСЕОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Аннотация

Статья под названием «Религия и общество: теоретико-гносеологический аспект» посвящена проблеме религии, которая всегда имела жизненно-важное значение для общества, которая всегда стоит на повестке дня. В частности, она посвящена анализу теоретических и методологических аспектов религии, изучению выводов известных ученых, изучавших феномен религии.

Определение религии и отношения между религией и обществом основаны на различных научных концепциях, в частности, исторических, эволюционных, психологических, функционалистских и т.д., рассмотрев которые был дан анализ преимуществ и недостатков каждой концепции, точек соприкосновения.

Проанализировав выводы религиозных деятелей в различных научных областях, авторы сделали следующие важные выводы:

Прежде всего, говорят, что определения каждого ученого являются специфическими для конкретной области науки. Таким образом, определение религии, данное политологом или социологом, будет значительно отличаться от определения психолога, философа, историка или религиозного ученого.

Во-вторых, стоит упомянуть, что ни одно определение не может считаться полным и окончательным как интерпретация сложного, пугающего явления. Поэтому на повестке дня стоит вопрос развития этических принципов и задач исследования религии, а также вопрос ее определения. В связи с этим возникает ряд методологических проблем.

Ключевые слова: религия и общество, теоретико-гносеологический аспект, религиозно-функциональные определения, общественное возрождение, функциональная теория, социально-политическая религия.

G. Dosmakhambetuly[1], M.U. Onuchko[1],

L.N. Gumilyov Eurasian National University

RELIGION AND SOCIETY: GENEALOGICAL ASPECT

Abstract

An article entitled “Religion and Society: An Epistemological Aspect” is devoted to the problem of religion, which has always been of vital importance to society, which is always on the agenda. In particular, it is devoted to the analysis of theoretical and methodological aspects of religion, the study of the conclusions of famous scientists who studied the phenomenon of religion.

Religious definitions and religious beliefs in various scientific fields, including historical, evolutionary, psychological, functional, etc.

Having studied the theory, laid the foundation for the analysis of the advantages and disadvantages of each conclusion.

After analyzing the findings of religious figures in various scientific fields, he made the following important conclusions:

First of all, they say that the definitions of each scientist are specific to a particular field of science. Thus, the sympathy of religion given by a political scientist or sociologist will be significantly different from the sympathy of a psychologist, philosopher, historian or religious scientist.

Secondly, it is worth mentioning that no definition can be considered complete and final as an interpretation of a complex, frightening phenomenon. Therefore, the agenda is the development of ethical principles and objectives of the study of religion, as well as the question of its specific definition. In this regard, a number of methodological problems arise.

Key words: religion and society, genealogical-theoretical aspect, religious-functional definitions, social revival, functional theory, socio-political religion.

Қоғамның жаңғыру кезеңінде дін мен қоғамның өзара байланысы ерекше өзектілік пен маңыздылыққа ие болады. Осы жұмыста діннің кейбір анықтамалары, оның әртүрлі типтері мен функциялары, сондай-ақ діннің қазіргі өзгермелі әлемдегі рөлі мен мәні қарастырылады.

Әртүрлі өркениеттердегі діндердің тарихын зерделей келе, ғалымдар діни түсініктер мен салттардың негіздерін олар тіршілік ететін қоғамдардан іздеу керек деген тұжырымға келген.

Діннің қоғаммен байланысын Фюстель де Куланж, Робертсон Смит сияқты тарихшылар зерделеуге бастама жасады. Тарихи зерттеулерге әлеуметтік антропология, этнология салаларындағы еңбектер жақын болды. Бұлардағы дінге деген қызығушылық оның пайда болу мәселелеріне басым назар аударды. Оған жауап табу дінді тануға жол ашады деп есептелді. Бұл тұрғыдан Ч. Дарвиннің эволюциялық теориясы, оның «Түрлердің пайда болуы» (1859) еңбегі ерекше ықпал етті.

Қоғам өмірінің түрлі қырларын, соның ішінде дінді зерделеудегі эволюциялық әдісті О. Конттың дінді адамзаттың тарихи дамуының алғашқы кезеңі ретінде қарастырған және оның орнын ғылымның үстемдігі басатындығы туралы идеясы бекітті. Аталған саладағы маңызды рөл Э.Тайлордың еңбектеріне тиесілі. Ол жанның бар екендігіне сенім, рухани жаратылыстарға деген сенім кейіннен дамып, күрделі діни түсініктер мен әрекеттерге айналған діннің бастапқы қарапайым формасы екендігін тұжырымдайтын анимизм теориясын негіздеді.

Діни сана эволюциясының тарихын барлық тарихи кезеңдерге қатысты материалдарды жинақтап, салыстыру жасаған Дж. Фрэзер де зерделеді. Ол «Алтын тармақ» атты еңбегінде магия діннің бастапқы тарихи формасы екендігін негіздеп, алғашқы қауымдық қоғамдағы діннің эволюциясын талдады. Ол магияда сананың дұрыс қолданылмау құбылысын, «қарапайым ғылымның» бар екендігін көрсетті.

Осы бағыттағы зерттеулердің жалғасы қандай да бір «күшке» деген сеніммен байланысты діннің формасын орнықтыруға әкелді. Р. Мареттің преанимизм теориясына сәйкес діннің ең ежелгі формасының түп тамыры адам эмоциясында жатыр және ол «табиғаттан жоғары» күшті мойындау тәжірибесін білдіреді. Бұл, ең алдымен, «қорқыныш сезімі».

Ағарту және антифеодалдық буржуазиялық революция кезеңі діннің әлеуметтік негізделуі және оның қоғамдағы рөлі мәселелеріне деген қызығушылықты жаңаша жаңғыртты.

Осылайша, тарихи әдіс дінді психологиялық тұрғыдан талдаумен толықты. Дін тек тарихи-әлеуметтік қана емес, адамның ішкі әлеміне қатысты тұлғалық-психологиялық феномен ретінде алға шықты. Дін психологиясы У. Джемс, В. Вундт, кейіннен З. Фрейд, Э. Фромм, К. Юнг және т.б. ғалымдардың еңбектерінде дамуға жол ашты. XX ғасырда психоанализ дінді индивидтік-психологиялық және әлеуметтік-психологиялық деңгейде тануға елеулі үлес қосты.

Бұл мәселелердің зерделенуіне алғаш болып сәтті бастама жасағандардың бірі – О. Конт. Ол әлеуметтану арқылы Француз төңкерісі негізінде орын алған европалық қоғамдағы дағдарысты құбылыстарды еңсерудің жолдарын және тұрақты әрі қалыпты дамуды қамтамасыз ететін құралдарды қарастырды. Оның алдында әлеуметтік тәртіптің негізі қандай және онда дін қандай рөл атқарады деген сұрақтар тұрды. Бұл сұрақтарға О. Конт өзінің «Тарихтағы үш кезең заңдылығы» арқылы жауап берді.

Діни, «теологиялық жай-күй» адам санасында дәлелі жоқ, ойдан шығарылған, субъективті пайымдаулар басымдық алатын жағдай. Филососфиялық, «метафизикалық жай-күй» шынайылық ретінде абстракция, спекулятивті пайымдаулар басымдық алатын жағдай. Позитивтілік – қалыптасқан ахуалға ғылым арқылы қол жеткізілетін жағдай. Осындай үш кезеңдік «ақылдың жағдайы» әлеуметтік ұйымның тұтас негізін құрайды.

О.Конт дін мен позитивті білімнің, яғни ғылымның арасында сөзсіз орын алатын шиеленісті мойындай отырып, ғылымның діннен үстем болатындығын болжамдады. Оның ойынша, адамды азат ететін және көзін ашатын ғылымның ықпалы негізінде дін құлдырап, өледі, әлеуметтік байланыстардың үзілу қаупі туындайды.

К. Маркс та дінді қоғаммен өзара байланыста қарастырды. Оның түсінігінде бұл өзара іс-қимыл екі дербес тіршілік етуші құбылыстардың байланысы емес. Маркс алғашқы болып діннің

әлеуметтік феномен ретіндегі табиғатын ашып көрсетті. Дін қоғамдық байланыстар мен қатынастардың жүйесіне кіріккен және әлеуметтік құрылымда қарастырылады. Діннің түсініктемесін солардан іздеу қажет.

XVII-XVIII ғасырлардағы дінге қатысты сыни ойлар Еуропадағы діни қайшылықтарға негіз болған Реформация тәжірибесі нәтижесінде қалыптасты. Қоғамдағы бейбітшілік пен келісімді қалыпқа келтіру үшін діннің әлеуметтік орны мен рөлін қайта таразылап, зайырлы және діни биліктің, мемлекет пен шіркеудің ықпал ету салаларын межелеу қажет болды. Бұл діни фанатизм мен төзімсіздіктің, ар-ожданды шектеген зорлықтың үстемдігі негізінде діннің біріктіруші функциясы туралы сөз қозғау мүмкін болмаған кезең еді. Аталған уақыттың әлеуметтік философиясы зайырлы мемлекеттің, саясаттың, құқықтың, моральдің, ар-ождан және ой еркіндігінің автономиясын негіздеп, қоғамдағы дін мен шіркеудің орнын қайта анықтады. Англияда бұл мәселемен Т. Гоббс пен Д. Юм, Францияда – Ш.Л. Монтескье, Ф.М. Вольтер, Ж.Ж. Руссо, Германияда – Г. Э. Лессинг пен И. Кант, кейіннен Г.В.Ф. Гегель айналысты.

XIX ғасырдың екінші жартысында еуропалық қоғамда дінмен байланысты жағдай елеулі өзгерді. Индустриаландыру және урбандалумен байланысты қарқын алған әлеуметтік дифференциация үдерісі қоғамды біріктіруші факторлар туралы мәселенің өзектілігін алға шығарды. Әлеуметтік қатынастар, прогресс, тұрақтылық пен тәртіп құбылыстарын зерделеуге тырысқан ғалымдар осындай фактор ретіндегі діннің позитивті рөлі туралы айта бастады. Э. Дюркгеймнің ойынша, дін қоғамдағы ынтымақты, оның тұтастығын қамтамасыз ететін маңызды әлеуметтік қажеттілік ретінде анықталады. Діннің қайнар көзі – қоғамның өзі. Ол діндегі маңызды және оның барлық модификациясында тұрақты элементтерді, қоғамдағы дін функцияларын анықтау үшін діни өмірдің қарапайым формаларын талдады.

Э. Дюркгейм дінді сенушілерді шіркеу деп аталатын бір моральдік қауымдастыққа біріктіретін сенімдер мен жоралардың біртұтас жүйесі ретінде анықтайды. Дін әлеуметтік сезімді тудырады, ұжымдық көзқарасты жоғары қояды. Дінде адамдардың қарапайым заттарды қасиеттендіру қабілеті жүзеге асады. Соның негізінде олар қоғамды біртұтас ағза ретінде ынтымақтастыру функциясын орындауға қабілетті бола түседі. Діннің қайнар көзі – адамдардың тіршілік етуінің әлеуметтік тәсілі.

Э. Дюркгейммен бірге дін мен қоғамның арақатынас мәселелерін неміс ғалымы М. Вебер де қарастырды. Ол өзгермелі қоғамдағы діннің орны мен мәнін, діннің экономиканың, саяси жүйенің, отбасының дамуына ықпалын зерттеді. М. Вебер зерттеулерінің тағы бір маңызды қыры – діннің институттану формасын талдауы, діннің типологиясын жасауы. Э. Дюркгейм дамудың төмен сатысындағы діннің қарапайым формасын қарастырса, М. Вебер негізінен әлемдік діндерді және олардың тарихи дамуға ықпалын зерделеді. Өзінің әйгілі «Протестанттық этика және капитализм рухы» (1904-1905) атты еңбегінде ол христиандық діннің Батыс елдерінің тарихына, экономикалық дамуы мен әлеуметтік өміріне жасаған ықпалын талдады. Қытай, Үндістан сияқты елдерде шығыс діндері индустриялық дамуды тежеп, кедергі болып жатқанда, Протестантизм қазіргі батыс өркениетінің дамуына қарқынды серпін берді. Веберлік әлеуметтанудың тағы бір маңызды жағы – «шіркеу мен секта» арақатынасын қарастыруға мүмкіндік беретін діни ұйымдардың типтерін зерттеуі.

Осы саладағы негізгі мамандар болып табылатын Б. Малиновский және одан кейінгі буын Л. Леви-Брюль адамның алғашқы даму сатысында оның ойлау қабілеті паралогиялық сипатта болады деп есептеді. Магия мен діннің ара жігін ажырата отырып, Дж. Фрэзер магияның түп-тамыры адамдардың білімсіздігі мен надандығында жатқандығын, адамдардың магияға жүгіну әрекеттері сәтсіздіктерге әкелгендігін айтады. Діннің түп-тамыры адамның әлеуметтік табиғатында жатыр, ол магияны ығыстырып, орнын басады. Сондай-ақ Дж. Фрэзер қалаған нәтижеге қол жеткізуде күмән келтірмейтін құралдарды пайдалануда магия мен діннің ұқсастығын көреді.

Дін мен мәдениетке деген функционалдық көзқарас тұрғысынан өркениеттің әрбір типінде әр салт, идея, сенім қандай да бір өмірлік функцияны орындайды. Оның ішіндегі ең бастысы – қоғамдық тәртіптің тұрақтылығын қамтамасыз ету. Осы орайда, Э. Дюркгейм тұжырымындағыдай, дін қоғам интеграциясының факторы болып табылады. Аталған ғалымдардың еңбектері осы саладағы зерттеулердің негізгі бағыттарын, проблематикасын және әдіснамасын анықтады.

Әртүрлі ғылыми саладағы ғалымдар дінге өзіндік анықтама берді. Саясаттанушы немесе әлеуметтанушы берген діннің сипаттамасы психолог, философ, тарихшы, дінтанушы беретін сипаттамадан елеулі өзгеше болады. Алайда дін сияқты күрделі, санқырлы құбылысты түсіндіруде

ешбір анықтама толыққанды және түпкілікті ретінде қарастырыла алмайды. Сол себепті бүгінгі күнге дейін дінді зерттеудің әдіснамалық негіздері мен міндеттерін әзірлеу, сондай-ақ оның нақты анықтамасын беру мәселесі күн тәртібінде тұр. Осы орайда бірқатар әдіснамалық қиындықтар туындайды. Егер дін әлеуметтік әрекеттің тәсілдерінің бірі ретіндегі «әлеуметтік факт» ретінде қарастырылса, оның өзгешеліктері қандай? Қандай белгілері бойынша қандай да бір әлеуметтік құбылыстың дінге қатыстылығын, ал басқаларының қатысты еместігін анықтаймыз? Осылайша, діннің барлық діндерге қатысты болатындай болмысын, ортақ қасиеттерін табу мүмкін еместігі айқындалады. Батыстық діндерден, мәселен христиан дінінен алынған өлшемдер шығыстық буддизм немесе конфуциандық діндердің жүйесіне сәйкес келмейді. Дін феноменін ортақ анықтама негізінде түсіндіру мәселесінің өзектілігі алға шығады.

Посткеңестік тарихнамада дін болмысының анықтамасын іздестіру екі бағытта дамып келеді. Оның бірі – діннің дін ретіндегі басты қасиеттерін анықтап, басқа құбылыстардан ерекшелендіретін мазмұндық бағыт. Екіншісі – дінді анықтауда оның қалай қызмет атқаратындығына басымдық беретін функционалдық бағыт.

Алғашқысына мысал ретінде Э.Тайлордың мынадай анықтамасын келтіруге болады: дін – рухани жаратылысқа деген сенім. Бұл анықтама кең таралған діннің «құдайға деген сенім» ретіндегі түсіндірмесіне сай келеді. Сенушілері құдай туралы түсінік әлі қалыптастырмаған «қарапайым діндерді» зерттегендіктен, Э. Тайлор ғана құдай туралы емес, «рухани жаратылыс иелері» туралы сөз қозғады. Сол себепті ол дінді құдайға деген сенім ретінде емес, одан да кеңірек қамтып, рухани жаратылысқа деген сенім ретінде анықтауды жөн санады.

Осындай көзқарас тұрғысынан дін – қандай да бір «нысанға» деген сенім болса, зерттеудің маңызды мәселесі – сенімнің нысанын анықтау болмақ. Мұндай көзқараспен байланысты қиындықтардың бірі алғашқы орынға жораларды, эмоциялар мен олардың би формасындағы көріністерін алға шығарып, сенімді, діни ілімдерді, теологияны екінші деңгейлі мәселе ретінде қарастыратын діндердің болуымен байланысты (Р. Маретт «айтылмайтын» немесе «таныстырылмайтын», алайда «билеп шығарылатын» діндердің бар екендігін айтады). Дінді мазмұндық тұрғыдан анықтау дінді ортақ анықтама негізінде түсіндіру жөнінде шешім қабылдауға әкелетіндігімен қауіпті.

Батыстық тарихнама дін анықтамасында екі бағытты таныстырады: функционалдық әдіс және дін шиеленісі теориясы [10, С.474].

Функционалистер діннің қандай әлеуметтік міндеттерді шешуге қызмет ететіндігін зерделеуге тырысады. Шиеленіс теориясының жақтастары дін қоғамның әлеуметтік құрылымын нығайтады ма, қиратады ма деген мәселені талдайды.

Функционалдық теорияның негізін қалаған Э. Дюркгеймнің дін теориясын байланыстырушы буыны әлеуметтік ұйым болып табылатын тұйық шеңбер ретінде елестетуге болады. Біріншіден, қоғам адам тәжірибесін ұйымдастырады. Содан кейін адамдар сыртқы күштердің ықпалына түсіндірме іздеуге тырысады. Бұл, өз кезегінде, қоғамның құрылымына сай келетін дінді қалыптастыруға ықпал етеді. Нәтижесінде, діни сенімді білдіру үшін жоралар қалыптасады. Олар топтың ынтымағы мен діни ұстанымдарының бірлігіне ықпал етіп, оның мүшелерінің мінез-құлқын реттейді және қоғамның құрылымын нығайтады.

Антрополог Бронислав Малиновский дін функциясын сиқыршылықпен салыстыру негізінде анықтауға тырысты. Көптеген діндерде сиқыршылық элементтері кездеседі. Алайда діннің сиқыршылықтан айырмашылығы бар: сиқыр нақты бір мақсатқа жетудің құралы ғана, ал дін – өзіндік құндылық. Адамдар сиқырға сәттілікке сене отырып жүгінеді, ал діни сенімді өмірдің мәнін іздеу және ғаламдағы тағдыры үшін алаңдаумен байланысты күрделі себептер негізінде қабылдайды. Б. Малиновский діннің біздің басқаларды сүю және оларға қамқор болуымыздан, өлімді айналып өту мүмкін еместігін түйсінуімізден туындайтындығын айтады.

Дін өлім алдында жұбату ғана болмайды, ол адам өмірінің басқа қырларына да мән береді. Көптеген ғалымдардың пікірінше, дін кедейшілік, ауру-сырқау, теңсіздік сияқты әділетсіздіктерді көтеруге көмектеседі. Қайғылы жандарға үміт береді.

З. Фрейд діннің басқа функциясын да анықтады. Оның ойынша, дін адамдарды балалық шағында басынан өткерген дәрменсіздік қорқынышынан қорғайды. Осы қорқыныштан ата-анасынан қорғаныш іздеген сәбилер сияқты ересектер де қорғанышты құдыретті құдайдан іздейді. Ол діни түсініктер – адамдар егер олардың материалдық болмысына қайшы келетінін, психологиялық қажеттіліктеріне ғана негізделгенін білсе, олардан бас тартатын әлеуметтік елестер деп есептейді.

Индивидтердің кейбір психологиялық қажеттіліктерін қанағаттандырумен қатар, дін маңызды әлеуметтік функцияны да орындайды. «Діни өмірдің қарапайым формалары» атты еңбегінде Э. Дюркгейм адамдардың «қоғамның» олардың өміріне билік ететіндігін мойындағанынан гөрі ерекше құдыретті күшпен және жоралармен байланысты дінге сенуі жеңіл екендігін атап өтеді. Қоғамның билігін қолдай отырып, дін оның құрылымы мен нормаларын бейнелейді. Э.Дюркейм бойынша, дін қоғамның құрылымын таныстырып қана қоймай, адамдардың назарлары мен үміттерін ортақ сенім мен табыну нысанына аудара отырып, қоғамды нығайтады. Мұндай біріктіруші функция қасиетті мен зайырлының межесін нақты анықтайтын жораларды орындауда ерекше көрініс береді. Ғалымның пікірінше, діннің мәні өмірді қасиетті мен зайырлы деп бөлуінде: жораға қатыса отырып, адам «қасиеттімен» қатынасқа түседі, күнделікті әдеттегі өмірден айырмасы бар «жоғарыға» қатыстылығын сезінеді.

Дінді анықтау мәнді болып табылатын, алдын ала белгіленген мақсатпен және тиісінше таңдалған құралдармен айқындалатын әлеуметтік мінез-құлықты талдауға негізделуі қажет. Бұл әдісті М.Вебер әзірледі. Ол кез-келген дефиниция эмпирикалық зерттеудің нәтижесі ғана бола алады және діннің «болмысын» ашқаннан гөрі зерттеуді қажет ететін құбылыстың салалық шекарасын белгілейді деп тұжырымдайды.

1957 жылы американдық әлеуметтанушы Р. Белла ұсынған дін «адамды оның тіршілік етуінің соңғы жағдайларымен қатынасқа түсіретін символикалық формалар мен әрекеттердің жиынтығы» деген тұжырымы діннің функционалдық анықтамасының тағы бір мысалы бола алады. Адам дүниеге келеді, дүниеден өтеді, өмірлік қайғы-қасірет шегеді, т.б. Адам әрекеттерін бағдарлау, олардың болуы мүмкін баламаларының арасындағы жалпы бағдарды анықтау қабілеті функционализм жақтастарының діннің ерекше қырлары ретінде қарастыратын құбылысы. Оның шешетін мәселелері фундаменталды болып табылады. Олар қоғамдық құрылымның, ғылым мен техниканың даму деңгейіне қарамастан, кез келген қоғамның дамуының кез келген сатысында алдынан шығады. Бұл анықтамада дін мәдениеттің негізгі мазмұнымен теңестіріледі. Аталған анықтамаға сәйкес, мәдениетте мейлінше іргелі болып табылатындардың барлығын дін деп есептеуге болады. Дін қоғамдық дамудағы шешуші күш ретінде қарастырылуы керек.

Алайда М. Вебердің өзі, оның әдістерін қолдайтын Р. Белламен немесе басқа да функционалистермен салыстырғанда, дін феноменінің қандай да бір аяқталған анықтамасын беруге тырыспады. Ол кез келген дефиниция мейлінше шартты және мәселені толыққанды аша алмайды деп есептеді. Ол үшін ең бастысы индивидтердің өздері көздеген мақсаттарына сәйкес таңдаған әдістері негізінде әрекет ететіндігі болды. Бұл мақсаттар, М. Вебердің түсінігінде, өзінше секулярлы болуы мүмкін: мәселен, байлық, престиж, т.б.

Діннің функционалдық анықтамалары кең ауқымды болып келеді. Шынымен де, егер дін адамдардың тіршілік кезеңдеріндегі түрлі мәселелерін шешетін (немесе шешуге тырысатын) сенімдер мен әрекеттердің жиынтығы болса, онда бұл анықтама аясында ғылымға, тапқа немесе т.б. деген сенім, яғни «секулярлы сенім» деп атауға болатын сенім де қарастырылмақ.

Функционализм тұрғысынан барлық адамдар діндар. Бұл орайда олардың арасында айырмашылық жоқ. Барлық айырмашылық қандай құдайға табынатындығында. Табиғаттан жоғары күшке қатысты көзқарастармен байланысты ғана емес, адам өмірінің іргелі мәселелері шешілетін кез келген ұстанымдар, егер бұл сенімдер мен көзқарастар индивидтің жеке бас мәселесіне қатысты болмаса және топтың игілігі болып, адамдар арасындағы әлеуметтік өзара іс-қимылда көрініс берсе, дін деп атала алады: дін – қоғамдағы интегративті функцияны орындаушы әлеуметтік феномен.

Дін қоғамда бірқатар функциялар атқарып, белгілі бір рөл ойнайды. «Функция» және «рөл» ұғымдары өзара байланысты, алайда ұқсас ұғымдар емес. Функциялар – қоғамдағы діннің әрекет ету тәсілі, ал рөл – орындалған функцияның салдары, жиынтық нәтижесі.

Сонымен, дәстүрлі түрде діннің мынадай функциялары анықталады: 1) дүниетанымдық; 2) компенсаторлық; 3) коммуникативтік; 4) регулятивтік; 5) интеграциялық-дезинтеграциялық; 6) мәдениет тасымалдаушы; 7) легитимдендіру және легитимсіздендіру.

Діннің дүниетанымдық функциясы табиғатқа, адам мен қоғамға деген белгілі бір көзқарастар типінің болуымен анықталады. Дін дүниетану, дүниені түйсіну, дүниені сезіну, дүниеге қатынас, т.б. құбылыстарды біріктіреді. Бар болмысқа мән беру сенушіге, қиялында болсын, шектеудің межесінен шығуға мүмкіндік береді, кемел келешекке жетуге, рахатқа бөленуге, азаптан, бақытсыздықтан, жалғыздықтан, моральдық құлдыраудан құтылуға деген үмітін қолдайды.

Дін компенсаторлық функция атқарады, адамдардың қиял деңгейіндегі шектеулі жағдайының, тәуелділігінің, әлсіздігінің орнын толтырады, сананы қайта жаңғыртуға, тіршіліктің объективті жағдайын өзгертуге ықпал етеді. Қанаушылық «рух еркіндігімен» еңсеріледі; әлеуметтік теңсіздік күнә мен азап шегудегі «теңдікке» айналады; шіркеулік қайырымдылық, ізгілік, жек көрушілік, кірістің қайта бөлінуі үлестен құр қалғандардың бақытсыздығының орнын толтырады; жікшілдік пен оқшаулық «діндегі бауырластықпен» алмастырылады; бір-біріне немқұрайлы индивидтердің қарым-қатынасы құдаймен тілдесу, діни топ ішіндегі қатынаспен толысады; т.б. Компенсацияның маңызды психологиялық аспектісі – күйзелісті еңсеру. Жұбату, рухани тазару (катарсис), медитация, рухани ләззат алу қиял негізінде қозғалысқа келетін психологиялық процесстер.

Дін адамдардың тілдесуін қамтамасыз етеді, коммуникативтік функцияны атқарады. Тілдесу діни және діннен тыс қызметтерде жүзеге асады, ол өзіне ақпарат алмасу, өзара іс-қимыл, адамдардың бірін-бір қабылдауы процесстерін біріктіреді. Діни сана тілдесудің екі түрін қалыптастырады: 1) сенушілер арасындағы; 2) сенушілер мен тылсым тіршілік иелері арасында (құдаймен, періштелермен, өлгендер рухымен, әулиелермен, т.б.).

Регулятивті функция белгілі бір идеялардың, құндылықтардың, ұстанымдардың, стереотиптердің, пікірлердің, салт-дәстүрдің, институттардың көмегімен индивидтердің, топтар мен қауымдастықтардың қызметін, қарым-қатынасын, санасын басқаруды жүзеге асырады. Әсіресе, нормалардың (діни құқық, мораль, т.б.), мінез-құлық үлгілерінің (еліктеуге қажетті үлгілер), бақылаудың (жазылған шарттардың сақталуын қадағалау), марапаттау мен жазалаудың жүйесі ерекше маңызға ие.

Интегративті-дезинтегративті функция бір жағынан индивидтерді, топтарды, институттарды біріктірсе, екінші қырынан жіктейді. Интеграция тұлғалардың, жекелеген әлеуметтік топтардың, мекемелер мен қоғамның тұрақтылығын, ынтымағын сақтап қалуға, ал дезинтеграция оны бұзуға, әлсіретуге ықпал етеді. Интеграциялық функция ғибадат қандай да бір деңгейде ортақ болғанда орындалады. Егер тұлғаның діни санасында және мінез-құлқында бір-бірімен үйлеспейтін үрдістер байқалса, әлеуметтік топтар мен қоғамда өзара қайшылықтағы конфессиялар болса, дін дезинтеграциялық қызмет атқарады.

Діннің мәдени трансляторлық қызметін де атап өтуге болады. Мәдениеттің негізгі бөлігі бола тұра, дін оның белгілі бір қабаттарын – жазу-сызуды, кітап шығаруды, өнерді дамытуға ықпал етті. Белгілі бір мәдени феномендерді қабылдады, кейбіреулерін сыртқа тепті. Діни мәдениет құндылықтарының сақталуы мен дамуы қамтамасыз етілді. Жинақталған мұра ұрпақтан ұрпаққа беріліп келеді.

Легитимдендіру – легитимсіздендіру функциясы кейбір қоғамдық тәртіпті, институттарды (мемлекеттік, саяси, құқықтық, т.б.), қарым-қатынастарды, нормаларды, үлгілерді міндетті немесе міндетті емес, рұқсат етілген немесе тыйым салынған ретінде заңдастыруды білдіреді. Дін белгілі бір құбылыстарға баға беріліп, оларға қатысты қатынас түрін анықтайтын жоғары талаптар белгілейді.

Діннің ықпал ету деңгейі оның қоғамда алатын орнына байланысты. Ол орын тұрақты емес, сакрализация (лат. sacer – қасиетті) немесе секуляризация (лат. secularis – азаматтық, зайырлы) процесстерінің аясында өзгеріп отырады. Сакрализация діни санкция саласына қоғамдық және индивидтік сананың, адамдар мен институттардың қызметтерінің, қарым-қатынастарының, мінез-құлқының формаларын енгізуді, қоғамдық және жеке өмірдің түрлі салаларына діннің ықпалының артуын білдіреді. Секуляризация бұған керісінше, қоғамдық және индивидтік санаға діннің ықпалының азаюын, түрлі қызметтердің, мінез-құлқтың қатынастар мен институттардың түрлерін діни санкциялау мүмкіндіктерінің шектелуін, діни индивидтер мен ұйымдардың өмірдің сантүрлі діннен тыс салаларына «енуін» таныстырады. Аталған процесстер қайшылықты және түрлі типтегі қоғамдарда біркелкі емес. Еуропаның, Азияның, Африканың, Американың аймақтары мен елдеріндегі даму деңгейіне, құбылмалы әлеуметтік-саяси және мәдени ахуалдарына байланысты әртүрлі жағдайда. Уилсонның пікірінше, секуляризация «табиғаттан тыс күшке деген сенімнің күдікке ұшырап, онымен байланысты діни жоралар мен институттардың өздерінің әлеуметтік ықпалын жоғалтатын процессін» білдіреді. Қоғамның секулярлануына әкелетін факторлар жетерлік [10, С.483].

Кейбір зерттеушілер, мәселен Эндрю Грили, діннің рөлі төмендемейді және бұл үрдіс кем дегенде бірнеше ондаған жылдар бойында сақталады. Грилидің ойынша, сенушілердің саны мен шіркеулерге бару көрсеткіші қазіргі деңгейде қалады немесе өседі. Себебі адамдар өз өмірлерінің мәнін іздеуі және өлім қорқынышын жеңілдетуі қажет. Питер Вергер мен Томас Лукман,

ұйымдасқан діннің құлдырауын мойындай келе, жеке тұлғалық діни сенім өмірлік қиындықтар мен өлім қорқынышын еңсереді деп үміттенетін адамдардың қатары артатындығын атап көрсетеді.

Саясат пен діннің арасындағы өзара байланыстың бар екендігі дау тудырмайды. Дін ешқашан тек құдайға және о дүнииеге деген сеніммен, діни салт-жораларды орындаумен шектелген емес. Әлеуметтік ілімдер монотеистік діндерге бұқараны басқарып, қоғамдағы күштерге ықпал етуге мүмкіндік берді. Дін әлемді өзінше түсіндіреді және адамдар арасындағы нақты қатынастарды реттейді. Адамдар арасындағы әлеуметтік қарым-қатынастарды діни тұрғыдан түсіндірмейінше, дін күрделі әлеуметтік функцияларды, соның ішінде интегративтік функцияны атқара алмас еді. Өзінің тартымдылығын жоғалтып, тіршілігін тоқтатар еді.

Қазіргі уақытта жаңа діни қозғалыстардың пайда болуымен байланысты дін мен саясаттың өзара ықпалы және іс-қимылы өзекті мәселе болып тұрғанда тарих беттерін ашып, жаңа діни қозғалыстардың пайда болу себептері қашан да әлеуметтік-саяси сипатта болғандығын еске түсіруіміз қажет.

Ондай қозғалыстар қоғамдық өмірдің пісіп жетілген сұраныстарына жауап ретінде пайда болды. Әрбір жаңадан пайда болған сектанвы әлеуметтік-саяси ұяшық ретінде қарастыруға болады. Ал олардың дүниетаным жүйесі – дін формасында қалыптасқан жаңа әлеуметтік-саяси доктрина. Христиан, ислам, буддизм және басқа да діндердің пайда болу тарихы шын мәнінде осындай.

Діннің қоғамдық-саяси рөлінің күшеюіндегі жаңа сапалық кезең діни бірлестіктің ішіндегі әрі оның зайырлы қауымдастықтармен және ұйымдармен қатынастарын реттеуші құрал ретінде шіркеудің, яғни діни ұйымның қалыптасуы болды.

Шіркеу ұйым ретінде әлеуметтік институтқа тән барлық негізгі атрибуттарымен сипатталады. Оның элементтері ортақ діни ілім (идеология), діни қызмет (культтік және культтен тыс), шіркеулік құрылым (сенушілердің өмірін, қызметін, мінез-құлқын басқару жүйесі) болып табылады. Шіркеуде белгілі бір реттеуші ережелер мен нормалар жүйесі (діни мораль, канондық құқық, т.б.) жүзеге асады.

Шіркеудің дамуымен оның саяси функциялары да күшейді. Бірте-бірте отбасыларды ғана емес, қоғамдық моральді нығайту, қоғам мүдделі болып отырған нормалар мен ережелерді сақтау ісінде жоғарғы беделді рөлге ие болып, шіркеу билігі саяси сипат алды. Шіркеу мемлекеттік биліктің беделін күшейтуде орасан зор рөл атқара бастады.

Көптеген авторлар, шіркеудің қазіргі қызметін талдай келе, оны қоғамның саяси жүйесінің ықпалды компоненттерінің бірі ретінде қарастырады. Бұл қызметті атқара отырып, шіркеу адамдардың тек руханият пен сенімге деген сұраныстарын ғана емес, олардың жер бетіндегі түрлі қажеттіліктерін қалыпты қанағаттандыруға деген ұмтылыстарын діни негіздеуге тырысады.

Көптеген елдердің тарихынан діни ұйымдардың саяси және әлеуметтік ахуалға ықпал етуінің сан түрлі мысалдарын келтіруге болады. «Солидарность» ұйымының тәуелсіз кәсіподақ пен саяси деморкатия құрудағы бастамасы әскери диктатура тарапынан аяусыз жаншылғанын таныстыратын поляктық дағдарыс кезеңінде рим католик шіркеуі қантөгістердің алдын алуда және ұлттық бірлікті қалыпқа келтіруде маңызды рөл атқарды. Израилде ортодоксальді иудаизмнің аздаған өкілдері үкіметтік саясатқа орасан зор ықпал етті. Аталған елде сенбі күндері көлік қатынамайды, ал барлық үйлену тойының жоралары раввиннің басшылығымен жүргізілуі тиіс. Діннің саясатқа ықпалының ерекше бір мысалын Ираннан көруге болады. Онда діни күштер төңкеріс жасап, Иран шахын құлатып, мұсылман теократиясын орнатты. Үкіметтің саясаты мен діни заңдар біртұтас жүйеге бірікті.

Шиеленіс теориясының жақтастарының пікірінше, функционалистік теория діннің қалың бұқараны қанау құралы ретінде қолданылатындығын ескермейді. Сондай-ақ аталған теория дін негізінде орын алатын радикалды әлеуметтік өзгерістерді түсіндіре алмайды.

Шиеленіс теориясының өкілдері дін қоғамдағы ықпалы аз топтарға үстемдік етуші топтың жағдайын күшейтетіндігін айтады. Ол төменгі тап өкілдеріне басқа өмірде жақсы тұрмыс құратындығына үміт беретін сенімдер арқылы жүргізіледі. М. Вебер басқа өмірде бақытты болатындығына сендіргендіктен, жұмысшы тап өз жағдайларына мойынсұнғандығын атап өтеді. Сондай-ақ ол әртүрлі әлеуметтік қабаттар (таптар) діни ілімдердің әртүрлі қырларына назар аударатындығын жазады: жоғарғы таптар өздерінің басымдықтарын ақтайтын ілімдерге, ал төменгі және орта тап, жұмысшылар сол уақытта емес, келешекте сыйға бөленетіндіктерін жеткізетін ілімдерге көп назар салады. Шиеленіс теориясы тұрғысынан діннің ең дәлелді түсіндірмесін К. Маркс ұсынды: ол дінді таптық үстемдіктің қаруы деп есептеді. З. Фрейд сияқты К. Маркс дінді өмірде сенімсіздік болғанда жұбату әкелетін қиял, миф ретінде қарастырды. Ол

діннің қорқыныш пен үрейді ғана емес, таптық жүйеде әділетсіздік пен қанауды да бүркемелейтіндігін айтады.

Шеленістік теория тұрғысынан дін – әлеуметтік өзгерістерге ықпал ететін күш. Діни ұмтылыс қоғамды түбегейлі өзгерте алады. Герхард Ленски дінді «түпкілікті нәтижесінде адам тағдырын және белгілі бір топ мүшелері орындайтын жораларды басқаратын күштердің болмысы жөніндегі сенімдер жүйесі» ретінде анықтайды. Алайда бұл анықтама өте ауқымды болып табылады және басқа да коммунизм, социализм, зайырлы гуманизм сияқты сенімдер жүйелерін қамтиды. Адам өмірінде маңызды рөл атқаратын бұл сенім жүйелері біздің дін туралы қарапайым түсінігімізге сәйкес келмейді. Рональд Л. Дэонстоунның анықтамасы жақындау сияқты: дін деп адамдар тобы табиғаттан жоғары және қасиетті ретінде есептейтін құбылыстарды түсіндіретін және оған өз қатынастарын білдіретін сенімдер мен жоралар жүйесі аталады. Көп жағдайда заманауи теориялар дінді жалпы мән мәселесіне жауап, болмаса белгілі бір тәжірибенің типіне деген реакция ретінде қарастырады [2, С.266].

Дін қоғамда бөтен дене сияқты өмір сүрмейді. Дін мен қоғамның байланысын екі дербес өлшемнің өазара іс-қимылы ретінде қарастыруға болмайды: дін – қоғамнан оқшаулана алмайтын қоғамдық өмірдің бір бөлігі. Дж.М.Йингердің біз қоғам, тұлға және дінді өзара тәуелсіз ауыспалылар, басқа барлық ауыспалыларды тәуелді деп есептейтін көзқарастан міндетті түрде бас тартуымыз керек деген ескертуі шындыққа жақын [6, С.170].

Дін мен қоғамның байланыс сипаты мен деңгейі оның дамуының түрлі кезеңдерінде біркелкі емес. Нәтижесінде қоғам өмірінің түрлі салаларының дербестігі артатын әлеуметтік дифференциацияның артатындығына тарих куә. «Түпкілікті нәтижесінде қоғам логикасыз немесе логикаға қарсы, байланыссыз және фантастикалық жаратылыс емес. Керісінше, ұжымдық сана психикалық өмірдің ең жоғарғы формасы, ол сананың санасы» [5, С.142].

Қоғамдық өмір болмысы жағынан рухани өмір бола отырып, біздің алдымызда қандай да бір «ортаның» сыртқы-объективті болмысының мінезімен көрініс береді. Бізге дөрекі міндеттеу негізінде ықпал етеді. Бұл міндеттеу біздің тарапымыздан субъективті-психикалық күштерден өзіміздің тәуелділігіміз түрінде емес, адамзаттық шындықтан жоғары объективті күштің ықпалы ретінде қабылданады.

Барлық уақытта және барлық жерде, саналы немесе санасыз түрде, адамдардың еркі немесе еркінен тыс негізде болсын, қоғам өзегінде қасиетті сипат жатыр. Әлеуметтік бірлік аса қадірлі құндылық, адамзаттан жоғары құбылыс, құдайдың игілігі ретінде есептеледі.

Діни өмір индивдитіктен жоғары «біз» формасындағы бастапқы әлеуметтік біріктіруші күш. Шіркеудің басты әлеуметтік функциясы – қоғамның жаны, яғни қоғамдық өмірді байланыстырушы және мінсіз бағдарлаушы күш болу [12, С.95].

Т. Парсонс былай дейді: сенім мен ынтымақ арасында белгілі бір байланыс бар. Себебі сенім біріктірген адамдар о бастан діни болған, алайда сонымен бірге зайырлы әлеуметтік жүйе болып табылатын моральдық қауымдастықты (заманауи әлемде біз шіркеу деп атаймыз) құрайды [9, С.182].

«Қоғам» ұғымы топтың мүшелері және топтар арасындағы сантүрлі әлеуметтік қатынастардың жиынтығын білдіреді. Осы орайда «қоғам мен дін» мәселесі дін мен экономика, саясат, отбасы, өнер, т.б. қызмет түрлерінің өзара іс-қимылын талдау негізінде ашылады. Бұл қатынастардың әрқайсысы түрлі қырынан және тарихи өзгермелілер ретінде қарастырылады. Аталған проблематикаға басқа да мәселелер қатысты: діннің әлеуметтік шарттылығы; оның ұйымдарының типі: «шіркеу – секта»; белгілі бір сенім жүйелері мен әлеуметтік қабаттардың байланысы туралы мәселе.

Қазіргі дін әлеуметтануында қосбірлікті процесс ретіндегі дін эволюциясының тұжырымдары әзірленуде: діннің қоғамға ықпалы және әлеуметтік факторлар әсерінен діннің даму мәселесі, тарихи даму барысындағы қоғамның өзгеруі.

Секуляризация ұғымы қазіргі әлемдегі діннің рөлін талдауға сенімді негіз бола алады. Бұл талдау «дінді сақтау керек пе, болмаса шеттету керек пе?» деген сұраққа негізделген «бағалаушы» әдісті қолданбаса ғана оңтайлы нәтиже бермек.

Экуменизмге, яғни түрлі конфессиялардың терең әріптестігі мен өзара түсіністігіне қадам басу үрдісі ұйымдасқан дін тарапынан секуляризацияға қарсы тұрудың әдісі ретінде көрініс берді. Оған қол жеткізу көп жағдайда конфессиялар мен деноминациялар арасындағы байланысты бақылайтын ұйымдардың (мәселен, Шіркеулердің бүкіләлемдік кеңесі) қызметіне қатысу арқылы жүзеге асады.

Секуляризациядан бөлек экуменизм басқа да себептермен түсіндіріледі. Ұлтшылдықтың жаңғыруы да шіркеу қызметшілерінің түрлі діни бағыттарды біріктіру талпынысына ықпал етеді. Сонымен бірге экуменизм себептерінің бірі өзін-өзі сақтау инстинкті де болуы мүмкін: коммерциялық кәсіпорындар сияқты, ресурстарын біріктірген діни ұйымдар тіршілігін ұзартуға көп мүмкіндік алады. Экуменистік қозғалыстарға әлеуметтік-саяси көзқарастар да ықпал етеді. Либералды сипаттағы деноминациялар өзара бірігуге бейім келеді.

Біздің қоғамымыз өсіп-өркендеп, күрделенгендіктен, саналуан болып отыр. Нәтижесінде, адамдар діннің жаңа мәнін іздеп, жаңа рухани құндылықтарға талпынды. Мұндай саналуандылық қоғамға екі түрде ықпал етеді. Ол мейлінше кең әрі терең құндылықтар мен идеялар жүйесін қалыптастыруға әсер етеді, алайда құлдырау да орын алып, шиеленістің болу мүмкіндігін арттырады (Вутноу).

Егер мемлекеттің заңдары көптеген діндерді төзімді деп мойыдауды қажет деп тапса, діндердің бір-біріне төзімді болуын міндеттеу қажет [8, С.540].

Діннің күші қандай да бір пайдакүнемдік ниеттен шықпағандықтан, оның қоғам мен мемлекетке ықпалының үлкен екендігін мойындау қажет. Дін қоғамдық келісімнің нәтижесі болып табылмайды, ол тек жалпыланған космологиялық мәндердің жүйесі де емес. Діннің ықпалы идеологияға немесе зайырлы сенімнің басқа түрлеріне дейін оның адамдардың ұжымдық санасы ретінде айқындалып, қасиетті сезім түрінде адамдарды біртұтас ағзаға біріктіргендігін айғақтайтын фактіден туындайды [1, С.254].

Гегелдің мына сөздерін еске салып кетуге болады: «Құдай туралы түсінігі нашар халықтың мемлекеті де, үкіметі де, заңдары да нашар болады» [4, С.407].

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. Белла Д. Қасиеттіден зайырлыға дейін. / әр. А.К.Коганесян. Этикалық ой, М., -1990. – С. 251-255

2. Белла Д. Дін адам тәжірибесін қалыптастыратын символдық үлгі ретінде. // Белла Р. Дін социологиясы // Американдық әлеуметтану. М., 1972 . –С.265-268.

3. Вебер М. Діни идеялар мен мүдделер. // М. Вебер. Протестанттық этика және капитализм рухы // Дін және қоғам. М., -1996. –212 с.

4. Гегель Г.В.Ф. Діннің мемлекетпен байланысы. // Дін философиясы: 2 томдық. М., - 1975.- Т.1. – С. 400-410.

5. Дюркгейм Э. Дін әлеуметтануы және білім теориясы. // Дін және қоғам. М., - 1996. –С.242.

6. Дж. М. Ингер. Дінге функционалды көзқарас. // Дін және қоғам. М., - 1996. –С.170.

7. Мангейм К. Қазіргі әлемдегі дін. // К.Мангейм. Біздің заманымыздың диагнозы // Пер. С.В. Карпушина, К.Мангейм. Біздің уақыт диагнозы. М., - 1994. –С.503-520.

8. Монтескье Ш. Заңдардың елде қалыптасқан дінге қатынасы туралы. // Монтескье Ш. Заңдар рухы туралы. // Сүйікті. жұмыс істейді. М., - 1955. –С. 530-560.

9. Парсонс Т. Дюркгеймнің дін теориясына қазіргі көзқарас // Дін және қоғам. М., - 1996. – С.182.

10. Смелзер Н. Әлеуметтану. М., 1994. – С.474.

11. Сорокин П. Діни топтар мен діни қайта құрылған топтары // Дін және қоғам. М., 1996. – С.261-265.

12. Франк С. Қоғамның рухани негіздері: шіркеу және әлем // Қоғамның рухани негіздері. Әлеуметтік философияға кіріспе. // Франк. Қоғамның рухани негіздері. М., - 1992. – С.80-98.

МРНТИ 28.17.19

M.K. Shnarbekova[1]

[1]*al-Farabi Kazakh National University*

RETHINKING THE ACCESSIBILITY OF HIGHER EDUCATION: SOCIOLOGICAL ANALYSIS

Abstract

Higher education is defined as a factor of social mobility - with equal access and as a factor of differentiation fixation - in the absence of such equality. In general, Kazakhstan has the resources to provide access to higher education for all categories of young people, regardless of income level: there is the rise of higher educational institutions, including private ones. Each year, number of educational grants

in universities increase. However, the development of paid forms of higher education and the growth of spendings on training for admission by state grants suggests that the economic barriers for obtaining higher education has increased. Despite the increase in the overall performance of admission to universities their accessibility for students from low-income families has decreased. The possibility of obtaining a quality education are differentiated in the context of different social groups.

The article presents an empirical interpretation of the data of sociological surveys. The study is based on a survey, which was conducted among students aged 17-29 years in the cities of Nur-Sultan, Almaty and Kazakhstan's five regions (Eastern, Southern, Western, Northern and Central regions) was conducted. The sample represents Kazakhstan student youth and covers 600 respondents. The study results are processed and analyzed using the licensed software SPSS for Windows (version 21).

Keywords: higher education, youth, accessibility, barriers, starter educational capital, family resources.

М.К. Шнарбекова[1]

[1]*әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті*

ЖОҒАРЫ БІЛІМГЕ ҚОЛЖЕТІМДІЛІК МӘСЕЛЕСІН ҚАЙТА ҚАРАСТЫРУ: ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ТАЛДАУ

Аңдатпа

Жоғары білім әлеуметтік мобильдікке ықпал ететін фактор және әлеуметтік жіктеу факторы да бола алады. Егер жоғары білімге қолжетімділік сақталса – әлеуметтік мобильдікке мүмкіндік ашылады, әлеуметтік теңсіздік орын алса – әлеуметтік дифференциация болады. Жалпы, Қазақстанда әлеуметтік-экономикалық жағдайына тәуелсіз барлық жас категориялары үшін жоғары білімге қолжетімділік кеңеюде: жоғары оқу орындарының саны, соның ішінде жекеменшік оқу орындары артуда. Сонымен қатар, жылдан жылға білім беру гранттарының саны көбеюде. Дегенмен, жоғары білім алудың ақылы формасының дамуы мен білім беру грантының иесі атану үшін ұлттық тестілеуде жоғары көрсеткіш жинау мақсатында ақылы дайындық курстарын алу қажеттілігі жоғары білімге қолжетімділіктің экономикалық кедергілерінің артқанын көрсетеді. Жоғары оқу орындарына қабылданатын жастардың санының жалпы артуына қарамастан, олардың қолжітімділігі аз қамтылған отбасы санаттары үшін төмендеді, яғни сапалы жоғары білімді алу мүмкіндігі әлеуметтік топтар бойынша жіктеледі.

Мақалада әлеуметтанулық зерттеудің нәтижелері ұсынылған. Сұрау 17-29 жас аралығындағы студент жастары арасында жүргізілген, және Нұр-Сұлтан, Алматы қалалары мен Қазақстанның бес аймағын (Шығыс, Оңтүстік, Батыс, Солтүстік және Орталық аймақтар) қамтыды. Іріктеу жиынтығы студент жастарын репрезентациялайды және жалпы 600 респондентті қамтиды. Зерттеу деректері лицензиялы Windows-қа арналған SPSS (21 нұсқасы) бағдарламасы арқылы өңделген.

Кілт сөздер: жоғары білім, жастар, қолжетімділік, кедергілер, бастапқы білімдік капитал, отбасылық капитал.

М.К. Шнарбекова[1]

[1]*Казахский национальный университет имени аль-Фараби*

ПЕРЕОСМЫСЛЕНИЕ ДОСТУПНОСТИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Аннотация

Высшее образование определяется как фактор социальной мобильности, при равном доступе его получения, и как фактор дифференциации - при отсутствии такого равенства. В целом, в Казахстане реализуется процесс обеспечения доступа к высшему образованию для всех категорий молодежи, независимо от уровня дохода. Наблюдается рост числа высших учебных заведений, в том числе частных, также ежегодно увеличивается количество образовательных грантов. Однако, развитие платных форм высшего образования и необходимость использования платных курсов для поступления в вуз по государственному гранту свидетельствует о том, что экономические барьеры

для получения высшего образования возросли. Несмотря на рост показателей приема в университеты, их доступность для студентов из малообеспеченных семей снизилась. Таким образом, возможность получения качественного образования дифференцируются в разрезе разных социальных групп.

В статье представлена эмпирическая интерпретация результатов социологического исследования. Опрос проводился среди студентов в возрасте 17-29 лет, проживающих в городах Нур-Султан, Алматы и пяти регионах Казахстана (Восточный, Южный, Западный, Северный и Центральный регионы). Выборка репрезентирует казахстанскую студенческую молодежь и охватывает 600 респондентов. Результаты исследования были проанализированы с помощью лицензионного программного обеспечения SPSS для Windows (версия 21).

Ключевые слова: высшее образование, молодежь, доступность, барьеры, стартовый образовательный капитал, семейные ресурсы.

Introduction

In modern reality, education is becoming a kind of social "elevator" which is able to raise or hinder the movement of actors to different floors in the hierarchy of educational (and of standing behind them - social) positions. The political and economic changes taking place in our country in the last decade have actualized the issue of analyzing current situation of the accessibility of education for Kazakh youth, that is socially differentiated in a new way, much more polar than ever. Moreover, the greatest significance acquires the discourse of higher education accessibility. On the one hand, this is due to the fact that higher education, opposed to the general, is not guaranteed by the state to all categories of young people. On the other hand, higher education is legitimately (by assigning diploma) promote occupying different socio-economically heterogeneous positions and thus ensuring social reproduction and creating social inequality of their position depending on the amount of material, cultural, power, symbolic resources owned in the long term.

The changes taking place in higher education of Kazakhstan are a response to the new demands of the labor market and society, as well as a response to new consumer demand of youth. In recent years, the number of higher education institutions has increased and, accordingly, so did the number of students. In addition to tuition free education, paid education market is developing. So, presumably, an increase in the number of HEIs and admission number expands opportunities for acquiring higher education. However, the simultaneous development of fee-based forms of education and paid services of preparation for entrance exams narrows the opportunities for children from low-income families to enroll in universities, especially in the prestigious and highly demanded ones. In this aspect the question arises: "What is the fundamental inequality in access to higher education in general and to quality higher education; to universities or professions?"

The importance of higher education in the structure of life values of young people

Raising the level of education is one of the main stages in the lives of young people, especially in today's world with its stiff competition in the labor market. Today receiving a high-quality education is one of the important life aspirations of young people. 40.7% of Kazakhstani youth aged 18-29 had already received it (according to self-assessments), and 47.8% expect to do so. But 8.5% of young people consider a good education as inaccessible for them. Presence of higher education serves as a sign of social status and is interpreted as mandatory, as evidenced by the results of regular sociological surveys of young people. According to a study for a large part of Kazakhstan's youth higher education is important - 83%. The position "very important" has been chosen by more than half of the respondents, and other third believe that higher education is "rather important". Higher education is not important only for 15.8% of young people.

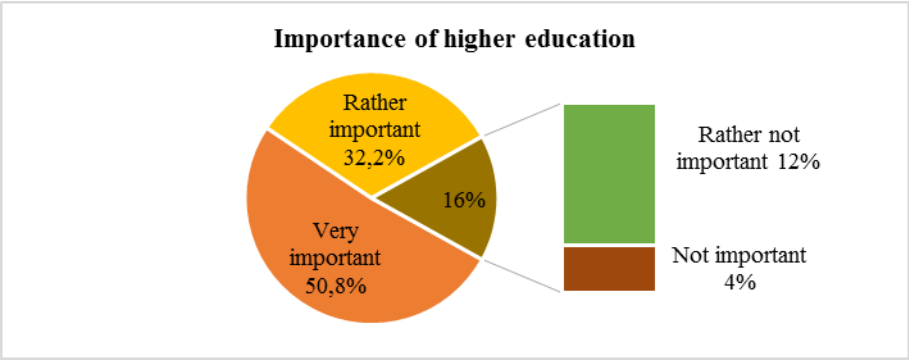

Fig. 1. The significance of higher education for Kazakh youth, N = 1000

According to a sociological study conducted by the Research Center "Youth" in 2015, plans for 34.9% of the surveyed youth is in the foreground for higher education in the next five years. 47% of young people in Kazakhstan consider higher education its first (bachelor) and second (master) level necessary to achieve success in life.

Table 1.

Distribution of answers to the question "What, in your opinion, the level of education is sufficient to succeed in life?"

Answer Options	%
Incomplete secondary (basic)	2,0
Secondary education (technical, college, school, etc.)	7,4
Higher education (including bachelor and master)	47,0
Scientific degree, PhD	10,1
Education does not determine a life success	25,7
Difficult to say	7,8
Total	100,0

The importance of family resources in accessibility to higher education

R. Boudon distinguishes between primary and secondary effects of family resources in education. The primary effects are directly determined by the influence of the economic well being of families to the academic achievements of children [1]. Children from families with higher income study better than their counterparts from low-income families. Since the families with higher income provide their children with the best conditions for the development of high educational capital [2: 16]. As a result, high academic achievements define their future more ambitious educational choice [3-5]. A secondary effect is determined by the impact of the economic well being of families for educational choices of children regardless of their academic achievements. Even if children have the same achievements, children of high-income families aspire to a higher level of education than children from low-income families [6-8]. As the sources of inequality of opportunities for young people for entering universities, along with the material factor can act the social status of their parents (type of activity, employment, education) and social resources of the family (family, friends) [9]. In this aspect, in the vulnerable group can be included even capable high school graduates, if they are to compete for admission to HEIs with someone who has not only material but also social resources.

Economic accessibility of higher education for families is defined by two parameters: the possibility of education on a fee basis, and the ability to use various forms of preparation for entrance exams. In the total sample, the majority of families (61.4%) are willing to "invest" into the child's education (according to self-assessments), but for 14.5% - paid education is not acceptable at all and 14.5% can allocate some money from the family budget on education, but they are not sufficient to study at HEIs of Kazakhstan. The sharp difference appears between the affordable expenses and the tuition fee of HEI for families from rural areas.

Willingness to give education to a child on a fee-basis is expressed not only in the big cities, but also in rural areas (58.3%). Of course, in big cities this figure is higher by almost 20% and is equal to 76.2% (Fig.3).

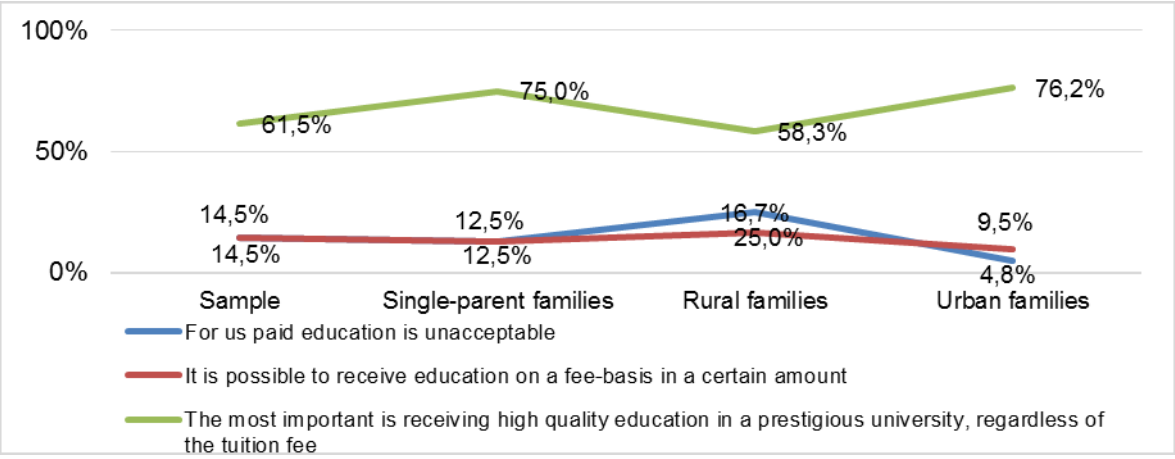

Fig 2. Accessibility of paid education in different social groups

Analysis of the possibilities of using additional preparation for entrance exam that in the context of the location, no statistical differences in terms of additional preparation was revealed.

Table 3

Ranging students' responses to the question "Have you had an additional preparation at school for entrance exams?" in section of location

Response option	Youth of major cities	Youth small cities	Youth from rural areas
Yes	65,2%	64,8%	69,5%
No	34,8%	35,2%	30,5%
Total	100,0%	100,0%	100,0%

However, the possibilities of youth of small and medium-sized cities are limited in additional preparation on a fee-basis. Among them, 46.9% attend paid additional classes, while in the big cities this figure is 56.2%. Even in rural areas the figure is slightly higher. This is due to the relatively high cost of paid preparation courses in small towns against the backdrop of "available" preparation courses of low quality in rural areas.

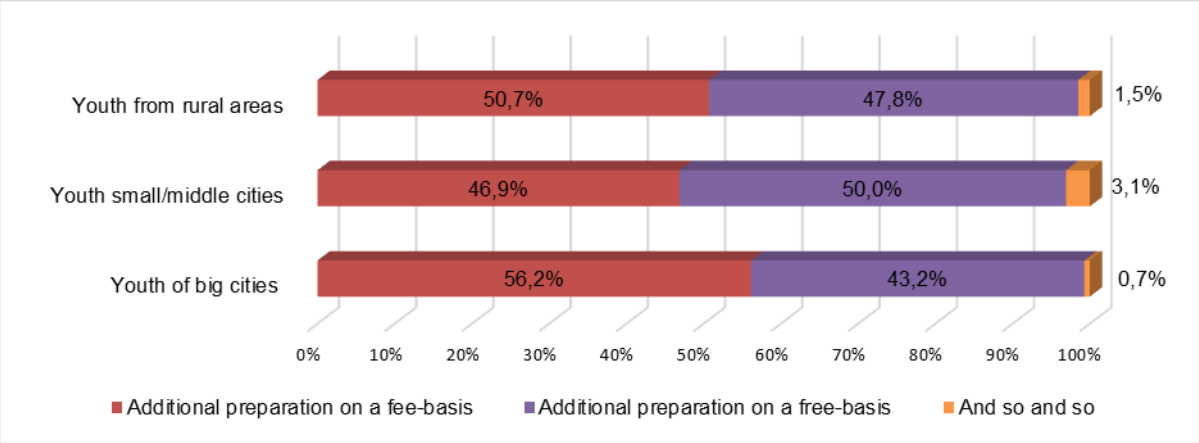

Fig 3. Ranging of the responses of student youth to the question "Please indicate the form of additional preparation" in the context of location

The educational plans of graduates to some extent depend on the parents' income. Thus, low-income families (less than 100 $) do not even consider the option of studying in foreign universities. Also in this group number of considering to study in specialized secondary educational institutions (colleges, technical schools) is higher than in other groups where parents' income is higher.

Systemic barriers to accessibility of higher education

Analyzing the accessibility of higher education, it is important to pay attention to the tendency of more early differentiation paths to its receiving. The emergence of specialized and private schools differentiate the level of knowledge and create new restrictions for graduates of regular schools, including rural ones. In rural areas and small towns educational choice is often determined or rather limited not only by family resources, but also by the volume of the starter educational capital of the graduates. Starter educational capital is formed in school, depending on the type and quality of education. In this context, the accessibility of higher education begins to be considered through the level of school education. Choice of school is determined not only by the financial situation of parents, but also by the degree of their concern for the future of their child and understanding the importance of formation of high quality educational capital of the child.

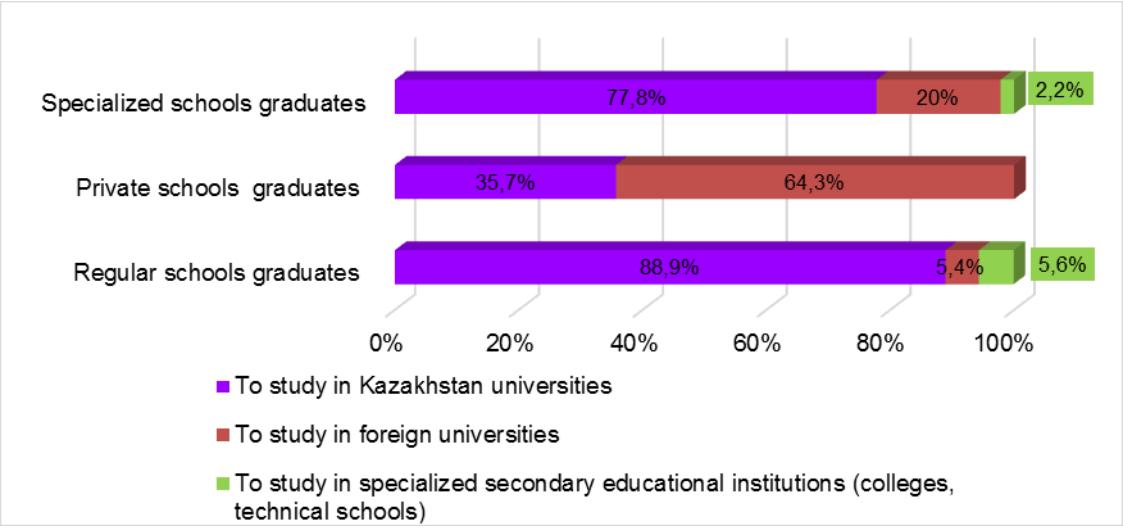

Fig 5. Educational plans of school graduates in the context of type of schools

Thus, graduates of private schools (mainly children from families with higher income) in large cities are to the larger extent focused on foreign universities and considering studying in specialized secondary educational institutions. While graduates of regular schools (mostly children from low-income families) are more focused on domestic HEIs, including middle range universities. In the education market graduates of regular schools become more vulnerable and often cannot compete. This problem is relatively easy solved only by those who have enough material resources to pay for tutor services and in a short time to prepare the graduate for entrance exams. In other cases, graduates of public schools (in rural and small towns) are in a worse position in terms of access to higher education in competition with graduates of specialized and private schools (living in large cities).

Conclusion

Analysis of the situation of education accessibility in Kazakhstan revealed the following trends on this issue:

- In the public consciousness of youth, there is high setting for receiving higher education, which is determined by a key criterion for success in life according to their evaluations.
- The differences expressed in intents are implicit. Plans to receive higher education - 93.9%, including 23.2% in foreign universities. However, in practice, there is the influence of the material well being of a family and starter educational capital of a graduate (type of school) on accessibility to higher education.
- Inequality is revealed at the level of school choice. Since starter educational capital of the child is formed in the school and affects the possibility of entering universities through high / low indicators of entrance examinations. Further study is necessary to determine the dependence factors of the choice of school. What lies in the basis of choice: the ability of the child or parents' income.
- In general, higher education is no longer a prerogative of high-income families. High indicators of students graduating from schools are revealed, regardless of the economic situation of families, which increases the tendency of "universal higher education." However, social differentiation is expressed in terms of high quality education, which is likely related to a specific HEI and its "brand".

- The inequality of access to higher education is also reflected in the choice of prestigious / non-prestigious HEIs and specialties.

References:

1. Goldthorpe, J. Class Analysis and the Reorientation of Class Theory: The Case of Persisting Differentials in Educational Attainment. British Journal of Sociology. – 1996, 47(3), pp. 481-505.

2. Dhesi, A.. Expectations and post-school choice: some data from India. Education + Training, - 2001, 43(1), pp.14-24.

3. Herman G. van de Werfhorst. Education, inequality, and active citizenship. Tensions in a differentiated schooling system. Working paper.- 2009, 59 p.

4. Conklin, Mary E., Dailey, A. Does consistency of parental encouragement matter for secondary school students? Sociology of Education. -1981, 54 (4), pp. 254–262.

5. Looker, E. Dianne, Pineo, Peter C. Social psychological variables and their relevance to the status attainment of teenagers. American Journal of Sociology. -1983, 88 (6), pp. 1195–1219.

6. Erikson, R. & Rudolphi, F. Change in social selection to upper secondary school – primar and secondary effects in Sweden. European Sociological Review. -2010, 26, pp. 291-305.

7. Erikson, R., Goldthorpe, J.H., Jackson, M., Yaish, M. and Cox, D.R. On Class Differentials in Educational Attainment. Proceedings of the National Academy of Sciences. -2005, 102(27), pp. 9730–33.

8. Jackson, M., Erikson, R., Goldthorpe, J.H. and Yaish, M. Primary and Secondary Effects in Class Differentials in Educational Attainment: The Transition to A-Level Courses in England and Wales. Acta Sociologica. -2007, 50(3), pp. 211–29.

9. Coleman J. Social Capital in the Creation of the Human Capital. American Journal of Sociology. -1988, N94, pp. 95-120.

МРНТИ 04.15.07

Шорманбаева Д. Г.,[1] Ивлева Е.Н.,[1] Хмельницкая О. М.,[1] Сейдинова М. А.[1]

[1]Карагандинский Государственный Технический Университет.

СОЦИОКУЛЬТУРНАЯ МЕТОДОЛОГИЯ КАК ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ОСНОВАНИЕ АНАЛИЗА ТРАНСФОРМАЦИИ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

Аннотация

В данной статье предпринята попытка эксплицировать социокультурный подход как общеметодологический инструмент, позволяющий осуществлять интегральный анализ современного общества. Рассматривается возможность использования методологического потенциала социокультурного подхода для анализа процесса трансформации современного общества, которое все чаще называют информационным и коммуникативным.

The very concept of the information society has become working and shaping social ideals and values, widely discussed by the social and human sciences within the framework of a social and cultural approach. Изучение информационного общества является мультидисциплинарной областью исследования, а социокультурный анализ призван ответить на принципиальные вопросы: в каком направлении и с какой целью развивается общественная ситуация и какова аксиологическая составляющая этого процесса? Синтезирующий характер социокультурного анализа информационного общества задает вектор прогнозирования его дальнейшего развития, поиск новых нормативных концепций, предполагающих возможность локализации этого процесса в социально желательном русле, избегая при этом как чрезмерного оптимизма, так и крайнего пессимизма.

Ключевые слова: социокультурный подход, трансформация казахстанского общества, информационное общество, коммуникация, информационно-коммуникативный феномен, глобализация.

Шорманбаева Д. G.,[1] Ivleva Ye.N.,[1] Khmelnytskaya O. M.,[1] Seydinova M. A.[1]

[1]Қарағанды Мемлекеттік Техникалық Университеті

ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ ӘДІСНАМА ТАЛДАУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ ҚАЗІРГІ ҚОҒАМНЫҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада қазіргі қоғамды кешенді талдауға мүмкіндік беретін, жалпы әдіснамалық құрал ретінде әлеуметтік-мәдени көзқарасты түсіндіруге тырысады. Ақпараттық-коммуникациялық деп аталатын қазіргі қоғамның трансформациялану процесін талдау үшін, әлеуметтік-мәдени тәсілдің әдіснамалық әлеуетін пайдалану мүмкіндігі қарастырылады.

Ақпараттық қоғамның тұжырымдамасы әлеуметтік-мәдени көзқарас аясында, әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдарда кеңінен талқыланатын, жұмыс істейтін және әлеуметтік мұраттар мен құндылықтарды қалыптастырушысына айналды. Ақпараттық қоғамды зерттеу көп салалы зерттеу саласы болып табылады, ал әлеуметтік-мәдени талдау негізгі сұрақтарға жауап беруге арналған: қоғамдық жағдай қай бағытта және қандай мақсатта дамиды және бұл процестің аксиологиялық құрамы қандай? Ақпараттық қоғамның әлеуметтік-мәдени талдауының синтездеуші сипаты оның одан әрі дамуында болжау векторын белгілейді, бұл процесте шамадан тыс оптимизм мен пессимизмнен аулақ бола отырып, әлеуметтік қалаулы бағытта локализациялау мүмкіндігін ұсынатын жаңа нормативтік тұжырымдамаларды іздеу.

Кілт сөздер: әлеуметтік-мәдени тәсіл, қазақстандық қоғамның трансформациясы, ақпараттық қоғам, коммуникация, ақпараттық-коммуникациялық құбылыс, жаһандану.

Shormanbayeva D.G,[1] Ivlyeva Ye. N.,[1] Khmelnitskaya O. M.,[1] Seydinova M. A.[1]

[1]Karaganda State Technical University

SOCIOCULTURAL METHODOLOGY AS A THEORETICAL BASIS ANALYSIS OF THE TRANSFORMATION OF MODERN SOCIETY

Abstract

This article is an attempt to explicate the social and cultural approach as a general methodological tool that allows for integrated analysis of the modern society. It discusses the possibility of using the methodological potential of the social and cultural approach for analyzing the process of transformation of the modern society that is more and more often referred to as information and communication society.

The notion of the information society itself has become operational and forming social ideals and values that are widely discussed by the social sciences and humanities within the social and cultural approach. Information society research is a multidisciplinary field of research, and the social and cultural analysis is intended to answer fundamental questions: in what direction and to what purpose does the social situation develop and what is the axiological component of this process? Synthesizing nature of the social and cultural analysis of the information society sets the vector for predicting its further development, search for new legal concepts involving the possibility of localizing this process in line with socially desirable trends, while avoiding both excessive optimism and extreme pessimism.

Keywords: social and cultural approach, transformation of the Kazakhstan society, information society, communication, information and communicative phenomenon, globalization.

The lack of a holistic theory that reflects the interdependence of high-quality, intensive information and communication changes in the society from the second half of the twentieth century is one of the urgent problems of modern cognition. The theoretical perspective of subordinating the knowledge accumulated in philosophy, sociology, cultural studies, political science, economics, is hampered by difficulties of a methodological nature. It should be noted that the involvement in the study of social processes of various sciences representatives is not provided by interdisciplinary methodological guidelines. To create them, it is necessary to resolve a set of problems characterizing the state of modern social and humanitarian sciences as a whole; these are ideological and paternalistic traditionalism, low practical significance, formalism and abstractness.

These shortcomings are particularly clear seen in the incompetent use of sociocultural constructs, regardless of the anthropological context, which in no way contributes to the elimination of their abstractness.

Despite the thematic and conceptual pluralism of modern social theory, it sets certain framework conditions for self-cognition and self-description of society. Social theory analyzing modern society is based on three indisputable facts. Firstly, the problematization of the fundamental theme of social order as a condition of human society and mutual understanding remains a constant. Secondly, the progress of society is still closely linked with the development of science and knowledge. Third, social theory takes the form of a critical theory as a new epistemological type of theory, with the integrative role of philosophical reflection.

Among the main methods of intellectual analysis, understanding and interpretation of social development? modern literature lists the social and cultural approach.

This article is an attempt to explicate the sociocultural approach as a general methodological tool that allows an integrated analysis of modern society.

The possibility of using the methodological potential of a social cultural approach to analyzing the transformation process of modern society that is increasingly named informational, is also being considered.

The connotations of the information society definition are associated with a knowledge orientation, with a digital form of representing objects, innovative nature of production, dynamism of social processes, and ideas about human as an effective personality that is a carrier of information culture owing information and communication technologies. The information society is a new form of civilization that generates modern structures and corresponding social political mechanisms for solving problems related to the development of information technology industries. The structure of the information society is more complicated than the structure of the previous types of social reality, since the fundamental link of this society - computer communications - is not an independent production unit, but a product of a specific industry. Ontologically and gnosiologically, this type of society is represented by the information paradigm that, in its turn, originates from the theory of communication. According to information ontology, reality is identical to information, and a human person is reduced to the amount of information contained in it. The concept of the information society indicates the principle, around which this social form is organized - knowledge and information [1]. “The use and exchange of information is a part of culture,” states O.N. Vershinskaya. In her opinion, the social and cultural dynamics of the information society captures the social and economic processes, changing the behavior strategies of individuals, giving rise to new lifestyles, consumption patterns, new standards of morality, a new information culture appears [2]. The information society arises there where the main task is to manage not material objects, but symbols, images, ideas, and intellect.

As for communication, according to J. Habermas, the fundamental difference between a communicative action and other social actions consists in its focus on finding mutual understanding between social subjects as prerequisites and conditions of social order. Genuine communication is a mechanism for coordinating plans of interacting social actors. The communicative act unites equal subjects not only by common information flows, but also by common values, norms regulating the process of exchanging messages and their common understanding [3]. Thus, the communicative function of information is the core of social and cultural development, dialogical in its essence. Method of value systems coordination as the cultural foundation are represented social mechanisms of the main areas of society described by J. Habermas: aesthetic, moral, religious, and political, [3, p. 123].

The emergence of society based on information and communication technologies marked the emergence of new social ideas and new methodological intuitions. The very concept of the information society has become working and shaping social ideals and values, widely discussed by the social and human sciences within the framework of a social and cultural approach.

What are the methodological possibilities and prospects of a social and cultural approach in the cognition and description of the society transforming in the direction of informatization.

The sociocultural analysis is designed to answer its fundamental questions: in what direction and with what purpose does the current social situation develop and what is the axiological component of this process? The synthesizing character of the sociocultural analysis of the information society sets the vector for forecasting its further development, the search for new normative concepts suggesting the possibility of localizing this process in a socially desirable way, avoiding both excessive optimism and extreme pessimism.

The characteristic of the sociocultural approach appealing to the synthesis of the social and cultural is based on the complementarity methodology borrowed from theoretical physics (N. Bohr, W. Heisenberg). What is the methodological effect of the complementarity principle that is beyond the limits of natural science and has a general scientific significance? N. Bohr’s complementarity principle says: in

order to adequately describe any object of reality, it is required to describe it from the point of view of two opposite systems of description. N. Bohr proposed an approach, the essence of which consists in solving problems of quantum mechanics, continuity and discreteness as equal adequate pictures of the description of atomic reality do not dissolve into one another. N. Bohr shrewdly foresaw that the complementarity principle would become, rather, the prospect of future scientific programs, than a complete concept. “In the general philosophical aspect, it is important,” notes N. Bohr, “that in other areas of knowledge we encounter a situation resembling the situation in quantum physics ... The integrity of living organisms and characteristics of people having consciousness, as well as human cultures, represent features of integrity, a display that requires a typically additional way of describing ... These are not vague analogies, but distinct examples of logical connections that are found in different areas of knowledge” [4].

The complementarity methodology was comprehended by Yu. Lotman as an epistemological conquest of twentieth century philosophy and humanities and integrated by him into the paradigms of “text philosophy” and “philosophy of dialogue”, receiving a general scientific and sociocultural importance [5].

Thus, the specificity of the sociocultural approach consists in it integrating the three dimensions of human existence (human in his relationship with society, the nature of culture, type of sociality) exactly as fundamentals; each of them is not reduced to the others and is not derived from them, but at the same time they are all interconnected and influence each other as the most important components of human communities. The multidimensionality of human and history is embodied here in the methodological integration of three specific forms (methods, dimensions) of human existence.

The initial driving element of the sociocultural system is human - homo activus. This is a multidimensional, bio-socio-cultural being that realizes itself in social actions. Since these actions, according to M. Weber, are important for other humans, then at the same time they are the essence of the interaction and represent, according to P. Sorokin, a cell of all sociocultural phenomena. The subjects of actions/interactions are both individuals and social communities (groups, organizations, etc.).

The need to understand society as a certain integrity is exacerbated in the conditions of its transformation. According to N. Lapin, the most effective and adequate tool in the interpretation of society as a unity of culture and sociality is a sociocultural approach, because it clarifies the mechanism of conjunction of the changing and sustainable. Sociocultural approach does not oppose other approaches (for example, structural or system-functional), but complements them and is more general and addictive to system methodology and can be considered as a level of specificity of the principle of universal evolutionism [5]. In this regard, it is also necessary to emphasize that the sociocultural approach does not eliminate the economic, political and other social factors, but highlights the analysis of culture understood as a program of the subject’s activities.

The sociocultural approach links the civilizational and formational approaches into a single whole. If the civilizational approach, as the most ambitious captures the sustainable components of human history (anthropological, ethnic, cultural), and the formational approach focuses on more variable (social, personal) structures, then the sociocultural approach reveals a pairing of the stable and the changing (personality and society, culture and sociality). At the same time, the sociocultural approach is fully compatible with the structural functional approach.

Let us illustrate this by the example of the concept of T. Parsons, according to whom, the basis of the functional approach consists of four basic functional needs of an action and corresponding subsystems of an aggregate social action system:

- Adaptation (A) - behavioral subsystem.
- Goal achievement (G) - personal subsystem.
- Integration (I) - social subsystem.
- Latency (L) - cultural subsystem.

This four-functional paradigm (AGIL) serves as an explanatory scheme for all levels of social action, from an individual to society as a whole. This universal generalization comprises both its strength and its weaknesses.

Strength is not only in the principle unity, but precisely in the ordering nature of its structure; its four elements form a square as the most stable of simple shapes; and in general the Latin word quadro means "to put in order." This ordering and stabilizing principle fully corresponded to the general trend of the sociocultural evolution of American society that entered the post-crisis stabilization stage in the mid-1930s, which later developed into mature modernity, more precisely, mature liberalization

It is not completely clear how the methodological synthesis in the form of a four-functional paradigm arose in Parsons's mind. There are indications that it stems from the social-behaviourist scheme of the “four desires” or needs by W. Thomas: the need for security, new experience, recognition, and emotional response [6].

When comparing the positions of P. Sorokin and T. Parsons, it becomes obvious that they proceeded from the understanding of a human as an active subject of action, although one focuses on interaction as a generic model of sociocultural phenomena, and the other on the structure and functions of an individual subject. The sociocultural approach involves the analysis of functions and structures, and structural functionalism includes culture as one of the most important structures (although its functions are more local). That is, they act as concrete forms of the systemic approach expressing features of social (sociocultural) objects, but the sociocultural approach is more general, and in this sense it is closer to the systemic approach, and structural functionalism is more close to the systematic analysis because it focuses on clear differentiation and measurement of functions and structures of the studied objects.

In contrast to the structural functionalism, the sociocultural approach has no fundamental difficulties in taking into account and interpreting changes of the objects under study. It can be said that it initially includes the principle of change: sociocultural dynamics is rightly considered a central theme in the works of P. Sorokin. In his works it acquired a form of cyclicality that excludes the universality of progress. In response to critical remarks, T. Parsons at a later stage of his work made an unsuccessful attempt to adapt structural functionalism to interpret the evolutionary transformations of various societies. In order to justify the direction of social evolution, some non-evolutionists reduce the sociocultural to biocultural and describe the mechanism of sociocultural evolution by analogy with the Darwinian model of random change and selection [7]. However, nowadays, the theory of self-organization (synergetics) is of much greater significance for understanding sociocultural evolution. It pays special attention to the consistency of processes of self-organization in complex systems of different nature, including sociocultural ones. Synergetics helps to describe and explain processes of functioning and transformation of a crisis society. In particular, when analyzing the problem of choosing the trajectory of a transformed object, its transition from one orbit of evolution to a fundamentally different one. The ability of sociocultural systems to “choose” their orbits, the rules of this choice require careful research.

All these and some other aspects of the sociocultural approach allow considering it as a certain level of concretization of the universal evolutionism principle. “Universal evolutionism is precisely the combination of the idea of evolution with the ideas of a systematic approach. In this regard, universal evolutionism not only extends development to all spheres of being (establishing a universal connection between inanimate, living and social matter), but overcomes the limitations of the phenomenological description of development, associating such a description with ideas and methods of systematic analysis”.

The correlation of culture and sociality forms sociocultural contradictions. They are most fully manifested in permanently forming confrontations between historically entrenched programs and innovations designed to change them. These contradictions, ultimately, are explained by the difference in the patterns of changes in social relations and culture. If the former, as a rule, entail the achievement of efficiency to some necessary real level sufficient to optimize society, the latter always include a value judgment of the eventual phenomenon from the point of view of the optionally realizable ideal.

The sociocultural approach presupposes the interdisciplinary character of research of the information society not only from the point of view of information and communication theories, but also from the point of view of psychology, sociology, culturology, and ethics. Let us give examples confirming the views expressed.

The object of the study of modern social psychology is the Internet environment that is interpreted as the relationship of active people who implement basic human needs: communicative, cognitive and game. In terms of cyberspace, virtual reality, interaction, perception, Internet addiction, psychology appeals to the sociocultural concept of L.S. Vygotsky, according to whom knowledge is acquired not simply by efficient processing of information, but in the process of actively appropriating cultural and historical experience of collective interaction based on improved tools of human activity, among which semantic tools are the most important ones.

The academic direction of computer ethics, formed in the 80s in the United States, demonstrates an interest in the ethical image of the network from the standpoint of the behavior of its users, demonstrating the interconnection of technology with moral and social values.

The research subject of the new direction in social science, the Internet sociology is the audience of the global network and the forms of sociocultural interaction of people when sharing information. There

are also alarming trends and risks of the information society associated with the replacement of spiritual culture with narrow professional knowledge, deformation of leisure, orientation and entertainment, displacement of real live communication with virtual, changing nature of human thinking from creative to instrumental.

The sociocultural issues of the information society are closely related to the conceptual field of globalistics. The main contradiction of the emerging information society is the tension between the globalization of the world and distinctive character, identity of a particular society, between the leveling technologism of the virtual space and the presence of ethnic and cultural groups in it claiming to preserve privacy. From a critical point of view, in globalization well-known social theorists detect a change in the balance of forces that reduce the role of traditional sociocultural tools. For example, A. Giddens defines globalization as a deep de-traditionalization of social life, while "... tradition is closely related to the memory, it contains an element of ritual; it deals... with the formulaic notion of truth, it has binding moral and emotional power " [8].

Globalization thus actualizes the present and future trends of social development depending on the ratio of the values of cultural diversity and cultural identity that are equally catalysts of economic growth and social order.

Accordingly, new life forms generated by the information society formulate the challenges of modern social theory. Modern social theory is an accented analysis of existing forms of social life, the three-dimensional phenomenology of everyday life. Building a new social image makes researchers turn to the methodological arsenal of sociocultural analysis of the information society, based on which it is possible to understand and describe the following phenomena:

1) sociocultural relations in the information society (Internet lifestyle, informational behavior, information literacy and culture, informational communication, computer phobia);

2) sociocultural communities emerging in the information and communication space (environmental, gender, cognitive);

3) sociocultural processes in the information society (collision of globalization with the private vital world, digital division, information wars, cyber crime, manipulation of consciousness, zombie society).

Information society research is a multidisciplinary field of research, and the social and cultural analysis is intended to answer fundamental questions: in what direction and to what purpose does the social situation develop and what is the axiological component of this process? The synthesizing character of the sociocultural analysis of the information society sets the vector for forecasting its further development, the search for new normative concepts suggesting the possibility of localizing this process in a socially desirable way, avoiding both excessive optimism and extreme pessimism.

The development of culture does not necessarily mean people's ability to display the level of culture in the dimension of social relationships. The text of the culture and the text of social connections may not match. The interconnection of these texts supports the functionality of cultural programs. The development of such programs under the conditions of modern social transformations is very problematic and opens up a new area of theoretical studies with a view to more detailed alanysis of this phenomenon.

The potential of sociocultural methodology is implemented in the following areas:

1) accumulation of general information about the social and cultural reality;

2) maintaining the contact of science with social reality, along with the functional interaction of social institutions and procedural operations of a sociocultural order;

3) creating technologies of direct intervention of sciences in socially important processes;

4) studying the process of personality social adaptation.

In this regard, the mode of sustainable sociocultural values can be defined as an information and communicative phenomenon having network channels of direct, reverse, and horizontal communications with high bandwidth for information exchange between society and the core, accumulating and transmitting traditional values of society at various stages of history and modernity, blocking penetration of new sociocultural values into traditional societies [9, p. 5].

This brings us closer to the concept of the information society. Based on the main provisions of the sociocultural approach, the phenomenon of the information society can be viewed as a specific modification of the sociocultural paradigm that requires adequate analysis in determining the significance of the information factor as dominant in the coordinates of modern social processes.

References

1 *Habermas J. Moral Consciousness and Communicative Action. - SPb.: Nauka, 2006.- 384 p. (in Russian)*

2 *Lapin N.I. Sociokul'turnyj podhod i societal'no-funkcional'nye struktury (Social and Cultural Approach and Social Functional Structures) // SOTSIS. - 2000. - No. 7. - P. 3-11.*

3 *Lukina N.P. Philosophical Analysis of the Socio-Cultural Approach to Science. - Tomsk: "RASKO ", 2000. - 172 p.*

4 *Bohr N. Atomic Physics and Human Knowledge. - M.: Inostrannaya literatura, 1961. (in Russian) - 161 p.*

5 *Lotman Yu. Literary Text Structure. - M.: Nauka, 970. - 235 p.*

6 *Adriaansens H.P. Talcott Parsons and the Conceptual Dilemma. - L., 1980. – 200 p.*

7 *Kovalev A.D. An Updated Version of the Action and Social System Theory // History of Theoretical Sociology / Edited by I.F. Devyatko. - M. 1998. - Vol. 3 – 240 p.*

8 *Giddens A. Leben in einer posttraditionalen Geselschaft // Beck U., Giddens A., Lash S. Reflexive Modernisierung Eine Kontroverse. - Frankfurt am Main; Suhrkamp, 1996. – 120 p.*

9 *Sorokin P. Structural Sociology \\ Chelovek. Tsivilizatiya. Obshchestvo. – M.: "Politizdat", 1992. - P.* 156-220.

ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ ОРТАҚ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕРІ
СОВМЕСТНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ УЧЕНЫХ КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖЬЯ
JOINT RESEARCHES OF SCIENTISTS OF KAZAKHSTAN AND ABROAD

Р.Б. Абсаттаров[1], И.А.Рау[2]

[1] Казахский национальный педагогический университет им. Абая
[2]Академия ведущих кадров Бундесфера

ПОЛИТИКО-СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ РАЗМЫШЛЕНИЯ О РУССКОМ ХАРАКТЕРЕ

Аннотация

В статье рассматриваются политико-социологические аспекты русского характера, которые еще недостаточно изучены в социально-политической науке. В статье более-менее подробно рассматриваются общие черты и признаки русского характера. Огромный материал для понимания русского народного характера и образа жизни дают сказки и пословицы. В статье отмечаются, что Россия – это мир миров, целый материк, большой архипелаг, который нельзя свести к одному государственному и даже общественному устройству. В России невозможны унификация всех регионов, нивелировка их. Здесь надо говорить о равенстве различий, видеть разные географические, национально-демографические, социальные и прочие миры в том общем мире, который называется Россией. Вместе с тем, в статье уделено внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: харакетер, жизнь, амбивалентность, русский дух, радикальный антиномизм, фатализм, «авось», отзывчивость, прошлое и будущее, великодушие, сострадание, покояние, утопизм, русский и россиянин.

Р.Б. Абсаттаров[1], И.А.Рау[2]

[1]Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті

[2] Бундесфераның жетекші кадрлар академиясы

ОРЫС ХАЛҚЫНА ТӘН СИПАТТАМА ТУРАЛЫ САЯСИ-ӘЛЕУМЕТТІК ОЙЛАНЫП-ТОЛҒАНУ

Аннотация

Мақалада орыс халқына тән сипатаманың әлеуметтік-саяси ғылымында әлі де жеткілікті зерттелмеген саяси-әлеуметтік аспектілері қарастырылады. Мақалада орыс халқына тән жалпы сипатамалары мен белгілері толық-қанды қарастырылады. Ертегілер мен мақал-мәтелдерден орыс халқына тән сипаттама мен тұрмыс-тіршілігін ұғынуға көптеген ақпарат алуға болады. Мақалада Ресей - әлемнің әлімі, тұтас материк, үлкен архипелаг, оны бір мемлекетке, тіпті қоғамдық құрылымға айналдыру мүмкін емес екендігі көрсетілген. Ресейдегі барлық аймақтарды унификациялау және оларды нивелировкалау мүмкін емес. Әртүрлі географиялық, ұлттық-демографиялық, әлеуметтік және жалпы әлемдегі басқа әлемдердің Ресейдегі теңдік айырмашылықтарын саралап қарастырған. Сонымен бірге, мақалада дискуссиялық мәселелерге де назар аударылған.

Түйінді сөздер: мінез, өмір, амбиваленттілік, орыс рухы, радикалды антиномизм, фатализм, «мүмкін», ықыластылық, өткен мен болашақ, жомарттық, жанашырлық, бейбітшілік, утопия, орыс және ресейлік.

R.B. Absattarov[1], I.A. Rau[2]

[1]Kazakh National Pedagogical University named after Abai

[2]Academy of Leading Personnel of the Bundesphere

POLITICAL AND SOCIOLOGICAL REFLECTIONS ABOUT THE RUSSIAN CHARACTER

Abstract

The article deals with political and sociological aspects of Russian character, which are not yet sufficiently studied in social and political science. The article discusses in detail the general features and peculiarities of Russian character. The fairy tales and proverbs provide an enormous amount of material for understanding Russian folk character and lifestyle. The article notes that Russia is not only one world but a whole continent, a large archipelago, which cannot be reduced to one state or even social structure. In Russia, it is impossible to unify all regions and leveling them. Here we must talk about equality of differences, consider different geographical, national-demographic, social and other worlds in the whole world that is called Russia. At the same time, the article also focuses on problematic issues.

Keywords: character, life, ambivalence, Russian spirit, radical antinomy, fatalism, "avos", responsiveness, past and future, generosity, compassion, repentance, utopianism, Russian and the Russians.

Эпиграф.

"В историческом плане Россия никуда не денется. Огромная, потенциально богатая страна, трудолюбивый народ. Страну поставит на ногу дух предпринимательства - других средств нет".

В.В.Леонтьев - экономист, лауреат Нобелевской премии.

Многие авторы отмечали тенденцию русских к крайностям, **амбивалентностям** ("всё или ничего"); накопляющуюся взрывчатость эмоций; ощущение непредсказуемости жизни и недостаточности логического и рационального подхода к ней; "практический идеализм" (предпочтение "неба" "земле"); тенденция к общественной пассивности, связанная, вероятно, с патернализмом, и в то же время - к беспощадному и, нередко, бессмысленному "бунту".

Амбивалентность [1] - одна из важных характеристик русских. Нет среди них палача, который бы не боялся стать однажды жертвой, нет такой жертвы, пусть самой несчастной, которая не призналась бы (хотя бы себе) в моральной способности стать палачом. Можно даже подумать, что жизнь для русского сама по себе не добра и не зла, а произвольна. Добро же и зло определяются обстоятельствами в которых ты волен решать. Это целая метафизика предлагаемая остальному миру, если тот созрел для неё.

Поэтому многим исследователям и писателям и представляется, что главной особенностью "русского духа" является **радикальный антиномизм,** постоянная борьба в нём противоположных устремлений. Главным из таких противоречей являются противостояние тенденций к обособлению, представлению себя анти-Западом и тенденции к соединению с Западом и даже к лидерству в единой европейской культуре. Правда в последнее время эта тенденция политически и экономически меняется в пользу Востока.

Знаменитый кинорежиссёр Отар Иосилиани полагает, что русский характер наиболее хорошо раскрывается в книгах "Мёртвые души" Н.В. Гоголя, "История одного города" М.Е. Салтыкова-Щедрина, "Мастер и Маргарита" и "Собачье сердце" М. А. Булгакова. Он прав, но лишь отчасти [**2].**

Один русский философ в очерке "Две души", посвящённого душевному составу русского народа, утверждал, что одна его душа "тяготеет к разуму", к логике, к европейскости, другая, азиатская, - "душа мечтателя, мистика, лентяя"**[3].**

Автор знаменитого учебника по русской истории Д.И. Иловайский показывает **историческую обусловленность** русского характера, связывает его с однообразной, суровой **природой** и "страданиями, перенесенными русским народом в течении его долгой исторической жизни" **[4].** Отмечая, что северорусское население "обнаруживает более деятельный и промышленный характер", что объяснялось незначительным развитием **крепостного права**: "и в основе народного характера сохранился предприимчивый дух древних новгородских и суздальских и переселенцев" [**5].** Говоря о духовности русских и славян в целом, этот автор отмечал их сердечность и душевность, выделял такие их черты как храбрость, добродушие и гостеприимность [6], частоту меланхолических настроений. К числу их "дурных качеств" Иловайский относил неопрятность и склонность к раздорам, междуусобицам. Он же утверждал,

что следы **татаро-монгольского нашествия** "долго ещё жили в русском народе". В числе прочего татаро-монгольское иго способствовало "огрублению нравов, порче народного характера..."[7]. Прямым следствием этой "порчи" и необразованности явился недостаток честности.

Поэт Фёдор Тютчев отмечал **долготерпенье** русских:

Эти бедные селенья,
Эта скудная природа-
Край родной долготерпенья,
Край ты русского народа.

Огромный материал для понимания русского народного характера и образа жизни дают **сказки и пословицы**. Образы добра и зла, известные с детства, выросли из сказок. С одной стороны **носители зла:** Баба-яга, Костяная нога, Кощей бессмертный, Змей Горыныч, Соловей-разбойник, Лихо одноглазое, мёртвая вода и др. С другой стороны **носители добра:** Жар-птица, Три богатыря, Емеля на печке, Иванушка-дурачок, Василиса Премудрая, Елена Прекрасная, Котофей Иванович, живая вода и др. С третьей стороны **нейтральные силы**, которые могут стать то злыми, то добрыми: Серый волк, Лисичка - сестричка, Петушок - золотой гребешок, Избушка на курьих ножках и др.

Но не только добро и зло, но и **умность, рассудочность, расчётливость,** с одной стороны **дураковатость, легкомысленность,** пренебрежение **повседневными** хозяйственными интересами - признаки **амбивалентности**. Так, сказки об Иванушке-дурачке и Емеле на печке вызывают и недоумение: кто такие подобные дураки и почему им отводится роль добрых, хороших людей. Но при доброжелательном анализа выясняется, что тот же Иванушка не так уж глуп. Он скорее склонен философствовать о законах жизни, спокойно относиться к неизбежному, не суетиться. Он не стяжатель, не завистник, ему чужда погоня за возможно большим количеством материальных благ. Им хватает немного, необходимого для жизни.

И почему-то русские люди нередко говорят : "Дураком везёт". Это не завись дуракам, а скорее удивлённая констатация, что люди простотушные, бесхитростные, непрактичные, но добрые, находятся, как и юродивые, под защитой высших сил. Но в этом отношении виден и **фатализм** многих русских людей, философское их отношение и к судьбе, и к смерти. Об этом же говорят и многие русские пословицы: "Чему быть, того неминовать", "Двум смертям не бывать, а одной не миновать" и др.

Национально окрашено и отношение русских к **животным,** проживающим на их исконных территориях. Сильный и добродушный медведь, жадный и от этого нередко глупый волк, льстивая и хитрая, всегда готовая обмануть лиса, трусливый и от трусости тоже часто глупый заяц. Эти характеристики перекликаются, как видим, с человеческими характерами и русские нередко "крестят" друг друга в соответствии с именами подходящих животных. И многие характеристики **женщин** у русских связаны с "отсылами" к животному миру (змее, свинье, корове, кукушке, соловью, овечке и др.): мудрые, глупые, сварливые, болтливые, кроткие, преданные, коварные, злые, добрые, упрямые и т.д.

Есть ещё два слова **"авось" и "небось"**, выражающие жизненную установку многих русских людей в сложной, непроницаемой для рассудка ситуации, в которой, тем не менее надо действовать. **"Авось"** обозначает и такую черту как склонность к риску с надеждой на хороший результат. Это можно назвать беззаботностью, а можно увидеть и мудрость доверия высшим силам, которые нам неподвластны. Можно в этой мудрости обнаружить и трезвое понимание ограниченных возможностей любого, даже самого сильного и удачливого человека.

"Небось" в первоначальном значении означает "не трусь, действуй смелее" [8]. Им человек подбадривает себя в сложных ситуациях, когда исход предпринимаемых действий неясен. Примечателен и рассказ русского писателя В. Розанова [9] о приключении Бисмарка [10] в России. Поехал Бисмарк однажды на медвежью охоту. Сделалась метель. Ни пути, ни зги не видно. Сбились мы, рассказывал Бисмарк. Что делать нам? В поле бес нас водит видно... Попав в этот пушкинский контекст, Бисмарк не нашутку испугался, кабы не ямщик. Тот изредка оборачивался к нему с облучка и приговаривал: "Ничего, барин, вызволимся как-нибудь...". Позднее, став железным канцлером, в сложных случаях переговоров, Бисмарк иной раз произносил непонятное немцам это "ничего". Оно ему служило как бы талисманом и помогало

ему успешно вести свою деятельность. И верно: "ничего" ямщика означало, что выход есть и мы его найдём. Оно означало уверенность.

Для современного русского человека важен **статус, признанность** в принадлежности о определённой и для данной личности желанной социальной группе: к среднему классу, к банкирам, к людям с высшим образованием и т.д. Русские готовы много времени и энергии затратить с тем, чтобы убедить собеседника в принадлежности к желанному классу **[11].**

В то же время народ русский легковерен и звероват, обожает своё прошлое, ненавидит настоящее и боится будущего (А.П. Чехов). Однако в пьесах и рассказах Чехова отражён, главным образом, не менталитет русских, но менталитет среднего класса русских. Поэтому везде, где есть средний класс, Чехова и смотрят. По другом толковал восприятие времени русскими Михаил Лермонтов: "У России нет прошедшего: она вся в настоящем и **будущем.** Сказывается и сказка: Еруслан Лазаревич сидел сиднем 20 лет и спал крепко, но на 21 году проснулся от тяжкого сна и встал, и пошёл...и встретил он тридцать семь королей и семьдесят богатырей и побил их, и сел над ними царствовать. Такова Россия..." **[12].**

Тургенев Иван иначе представлял себе русского: "Русский человек так уверен в своей силе и крепости, что он не прочь и поломать себя: он мало занимается своим прошедшим и смело глядит в **будущее** ... что разумно - того ему и подавай, а откуда оно идёт, - ему всё равно".

Большая ограниченность русского сознания выражается зачастую в том, что у русских на возникшие вопросы есть только два ответа - **да и нет.** Чёрное и белое. Никаких полутонов. Либо резко "против" - либо резко "за". Золотая середина - это не про русских: грешить, так грешить, каяться, так каяться **[13].** Как например русские судят о своей родине? Одни говорят, что это "страна уродов", другие же считают, что русские - это народ-богоносец **[14].** Русский, как никто другой, склонен к эстриму, его постоянно кидает в крайности, он редко чувствует и любит **"золотую середину",** жизнь без событий **[15],** "Всегда ещё икону и дубину /Строгали на Руси/. Из одного ствола "(И. Губерман).

Азарт свойственен русскому человеку ударяющемуся во многие начинания сразу, но до конца мало кто дело доводит. Немец начнёт и обязательно до конца доведёт. Русский, воодушевившись, с энтузиазмом дело начинает, но может быстро его и бросить по причине, для немца вовсе непонятной: а надоело!

Нельзя забывать и великое блоковское о русских: "Нам внятно всё..." и строки Юрия Кузнецова об **отзывчивости** русских: "Но чужие священные камни /Кроме нас не оплачет никто..." Или о том же самом у современного русского поэта Владимира Смирнова, который описывает: "... русского / что носит длиную бороду / и топор / внешнюю память держа в иконе / читая псалтирь в стиле / хардкор / о всяк заблудившемся божьем / клоне..."

В то же время русский народ достаточно **великодушный**, среднего русского человека интересует и истина, и отношения с Богом. Примитивная потребительская психология: выгодно или нет, вряд ли до конца восторжествует в русском народе. Инстинктивно понимает русский человек, что суть человеческой жизни не сводится к выгоде и успеху. Отсюда особо пристрастное и эмоциональное отношение русского человека, например, к выступающим: если ты уж на экране или трибуне, будь добр, скажи, что ты лично думаешь о том или ином. Мы с тобой можем не согласиться, но нам важно, что у тебя есть своя собственная точка зрения. Выступления немецких политиков, выражающих, как правило, только групповые или партийные позиции, русскому человеку было бы слышать невыносимо.

Азартный русский человек хотел бы одним махом достичь своего идеала, одним разовым, "скорым подвигом" - как сформулировал центральный вопрос русской души старец Зосима ("Братья Карамазовы" Ф.М. Достоевского). Но его же устами различаются любовь к людям "деятельную", которая требует длительной "работы и выдержки", не бросается в глаза, и любовь "мечтательную", **утопическую,** которая "жаждет подвига скорого, быстро удовлетворимого и чтобы все на него глядели." Большевики были, несомненно, сторонниками второго рода "любви" и уже поэтому никакие они не "западники". Однако ж большевики понимали, что от русских надо требовать невозможное, утопическое с тем, чтобы достичь возможного.

У русских это, например, движение психики из крайости в крайность. Желание резких перемен. Поразительное легковерие и **добродушие** (по отношению, например, к большевикам, которые обещали россиянам скорый рай на земле). Поразительная внушаемость и покорность. Последнее свойство русских можно рассматривать как **исторический атавизм**, как пережиток психологии крепостных и патернализма. Русские *сетуют* о поборах на дорогах или при получении разннобразнейших справок. В Париже, например, вопрос о поборах на дорогах

решился бы в один день - миллионы автомобилей вьехали бы в центр, оставили там машины и ... удалились. Правительство ушло бы с позором в оставку. События в Париже в начале декабря 2018г. дополнительно подтверждают это. Русские же бесконечно надеются на правительство и организуются на самостоятельные действия только в крайних случаях. О долготерпении русских говорит и знаменитый сталинский тост за русский народ в День Победы: "Я пью за великий русский народ... Другой бы народ нас выгнал бы..."**[16].** Если взять Японию, США или ту же Польшу. Там народ гораздо более критичный. Их трудно соблазнить завиральными левыми, правыми или националистическими идеями. Этнопсихологические особенности русских связаны с православием, византийскими и греческими источниками русской культуры, с **особенностями истории русских.** Но имеются и некоторые географические и природные предпосылки этих особенностей. У русских обнаруживается повышенная **способность к состраданию,** даже вопреки здравому смыслу. И ныне в Москве мало кто пройдёт мимо нищего. Хотя все знают, что это профессионалы. **Отзывчивость и доброта** - существенные элементы психологии русского. Поговоркой стали все строки стиха русского поэта Алексея Константиновича Толстого "Русский характер":

Коль любить, так без рассудку,
Коль грозить, так не на шутку,
Коль ругнуть, так сгоряча!
Коль рубнуть, так уж с плеча!
Коли спорить, так уж смело,
Коль карать, так уж за дело,
Коль простить, так всей душой,
Коли пир, так пир горой!

Искренность и драматизм - некоторые черты русского характера (В. Полунин). Русское сознание, русская душа открыта всем культурам, да и сама синтетична, включила в себя духовные элементы многих культур. Недаром же говориться - поскреби любого заметного русского и ты увидишь под кожей татарина, немца, еврея и т.д. Для этого достаточно только посмотреть на этнический состав высших слоёв дворянства в царской России.

Есть диалектика малого и большого, национального и универсального. Россия никогда не была национальной империя, а универсумом. Этнических "чистых" русских всегда было в этой империи не большинство, а сегодня их найти всё труднее и их вряд ли больше, чем поляков или французов **[17].** В то же время есть желание огромного числа людей разного этнического покроя быть русскими. Чего, не в обиду будь сказано, не наблюдается в большинстве так называемых национальных государств. Может быть и поэтому русские столь деликатны, **сострадательны** в обращении со святынями всех народов и национальностей. Может быть и поэтому в России ко всему иностранному почтение? В развитых странах Европы, а так же в США и Японии господствует снисходительное, если не презрительное, отношение ко всему иностранному.

Есть и такие нации, которым крупно не повезло с соотношениях с иностранным. Скажем литовцы во времена Великого Литовского княжества, казалось бы, имели шанс создать большое государственное образование "от моря до моря", но этого не случилось **[18].** Эти достойные и мужественные люди оставались язычниками до XV века, не стеснялись в обращении с завоевателями: немецких рыцарей жарили прямо в доспехах на кострах, как раков. Государственный язык у них был... белорусский (до середины XIX века, до начала буйного роста рационалистических настроений в Европе). Вступив на почётных условиях в унию с могучей и просвещённой Польшей, они чуть не растворились в ней (примерно как венгры чуть было не растворились в Австро-Венгрии). То есть то, что они могли предложить другим народам и народностям, не было настолько привлекательным, чтобы те захотели становиться ... литовцами.

Похожая неприятность произошла и с поляками. После фактического присоединения Литвы, до приглашения иезуитов и начала козацких войн, Речь Посполитая была сильнее и привлекательнее тогдашней России-Московии **[19].** Потеря Украины по собственной вине, и обессиливший страну разгул шляхетской "демократии" привели к исчезновению Польши надолго с политической карты Европы. Вернулась она с посторонней помощью, в сильно урезанном виде и с подпорченным обидой характером. Она помнила себя равным и достойным соперником Пруссии и России, неимоверно возросшей с тех пор. Но даже Пилсудскому, завещавшему разрубить себя на части (вот это вождь!) и сердце похоронить в Вильне (нынешний Вильнюс), не удалось вернуть Польше былое величие и желание других народов стать поляками.

Русские не терпят завершённости. Академик Д. С. Лихачёв писал, что в характере русского человека заложены противоположные, **амбивалетные** черты единого регистра - милосердие и жестокость, гостеприимство и ксенофобия, разгильдяйство и умение работать и т.д. "Какие вы все разные!", часто удивляются американцы русским. Книга современного русского писателя Владимира Любарова ("Рассказы. Картинки. М. ГТО, 2011") подтверждает это на примере одной маленькой русской деревеньки "Перемиловское". Перед нами проходят перемиловские жители - Серёжа Большой и Маленький, Надя и Коля, дядя Лёша, Митрич, печник Володя, и нет ни одного похожего, каждый говорит своей интонацией **[20].**

Амбивалентность, двойственность, противоречивость присуща и большинству выдающихся русских людей. Так знаменитого писателя **Лескова Николая Семёновича [21]** его невестка характеризовала следующими словами: пишет всё о божественном, а сам хуже чёрта. Русский человек, если уж хорош, то, что называется, до святости. Но если он плох, то с его **азартностью** хоть святых выноси. А плохих-то побольше будет, чем хороших, прости нас, читатель, за правду. И эта особенность отражается в языке. Так русское слово "воля" обозначает, с одной стороны, черты характера твёрдого и непреклонного, а с другой, свободу, вольницу, по принципу - делаю, что хочу. В английском и немецком языках эти понятия выражены двумя разными словами: Will - Freedom; Wille - Freiheit.

И Россия непостижима как в своей великой **одухотворённости**, так и в великом падении. **Марина Цветаева** утверждала, что **чувство неправды денег** в российской душе неистребимо. И велик русский человек ("человек - это звучит гордо"), и низок, и подл до чрезвычайности, отмечал Леонид Андреев [22]. И тут же вспоминается незабвенный Фёдор Михайлович Достоевский с его "широк русский человек, я бы сузил". Общее свойство русского характера - бесконечное **амбивалентное** швыряние (м.б. Шныряние?) слева направо и справа налево, от невероятной ярости до невероятной сентиментальности.

Разгильдяйство и безалаберность русского, да и евразийского человека отражены в следующим анекдоте советских времён. Иностранец гуляет по городу и внезапно проваливается в открытый канализационный люк, получает множество ушибов, возмущённо жалуется: "Такой открытый люк опасен для жизни. Надо было его для начала хотя бы красным флажком опасности отметить!" Русский чиновник ему ответил: "А вы разве не заметили при пересечении границы красного флага с серпом и молотом на нашей территории?!" **[23].**

И красный флаг, и серп с молотом давно исчезли на границах России и бывших советских республиках. А открытые люки и опасные многолетние выбоины на дорогах и городских улицах остались. Алматинцам это ли не знать!

Специфично отношение русских людей к **страданию.** В идеи самоценности страдания кроится одна из загадок таинственной "русской души", важный признак русского национального характера и русской культуры. Это хорошо видно на примерах романтической идеализации страдания в русской литературной классике. Вот характерная сцена из IX главы повести "Первая любовь" (1860) Ивана Тургенева:

" -Я кокетка, я без сердца, я актёрская натура, - сказала она (Зинаида Засекина — Авт.) ему однажды в моём присутствии, -а, хорошо! Так дайте же вашу руку, я воткну в неё булавку, вам будет стыдно этого молодого человека, вам будет больно, а всё-таки вы, господин правдивый человек, извольте смеяться.

Лушин покраснел, отворотился, закусил губы, но кончил тем, что подставил руку. Она его уколола, и он точно начал смеяться... и она смеялась, запуская довольно глубоко булавку и заглядывая ему в глаза, которыми он напрасно бегал по сторонам..." **[24].**

Достоевский в "Дневнике писателя" прямо утверждал, что существует исконная русская потребность в **страдании** - даже в радости - и что в страдании, таким образом, заключается часть сущности русской нравственности. Вот эпизод из "Братьев Карамазовых", непосредственно следующий за разговором Лизы Хохлаковой и Алёши Карамазова:

"А Лиза, только что удалился Алёша, тотчас же отвернула щеколду, притворила капельку дверь, вложила в щель свой палец и, захлопнув дверь, высвободив руку, она тихо, медленно прошла в своё кресло, села, вся выпрямившись, и стала пристально смотреть на свой почерневший пальчик и на выдавившуюся из-под ногтя кровь. Губы её дрожали, и она быстро, быстро шептала про себя:

- Подлая, подлая, подлая, подлая!"

Принятие самоценности **страдания**, его очистительной функции несомненно связана с православной аскетической традицией, но выражается в общественной жизни в разнообразнейших формах без явно улавливаемой связи с религиозной подосновой. У Николая Некрасова:

"Где народ, там и стон... Эх, сердечный!
Что же значит твой стон бесконечный?
Ты проснёшся ль, исполненный сил,
Иль судеб повинуясь закону,
Всё, что мог, ты уже совершил,-
Создал песню, подобную стону,
И духовно навеки почил?..."

Получается у Некрасова, что сущностная черта русского народа - страдать и стонать. И мужики, заспорившие, кому на Руси жить хорошо - помещику, чиновнику, попу, купчине толстопузому..., отправляются в свой путь, и оказывается, что - никому. Нет счастья на Руси, всем плохо. И получается у Некрасова, что Россия - это то место, где плохо жить всем **[25].**

Но можно и по другому посмотреть: мужикам всех жаль, всем они сострадают - и жирному купчине, и лживому попу и т.д.: ведь и они не избавлены от страданий - ведь и они, несчастные, умрут. Эта мысль подверждается и записью великого русского поэта. Знаменитого русского публициста Юрия Фёдоровича Самарина Лермонтов поразил в апреле 1841 года не только пророческими словами о своей скорой смерти, но и таким признанием: "Хуже всего не то, что некоторые люди страдают, а то, что огромное большинство **страдает**, не сознавая это" **[26].**

Человек, стремящийся к праведности, должен спокойно относиться к житейским затруднениям и несчастьям, не жаловаться на жизнь, не роптать на Бога, надеяться на лучшее. Умение **терпеть** считалось одним из самых главных качеств православного человека: "Бог терпел и нам велел". Элементы нравственного "мазохизма" - одна из черт русского характера, связанная с любовью русского человека к самокопанию и **самобичеванию.** К последнему присоединяется странная любовь русских к юродивым и подозрительное отношение к людям состоявшимся, успешным, да и просто умным. "Отчего это, Алексеюшка: - если я приду к людям и скажу: какой я, знаете, дурак! - меня накормят, напоят и спать положат; а если скажу: какой я умный! - меня побьют?" - спрашивал русский писатель Леонид Андреев другого русского писателя М.А. Горького **[27].**

Лев Толстой отмечает то место из главы "Четыре письма к разным лицам по поводу "Мёртвых душ"", где говорится, что чем строже справедливая критика писателя, тем лучше писателю. Неистребимое гоголевское желание **покаятся** на миру` близко русскому человеку (как близко католику желание покаяться перед патером). Близко русскому человеку и **терпение** по отношению к критике и даже насмешкам над, кажется, беззащитной искренностью, над невооружённой открытостью. Такая искренность и открытость нередко "разоружает" даже отьявленного злодея (о мелких душонках и лгунишках мы здесь не говорим - такие могут и церковь, и мечеть обокрасть).

Главное отличие между Европой и Азией заключается в том, что средний европеец расчитывает на себя, тогда как средний азиат - на внешнюю помощь: Бог, Мессию, могущественного соседа, счастливый случай ("заместитель" Бога). В этом смысле в русской душе есть азиатская составляющая. Русские люди до старости остаются в чём-то ребятишками, обуреваемы **утопиями**, вечно ждут подарков, сказочек, чего-то необыкновенного (Виктор Астафьев).

Есть широко известная присказка о том, что "русский мужик **задним умом крепок"**. Слава Богу, что только "мужик", а не все остальные социальные группа и не женщины. Более общим является другое выражение: "Хрошая мысля приходит опосля." Но это свойство присуще не только русскому человеку: эту особенность замечают за собою немцы: "Самые хорошие мысли приходят с опозданием." У англичан имеется выражение "wise after the event" - "умные потом". У французов эта особенность мышления некоторых людей выражается словами "avoir l`esprit de l`escalier" - "Сообразительность на лестнице", т.е. когда событие уже произошло, когда тебя на месте события уже нет.

Примечательно, что до 40-х годов Х1Х века выражение про русский **"задний" ум** не встречается ни в словарях, ни в литературе. И Пушкин, видимо его не знал. "Русский мужик задним умом крепок" появилось впервые в 10-й главе поэмы Николая Васильевича Гоголя

"Мёртвые души". В обычной житейской ситуации "крепость задним умом" расценивается как недостаток. Это видно даже по пословице, приведенной Владимиром Ивановичем Далем: **"Умён, да задом."** У Гоголя же эта "крепость задним умом" - "коренная русская добродетель", поздний, покаянный, "спохватный" ум. Гоголь ценил способность русского после сделанной ошибки, спохватиться, образумиться, пожалеть и покаятся о содеянном. **"Заднеумность"** русского выражается и в том, что ему непременно нужно время для "раскачки", привыкания к новым обстоятельствам, подготовки для будущей интенсивной активности. Недаром говорят: "Русские долго запрягают, да быстро едут".

Учесть надо и то, что в разных культурах **"ум"** понимается по-разному. Аглосаксы в "умном" человеке прежде всего ценят его умение практически решать вопросы, логику, рационализм. Для финнов на первое место выступают умения расчётливости, точности, строго планирования. А вот у японцев умным считается тот, кто умеет встать на точку зрения другого человека, сочувствовать ему и быть хорошим слушателем. Можно говорить о рационализме западных культурных традиций и эстэтизированном, "морализированным" стилем мышления восточного. Русские в этом отношении ближе к Востоку, чем к Западу. В "умном" человеке важны его этические качетва, его положительное отношение к ближним.

Для культур западного рационализма не так уж важно, что было в прошлом, они устремлены в будущее. Русские смотрят на жизнь глазами "другой оптики": русский человек более склонен обсуждать пройденный путь, чем строить планы на будущее, чаще оглядывается назад. **Прошлое, история** важны для русского сознания, он лучше анализирует прошлое, чем ставит цели на будущее и организует способ их достижения: русский чаще осмотрителен, чем предусмотрителен. Это выражается в поговорках "Наперёд не загадывай", "Иди вперёд, а оглядывайся назад" и т.п. Русские не так самоуверены в реализации своих планов на будущее, чем западноевропейцы, более сильна веру в судьбу, которую "не обхитришь". Этой черте противоречит склонность русских к **утопизму.**

О России и русских на Западе имеется настоящая стена предубеждений и готовых безапелляционных суждений, выставляющих и Россию, и русских какими-то непонятными, чуждыми западной цивилизованности явлениями, а то и просто опасными монстрами. Известная поверхностность взгляда иностранцев на русскую жизнь возникает, как правило, там "когда за обычай принимают необыкновенное происшествие, а отдельные злоупотребления - за закон" **[28].**

Редко когда образ страны, существующий за её пределами, совпадает с фактическим положением. Иногда речь идёт лишь о ньюансах, досадных, но не серьёзных ошибках. Однако в случае с Россией налицо громадный разрыв между существующими в стране реальностями, с одной стороны, и **стереотипами,** всё ещё сохраняющимися в западных головах - с другой. Этот разрыв носит зловещий характер, поскульку решения, опирающиеся на ложные предпосылки, будут, как правило, ошибочными. Несколько эйфорических лет германо-российские отношения наблюдались при Михаили Горбачёве и назывались они "горбимания": и Германия, и весь Запад благодарили таким образом Горбачёва за бесценные подарки за счёт СССР и России. "Горбимания" длилась недолго, и тон Запада вновь стал непочтительным, презрительным, издевательским и обвинительным.

Эта "стена" предрассудков строилась, как и Великая китайская, веками, хотя и непланомерно, а в силу совокупности повторяющихся обстоятельств политического, в основном, характера. Например, важнейшим этапом в утверждении образа **"русского медведя"** стала книга австрийского посланника Сигизмунда Герберштейна (Sigismund von Herberstein; 1486 - 1566) "Записки о Московии" (Rerum Moscoviticarum Commentarii) **[29].** Приводим пассаж из раздела "Хореография Московии", в котором автор сообщая свои знания о климате упомянул и впечатления от поездки в Москву зимой 1526 года:

"Мы лично, приехав туда видели, как от зимней стужи прошлого года совершенно погибли ветки плодовых деревьев. В тот год стужа была так велика, что очень много ездовых, которые у них называются *gonecz (гонец),* находили замёрзшими в их возках. Случалось, что иные, которые вели в Москву из ближайших деревень скот, привязав его за верёвку, от сильного мороза погибли вместе со скотом. Кроме того, тогда находили мёртвыми на дороге многих бродяг, которые в тех краях водят обычно медведей, обученных плясать. Мало того, и сами медведи, гонимые голодом, покидали леса, бегали повсюду по соседним деревням и врывались в дома; при виде их крестьяне толпой бежали от нападения и погибали вне дома от холода самой жалкой смертью" [30]. Он же говорил о наличии среди русских людей экземпляров с "пёсьими головами" (м.б. имелась ввиду так называемая "волчья пасть" или "заячья губа"?) и даже "четвероруких людей".

Для большинство европейцев Россия считалась приполярной страной. А для этой географической координаты естественным был образ северного животного - **медведя**. Ведь и Полярная звезда, важнейший ориентир для определения сторон света в нашем полушарии, входит в созвездие Малой Медведицы и до сих пор указывает на Север, для которых у средневекового европейца был припасён сонм отрицательных ассоциаций: Север - средоточие зла, прегрешений и нечисти, а символом его выступает медведь. Непреложным фактом может считаться то, что позднее поставки дрессированных медведей в Европу производились преимущественно из Московии, отчего этот хищник стал прочно с ней ассоциироваться **[31].**

После Герберштейна частное известие о суровой зиме 1526 года прератилось в Европе в расхожий анекдот о **медведях**, бегающих и по русским деревням, и по русским городам (у итальянца Р. Барберини -1658, у польского подданного А. Гваньини -578, у англичанина Дж. Флетчера - 1591, голландского парусного мастера Ян Стрейс – 1676) **[32].** Многое у русских было неправильно понято иностранными, в частности - английскими путешественниками, поскольку система их взглядов "была построена на принципе противопоставления родного для путешественников английского чужому, русскому. Иными словами, **стереотипы** восприятия России и русских у англичан были тесно связаны со стереотипами вопрятия самих себя (автостереотипы) и "отталкивались" от них" **[33].** Этот "обычай" сохранён во многом "иностранными путешественниками" и иностранными средствами массовой информации и по сей день.

В отличие от реальной, полной противоречий России на основе этих предубеждений и стереотипов у многих граждан Европейского Союза и США возник фантомный образ России, симулякр России, который выдают и принимают за настоящую Россию **[34].** Здравомыслящие люди понимают, что Россия - важнейшая культурная часть Европы хотя бы в силу влияния в ней христианских ценностей и традиций христианской культуры [35]. Найти формы конструктивного духовного и культурного взаимодействия России с Западом (как Япония нашла) затруднено наличием очевидных противоречий национальных интересов России, её западных соседей. Интересы, иногда откровенно шкурные интересы этих соседей, играют куда большую роль, чем культурные различия в "живучести", на самом деле - идеологической и политической поддержке предрассудков - стереотипов. И это касается не только русских, но и казахов, и киргизов и всех других народов великой Евразии. Но России и русских - в особенности: здесь последний оплот противостояния англо-американской атлантической цивилизации. Отсюда и проблемы восприятия России западными идеологами и политиками **[36].**

Современным немецким репортажам о России присущи сгущение красок и использование явных или скрытых **стереотипов.** Почти половина авторов используют в своих репортажах стереотипы, причём около 70% этих стеореотипов отрицательные. Многими в Германии Россия ассоциируется с выпивкой, гостеприимством, классической русской музыкой и литратурой (балет, Чайковский, Стравинский, Нетребко, Хор донских казаков, Толстой, Достоевский, Пушкин и др.). Россия вызывает у современных немцев такие типичные спонтанные ассоциации: "огромная страна", "вопиющее социальное неравенство", "продолжающееся преобладание плановой экономики", "малая развитость свободного рынка" **[37].**

Русский характер можно определить и как не вполне европейский. Это, конечно, не может понравиться русской интеллигенции, настаивающей на европейскости русской культуры. Возможно, возможно. И всё же неевропейскость русского характера выражается в непоследовательности поступков, заметной неопределённости воззрений на мир, на общество и на самого себя, что, вероятно, связано с **"запущенностью аксиологической структуры"** русского мира (Абишев К.А.). Многократно описаны такие ситуации, когда "всё хорошо" - это для русского "тоже нехорошо"! Как у Игоря Северянина:

"- В деревне хочется столицы,
В столице хочется глуши.
И всюду человечьи лица
Нечеловеческой души" **[38].**

А у русского прозаика-"хулигана" **Венедикта Ерофеева** в его "эпохальном" повествовании "Москва - Петушки" и похлеще высказывания найти можно. Например: "Я вообще замечаю: если человеку по утрам бывает скверно, а вечером он полон замыслов, и грёз, и усилий - он очень дурной, этот человек. Утром плохо, вечером хорошо - верный признак дурного человека. Вот уж

если наоборот, если по утрам человек бодрится и весь в надеждах, а к вечеру его одолевает изнеможение - это уж точно человек дрянь, деляга и посредственность. Гадок мне этот человек. Не знаю как вам, а мне гадок. Конечно бывают такие, кому одинаково любо и утром, и вечером - и восходу они рады, и закату они рады, - так это уж просто мерзавцы, о них и говорить-то противно. Ну уж, а если кому одинаково скверно и утром, и вечером - тут уж я не знаю, что и сказать, это уж конченный подонок и мудозвон." Прости нас, добрый читатель за чужие грубости, но и они характерезуют интересующий нас предмет.

Однако задолго до этих авторов жаловался на свою непоследовательность, амбивалентность, "неевропейскость" европеец, французский поэт Франсуа Вийон в своём известнейшем оксюмороне [39]:

"От жажды умираю над ручьём,
Смеюсь сквозь слёзы и тружусь играя.
Куда идти и сам не знаю
Чужбина мне - страна моя родная..." (цит. на память).

Может и на самом деле "русскость" вовсе не особенность русских, а тип людей, который в России наиболее часто встречается?

Значительный вклад в понимание "русскости" внёс малоизвестный ныне историк Константин Николаевич Бестужев-Рюмин в своих книгах "Русская история" и "Лекции по историографии...". Для него субьектами исторического процесса стали отдельные народы, а не политические элиты государств. Русский народ - творец истории России. Для Бестужева-Рюмина нет доисторического периода существования человечества, нет народов без истории, т.е. не имевших письменности, не оставивших письменных свидетельств своей истории. Историческими документами для него являются любые остатки человеческой деятельности, а не только письменные документы. Ключ к древней истории - археология, значимость которой для всей истории в концепции Бестужева-Рюмина резко возрастает **[40].** Основываясь на переопределение "нации" в контексте Просвещения как согласованной традиции верований и обычаев, часто совпадавшей с печатным наследием, многие учёные вообще отказывались видеть в "примитивных" сообществах какие-либо "нации". Как писал Бюффон, "любая нация, не имеющей системы управления, законов, правителя или регулярного общества, - ещё менее нация, чем неуправляемое сборище независимых варваров, каждый из которых подчиняется только своим страстям" **[41].** Прямо скажем, ретроградом выглядит знаменитый Жорж Луи Леклерк Бюффон по сравнению с мало-известным Бестужевым-Рюминым.

Существуют некие глубокие геокультурные **"неврозы" русского сознания**: "территориальный невроз", "европейский невроз", "апокалиптический" **невроз**. Все эти неврозы имеют, возможно, одну "основу" - беспокойство цивилизационного одиночества, ощущение того, что Россия не просто страна и не просто государство, а особая цивилизация. А каждая цивилизация остаётся один на один со своей судьбой, и одиночество, длящееся вечно, переносить трудно **[42].** Но и у европейцев есть один, по крайней мере, **невроз**: русские - необразованные и агрессивные варвары, которым доверять вполне никогда не следует **[43].**

Россия - это мир миров, целый материк, большой архипелаг, который нельзя свести к одному государственному и даже общественному устройству. У каждого исследователя возникает устойчивое ощущение того, что в России не может быть простых решений, как в отдельно взятой маленькой стране. И там не так уж хороши простые решения, а в громадной России просто невозможно. В России невозможны **унификация** всех регионов, нивелировка их (сравните Тамбовскую область, Чукотку и Северный Кавказ). Здесь надо говорить о равенстве различий, видеть разные географические, национально-демографические, социальные и прочие миры в том общем мире, который называется Россией **[44].**

Поэт Иосиф Бродский в своих поэтических замыслах немало черпал из своей "русскости". Для него русскость была собственной своеобразной метафизической философией. С точки зрения этой философии, русский привык смотреть на своё существование как на опыт, который становится на нём Провидением. Это означает, что основная задача российской культуры и российской философской мысли сводится к одному простому вопросу - оправдать своё существование. Желательно на метафизическом, иррациональном уровне. О себе Бродский говорил просто: "Я - русский, хотя и евреец". Этим своим "еврейством" он как бы обманул мировую интеллигенцию, заставив её признать глубинную российскую метафизическую,

провиденческую философию. **Бродский** не исключение. **Томас Манн** говорил о "святой русской литературе", ему вторил Брис Парэне - редактор журнала, на который мы ссылаемся **[45].**

В русском народе необычайно развито сочувствие к безвременной утрате. В каждом народе развито это сочувствие, но в русском народе особенно сильно. Русские не могли долго и сегодня не могут примириться с ранними смертями Пушкина, Лермонтова, даже Жерара Филиппа, хотя он и француз, даже Джо Дассена - тоже француз. Мы уже не говорим о ранней смерти Владимира Семёновича Высоцкого, которую, может быть, позабыли "высоколобые" интеллектуалы или попса, но народ ещё долго не забудет.

Россия непостижима как в своей великой одухотворённости, так и в великом падении. Если посмотреть на этнический состав россиян, то получается удивительное сочетание: евреи, русские, украинцы, татары, мордва - кто угодно: христиане, мусульмане, буддисты и т.д. И этнические черты разных народов переплавляются в становящийся общий характер уже не чисто **русских, а россиян**. Многочисленные исследования, предпринятые в России и за рубежом, свидетельствуют, что утопия и утопизм определяют не только русскую но и российскую, более того, - евразийскую ментальность **[46].**

Одна из главных характерных черт **российского** человека неизменна на протяжении веков - фантастическое терпение, жертвенность, самоотверженность, высочайшая приспособляемость. Эти черты сознательно или интуитивно эксплуатировалось властями и при царе, и в советскую эпоху, и совершенно беспардонно - в годы реформирования, после распада СССР. Ни в одной из стран Запада невозможно представить невыплату зарплат, пенсий, детских пособий в течении многих месяцев. А в России в 90-годы это было обычным явлением. Протесты людей были слабыми, вялыми или отсутствовали вообще. А из властных или хозяйственных руководящих структур никто за это не пострадал. Мир удивлялся.

Примечательно мнение героев романа петербургского филолога, прозаика и эссеиста Евгения Водолазкина "Лавр". Роман заканчивается таким диалогом: "Ты в нашей земле уже год и восемь месяцев,- отвечает кузнец Аверкий, - а так ничего в ней и не понял. -А сами вы её понимаете,- спрашивает Зигфрид. -Мы?- Кузнец задумывается и смотрит на Зигфрида.- Сами мы её, конечно, тоже не понимаем". На этом мы и закончим эту нашу первую попытку осмысления "русскости".

Источники и примечания

1. Амбивалентность - двойственность, внутреннее разногласие в душе человека; разорванность, разрознённость его чувств и стремлений.
2. См.: Независимая газета, 3.11.2006. –С.6.
3. Штейнберг А.З. Две души // Летопись, 1915, № 1.
4. Иловайский Д.И. Краткие очерки русской истории. Учебники дореволюционной России по истории.- Москва, 1993.-С.313.
5. Там же. С.378.
6. Об этом говорит русская поговорка "Гость в доме - Бог в доме". О **сердечности и душевности** русских говорил и русский философ Василий Васильевич Зенковский: "Русская идея есть идея великодушного сострадательного сердца".
7. Иловайский Д.И. Там же. С.242. Другой исследователь вопроса А.Н. Фукс отмечал, что Иловайский сильно преувеличивал отрицательное влияние татаро-монгольского ига на культурную жизнь русского общества. См.: Этнографическое обозрение. - 2011, №2. С.74. В то же время Иловайский указывает на примечательную особенность международной политики Александра Невского: храбро сражаясь с западными врагами, он пропагандировал терпение к завоевателям восточным: "Александр особенно старался внушить русскому народу терпение и покорность в отношении к завоевателям. Однако это ему не всегда удавалось." Там же. С.211.
8. Русский язык за рубежом. - 2013, № 4. С.30.
9. Розанов Василий Васильевич (1856 - 1919), русский писатель, публицист и философ. Религиозно-экзистенциальное умонастроение сочетается у него с критикой христианского аскетизма, апофеозом пола и семьи, в которых он видел фундаментальные основы жизни людей. Основные труды: "Уединённое", 1912, "Опавшие листья", т.1 - 2 (1913 -1915), "Литературные изгнанники" (1913), "Апокалипсис нашего времени" (1917 - 1918) и др.
10. Бисмарк Отто фон Шёнхаузен (1815 - 1898), князь (с 1871), первый рейхсканцлер Германской империи в 1871 - 1890 годах. Осуществил обьединение Германии, боролся одновременно против клерикалов и социалистов. Один из главных организаторов (1882) Тройственного союза (Германия, Австро-Венгрия, Италия), направленного против Франции и

России.

11. Данные Ольги Махновской из Института психологии РАН. В России средний класс в 2006 году составлял (по самооценке опрашиваемых) 20% населения. См.: La Pensee Russe, 24.2. 2006, P.8.

12. Написано рукой Михаила Юрьевича Лермонтова в альбоме Одоевского.

13. См.: Что русскому хорошо? // Российская газета, 22.6.2007. С.11. Николай Онуфриевич Лосский, выдающийся русский философ, писал: "...мы, русские, не знаем, что такое нормальная жизнь." См.: Новый мир. - 2011, №2.- С.128. Лосский происходил из скромно-обеспеченной русско-польской семьи, но считал себя лицом "с решительно русским национальным сознанием", а своей неоспоримой родиной — Россию.

14. См. об "уродах": С. Н. Мареев. Мыслить... – Москва, 2011, СГУ, "Уроды". С.13-24.

15. См.: Аргументы и факты. - 2007, № 15. С.3.

16. См.: См.: Русский Берлин, 18.7.11.

17. Некоторые авторы утверждают, что, мол, чисто русских вообще давно уже нет. Это, конечно же, преувеличение. Кто, однако, дал свою кровь многочисленнвм русским фамилиям? Шереметьевым, Юсуповым, Басмановым, Годуновым, Кочубеям, Салтыковым, Ушаковым, Строгановым? Козьма Минин имел в своих корнях татарскую кровь.

18. Много позже это случилось и с армянской мечто о создании своего государства от моря Каспийского и до моря Черного или даже Средиземного.

19. Польский князь Болеслав захватил древнерусскую столицу Киев в 1018 году. Сигизмунд 3 Ваза, чьи войска заняли Москву в 1610 году, и его наследники стремились воплотить мечты об обьединении славянских стран под благословенной польской короной. См.: Славяне и их соседи. Вып. 9. Славяне и немцы. 1000-летнее соседство: мирные связи и конфликты. Москва, 1999. С.124 - 144. Владислав 1У (1595 - 1648) был королём Польским и ... царём московским. В начале ХУ11 века время в русской истории было, как известно, Смутное. По договору, заключённому Сигизмунд 3 Ваза с московским посольством, сын и наследник Сигизмунда Владислав должен был принять православие и занять русский престол. Но это так и не произошло, хотя у него номинально оставалась московская корона. Его официальный титул: "Владислав 1У, милостью Божией король польский, великий князь литовский, русский, прусский, мазовецкий, самогитский, ливонский, а также наследственный король шведов, готов, вендов, избранный великий князь московский." Широко размахнулись в те времена поляки и память о них не давала и не даёт покоя некоторым их лидерам. См. Алексейчик Яков. Маршал и Маршалэк // Наш современник. - 2010, № 12, С.174 — 192.

20. И так в этой книге не только с людьми. Точно так же не перепутаешь безымянного рыжего кота и его правнука той же масти - по кличке, натурально, Чубайс!

21. Лесков Николой Семёнович (1831 - 1895). Антинигилистические романы, романы-хроники о русской провинции и о дворянстве. Повести и рассказы, местами похожие на народные сказы, о людях праведных, о народных умельцах, о характере русских женщин. Сатирические произведения, Остраполемическая публицистика. Отклонял всякий "революционаризм" и "радикализм", "образованной невежественности". Известнейшие его произведения "Очарованный странник", "Левша", "Леди Макбет Мценского уезда", "Запечатлённый ангел".

22. См.: Козьменко М.В. Артур Шопенгауэр в ранних дневниках и позднейших произведениях Леонида Андреева... В: Известия РАН. Серия литературы и языка, 2010, т. 69, № 6. С.21-30.

23. Moskauer Deutsche Zeitung, 13.7.2007. S. 7.

24. См.: М. Бойко. Монополия на страдание // НГ EX LIBRIS, 6.11.2008. -С.1, 5.

25. Тот же Пушкин в досаде высказался:"Чёрт догадал меня родиться в России с душой и с талантом!" Это не была его общая установка: сказано в досаде.

26. Васькин А. Московские адреса поэта Михаила Лермонтова // НГ-EX LIBRIS, 21.7.2011. С.8.

27. Литературное наследство. Вып. 72. Горький и Леонид Андреев: неизданная переписка. М., 1965. Письмо Горькому от августа 1904. С.208-209.

28. Строев А. Россия глазами французов XVIII - начала XIX века // Логос. 1999. N 8.

29. Герберштейн как посол императора Священной Римской империи посещал Москву дважды - в 1517 и 1526 годах. Его сочинение - самое большое и самое подробное для того времени - впервые было издано на латыни в 1549 году. И уже в ближайшее десятилетие его перевели на большинство европейских языков.

30. Об особых крепких морозах зимы 1525 -1526 годы сообщают и многие русские летописи.

31. См.: Lemberg H. Zur Entstehung des Osteuropabegriffs im 19. Jahrhundert: vom "Norden" zum "Osten" Europas. In: Jahrbücher für Geschichte Osteuropas. Bd. 33 (51). Stuttgart, 1985. - S.88-89; Россомахин А.А., Хрусталёв Д.Г. Россия как Медведь: Истоки визуализации // Границы. Вып. 2: Визуализация нации.- Иваново, 2009.

32. См., например, Стрейс Я. Три путешествия. - Москва, 1935. С.161, 175. Другой пример "односторонних" сведений о России, сведений, превращающихся в предрассудки, даёт английский поэт Дж. Тербервилль, посетивший Москву в 1568 - 1569 годах. В 1587 году он писал: "Когда гость ложится, то в знак особого почёта вместо постели у него будет медвежья шкура, А вместо подушки ему кладут седло под голову. В России не бывает другого покрова." Один из авторов настоящих очерков обьездил по строительным делам весь СССР (от Риги до Сахалина и от Мурманска до Харькова и Алматы). Живого же медведя видел только раз, на Сахалине, недалеко от городка Томари - древней столицы айнов. Правда видел он ещё и свежий медвежий кал, в тайге, между Мурманском и Петразаводском. Не забыт медведь и в современной российской публицистие. Панюшкин В. правильно говорит, что сказки - отражение народной души. В подтверждение этого тезиса он приводит сказку "Скирлы, скирлы" (мы о подобной сказке до сих не слыхивали), по которой уж очень непригляднымиоказываются и русская душа и сам медведь ("тотем" русскости). См. сказку в Приложениях.

33. Карацуба И.В. Некоторые источниковедческие аспекты изучения записок английских путешественников по России (Стереотипы их восприятия и оценок российской действительности) // История СССР. 1985, № 4. С.166-172.

34. См. в Приложениях подборку заголовков в англо-немецких газетах за 2007 год.

35. Известный русский публицист А. Ципко писал по этому поводу: "Конечно, Россия, как православная по происхождению страна, - часть христианской, более точно - иудео-христианской цивилизации. Конечно, вся наша великая русская культура, многие познания в области души и совести человеческой возникли в результате влияния западной философии и западной литературы. Только христианская западная страна могла родить таких всечеловеческих гениев, как Достоевский и Толстой. Потому нам не надо оправдываться перед Западом. Да, мы ошиблись, позволили себе увлечься западным коммунизмом. Но мы сами, по собственной воле, благодаря духовному подвигу российского народа, освободились от оков коммунистического тоталитаризма" (Российская газета. -27.4.2007. С.6.)

36. См.: Барабаш В., Бордюков Г., Котелец Е. Образцы исторической и современной России: проблемы конструирования и восприятия в мире. -Москва, РУДН, 2008.

37. Данные взяты из материалов выставки "Наши русские - наши немцы. Представления друг о друге. 1800 - 2000)", проходившей в берлинском замке Шарлоттенбург 2 марта 2008 года.

38. Эта противоречивость имеется в известной степени и у других народов. Вот описание этого феномена у евреев: "еврейская забитость" - "еврейская наглость"; "еврейская восторженность" - "еврейский скепсис"; "еврейская законопослушность" - "еврейское смутьянство" и т.д. См. Александр Мотелевич Мелихов (Мейлахс). Изгнание из рая... // НГ EX - LIBRIS, 28.4.2011, S.7.

39. Соединение слов и преложений в одном понятии или в одном коротком тексте: "сладкогорький"; "поспешай не спеша" и др.

40. Бестужев-Рюмин. Русская история. - Санкт Петербург, 1982. Т.1. С.148-165.

41. См.: Eighteenth-Century Studies. 1996. Vol. 29. N 3. - P. 256.

42. Русский философ Штейнберг А.З. говорил в беседе с А. Блоком: Россию "рвут на части, и никто, по-видимому, не понимает, что она одинока и останется одинокой, даже если на Западе будут потрясения." Под "потрясением" подразумевалась мировая пролетарская революция. См.: Штейнберг А. З. Литературный архипелаг, стр. 29 и Новый мир, 2011, № 2. С.131.

43. Возвращались среднего пошиба русские из командировки, а в соседнем купе ехоло пять ирландок. Разгорячённые "Токайским" вином мужчины, решили осведомится у девушек, читали ли они Джойса? В ответ одна из них переспросила у подружек: "Джойс? Ху из факин Джойс?" (Джойс? Чо за хрен Джойс?") А ведь спроси у любого русского гопника из подворотни про автора "Войны и мира" - даже самый последний дебильный отморозок не скривит рожу в кривой ухмылке и не скажет в ответ "Чо за хрен Толстой?". Вот теперь и верь в миф о европейской образованности и о диких варварах с Востока.

44. См.: Goehrke C. Geographische Grundlagen der russischen Geschichte. In: Jahrbücher für

Geschichte Osteuropas, 18,2 (Juni 1970).

45. Вестник русского христианского движения. Париж-Нью Йорк - Москва, 2011, № 198. Б.Парэн вспоминал: "Я русифицировался, я нашёл в России многое из того, что мне любо, ценности моего детства, простоту, жизнелюбие, чувство чести". С подачи Парэна были переведены и изданы дневники Льва Толстого и сочинения Ильи Эренбурга, Павла Мельникова-Печерского, Александра Грибоедова и др. Парэн дружил со многими писателями, философами и живописцами русского зарубежья: Алексеем Ремизевым, Михаилом Ларионовым, Натальей Гончаровой и др.

46. См.: Русская утопия в контексте мировой культуры. Сост. В.П. Шестаков. - СПб.: Алетейя, 2013.

ЖАС ҒАЛЫМДАР МІНБЕСІ
ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ
TRIBUNE OF YOUNG SCIENTISTS

МРНТИ 327

[1]Е.М. Абиев

[1]Евразийский Национальный Университет имени Л.Н. Гумилева,

МЕДИАЦИЯ КАК НОВЫЙ ТРЕНД В ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССАХ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация

Данная статья посвящена вопросу медиации в полиэтничной среде, имеющей целый ряд особенностей, ведь даже каждый бытовой конфликт может быть окрашен в этнические тона. Здесь очень важна роль самих этносов, а также роль Ассамблеи народа Казахстана, выполняющей медиативные функции по примирению выстраиванию гармоничных межэтнических отношений в Республике Казахстан.

Одним из главных векторов проводимой государством политики является твердая позиция руководства страны, направленная на гармонизацию взаимоотношений между этносами, ведь диалог культур в поликультурной стране предопределен реальностью. Такие вопросы как полиэтничность и национальный состав выходят на первый план в реализации государственной политики каждого государства, но не стоит забывать и о том, что важно не количество этносов, проживающих в государстве, а та значимость, что ему придается.

В заключении статьи дается вывод о том, что медиация в Республике Казахстан - необходимый институт, который, в конечном итоге, будет отвечать интересам правового государства, являться определенным уровнем гражданского самосознания. А также о том, насколько важна задача казахстанского института медиации в распространения своего положительного опыта.

Ключевые слова: посредничество, медиация, правовая культура, процедура, разрешение споров, конфликты, урегулирование, Закон о Медиации, Ассамблея народа Казахстана, политический тренд, глобализация, полиэтничное общество, Совет Медиации.

[1]Е.М. Абиев

[1]Л.Н. Гумилев атындағы Евразия Ұлттық университеті,

МЕДИАЦИЯ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ САЯСИ ҮДЕРІСТЕРІНДЕГІ ЖАҢА ТРЕНД РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Бұл мақала бірқатар ерекшеліктері бар полиэтникалық ортадағы Медиация мәселесіне арналған, өйткені тіпті әрбір тұрмыстық жанжал этникалық раңктермен бөлінуі мүмкін. Бұл жерде этностардың рөлі, сондай-ақ Қазақстан Республикасында үйлесімді этносаралық қатынастарды құру бойынша медиативтік функцияларды орындайтын Қазақстан халқы Ассамблеясының маңыздылығы көрсетілген.

Мемлекет жүргізіп отырған саясаттың басты векторларының бірі этностар арасындағы өзара қарым-қатынасты үйлестіруге бағытталған ел басшылығының берік ұстанымы болып табылады, өйткені көп мәдениетті елдегі мәдениеттер диалогы өзара шындықпен алдын ала анықталған. Көпэтностық және ұлттық құрам сияқты мәселелер әрбір елдің мемлекеттік саясатын іске асыруда бірінші орынға шығады, бірақ мемлекетте тұратын этностардың саны емес, оған берілетін мән маңызды екенін ұмытпаған жөн.

Мақаланың қорытындысында Қазақстан Республикасындағы медиация - құқықтық мемлекеттің мүдделеріне жауап беретін, азаматтық сана-сезімнің белгілі бір деңгейі болып табылатын қажетті институт деген қорытынды беріледі. Сондай-ақ, Қазақстандық Медиация институтының оң тәжірибесін насихаттаудағы маңыздылығы анықталған.

Кілтік сөз: делдал, медиация, құқықтық мәдениет, рәсім, дауларды шешу, жанжалдар, реттеу, медиация туралы заң, Қазақстан халқы Ассамблеясы, саяси тренд, жаһандану, полиэтникалық қоғам, медиация кеңесі.

[1]E. M. Abiev

[1]L. N. Gumilyov Eurasian National University,

MEDIATION AS A NEW TREND IN THE POLITICAL PROCESSES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

This article is devoted to the issue of mediation in a multi-ethnic environment, which has a number of features, because even every domestic conflict can be colored in ethnic tones. The role of ethnic groups themselves is very important here, as well as the role of the Assembly of people of Kazakhstan, which performs mediation functions for reconciliation and building harmonious interethnic relations in the Republic of Kazakhstan.

One of the main vectors of the state policy is the firm position of the country's leadership aimed at harmonizing relations between ethnic groups, because the dialogue of cultures in a multicultural country is predetermined by reality. Issues such as multi-ethnicity and ethnic composition come to the fore in implementing government policy of each state, but do not forget that it is not the number of ethnic groups living in the state, and the value that it is given.

The article concludes that mediation in the Republic of Kazakhstan is a necessary institution that will ultimately meet the interests of the rule of law and be a certain level of civic consciousness. And also about how important the task of the Kazakhstan Institute of mediation is in spreading its positive experience.

Keywords: mediation, legal culture, procedure, dispute resolution, conflicts, settlement, law on Mediation, Assembly of people of Kazakhstan, political trend, globalization, multi-ethnic society, Mediation Council.

Введение

В силу различных обстоятельств, в жизни человека зачастую возникают конфликтные ситуации и споры, которые приходится разрешать, сталкиваясь с противоречием различных интересов и мнений.

Так, ежедневно мы слышим и читаем из новостных лент о том, что в разных уголках планеты происходят конфликты на национальной, этносоциальной почве, и проявления этих угроз вызваны, прежде всего, увеличением этнического разнообразия, социально-структурными изменениями контактирующих этнических групп.

Многие ученые и аналитики представляют полиэтничное общество как новый этап развития человечества, при этом, понимая, что это общество социального многообразия, и невозможно искоренить все конфликтные ситуации в данной сфере, но возможно их предотвратить.

Многие из нас задаются вопросом, полиэтничность для общества – что она несет? Положительное это явление или же наоборот?

Конечно, в качестве отрицательных моментов выступают прежде всего: религиозные различия, разность мышления, растворение культур, возможность подорвать политическую стабильность в государстве, межнациональная рознь, но не стоит забывать и о плюсах полиэтничного общества, а это синтез культур, дружба народов и политическая сила.

Сотни международных конференций, «круглых» столов и интервью посвящены вопросам сохранения стабильности в мире, но, к сожалению, один выработанный механизм применим в одной стране, но не применим в другой.

Межэтнические отношения – очень тонкая грань, где нельзя принимать скоропостижные и необдуманные решения. Эта сфера требует аккуратности и терпения.

В силу многих исторических обстоятельств, Казахстан стал домом более чем для 100 различных этносов. И это современные реалии не только для нашего государства. Такие страны, как Бразилия, Российская Федерация, США, Индия, Канада, страны Западной Европы постепенно превращаются в многонациональные государства. В условиях глобализации эти страны пытаются оптимизировать ситуацию и исключить очаги, вызывающие конфликты на национальной почве.

Полиэтничность нашей страны является неотъемлемой частью казахстанского общества, внутренние интересы казахстанского многонационального общества напрямую влияют на внешнеполитический курс госдарства. Проживание на территории Казахстана большого количества этносов государству выстраивание внутренней политики с учетом данной особенности, так полиэтничность в Казахстане выступает в качестве позитивного фактора

государственного развития. Казахстанцы понимают, что прежде всего, живя в многонациональном обществе, нужно уважать ценности и культуру дргих этносов, проживающих в стране, так как благодаря толерантности происходит тесное сплетение различных взглядов и убеждений.

Республика Казахстан - относительно молодая страна. «Парад суверенитетов» в 1991 году создал на карте новое государство Казахстан, но необходимо отметить, что уже 1 марта 1995 года по инициативе Н. Назарбаева учереждена Ассамблея народа Казахстана, которая является одним из важных элементов политической системы страны, обеспечивающим неукоснительное соблюдение прав и свобод граждан независимо от их национальной принадлежности.

Ассамблея народа Казахстана является уникальным органом, который не имеет аналогов в мире, способствующий гармонизации межэтнических взаимоотношений.

Вслед за Республикой Казахстан, аналогичные институты в целях оптимизации межэтнических отношений, появились и в ряде таких стран, как Российская Федерация, Белоруссия, Кыргызстан, Азербайджан и Туркменистан.

Деятельность Ассамблеи народа Казахстана направлена на реализацию государственной национальной политики, обеспечение общественно-политической стабильности в республике и повышение эффективности взаимодействия государственных и гражданских институтов общества в сфере межэтнических отношений[1].

В стране функционирует эффективная политико-правовая система обеспечения и укрепления общенационального единства. Для всех этносов Казахстана созданы благоприятные условия, способствующие реализации ими своих этнокультурных интересов, так, повсеместно в стране функционируют Дома дружбы, которые расположены в регионах с полиэтничным составом населения.

Здесь важно отметить не только создание различных энокультурных центров, где сохраняется бытность каждого народа, но и представительство различных национальностей в Парламенте страны, что еще раз подтверждает тот факт, что в стране представители ни одной национальности не чувствуют себя ущемленными.

Благодаря конституционной реформе, проведенной в 2007 году, Ассамблея народа Казахстана является учереждением, имеющим конституционный статус. Казахстанским этносам избранием 9 депутатов Мажилиса обеспечено гарантированное представительство в Парламенте страны.

Разве это не хороший пример, чтобы показать свой опыт и поделиться им с другими странами?

Естественно, ни одно государство не сможет искоренить конфликты на национальной почве, но сможет их предотвратить правильно выстроенной политикой.

В современном мире нет единых стандартов в сфере укрепления и развития отношений в полиэтничном обществе, но казахстанская модель общественного согласия и общенационального единства признана одной из успешных в мире.

Республика Казахстан продолжает работать по укреплению стабильности, казахстанской идентичности и единства. Так, в современных условиях, когда ни одна страна не остается за занавесом глобализации, институт медиации приобретает все большую актуальность.

В течение сотен лет медиация находила применение не только в межгосударственных отношениях, но и в улаживании конфликтов между семьями, соседями и иными общественными группами.

Медиация выступает институтом, который направлен на повышение уважения к правам и свободе человека, на разрешение социальных противоречий, конфликтов и споров путем построения конструктивного диалога [2], а также направлена на минимизацию как материальных, так и моральных потерь всех участников конфликта. Вместо поиска виновных медиатор направляет процедуру переговоров в русло сотрудничества, настраивая стороны на совместное решение проблемы, включающее выгодный результат для всех сторон. Миссия медиатора включает следующие действия: организацию процесса переговоров (разъясняет цели, права и обязанности сторон); заслушивание каждой из сторон (встречи: индивидуальные/совместные); исследование ситуации путем вопросов, а не убеждений; контроль процесса медиации (использует фрейм, рефрейминг); помогает сторонам найти альтернативный вариант разрешения конфликта; анализирует (проверяет) предлагаемые варианты решений на реальность.

Основополагающие принципами медиации выступают прежде всего: равноправие сторон, прозрачность процедуры, конфиденциальность, взаимоуважение, добровольность и нейтральность.

Так как Закон Республики Казахстан «О медиации» и вступил в силу 5 августа 2011 года, к сожалению, стоит признать, что о новой форме альтернативного урегулирования споров, где участвует третья, нейтральная и беспристрастная сторона, в силу правовой неграмотности населения, медиация не распространена в столь большом масштабе, как хотелось бы государству.

Но, тем не менее, в области межнацинальных отношений медиация делает неплохие шаги.

Жизнь любого современного государства не может существовать без права, ведь без законов невозможно поддерживать порядок в обществе, налаживать стабильность в случае возникающих противоречий.

В Казахстане институт медиации представлен в двух его видах: профессиональном и непрофессиональном, что отличает Казахстан от многих других государствах, где введен данный институт.

Таблица 1 – Количество профессиональных медиаторов в Республике Казахстан в региональном разрезе

Город/Область	**Административный центр**	**Население чел.**	**Количество профессиональных медиаторов**
1	2	3	4
Астана	Астана	792775	104
Алматы	Алматы	1485496	100
Акмолинская область	Кокшетау	734145	21
Актюбинская область	Актобе	801273	22
Алматинская область	Талдыкорган	1966786	2
Атырауская область	Атырау	561512	9
Восточно-Казахстанская область	Усть-Каменогорск	1394015	62
Астана	Астана	792775	104
Жамбылская область	Тараз	1077893	11
Западно-Казахстанская область	Уральск	620349	22
Карагандинская область	Караганда	1365849	35
Костанайская область	Костанай	880589	35
Кызылординская область	Кызылорда	734047	0
Мангистауская область	Актау	577464	32
Павлодарская область	Павлодар	750871	15
Северо-Казахстанская область	Петропавловск	578089	11

Южно-Казахстанская область	Шымкент	2707459	63
Итого:		17028612	544
Примечание: составлено по данным https://stat.gov.kz/ Комитета по статистике министерства национальной экономики Республики Казахстан			

Порой конфликты среди этносов воспринимаются обществом крайне эмоционально. Они могут оцениваться поспешно и неоднозначно.

И, когда речь заходит о необходимости мягкого урегулирования межэтнических конфликтов, стараются применить медиацию по нескольким причинам. Так, при использовании медиации в данной сфере достигается максимальная конфедициальность, а также сводятся к минимуму материальные, моральные и временные потери сторон конфликта.

В своей деятельности Ассамблея народа Казахстана взяла путь на достижение конкретных результатов, которые позволяют не только развить институт медиации, но и укрепить его как эффективный механизм предупреждения и разрешения межнациональных конфликтов.

В одном из своих выступлений председатель Координационного совета, научный руководитель Федерального института медиации, президент Национальной организации медиаторов Российской Федерации Цисана Шамликашвили отметила следующее: «Сегодня, в условиях глобализации, миграционных процессов, смешения экономик очень важно, чтобы медиация использовалась как социокультурный институт, помогающий в налаживании диалога. Очень рад видеть, что в Казахстане развитию медиации уделяется такое большое внимание. Надеюсь, что наше сотрудничество в этой сфере будет продолжаться и впредь, потому что мы являемся соседями, и медиация может стать своего рода «дополнительным языком» межнационального и межгосударственного общения[3].

С целью демонстрации нового подхода к решению конфликтов в межэтнической сфере, Ассамблеей народа Казахстана создан консультативно-совещательный орган - Совет Медиации. В состав Совета Медиации вошли не только депутаты Парламента Республики Казахстан и судьи, но и представители общественных организаций и государственных органов.

Основной целью Совета Медиации выступает развитие института медиации в обеспечении общественного согласия в стране. При этом, его основными задачами являются: разработка стратегии медиации в сфере общественного согласия в рамках деятельности Ассамблеи народа Казахстана, координация и систематизация деятельности ее структур по медиации в сфере общественного согласия, информационное и методическое обеспечение деятельности данных структур, изучение отечественного и зарубежного опыта по медиации в сфере межэтнических отношений, совершенствование практики по медиации в рамках деятельности Ассамблеи народа Казахстана, разработка методических материалов по медиации в сфере межэтнических отношений, а также сотрудничество с отечественными и международными организациями по медиации в сфере межэтнических отношений[4].

В общереспубликанскую сеть медиации Ассамблеи народа Казахстана входят 829 кабинетов медиации при домах дружбы и 13 советов медиации.

Заключение

В свое время международная выставка «Астана ЭКСПО-2017» представила всему мировому сообществу самые последние тренды в сфере «зеленых» технологий. Участниками выставки стали более 100 стран, при этом выставку посетили почти четыре миллиона человек, что привело к тому, что проведение международной выставки в Астане стало политическим трендом, благодаря которому Астану (в настоящее время – Нур-Султан) стали узнавать и интересоваться во всем мире.

На основании вышеизложенного, учитывая популярность медиации в Республике Казахстан и достижение положительных результатов в данной сфере, полезным опытом будет и активное распространение накопленного опыта государствам, в которых процедура альтернативного урегулирования конфликтных и спорных ситуаций только начинает развиваться, продвигать использование медиации в полиэтничном обществе как политический тренд.

Таким образом, медиация поможет решить проблемы многих стран, где общество моногамно.

Если страны, в которых существует риск возникновения этнических конфликтов, будут использовать опыт Республики Казахстан, в частности применение медиации и создание эффективного механизма реализации национальной политики и межнационального диалога в лице Ассамблеи народа Казахстана, мы можем надеяться на положительный исход конфликта.

Список использованной литературы:

1. *Концепция развития Ассамблеи народа Казахстана (до 2025 года) https://assembly.kz/ru/ank/ofitsialnye-dokumenty/ob-utverzhdenii-kontseptsii-razvitiya-assamblei-naroda-kazakhstana-do-2025-goda/ доступна — 2020-01-21*
2. *Судейское сообщество Восточно-Казахстанской области позитивно воспринимает медиацию как метод примирения сторон https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31546758 доступна — 2020-01-21*
3. *Институт медиации набирает силу https://www.kazpravda.kz/fresh/view/institut-mediatsii-nabiraet-silu/ доступна — 2020-01-21*
4. *Положение о Совете медиации Ассамблеи народа Казахстана https://assembly.kz/ru/struktury-ank/mediatsiya-ank/sovet-mediatsii/polozhenie-soveta-mediatsii-ank/доступна — 2020-01-21*

И.С. Дуйсенова[1]

[1] *Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті*

« ҚОҒАМДЫҚ ҮРЕЙ» ҰҒЫМЫНЫҢ МӘНІ МЕН ОНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ҒЫЛЫМДАРДАҒЫ ОРНЫ

Аңдатпа

Қоғамдық үрейді зерттеу қазіргі қоғамның дамуына байланысты жан-жақты зерттеуді қажет етеді. Қазіргі қазақстандық қоғам өзіндік ерекшелігі бар, сонымен қатар қоғамдық үрейдің пайда болу себептерінен де айырылған жоқ. Сонымен қатар, қоғамдық үрейді жан-жақты зерттеу адамға білім мен шығармашылыққа кең мүмкіндіктер береді. Екінші жағынан, коронавирустық пандемия өзінің дамуында тұрақсыз қазіргі әлемге түзетулер енгізді, белгісіздік пен тұрлаусыздық, осының барлығы адамның өзін толықтай қорғанышта екеніне мүмкіндік бермейді және мұның бәрі үрейді тудырады. Осыған байланысты қоғамдық үрейді зерттеу қазіргі өркениеттің дамуындағы қайшылықтарды тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Карантин кезінде біз қоғамның әлеуметтік-психологиялық портретін бақыладық және біздің қоғам азаматтарының мінез-құлқының әр түрлі формаларын көрдік, оның ішінде қоғамдық үрейлер де бар, сондықтан болашақта қоғамның үрей мен қорқыныш проблемаларын әлеуметтанулық зерттеу бізге үрейді жеңу әдістері бар практикалық ұсыныстар мен жұмыстарды жасауға мүмкіндік береді. Бұл мақалада біз «қоғамдық үрей» ұғымының мәнін және оның әлеуметтік ғылымдардағы орнын ашуға тырысамыз.

Түйін сөздер: *қоғам, үрей, қорқыныш, қоғамдық үрей, пандемия, әлеуметтік ғылымдар*

И.С. Дуйсенова[1]

[1] *Казахский национальный педагогический университет им. Абая*

СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ «СОЦИАЛЬНЫЕ ТРЕВОГИ» И ЕГО МЕСТО В СОЦИАЛЬНЫХ НАУКАХ

Аннотация

Изучение социальных тревог требует тщательного исследования по причине развития современного общества. Современное казахстанское общество по своему своеобразна, и к тому же не лишено причин возникновения социальных тревог. Тем более, всестороннее изучение социальных тревог предоставляет человеку широкие возможности познания и творчества. С другой стороны, пандемия коронавируса внесла свои коррективы современному миру, который

неустойчив в своем развитии, в нем сохраняются неопределенность и непредсказуемость, не позволяющие человеку ощущать себя полностью защищенным, и это все порождает тревогу. В связи с этим исследование социальных тревог позволяет глубже осмыслить противоречия развития современной цивилизации. Во время карантина мы наблюдали социально-психологическим портретом общества, и увидели разнообразные формы поведения граждан нашего общества, и исключением не является социальные тревоги, поэтому социологические исследование проблем тревог и страха общества в будущем нам даст разработать практических рекомендаций и работ, содержащие методики преодоления тревог. В этой статье мы попытаемся раскрыть сущность понятия «социальные тревоги» и его место в социальных науках.

Ключевые слова: *общество, страх, тревога, социальные тревоги, пандемия, социальные науки*

I.S. Duisenova[1]

[1] *Kazakh National Pedagogical University named after Abai*

THE ESSENCE OF «SOCIAL ANXIETY» AND ITS PLACE IN THE SOCIAL SCIENCES

Abstract

The study of social anxieties requires careful research due to the development of modern society. Modern Kazakh society is unique in its own way,and besides, it is not without causes of social anxiety. Moreover, a comprehensive study of social anxieties provides a person with broad opportunities for knowledge and creativity. On the other hand, the coronavirus pandemic has made its own adjustments to the modern world, which is unstable in its development, it remains uncertain and unpredictable, which does not allow a person to feel completely protected, and this all creates anxiety. In this regard, the study of social anxieties allows us to better understand the contradictions in the development of modern civilization. During the quarantine, we observed the socio-psychological portrait of society, and saw a variety of behaviors of citizens of our society, and the exception is not social anxiety, so a sociological study of the problems of anxiety and fear of society in the future will allow us to develop practical recommendations and works containing methods for overcoming anxiety. In this article, we will try to reveal the essence of the concept of «social anxiety» and its place in the social sciences.

Keywords: *society, fear, anxiety, social anxiety, pandemic, social sciences*

Үстеміздегі жыл бүкіл әлем елдері үшін де, Қазақстан үшін сынақтар мен қиындықтарға толы жыл болды. Коронавирус пандемиясы аясында дүниежүзіндегі барлық мемлекеттердің экономикалық дамуы бәсеңдеп, өз әсерін қоғамдық қатынастарға тигізбей қоймады. Тіпті, Дүниежүзілік банктің жазда жасаған баяндамасында пандемияның негативті ықпалы Қазақстан экономикасының 3%-ға дейін төмендейтінін және соңғы жиырма жылдағы масштабы бойынша үлкен екенін атаған еді. Сонымен қатар, оның ел азаматтарының арасында түрлі үрейлерді тудырғаны да арнайы зерттеуді қажет ететін және келешекте аса маңызды қадамдар жасауға септігін тигізетін мәселе. Осыған орй, бұл мақалада қоғамдық үрейдің теориялық негіздері мен оның ел азаматтары арасында, қоғамдық санаға әсерін анықтауға талпыныстар жасап көреміз. Мемлекет тарапынан қоғамдағы қалыпты жағдайды ұстау, әлеуметтік көмектер пакеттерін әзірлеп, халықтың барынша әлеуметтік жан-жақты қамтылуына бар күшін салуда. Дегенмен, пандемия әлі болса жалғасып, қазіргі таңда екінші толқынның белгілері көрінуіде. Әлемдік тәжірибедегі мұндай жағдайларда дамыған елдердің өзі де экономикалық дамуында бірқатар қиындықтарға душар болып отыр. Сондықтан, біздің ел үшін бұл сынақтан өту қоғамдағы үрейлерді барынша бәсеңдетіп, үкіметке деген сенімділікті күшейту керек.

Қазіргі ғылымда эмоциялар мен сезімдерді зерттеу саласында, көбінесе философиялық ойдың жетістіктеріне сүйене отырып, үрей ұғымы көптеген түрлі анықтамаларға ие. Ең көп таралған тәсілдердің бірі ықтимал немесе нақты қауіп көзі ретінде әрекет ететін қауіпті объектінің болуы немесе болмауы туралы қорқыныш пен үрейді ажыратуды талап етумен байланысты. Үрей ұғымы экзистенциализм философиясынан келе жатқан дәстүр бойынша экзистенциалды қорқыныш ретінде белгілі бір нәрседен қорқыныштан өзгеше ретінде ажыратылады, үрейді бостандық пен мүмкіндікпен байланыстырады және бұл жағдайды қорқыныштан белгілі бір қауіптен қорқу ретінде ажыратады.

К. Ясперстің пікірінше, үрей – бұл кез келген объектімен байланысты емес эмоционалды жағдай («еркін өзгермелі үрей»), ал қорқыныш белгілі бір ынталандырумен, адамға, оның өміріне, әл-ауқатына, денсаулығына нақты қауіп төндіретін затпен байланысты. К. Ясперс үрейді «мағынасыз сезімдер» деп атады, олар адам үшін объект тапқан жағдайда ғана маңызды бола алады. «Белгілі бір бағыттылығы» бар қорқыныш қарағанда, үрей «ешнәрсеге байланыстырылмаған» [1].

Қазіргі зерттеушілердің көпшілігі жоғарыда атап өткен экзистенциалды түсіндіруді қолдайды. Егер зерттеушілер тарапынан жинақталып, анықталған деректерді жалпылама сипаттайтын болсақ, онда қорқыныш және үрей арасындағы айырмашылықты төмендегідей көрсетуге болады:

- қорқыныштың қауіп төндіретін нақты қауіп көзі бар, ал үрей – қайнар көзі анықталмаған қауіпті сезіну;
- қорқыныш алаңдауы белсенді қорғаныс әрекеттерімен бірге жүреді, олардың ішінде ең көп тарағандары биологиялық мақсатты – қашу немесе естен айырылып қалу. Үрей – бұл қауіпті объектіні анықтауға бағытталған іздеу әрекетін ынталандыратын алаңдау түрі. Бұл тұрғыда үрей қауіптің пайда болуына немесе қауіптің салдарын дамытуға жол бермейді;
- қорқыныш жағдайында қауіп, әдетте, объективті, танылатын және айқын, ал – үрей жағдайында – қауіп белгісіз, анықталмаған және субъективті. Сондықтан үрей жеткіліксіз, шындыққа сәйкес келмейтін, иррационалды болуы мүмкін;
- үрей үшін қауіп белгісіз қауіп көзі болғандықтан, ол болашақпен байланысты, ал қорқыныш қазіргі кезге бағытталған;
- үрей жағдайында қауіптің көздерін іздеу зияткерлік белсенділікті, қиялдың жұмысын қамтиды, онсыз болжау мүмкін емес, қауіптің ықтималдығын және оны жеңу мүмкіндіктерін бағалау, сондай-ақ ықтимал қауіптің басталуын күту. Қорқыныш алаңдауында болған жағдайда белгілі бір қауіп-қатерге тап болған кезде белгілі бір қорғаныс әрекеттерімен өтелетін минималды зияткерлік белсенділік қажет.

Қорқыныш пен үрей арасындағы айырмашылық үрейдің екі маңызды компонентіне назар аударуға мүмкіндік береді. Бұл танымдық белсенділікпен тікелей байланысты күту мен белгісіздік. Өйткені, үрейдің көзі тек қауіпті жағдайдың өзі ғана емес, сонымен бірге оны бағалау, «оның түсініксіздігі, ол туралы хабардар болу дәрежесі мен сипаты, сондай-ақ оның салдары» маңызды [2].

Егер үрейді басқа психикалық күйлермен өзара байланысты эмоционалды құбылыс ретінде қарастыратын болсақ, онда үрей адамның танымдық іс-әрекетінен тыс болмайтыны айқын болады. Осындай жағдайлардың бірі И.Д. Левитовтың пікірінше, күтпеген және ерекше нәрсе пайда болған жағдайда бағдарлауды уақытша жоғалту нәтижесінде пайда болатын шатасушылық.

Абдыраушылық жағдайында адам не болып жатқанын барабар түсінуге дайын еместігін сезінеді, туындаған және шешуді талап ететін проблемаға дейін өзінің әлсіздігін сезінеді. «Орманда адасқан және компасы немесе басқа бағдары жоқ адам абдыраушылық күйінде болады. Ол не істеу керектігін білмейді, өйткені бағдар жоғалады» [3, 98 б.]. И.Д. Левитов абдыраушылық зияткерлік қызметтің бұзылуымен, әлсіреуімен немесе тоқтатылуымен сипатталатын «ақыл-ойдың шатасуы» формаларының бірі деп атайды [3, 99 б.].

Үреймен байланысты тағы бір психикалық жағдай – бұл күмән. И.Д. Левитовтың пікірінше, күмәннің құрамына сенімсіздік, түсінбестік, бір нәрсенің дұрыстығы туралы ойлау, дәлелсіздік, сенімсіздік санасы, шындық үшін берілген нәрсеге немесе мәселені шешу қанағаттанбау алаңдаушылығы кіреді. «Күмән сенімсіздік көрінісі ретінде адамның әлсіздігін көрсетеді: объективті немесе елестетілген» [3, 94 б.]. И.Д. Левитов келтірген әлсіздік – бұл адамға қауіп төндіретін және оны үрейлендіретін кез келген мәселені шешуге дәрменсіздік сезімі.

Осылайша, егер үрейдің пайда болуы белгілі бір жағдайдың анықталмағандығына, белгісіздігіне және түсініксіздігіне байланысты болса, онда абдыраушылық пен күмән үрейдің алдындағы немесе онымен бірге жүретін психикалық күйлер болып табылады. Сондықтан, кез келген проблемалар кезінде туындайтын абдыраушылық, өз күшіне және алға қойылған мақсаттарға жету, табысқа деген күмән және бұған алаңдаушылық үрейдің алғышарты деп санауға болады.

Ф.Б. Березиннің көзқарасы бойынша, үрей жағдайында қорқыныштың пайда болуы үрейдің себептерін білмеу және оның белгілі бір объектімен байланысының болмауы қауіпті болдырмауға бағытталған әрекеттерді бұғаттайтындығына байланысты. Нәтижесінде белгісіз қауіп анықталып, үрей қорқынышқа айналады. Үрейді анықтау қауіпті белгілі бір әрекеттер

арқылы жоюға болады деп болжауға мүмкіндік береді [4, 19 б.]. Сондықтан, Ф.Б. Березин айтқандай, қорқынышты қалыптастыру үшін қауіп нақты жағдайға байланысты болуы керек, тіпті егер бұл бұрын туындаған үрейдің нақты себебі болмаса да.

Бұл теориялық ереже қорқыныш пен үрей арақатынасының ерекшелігін көрсетеді. Бұл арақатынастың мәнін түсінудің бір тәсілі бұл эмоционалды құбылыстардың заңды өзгерісі болып табылатын динамикалық немесе «үрейлі қатарлар» деп аталады. Ф.Б. Березин «үрейлі қатарлардың» келесі элементтерін ажыратады: ішкі шиеленіс – гиперестетикалық реакциялар – нақты үрей – қорқыныш — жақындап келе жатқан апаттың бұлтартпастығы – үрейлі-қорқынышты толқу.

Бұл үлгінің бастапқы кезеңі ыңғайсыздықтан, шиеленістен, сергектіктен басталады, содан кейін гиперестетикалық реакциялардың әсерінен күшейеді, бұл бейтарап факторларға мән береді. Әрі қарай, қауіптің көзін анықтау мүмкін еместігімен сипатталатын үрей фазасы келеді. Қауіп-қатердің белгісіздігі қауіпті болдырмау жөніндегі іс-әрекеттерді бұғаттайтындықтан, ол белгілі бір объектілерге байланысты болады – белгісіз қауіп нақтыланады және үрей қорқынышқа айналады. Нақты қауіп төндіретін ынталандырудың пайда болу ықтималдығы жоғарылаған кезде, жойылғанға дейін қорқынышпен алмастырылатын жақындап келе жатқан апаттың бұлтартпастығы сезімі пайда болады. Мәселенің шешімін табу қажеттілігі дүрбелең белсенділігіне, мақсатты қызметті бейтараптандыруға әкеледі. Алайда, осы немесе басқа элементтер үрейлі қатарлардан шығуы мүмкін. Егер белгісіз қауіп бұлтартпас және шарасыз болып көрінсе, үрей қорқынышты айналып өтіп, жақындап келе жатқан апатты сезіну кезеңіне өтеді [4, 19-21 б.].

М.И. Витковская қорқынышты динамикалық өрістеуінің негізгі элементтері ретінде: қорқу, үрей (егер қауіп қайнар көзі анықталмаса) немесе қорқыныш (егер қауіптің қайнар көзі анықталса). Қорқыныштан құтылу мүмкін болмаған жағдайда, ол дүрбелең мен қасіретке айналады [5]. М.И. Витковскаяның моделінде қорқыныш пен үрей қатар жүреді, сонымен бірге қауіп төндіретін объектінің бар немесе жоқтығына байланысты бір-бірін өзара алмастырады.

Динамикалық қатар биологиялық және әлеуметтік диалектика шеңберінде болатын құбылыстар ретіндегі қорқыныш пен үрейдің өзара байланысының тағы бір қырын ашады. Зерттеушілер қорқынышты адам ағзасының биологиялық ерекшеліктерімен анықталатын және өзін-өзі сақтау инстинктіне негізделген әмбебап эмоция ретінде қарастыратынын ескеру қажет. Яғни, бұдан қорқыныш дегеніміз – адам мен жануарлар үшін пайдалы, қауіпті жеңуге дайындық функциясын орындайтын және көбеюдің шартты рефлекторлық сипатына ие болатын, организмнің биологиялық реакциясы [6].

Қорқынышқа қарама-қайшы қойылатын үрей, көбінесе алаңдаушылық тудыратын әлеуметтік қажеттіліктердің бұзылуымен, әртүрлі бағыттағы және қанағаттандырылмаған қажеттіліктердің соқтығысуынан туындайтын ішкі жанжалмен немесе адамның әлеуметтік өміріне, қоғамдағы жағдайына немесе тұлғааралық қатынастарына қауіп төндіретін әлеуметтік тәжірибе ретінде қарастырылады [7, 22-24 б.].

Сонымен, үрей мен қорқынышты бір-бірінен оқшаулауға болмайды. Үрей мен қорқыныш ажырамас, ал олардың арасындағы шекара мқлдір әрі өткізгіш болып келеді. Үрейден қорқынышқа ауысу және керісінше субъектінің оның өмір сүруінің объективті жағдайларымен, сондай-ақ субъектінің даму дәрежесімен (оның өзін-өзі басқаруы, еркі) өзара әрекеттесуіне байланысты. Бұл жағдайда қорқыныш тікелей қауіпті сезінудің жоғары дәрежесін білдіреді. Сондықтан үрейді қорқыныштың бастапқы немесе соңғы дәрежесі ретінде қарастыруға болады.

Қоғамдық үрей құбылысының мәнін анықтау үшін бұл ұғымды «қоғамдық қорқыныш» ұғымымен салыстыру қажет. Қоғамдық қорқыныш, әдетте, мінез-құлықтың қоршаған ортаның үміттері мен бағалауларына сәйкес келмеуі нәтижесінде пайда болатын қорқыныш күйін білдіреді. Сондықтан, қоғамдық қорқыныштардың қатарына жауапкершілік қорқынышы, көпшілік алдында сөйлеу, назарда болудан қорқу, басшылықтың қорқынышы және т.б., яғни белгілі бір жағдайларда туындайтын немесе олардың алдындағы қорқыныш жатады. Басқаша айтқанда, қорқыныш пен үрей адамды қиын жағдайға душар ететін объективті жағдайлардың әсерінен пайда болады.

Алайда, қоғамдық қорқыныштарды типологизациялау критерийлерінің анық еместігіне қарамастан, көптеген тәсілдер үшін ортақ нәрсе – қоғамдық қорқынышта оның себептік әлеуметтік қауіптері бар екенін мойындау болып табылады. Сондықтан, қорқыныш пен үрейдің жоғарыда аталған айырмашылығын ескере отырып, қоғамдық үрей, қоғамдық қорқыныш сияқты, нақты әлеуметтік қауіптер түрінде себеп-салдарлық сипатқа ие деп айтуға болады. Алайда, қорқынышқа қарағанда, олар қауіптің даму санасын алдын-ала бағалаумен және

алаңдаушылықтың аз тереңдігімен сипатталады. Сондықтан қоғамдық үрейді қауіптің пайда болуын немесе қоғамдық қауіптің дамуының теріс салдарын күту нәтижесі деп есептеуге болады.

Әлеуметтану ғылымында ерекше орынға ие «қоғам» ұғымының мәні айтарлықтай кең, әйтсе де, қоғам адамдардың қалай болса солай жай жинала салуы емес, ол адамдардың арасындағы тұрақты және жеткілікті дәрежедегі берік қарым-қатынасы бар бірлестік. Күнделікті тұрмыста «қоғам» ұғымы түрліше мағынада колданылғанымен, алайда әлеуметтануда «қоғам» деп мына төмендегідей сипаттамалары бар жиынтықты айтады: 1) өмір сүретін территория бірлігі болуы; 2) өзара байланысы тұрақты және біртұтас адамдар жиынтығынын болуы; 3) өзін-өзі қамтамасыз ету, өзін-өзі басқаруы, өсіріп отыруы т.б. болуы; 4) әлеуметтік байланыстардың негізін құратын мінез-құлық нормалары мен әдет-ғұрыптар жүйесін құратын дамыған мәдени дәрежесінің болуы [8, 52 б.].

«Қоғам» ұғымына жалпылама анықтама берудің қиындығы біршама жағдайларға байланысты. Біріншіден, бұл көлемі жағынан өте кең әрі мазмұны жағынан да абстрактілі ұғым. Екіншіден, қоғам әр түрлі тұрғыдан қарастыруға болатын аса күрделі, сан қырлы құбылыс болып табылады. Үшіншіден, «қоғам» – тарихи ұғым, сондықтан оның анықтамасы барлық даму кезендерінің бәрін камтуы тиіс. Төртіншіден, «қоғам» – әлеуметтік философияға да, әлеуметтануға да, тарихқа да, әлеуметтік психологияға да және баска ғылымларға қатысы бар ұғым.

Осылайша, жалпы әлеуметтік саланы әлеуметтанулық және әлеуметтік-философиялық түсіну кем дегенде бір нәрсеге келіседі – бұл сала өмірлік мүдделерді жүзеге асырудың шарттары мен құралдарын көбейтуге және субъектінің шұғыл қажеттіліктерін қанағаттандыруға жауап береді. Бұл тәсілдердің айырмашылығы, бір жағдайда біз материалдық жағдайлар туралы, ал екінші жағдайда рухани-адамгершілік туралы айтамыз.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, «қоғамдық үрей» ұғымының келесі анықтамасын тұжырымдауға болады. Қоғамдық үрей қоғамдық өмірдің феномені ретінде әлеуметтік субъектінің оның өмірлік жоспарларының жүзеге асырылуының белгісіздігі мен берілген әлеуметтік қатынастар жүйесінің талаптары туралы алаңдаушылығының эмоционалды және танымдық жағдайы болып табылады.

Әдетте, қоғамдық үрейлер түсініксіз жағдайда пайда болады. Қоғамдық үрейлердің танымдық компонентін ескере отырып, бұл құбылыс қауіптің немесе оның теріс дамуының күтуінің нәтижесі деп айтуға болады. Бұл қауіптер әлеуметтік дамудың уақытылы шешілмеген қайшылықтарымен байланысты, бұл субъектінің өзекті мүдделері мен талаптарын іске асыру мүмкіндіктерін шектейді. Сондықтан, қоғамдық өмірдің феномені ретінде қоғамдық үрейлер әлеуметтік қатынастардың осы жүйесінде оның өмірлік жоспарларын жүзеге асыру мүмкіндіктері туралы субъектінің алаңдаушылығының эмоционалды және танымдық жағдайы ретінде анықталады.

Қоғамдық үрейлер күнделікті өмірдің әдеттегі тәртібін қалпына келтіруге бағытталған әрекеттерді ынталандырады. Бұған қоғамдық қатынастар жүйесін қалпына келтіру арқылы немесе санада әлеуметтік шындықтың бейнесін тұрақты және дәйекті ету арқылы қол жеткізіледі. Сонымен бірге, қоғамдық үрей субъектінің өмірлік мүдделері мен талаптарын жүзеге асыруды қиындататын қоғамдық қатынастардың қазіргі жүйесін өзгертуге бағытталған осындай белсенділікті жұмылдырады.

Қоғамдық үрейлер құбылысын зерттеу осы құбылысты одан әрі ғылыми зерттеу нәтижелерін анықтауға мүмкіндік береді. Қоғамдық үрейлерді теориялық зерттеу халықтың әлеуметтік әл-ауқатын нақты әлеуметтік зерттеулерді айтарлықтай толықтыруы мүмкін. Қолданбалы зерттеулер қоғамның эмоционалды-сезімдік жағдайларының бөлімдерін береді, алайда көбінесе қоғамдық үрейдің пайда болуы мен динамикасының маңызды жағы туралы мәселені елемейді. Инфляцияны немесе жұмыссыздықты азайту шаралары осы қауіптер туралы алаңдаушылыққа да әсер ететіні сөзсіз. Сондықтан, қоғамдық үрейді зерттеу олардың қазіргі жағдайдағы пайда болуының нақты себептерін талдауды ғана емес, сонымен бірге қоғамдық үрейді тудыратын қоғамдық өмірдегі қайшылықтарды шешу жолдарын дамытуды да қамтуы керек. Осыған байланысты қоғамдық үрейді одан әрі зерттеу міндеттерінің бірі белгілі бір шараларды дайындау кезінде қоғамдық үрейдің ықтимал өсуіне жол бермейтін қағидаттарды әзірлеу болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ясперс К. Общая психопатология. – М.: Практика, 1999. – С.150.

2. Shackman A.J. et al. Anxiety Selectively Disputs Visuospatial Working Memory // Emotion. 2006. Vol. 6. No 1. P.4

3. Левитов И.Д. О психических состояниях человека. – М.: Просвещение, 1964. – С.98.

4. Березин Ф. Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека. – Л., 1988. – 270 с.

5. Витковская М.И. Теоретико-методологические проблемы изучения «страха» в социологии// Вестник РУДН. – Серия «Социология». 2003. – №4-5. – С.86-91.

6. Овчинников Б.В. Психофизиологические аспекты тревоги и страха // Психология и психотерапия. Тревога и страх: единство и многообразие взглядов. (Материалы V Ежегодной Всероссийской научно-практической конференции 8-9 февраля 2003 года). – СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 2003. – С.7

7. Хорни К. Невротическая личность нашего времени. Самоанализ. – М.: Айрис-пресс, 2004. – 464 с.

8. Социология. – Алматы: «Білім», 2005. – 160 бет.

Кабдыгалиев Д.Б.[1]

[1] *Казахский национальный университет имени аль-Фараби*

БОЛАШАК: РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Аннотация

Статья «Болашак: реалии и перспективы» связана со стипендиальной программой «Болашак» в Казахстане. Основной целью данной статьи является выявление различных аспектов глобализации, которые происходят в настоящее время, путем изучения и обсуждения тематического исследования программы «Болашак». Целью работы является анализ документа на официальном сайте «Болашак», и посредством анализа попытался ответить на свои вопросы исследования.

Из этого документа я проанализировал причину, по которой некоторые страны были подчеркнуты в документе, и исследовал потенциальные отношения, которые могут быть установлены между Казахстаном и странами на Востоке, а также постсоветскими странами. Я обнаружил, что помимо образования существуют прочные экономические связи и региональные интеграции между странами.

Ключевые слова: Болашак, стипендия, образование, глобализация.

Кабдыгалиев Д.Б.[1]

[1] *Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті*

БОЛАШАҚ: ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Аннотация

Болашақ: қазіргі жағдайы мен перспективалары атты мақала президенттік «Болашақ» стипендиясы жайлы. Бұл мақаланың негізгі мақсаты, осы бағдарлама арқылы жаһандану процесінің негізгі аспектілерін анықтау болып табылады. Жұмыс барысында «Болашақ» бағдарламасының ресми сайтындағы мәліметке талдау жасалды.

Құжаттарды қарастыру барысында, қай елдер және не себепті оқу орындары көрсетілгені, және де болашақта Қазақстанның осы бағдарлама арқылы қай елдермен байланыс орнату мүмкіндігі қарастырылды. Білім арқылы байланыстан бөлек, елдер арасында өңірлік және экономикалық интеграциялар басым екеніне көз жеткіздім.

Түйін сөздер: Болашақ, тағылымдама, білім, жаһандану.

Kabdygaliyev D.B.[1]

[1]Al-Farabi Kazakh national university

BOLASHAK: PROSPECTS AND REALITIES

Abstract

This article is aimed to discuss "Bolashak", the scholarship of the first President of the Republic Kazakhstan. The main aim is through the program as a case study, to identify the processes of globalization. Data was collected from the official website of the program.

One of the significant questions for me is to analyze the list of recommended countries. Why some countries and there and some are not? Also, what directions on the map of the countries might develop in the future? It is clear now for me, that besides educational connections the tight connections among countries are still in economic and regional integration spheres.

Key words: *Bolashak, scholarship, education , globalization .*

История программы Болашак

В 1993 году 5 ноября Нурсултан Назарбаев, первый президент Казахстана, учредил международную стипендию «Болашак». Вскоре после того, как Казахстан получил независимость от Советского Союза, в Казахстане не хватало высококвалифицированных специалистов для руководства страной на международной арене. «Болашак» была уникальной программой 1990-х годов для постсоветских стран, которая гарантирует карьерный рост и индивидуальное развитие победителей (www.bolashak.gov.kz).

Год за годом программа развивалась и менялась из-за адаптации государственных задач. В 1997 году президент Казахстана Нурсултан Назарбаев представил программу стратегии развития «Казахстан 2030» и заявил, что для реализации конкретных целей страны Казахстану нужны квалифицированные специалисты. Оправдано, что Болашак является одним из необходимых способов подготовки будущего управления Казахстаном (www.akorda.kz).

В начале 1990-х годов политика программы была направлена на подготовку студентов в областях, связанных с экономикой и гуманитарными науками, что привело к сокращению числа техников. Диспропорция показывает, что правительство в то время больше интересовалось финансовыми специалистами и менеджерами в государственной политике (www.bolashak.gov.kz).

Болашак и глобализация

Глобализация - сложный процесс, который включает и контролирует многие сферы отношений. Глобальный финансовый, кредитный, банковский и экономический кризис оказал серьезное влияние на мировую экономику. Из истории видно, что Великая депрессия 1929 года опустошила и негативно повлияла на глобализацию в мире. Однако есть некоторые оптимистичные идеи, которые приносит глобализация, например, процветание экономики. Будущее глобализации трудно предсказать; однако ясно одно, что это неизбежный и необратимый процесс (Ritzer & Dean, 2015).

С тех пор, как Казахстан появился на карте мира как особая страна, страна стала частью глобализации. Казахстан вступил в ВБ, ВТО, которые являются важными организациями глобализации. Присоединение к Организации Объединенных Наций сделало страну открытой для дипломатических отношений со многими странами. Казахстан поддерживает местные или региональные экономические интеграции и даже инициировал некоторые из них, например, Евразийский экономический союз с Россией, Беларусью, Кыргызстаном и Арменией. Образование не является исключением в этом случае, и страна подписала несколько международных документов. Болонский процесс является одним из примеров глобализации казахстанского высшего образования (Ергебеков и Темирбекова, 2012).В следующей части моего обзора литературы я расскажу о программе «Болашак» и политике вокруг нее. Это имеет отношение к моему исследованию, потому что все исследование включало документ из программы «Болашак».

Болашак и образовательная политика Казахстана

Стипендия Первого Президента Казахстана «Болашак» была учреждена с 1993 года, и в этом году исполняется 20 лет этой программе. С 1993 года страна изменилась, а также изменилась структура программы. Требования для получения стипендии стали более строгими, разнообразие специальностей - более широким, а цели и задачи более ясными. Правительство считает, что любая внесенная ими поправка и предложение делают программу лучше для всех: правительства,

потенциальных студентов и сотрудников (Tomanova & Zhumasev, 2014). Таким образом, важно проанализировать претензии.После краткой истории программы с общей статистикой авторы указывают на первую проблему на начальном этапе 1994-1997 гг. Они утверждают, что из-за «плохого обязательства» 30% болашаков того времени находились за границей. Под плохим обязательством Томанова и Жумасев подразумевают, что у правительства в контрактах не было никаких условий, гарантирующих возвращение студентов. Действительно, предложения о работе из развитых стран казались более привлекательными, чем предложения о работе на дому.

В 1997 году в своем традиционном ежегодном Послании народу Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев представил программу стратегии развития «Казахстан 2030», которая направлена на улучшение экономики страны и повышение конкурентоспособности страны на мировом уровне (Prout & Hill 2012). Для реализации этой программы потребовались квалифицированные и соответствующие специалисты в различных областях, и роль Болашак стала значительной. После 1997 года большинство болашакеров вернулись в страну с уверенностью в том, что они смогут найти работу, и с верой в то, что у страны есть будущее (www.akorda.kz). До этого момента не было никаких других официальных источников, которые бы регистрировали количество студентов, вернувшихся в страну. Поэтому сложно сделать вывод, что ситуация изменилась. В целом, официальные документы не содержат статистических данных, подтверждающих достоверность информации. Таким образом, позитивистское изображение документа улучшается. Тем не менее, это не отражает всю картину.

Программа «Болашак» на начальном этапе направлена на включение как студентов, так и аспирантов в различные области обучения. Однако в последнее время программа закрыта для студентов и ориентирована на потенциальных аспирантов. Хотя правительство не направляет студентов на борт, количество студентов, выезжающих за границу, не уменьшилось. Это потому, что есть возможность для языкового курса, магистра и доктора философии. Кроме того, с 2012 года образовательный, медицинский, технический и научный персонал любой организации в Казахстане имеет возможность пройти профессиональную стажировку от 1 месяца до 12 месяцев. Тем, кто проходит стажировку в Болашаке, не нужно бросать свою работу, но нужно работать в тех же организациях, откуда они покинули страну. Что касается требования к языку: директор школы указывает, что в IELTS он составляет 5,5 баллов, и он должен сдать экзамен по казахскому языку (www.bolashak.gov.kz).

Когда Казахстан только что принял рыночную модель экономики, президент Н. Назарбаев сравнил опыт некоторых стран и подумал о том, что может сработать в казахстанских реалиях. Ознакомившись с моделью развития Сингапура, глава государства решил, что Казахстану может быть полезно развиваться с точки зрения развития человеческого капитала. В Казахстане существует так называемая группа специалистов заповедника «Корпус А». Цель этого состоит в том, чтобы подготовить топ-менеджеров в различных областях, и большинство должностей заполнены Bolashakers. Помимо знания казахского и русского языков, студенты, окончившие обучение за рубежом, имеют западную степень за рубежом, что помогает им быть более конкурентоспособными, чем те, кто получает высшее образование в Казахстане (Geddie, 2014).Многие студенты из Казахстана использовали возможности программы «Болашак» для получения степени бакалавра в разных странах (Reindl, 2006). Действительно, это прекрасная возможность для казахстанских студентов получить диплом за рубежом, чтобы получить международную перспективу. Существует требование, согласно которому студенты, вернувшиеся в страну, должны работать не менее пяти лет после возвращения домой. Около 6000 студентов, которые получили стипендии, работают в разных сферах жизни казахстанского общества. Стипендия не включает в себя все экспертизы; В центре внимания правительства - государственная политика, финансы, образование и так далее.

Вопрос отбора кандидатов менялся два раза в 1997 и 2000 годах. Это также ключевой вопрос для изучения, поскольку есть возможность проанализировать документ, чтобы понять глобализацию образования. Первый вопрос, на который стоит обратить внимание, это знание английского языка. Уровень английского языка является основным фактором, определяющим предложение за рубежом. Если оценка по IELTS или TOEFL недостаточно высока, как это имеет место для многих казахских студентов, то правительство направляет их для улучшения языковых навыков за рубежом с помощью различных языковых курсов. Другая проблема, связанная с языком, включает другую политику, которая направлена на построение трехъязычной системы (казахский, русский и английский) в Казахстане к 2020 году.Одним из основных вопросов, касающихся отбора кандидатов, является необходимость использования казахского языка. Чтобы

сделать языковую политику «гибкой» и не дискриминировать всех не говорящих на казахском языке, правительство решило популяризировать язык, но не заставлять людей изучать его, чтобы поддерживать гармонию между различными этническими группами. Тем не менее, все еще требуется, чтобы каждый, кто хочет получить стипендию «Болашак», сдал экзамен по казахскому языку. По-видимому, эта политика предоставляет больше возможностей для носителей казахского языка (www.bolashak.gov.kz).

Томанова и Жумашев (2014) отмечают, что социально уязвимые молодые люди и выходцы из сельской местности имеют прекрасную возможность обучаться за рубежом в ведущих университетах. Например, потенциальный кандидат, который только что получил стипендию, должен зайти на сайт Болашак и ознакомиться со списком доступных университетов. Каждый год Болашак обновляет список в соответствии с мировыми рейтингами. Университеты из предыдущего списка не могут быть выбраны кандидатами. Исключения могут быть для некоторых конкретных случаев, таких как медицинские дисциплины или авиакосмическая промышленность.

Почему в списке выбора программы были только четыре страны в начале?

В 1990-х годах считалось, что лучшее образование в западных странах. Под «западным» люди в Казахстане обычно описывают страны Западной и Северной Европы, а также страны Северной Америки: США и Канаду.

Apple и др. (2005) утверждают, что:

Западноевропейский империализм, более ранняя эпоха глобализации, создал значительные постоянные сложности, неопределенности и проблемы для коренных народов во всем мире (с. 10).

Во-первых, европейские университеты были религиозными институтами, и богословие преподавалось как одна из основных дисциплин (Хьюстон, 2014, с.78). Высшие учебные заведения Франции, Англии и Германии прежде всего привлекали религиозных деятелей. Ученые по всей Европе могли получить образование на латинском языке, который в то время был общепринятым языком обучения. Хьюстон (1988) считает, что основным отличием нынешних европейских университетов от прошлых было религиозное направление тех, что были в прошлом. Сегодня европейские, особенно западноевропейские университеты являются центрами исследований и знаний.В следующей главе я собираюсь обсудить британскую систему образования. Причина выбора британской системы связана с несколькими причинами. Прежде всего, согласно статистике Болашак, большинство студентов Болашак едут учиться в Великобританию. Другая причина - личная, так как я сейчас учусь в Великобритании, я чувствую себя более уверенно в доступе к информации о ней.

Требования к университетам в программе. Мировые рейтинги

Наибольшее влияние на развитие высшего образования может оказать появление мировых рейтингов университетов с 2003 года.

Рейтинги могут быть использованы для определения «университетов мирового класса», и их позиции сравниваются друг с другом. Критерии определения лучших университетов, несмотря на то, что многие рейтинговые агентства отличаются и независимы, на самом деле они очень похожи. Например, можно измерить количество иностранных студентов, университетских и материалистических возможностей, научных и педагогических достижений, профессоров и их публикаций, а также некоторые другие идентификационные данные.Есть некоторые аргументы, утверждающие, что, если он будет называться «мировым классом» или «первыми в мире» университетами (Tan and Goh, 2014, p.499). Те, кто выступает за второй вариант, считают, что университеты должны быть смелыми, чтобы двигаться вперед и бросить вызов своему статус-кво. Это можно сделать, чтобы еще больше улучшить нынешнюю конкуренцию на рынке высшего образования.

Болашак и университеты

Текущий список университетов, рекомендованных Болашаком, включает 227 университетов по всему миру (www.bolashak.gov.kz). Тридцать пять из них являются учреждениями из Великобритании. Для казахстанских студентов университеты Великобритании имеют хорошую репутацию с точки зрения учебы и студенческой жизни. Я попытаюсь проанализировать некоторые аспекты успеха университетов Великобритании.

«Великобритания является старейшей демократией в мире и предлагает людям свободу мысли для развития своих идей» (Hyde, 2012, с. 6). Это довольно интересный момент для

обоснования и демонстрации преимуществ британского образования. Несомненно, в Великобритании демократия лучше, чем во многих других странах, и это объясняется развитием демократии на протяжении многих лет. Для таких стран, как Казахстан, где демократия и другие институты распространились после обретения независимости в начале 1990-х годов, было бы полезно получить идеи и теоретические основы.

Третий пункт касается заявления из документа, в котором говорится, что в начале было четыре страны. Я попытался проанализировать один из них и дать как положительные, так и отрицательные обсуждения этого.

Большинство пунктов связано с глобализацией и интернационализацией с одной стороны и политикой образования с другой. Программа развивается, и поэтому официальный документ может изменяться или обновляться время от времени. На этом этапе для меня было важно проанализировать некоторые пункты и положения программы в соответствии с процессом глобализации и интернационализации, который происходит в мире.

Реализация политики

Болашак как политика от проекта правительства играет решающую роль во всем образовании Казахстана. В таком внушительном измерении больше нет стипендий, финансируемых правительством Казахстана. Программа важна для Казахстана, поэтому недостатки программы и негативные тенденции с каждым годом становятся все меньше. Причина в том, что некоторые изменения и постоянное внимание со стороны правительства.

Есть критики программы, которые поддерживают местные ценности и идентичности. Они считают, что глобализация - это опасность, которая может разрушить национальные ценности. Даже в сфере образования люди боятся исчезновения местных педагогических ценностей. В этом случае правительство пытается найти баланс между хорошим образованием и навыками для специалистов, а поддержание местных ценностей пытается найти баланс. Трудно сказать, насколько программа изменила глобализацию казахского общества или насколько она изменится.

Изменения, которые могут быть сделаны каждый год в политике Болашак, делают непредсказуемым будущее развитие программы. Какое направление останется, зависит не только от самого Болашака; Есть много других факторов, таких как политические, экономические и культурные отношения между странами и геополитическая ситуация в мире.

В период высокой конкурентоспособности казалось оправданным, что список рекомендуемых университетов Болашак основан на двухсот лучших университетах нескольких рейтинговых групп. Прежде всего, это означает, что студенты учатся в лучших университетах и могут получить доступ к передовым исследовательским центрам. Во-вторых, глобализация связана с конкуренцией между учреждениями и повышает качество обслуживания. В целях привлечения ученых и привлечения финансовых источников университеты стараются улучшить свои возможности и развить исследовательские базы. Эти и другие факторы составляют картину успешного университета сегодня. Для болашакеров важно не только получить хорошее образование в университетах, но и реализовать их в казахстанских реалиях.

Список литературы

1. *Altbach, P. G. (2013). Globalization and forces for change in higher education. In The international imperative in higher education (pp. 7-10). SensePublishers.*
2. *Apple, M. W., Kenway, J., & Singh, M. (2005). Globalizing education: Policies, pedagogies, & politics (Vol. 280). Peter Lang.*
3. *Appleton, J. V., & Cowley, S. (1997). Analysing clinical practice guidelines. A method of documentary analysis. Journal of Advanced Nursing, 25(5), 1008-1017.*
4. *Atik, S. (2014). Regional Economic Integrations in the Post-soviet Eurasia: An Analysis on Causes of Inefficiency. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 109, 1326-1335.*
5. *Atlas of the World's Languages. Routledge, 2007.*
6. *Batyrkhanova, Y. (2015). Position of Kazakhstan in International Trade and Business*
7. *Gordon, P., & Lawton, D. (2003). Dictionary of British education. Psychology Press.*
8. *Bendini, R. (2013). Kazakhstan: Selected trade and economic issues. European Union*
9. *Bevan, D. L., & Fosu, A. K. (2003). Globalisation: An Overview. Journal of African Economies, 12(suppl 1), 1-13.*
10. *Bowman, N. A., & Bastedo, M. N. (2011). Anchoring effects in world university rankings: exploring biases in reputation scores. Higher Education, 61(4), 431-444.*

11.Chirico, J. (2013). Globalization: prospects and problems. Sage Publications.
12.Coupland, N. (2010). Introduction: Sociolinguistics in the global era. The handbook of language and globalization, 1-27.
13.Docampo, D. (2013). Reproducibility of the Shanghai academic ranking of world universities results. Scientometrics, 94(2), 567-587.
14.Geddie, K. (2014). Policy mobilities in the race for talent: competitive state strategies in international student mobility. Transactions of the Institute of British Geographers.
15.Gnutzmann, C., & Intemann, F. (2005). The Globalisation of English and the English Language in the Classroom. Gunter Narr Verlag.
16.Graham, G. (2002). Universities: The recovery of an idea. Imprint Academic.
17.Gutek, G. L. (1987). A history of the western educational experience. Waveland Press.
18.Guttal, S. (2007). Development, research and change. IDS Bulletin, 38(2), 31-35.
19.Hakim, C. (1993). Segregated and integrated occupations: A new approach to analysing social change. European Sociological Review, 9(3), 289-314.
20.Hensby, A., & O'Byrne, D. J. (2011). Theorizing Global Studies. Palgrave Macmillan.
21.Hodson, D. (1999). Going beyond cultural pluralism: Science education for sociopolitical action. Science Education, 83(6), 775-796.
22.Hopper, P. (2007). Understanding cultural globalization. Polity.
23.Houston, R. (2014). Literacy in early modern Europe. Routledge.
24.Hyde, M. (2012). The International Student's Guide to UK Education: Unlocking University Life and Culture. Routledge.
25.Kazakhstan Trade Report. (2015). World Bank Group
26.Kassem, D., & Garratt, D. (Eds.). (2009). Exploring Key Issues in Education. A&C Black.
27.Kim, Y. (2012). The Emerging US-China-Russia Strategic Triangle in Central Asia, 17(1), p. 5-32
28.King, R. (2009). Governing universities globally: Organizations, regulation and rankings. Edward Elgar Publishing.
29.Kudebayeva, A., & Barrientos, A. (2013). A decade of poverty reduction in Kazakhstan 2000-2009: growth and/or redistribution?. Available at SSRN 2334179.
30.Ku, H., & Zussman, A. (2010). Lingua franca: The role of English in international trade. Journal of Economic Behavior & Organization, 75(2), 250-260.
31.Machin, S., & Vignoles, A. (2005). What's the Good of Education?: The Economics of Education in the UK. Princeton University Press.
32.Martell, L. (2010). The sociology of globalization. Polity.
33.Martin, J. N., & Nakayama, T. K. (2013). Experiencing intercultural communication. McGraw-Hill Higher Education.
34.Martin, J. N., & Nakayama, T. K. (2010). Intercultural communication in contexts.
35.May, T. (1997). Social research. Open University Press (UK).
36.McCulloch, G. (2004). Documentary research: In education, history and the social sciences. Routledge.
37.Meredith, M. (2004). Why do universities compete in the ratings game? An empirical analysis of the effects of the US News and World Report college rankings. Research in Higher Education, 45(5), 443-461.
38.Miyoshi, M. (1998). The cultures of globalization. Duke University Press.
39.Molesworth, M., Scullion, R., & Nixon, E. (Eds.). (2010). The marketisation of higher education. Routledge.
40.Nazarbayev, N. (2006). Kazakhstan's strategy of joining the world's 50 most competitive countries. Kazakhstan is on the threshold of a major breakthrough in its development.
41.Nunan, D. (2003). The Impact of English as a Global Language on Educational Policies and Practices in the Asia-Pacific Region. TESOL quarterly, 37(4), 589-613.*
42.Official website of the International Scholarship of the President of the Republic of Kazakhstan "Bolashak" URL//
http://www.bolashak.gov.kz/index.php/ru/o-stipendii
43.Official website of the President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev URL//http://www.akorda.kz/ru/page/page_poslanieprezidenta-respubliki-kazakhstan-lidera-natsii-nursultana-nazarbaeva-narodu-kazakhstana
44.Osterhammel, J., & Petersson, N. P. (2005). Globalization: a short history. Princeton University Press.

45.Paluanova, L. K. (2007). A Critical Investigation Around Communicative Language Teaching and Its Assessment System in Kazakhstan (Doctoral dissertation, University of Sheffield, School of Education).
46.Patton, M. Q. (2002). Designing qualitative studies. Qualitative research and evaluation methods, 3, 230-246.
47.Perna, L. W., Orosz, K., Gopaul, B., Jumakulov, Z., Ashirbekov, A., & Kishkentayeva, M. (2014). Promoting Human Capital Development A Typology of International Scholarship Programs in Higher Education. Educational Researcher, 0013189X14521863.
48.Perna, L. W., Orosz, K., & Jumakulov, Z. (2015). Understanding the human capital benefits of a government-funded international scholarship program: An exploration of Kazakhstan's Bolashak program. International Journal of Educational Development, 40, 85-97.
49.Piller, I. (2011). Intercultural communication: A critical introduction. Edinburgh University Press.

М.О. Жумагулов[1]

[1]*Казахский национальный педагогический университет им. Абая*

ВОПРОСЫ ПРАВОВОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ МОЛОДЕЖИ

Аннотация

Комплексное авторское исследование проблемы правовой социализации молодежи направлено на изучение теоретических вопросов правовой социализации, а также влияние на эти процессы социальных институтов, связи правовой социализации с легитимностью законов и государственных органов.

Правовая социализация – это процесс, посредством которого люди обретают правовые знания и убеждения в отношении закона, государственных органов призванных соблюдать законопорядок и правовых институтов. Социологи издавна интересовались вопросом правовой социализации, процессом посредством которого у человека вырабатывается чувство отношения к закону и правовой системе.

Каждый молодой человек становится частью общества благодаря соблюдению его Конституционных прав и исполнению долга перед родиной. Вот это и является процессом правовой социализации молодежи, который приводит к формированию отношения, мышления и поведения молодых людей.

Ключевые слова: правовое государство, молодежь, гражданское общество «узкий социальный мир», легитимность, правовое просвещение, Конституция, права и обязанности человека и гражданина.

М.О. Жұмағұлов[1]

[1]*Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті*

ЖАСТАРДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ ӘЛЕУМЕТТЕНДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Андатпа

Құқықтық әлеуметтендіру мәселелерін кешенді авторлық зерттеу құқықтық әлеуметтендірудің теориялық мәселелерін зерттеуге, сондай-ақ әлеуметтік институттардың осы процестеріне ықпал етуге, құқықтық әлеуметтендірудің заңдар мен мемлекеттік органдардың заңдылығымен байланысына бағытталған.

Құқықтық әлеуметтендіру-бұл жастар заңға, заң тәртібі мен құқықтық институттарды сақтауға арналған мемлекеттік органдарға қатысты құқықтық білім мен наным-сенімге ие болатын процесс. Әлеуметтанушылар құқықтық әлеуметтендіру мәселесіне көп көңіл бөлді, ол арқылы жастар заңға және құқықтық жүйеге деген көзқарасы қалыптасады.

Әрбір адам оның конституциялық құқықтарын сақтау және Отан алдындағы борышын орындау арқасында қоғамның бір бөлігіне айналады. Бұл құқықтық әлеуметтену процесі болып табылады, ол қарым-қатынас, ойлау мен мінез-құлықты қалыптастыруға әкеледі.

Түйін сөздер: құқықтық мемлекет, азаматтық қоғам, «жастар – әлеуметтік әлем», заңдылық, құқықтық ағарту, Конституция, адамның және азаматтың құқықтары мен міндеттері.

M.O. Zhumagulov[1]

[1]*Kazakh National Pedagogical University named after Abai*

ISSUES OF LEGAL SOCIALIZATION OF YOUTH

Abstract

The author's comprehensive research on the problem of legal socialization is aimed at studying the theoretical issues of legal socialization, as well as the influence of social institutions on these processes, the relationship of legal socialization with the legitimacy of laws and state bodies.

Legal socialization is a process by which people acquire legal knowledge and beliefs about the law, state bodies that are called to observe the legal order, and legal institutions. Sociologists have long been interested in the issue of legal socialization, the process by which a person develops a sense of attitude to the law and the legal system.

Every person becomes a part of society by observing their Constitutional rights and fulfilling their duty to the Motherland. This is the process of legal socialization, which leads to the formation of attitudes, thinking and behavior.

Keywords: legal state, civil society «narrow social world», legitimacy, legal education, Constitution, rights and obligations of man and citizen.

Процесс социализации человека происходит на протяжений всей его жизни, но самым важным моментом этого процесса является подростковый период. Тот опыт который приобретают молодые люди в раннем возрасте влияет на всю их дальнейшую жизнь. Без надлежащей базы знаний, которая является основой социализации дети и подростки могут вырасти с наличием плохих систем ценностей, сталкиваясь с негативными факторами, законом и насильственным поведением.

Правовая социализация – это процесс, посредством которого люди обретают правовые знания и убеждения в отношении закона, государственных органов призванных соблюдать законопорядок и правовых институтов. Современные исследования правовой социализации ограничиваются сравнением возрастных изменений и влияние на эти изменения органов правопорядка и общественно-политических процессов. На данный момент актуальным является процесс исследования качественного изменения уровня правовой социализации в подростковом возрасте. Это является предметом научной статьи многих ученых не только в науке социологии но и многих смежных наук.

Молодые люди являются субъектами правовых отношений. Исследования в этой области должны идти непрерывно так как процесс глобализации и изменения в политической системе стран являются постоянными. Правовая социализация корень которой проростает в детстве и юношеском возрасте является вектором капитала развития, который способствует законопослушному поведению этих субъектов в будущем. Связь с законом и представление о законе среди молодежи меняется с течением времени и возраста. Опыт общения с правовыми институтами, круг общения, политическая обстановка, режим правления, финансовое состояние субъектов правовых отношений формируют результаты правовой социализации. Молодежь при непосредственном контакте с законом и грубым поведением со стороны органов правопорядка систематизирует свое отношение к обществу и государству. А значит при правильной организации работы органов правопорядка и правовых институтов, они могут играть главную роль в процессах социализации, которые ведут к соблюдению правовых и социальных норм.

Социологи издавна интересовались вопросом правовой социализации, процессом посредством которого у человека вырабатывается чувство отношения к закону и правовой системе. В юридической литературе по правовой социализации, приводятся аргументы по поводу того что в раннем возрасте у подростков формируется ориентация на закон и правовые ценности и эта ориентация в будущем превращается в правовое поведение. Эти исследования схожи с анализом становления психологии личности, где утверждается что ценности развиваются в раннем возрасте и формируют поведение молодежи. Это говорит о том, что и социология и психология как научная дисциплина подтверждают аргумент о социальной ориентации на авторитет правоохранительных органов, легитимность власти и законов. Влияние семьи и общества также играют определенную роль в формировании правового поведения молодежи.

Поскольку процессы социализации в юном возрасте влияют на последующее поведение молодежи, необходимо уделять значительное внимание важности развития и поддержания моральных ценностей детей и подростков. «В период юности происходит последующее формирование интересов и мировоззрения, осуществляется поиск своего места в жизни, совершается самоопределение, и, одновременно, сохраняется восприимчивость к воздействию факторов, способных внести разрушительный эффект в ход правовой социализации» [1; с.9].

В этой связи известный российский психолог Л.С. Выготский ввел в научный оборот сущностную характеристику возрастного периода развития определив ее как «социальная ситуация развития». В одном из своих научных трудов посвященных изучению становления личности ребенка и человека Выготский пишет: «своеобразное, специфическое для данного возраста, исключительное, единственное и неповторимое отношение между ребенком и окружающей его действительностью, прежде всего социальной» [2; с. 903]

Правовая социализация – динамичная способность индивида, которая является результатом накопленного социального опыта в различных контекстах, где молодежь взаимодействует или через разные сети, или чувствуя на себе влияние общества, органов правопорядка и других органов социального контроля. Легитимность закона является главным фактором процесса социализации. Исследование легитимности и права основываются на трех предположениях: первая из них связана с представлением людей о легитимности власти, далее идет связь этого представления с формированием их поведения и последнее предположение о том что эти представления возникают из социальных взаимодействий и опыта.

Правовая социализация предполагает, что закон является важнейшим институтом в структуре социальной среды, который управляет обществом, регулирует их взаимодействие. Основная цель исследовании правовой социализации в том чтобы изучить истоки происхождения этого процесса и определить каким изменениям приводят различия в социализации. Роль закона в правовой социализации определяется его авторитетом среди населения и ключевым вопросом является то как заставить людей подчинятся закону. Задача поддержания общественного порядка с помощью закона становится возможным только тогда когда люди доверяют законам и органам которые их издают. Доверие закону отождествляется с принятием его правил и подчинением его авторитету.

Так, как основными элементами структуры правосознания человека являются: правовые чувства, установки, правовой опыт, правовые иллюзии; знание права, представления о праве, отношения и требования к праву, отношение к выполнению правовых предписаний; мотивы соблюдения закона; осознание и принятие тех социальных ценностей, которые находят свое официальное закрепление в праве [3; с. 27], то соблюдение этих прав является гарантией соблюдения законов.

С периода Независимости общество теряло доверие к закону, что объясняется потерей уверенности в завтрашнем дне. Большой разрыв между богатыми и бедными за столько короткий период Независимой истории делает невозможным принятие общественностью закона как источника общественного контроля. Решением является проведение эффективной социальной политики, реальной борьбе с коррупционными проявлениями, улучшении жизни населения, проведении настоящих выборов без театральных постановок.

Казахстанцы живут в эпоху растущего недоверия к власти и решение данной проблемы на плечах не только ученых-теоретиков. Развитие демократических принципов может способствовать началу обратного процесса и увеличению роли закона. Пока же вместо того чтобы заслужить доверие граждан государственно-властные органы принуждают народ к уважению закона с помощью наказания и силы. Все эти процессы проходят перед глазами подростающего поколения, которое в своих речах государственные деятели называют будущим страны. Будущее любого государства вне зависимости от языка, религиозного убеждения, географического расположения и т.п. в строительстве классического гражданского общества.

Построение истинного гражданского общества согласно научному подходу имеет следующие цели: экономическая свобода, политический и идеологический плюрализм, свобода слова и независимость СМИ, признание и защита прав человека и гражданина. Правовое образование в гражданском обществе должно иметь четкие ориентиры развития и становления личности, должны быть подготовлены программы социализации основанные на доверии и уважении. Целью программы правовой социализации молодежи должно стать укрепление понимания и уважения молодежью страны верховенства закона и снижение уровня преступности. Решаться эта проблема должна с помощью такого подхода, где бы выстаривались четкие

партнерские отношения между молодежью, педагогами, сотрудниками органов правопорядка и другими социальными органами.

Вся система образования должна быть выстраина так чтобы уделять большое внимание правовому просвещению молодежи, которая будем в будущем играть активную роль в развитии сильного гражданского общества. Это будет та молодежь которая будет жить и развивать демократическое общество, основанное на верховенстве закона. В этой системе будущего общество будет носителем правовой культуры.

Концепция прав человека основана на принципе человеческого достоинства и равенства. Права человека определяются нормами принимаемыми и обеспечиваемыми государством и эти нормы нужны для того чтобы люди жили достойно на равне со всеми. Универсальный характер прав человека состоит в том чтобы относится ко всем субъектам гражданского общества одинаково, без какого либо ущемления.

Исследование правовой социализации проводимой в разных странах Европы выявили три аспекта влияющие на формирование преступного поведения подростков. Это – институциональная нелегитимность, цинизм в отношении правовой системы и моральная отстраненность. Институциональная легитимность относится к чувству обязанности подчинятся правилам и решениям связанными правовыми институтами и субъектами. Она проявляется через понимание людей об их обязанности подчинятся решениям законных властей даже если эти решения не отвечают их интересам. У взрослых людей в сравнении с молодежью присутствует сильное чувство долга подчинятся закону, государству и власти.

Правовой цинизм отражает общие ценности о легитимности права и социальных норм. Многие молодые люди считают что действовать способами выходящими за рамки закона и общественных норм должного поведения разумно. Моральное разъеднинение это отделение поведения от моральных норм. Незаконное поведение не соответствует моральным ценностям. Когда молодой человек освобождается от системы внутренного контроля, он становится более открытым для вовлечения в незаконное поведение.

Естественно при необходимости государство и общество вводит коррективы в поведении индивида, а при острой необходимости готово начать процесс вторичной социализации. «Ресоциализацией называется процесс изучения убеждений и ценностей, присущих новому образу жизни» [4; с. 109]. Но успешность данного процесса зависит от множества факторов в числе которых желание самого индивида, возраст и его социальное окружение.

В этой связи хотелось бы ввести в оборот понятие «узкого социального мира», определением которого должно стать всестороннее развитие индивида за рамками его социального окружения, знакомство с конкретными примерами успешности людей при соблюдении правил поведения общества, проявление девиантности только в положительном направлении, где мотивация будет способствовать эволюции индивида. Современная молодежь развиваясь через социальные сети и разные мессенджеры получает информацию вырванную из контекста выстраивая собственный алгоритм суждений основанный на данной информации. «Узкий мир» подростка способствует его деградированию, а иногда и социальной апатии, стрессу и депрессии. Одной из причин подросткового суицида является отстраненность индивида от социума, разрыв цепочки социальных отношений и т.п.

Традиционно социологическая наука и ученые-исследователи обращают особое внимание на то как именно происходит правовая социализация людей, как формируется их отношение и убеждения касательно законов, власти и общества. Кроме того крайне интересно как это отношение влияет на действия индивидов по отношению к нарушению законов или их соблюдению. Но исследования направленные на выявления связей между законами и людьми на которых они ориентированы являются обширными и имеют много ответвлении, каждая из которых требует отдельного изучения. Причина этого в том, что нормативные нормы входят в любой тип иерархии социальной структуры. Семья и близкое окружение создают для ребенка внутренныие правила поведения, школа и учителя же имеют стандарты, которым ученики должны следовать, в свою очередь работодатель устанавливает должностные инструкции, правила надлижащего поведения для своих сотрудников. В результате, у индивида формируется свое представление о законах, правилах, о надлежащем поведении или нарушении запретов.

Существуют три основных элемента правовой социализации: освоение правовых ценностей, формирование правовых установок, развитие правового мышления. Эти три элемента неразрывно связаны с друг другом и являются фундаментом правовой социализации. Окружающий нас мир измеряется ценностями и поэтому право распологая ценностным

содержанием занимает особое место в развитии общества. «Правовые ценности – это обобщенные правовые цели и правовые средстваих достижения, выполняющие роль правовых норм» [5; с.9]

Стандарты, основанные на ценностях, передаются посредством приобретения правовых ценностей в раннем возрасте и действуют в качестве руководящих принципов справедливости и законности. Правовые установки людей являются выражением их поддержки правовых норм и политики, применяемой для их соблюдения. Последним элементом процесса правовой социализации является развитие потенциала правового мышления. Фундаментом этого развития явялются формирование знаний в области законов, прав и правовых обязанностей. Эта структура включает в себя принцип верховенства законов и основано на понимании повседневных реалий правоприменения.

Гражданское общество в понимании экономической науки это пространство между домашним хозяйством государством и рынком. Экономическое представление гражданского общества как никак кстати определяет место человека в этом обществе. В демократических же обществах где социальные гарантии приоритетнее экономической диктатуры гражданское общество считается самым ценным демократическим приобретением, потому что гражданское общество означает деление общего блага на всех в равных долях. Хотя гражданское общество дает человеку свободу воли, свободу слова и т.п., это не означает произвольное поведение. Разнива между произвольным поведением и свободой – это осознание ответственности, которое будет следовать за ним на каждом его шагу. Ответственность – это обязанность человека выполнять определенные действия не противоречащие государственным нормам и нормам общества. Во втором разделе Конституции РК говорится о том что, «Гражданин Республики в силу самого своего рождения имеет права и несет обязанности» [6].

Граждане равны не только в обязанностях, но и в правах. Это в свою очередь является важной предпосылкой для современных обществ. Каждый человек становится частью общества благодаря соблюдению его Конституционных прав и исполнению долга перед родиной. Вот это и является процессом правовой соцализации, который приводит к формированию отношения, мышления и поведения.

Процесс правовой социализации на более качественном уровне зависит еще от того как часто молодежь будет иметь положительную обратную связь с государством. В одном из исследований проводимой группой ученых было определено что повторяющиеся взаимодействия в зависимости от результата приводит к тому что молодежь или отвергает закон или становится на законный путь. Например, при ситуации когда молодой человек сталкиваясь с юридическим законом или органами социального контроля получает справедливый и уважительный ответ то его взгляды становятся позитивными, а если получает несправедливое обращение то очевидно это подрывает доверие к закону и может привести к отказу от общественных норм и несоблюдению правил установленных государством.

Изучение законов влияет на действие индивидов в обществе. Оно направляет человека действовать в правильном русле, уважать законы и поддерживать их. Правовое государство и гражданское общество готово поддерживать каждого человека и все общество на протяжении всей его жизни, но для этого уважение к законам и правовой культуре, в целом процесс социализации необходимо начинать в раннем детстве. В это время подросток впервые адаптирует свое поведение к системе социальных ценностей. Ценности приобретенные индивидом в этом возрасте, как говорилось ранее становятся основой всей его жизни в будущем. Основными же факторами для успешной правовой социализации являются интерактивное обучение и критическое мышление.

Список использованных источников:

1. Борисова С.Е. Правовая социализация личности как феномен правовой психологии. [Электронный ресурс] // Психология и право. 2016(6). № 4. С.5-15. doi: 10.17759/psylaw.2016060402

2. Выготский Л.С. Психология / Л.С. Выготский. – М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс. – 2000. – 1008 с. (Серия «Мир психологии»).

3. Гулевич О.А., Голынчик Е.О. Правосознание и правовая социализация. Аналитический обзор: Учебное пособие для сту' дентов факультетов психологии высших учебных заведений по специальности 020400 — «Психология». Москва: Между' народное общество им.Л.С.Выготского, 2003. — 270 с.

4. Бриикерхоф Д, Уейтс Р., Ортега С. Основы социологии на каз. яз., 9-издание. Алматы: Национальное бюро переводов, 2018 год - 464 стр.
5. Михайлов С.В. Правовые ценности: теоретико-правовой аспект. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Ростов-на-Дону – 2011. – 28с.
6. Конституция Республики Казахстан. Принята на референдуме 30 августа 1995 года. Вступила в силу 5 сентября 1995 года. Внесены изменения и дополнения 7 октября 1998 года, 21 мая 2007 года, 2 февраля 2011 года, 10 марта 2017 года, 23 марта 2019 года. http://www.constitution.kz/

МРНТИ 04.41.21
УДК 316.3

А.Б. Манапова[1]

[1] *Казахский национальный университет имени аль-Фараби*

ИЗУЧЕНИЕ ОБРАЗА ЖИЗНИ В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНОЙ СТРАТИФИКАЦИИ

Аннотация

Данная статья посвящена изучению вопроса образа жизни в аспекте социальной стратификации. Целью статьи является расширение и систематизация определения понятия «образ жизни» применительно к казахстанскому обществу. В статье рассматриваются основные теории и подходы изучения образа жизни, как отдельного понятия социологической науки, и как фактора, определяющего социально-статусную группу общества. Изучение образа жизни в дискурсе социальной стратификации, помогает создать многомерную картину социальной реальности общества, раскрывающую всевозможные грани обыденной жизни во взаимосвязи с экономическими и социально-культурными явлениями и процессами. Таким образом, мы сможем глубже изучить социальную структуру казахстанского общества, потребности и чаяния людей, культурный код и жизненные стратегии. Что в свою очередь, поможет нам более точно определить границы между социальными слоями и решить проблемы социального неравенства и идентичности.

Проведен обзор зарубежной и отечественной литературы касательно изучения понятия образ жизни. Выполнен контент-анализ различных научных трудов отечественных и зарубежных авторов для полного описания понятия образ жизни в контексте социальной стратификации. Дано определение понятию «образ жизни», как динамичных социально-культурных практик индивидов, которые воспроизводятся на основе «ценностного генома» определенного общества.

Ключевые слова: образ жизни, стиль жизни, социальная стратификация, социальные практики, идентичность.

А.Б. Манапова[1]

[1] *Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті*

ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫНЫҢ ӨМІР САЛТЫН ӘЛЕУМЕТТІК СТРАТИФИКАЦИЯ КЕҢМӘТІНІНДЕ ЗЕРТТЕУ

Аңдатпа

Бұл мақала әлеуметтік стратификация кеңмәтініндегі өмір салтын зерттеуге арналған. Мақаланың мақсаты – қазақстандық қоғамға қатысты «өмір салты» ұғымының анықтамасын кеңейту және жүйелеу. Мақалада өмір салтын зерттеудің негізгі теориялары мен тәсілдемелеріне шолу жасалған. Өмір салты, әлеуметтану ғылымының жеке концепциясы және қоғамның әлеуметтік-мәртебелік тобын анықтайтын фактор ретінде қарастырылады. Әлеуметтік стратификация дискурсындағы өмір салтын зерттеу, экономикалық, әлеуметтік-мәдени құбылыстар және процестермен бірге, күнделікті өмірдің бар болмысын ашып, қоғамның әлеуметтік шынайылығының көп өлшемді көрінісін жасауға көмектеседі. Осылайша, біз қазақстандық қоғамның әлеуметтік құрылымын, адамдардың қажеттіліктері мен ұмтылыстарын, мәдени код пен өмір стратегияларын тереңірек зерттей аламыз. Бұл, өз кезегінде, бізге әлеуметтік

страталар арасындағы шекараны дәл анықтауға және әлеуметтік теңсіздік пен бірегейлік мәселелерін шешуге көмектеседі.

Мақалада өмір салты тұжырымдамасын зерттеуге қатысты шетелдік және отандық әдебиеттерге шолу жасалды. Әлеуметтік стратификация жағдайында өмір салты ұғымын толық сипаттау үшін отандық және шетелдік авторлардың әртүрлі ғылыми еңбектеріне мазмұндық талдау жасалды. «Өмір салты» ұғымына – белгілі бір қоғамның «құндылық геномы» негізінде қайта қалпына келіп отыратын динамикалық әлеуметтік-мәдени тәжірибе деген анықтама берілді.

Түйін сөздер: өмір салты, әлеуметтік стратификация, әлеуметтік тәжірибе, бірегейлік.

A.B. Manapova[1]

[1] *Al-Farabi Kazakh national university*

STUDY THE LIFESTYLE OF KAZAKHSTANI SOCIETY IN THE CONTEXT OF SOCIAL STRATIFICATION

Abstract

This article is devoted to the study of lifestyle in the aspect of social stratification. The purpose of this article is to expand and systematize the definition of the concept of "lifestyle" in relation to Kazakhstani society. The article discusses the basic theories and approaches to the study of lifestyle, as a separate concept of sociological science, and as a factor determining the socio-status group of society. The study of lifestyle in the discourse of social stratification helps to create a multidimensional picture of the social reality of society, revealing all kinds of facets of everyday life in conjunction with economic and socio-cultural phenomena and processes. Thus, we will be able to deeper study the social structure of Kazakhstani society, the needs and aspirations of people, the cultural code and life strategies. Which, in turn, will help us more accurately determine the boundaries between social strata and solve the problems of social inequality and identification.

The authors review foreign and domestic literature regarding the study of the concept of lifestyle. A content analysis of various scientific works of domestic and foreign authors was carried out to fully describe the concept of lifestyle in the context of social stratification. A definition is given to the concept of “lifestyle” as dynamic socio-cultural practices of individuals that are reproduced on the basis of the “value genome” of a particular society.

Key words: lifestyle, way of life, social stratification, social practices, identity.

Введение

Что такое образ жизни? Как мы его понимаем? Существует ли казахстанский образ жизни и как его определить? Эти вопросы остаются открытыми в отечественной науке. Учитывая то, что наше государство переживает серьезные изменения, как в политической, так и в социальной и экономической сферах, вступает в новую «эпоху», в четвертую промышленную революцию, в то будущее, которое пришло с модернизацией общественного сознания, транзитом власти, общественным доверием, «слышащим государством» и другими реформами в социальной сфере, мы считаем целесообразным комплексное исследование социальной структуры, которое возможно через анализ образа жизни общества.

В Казахстане научная парадигма изучения образа жизни во многом связана с исследованиями социальной структуры общества [1, с. 23]. Актуальность исследования усиливается необходимостью собственной методологии анализа образа жизни, которая соответствует казахстанским реалиям. Существуют различные исследования «образа жизни» казахстанского общества, начиная с этнографии казахов, направленное на изучение культуры и жизненного уклада этноса; исследования казахстанского общества западными учеными в рамках изучения центрально-азиатского региона; исследование отечественных ученых, сфокусированных на изучение определенного класса и/или прослойки общества.

Наше исследование отличается от вышеназванных тем, что оно нацелено на изучение дифференциации образа жизни в различных социальных группах, т.е. какой образ жизни ведут представители разных социальных классов, и как, к примеру, схожий по своей природе феномен варьируется по масштабу в разных социально-экономических условиях.

Согласно подходу российского социолога А.А. Возьмителя, «наиболее общие черты образа жизни являются типичными чертами общества в целом. Именно они, несмотря на значительную

дифференциацию по способам и стилям жизни, маркируют отличие одной цивилизации от другой. И именно в этом смысле мы говорили и говорим о социалистическом и буржуазном, христианском и мусульманском, американском и советском образе жизни» [2, с. 8]. Из этого следует, что анализируя образ жизни, мы сможем расширить диапазон знаний о социуме, диагностировать существующие проблемы и прогнозировать дальнейшее развитие жизнедеятельности общества, а главное, найти те особенности, которые присущи именно нашему обществу, в силу нашего менталитета, экономических и социально-культурных условий.

Отходя от классического критерия разделения на классы – обладание собственностью, в данной статье мы сделаем попытку найти взаимосвязь процессов социальной стратификации и дифференциации образа жизни. Тем самым, мы сможем определить, какие традиционные типы образа жизни по-прежнему актуальны, какие претерпели трансформацию, и какие являются новыми; идентифицировать типичные нашему обществу параметры образа жизни.

Основная часть

Обратим внимание на то, что Джордж Буш старший, будучи президентом США, на UNCED-1992 (Саммит Земли) в Рио-де-Жанейро заявил, что «американский образ жизни не подлежит обсуждению» [3, с. 32]. Тем самым, подчеркнул, что американский образ жизни отличается от других. Принимая во внимание политическую ангажированность данного термина, а также социальную структуру и экономические возможности американского общества, «американский образ жизни» можно сопоставить с праздным классом Веблена [4, с. 76], который подкрепляется идеей «американской мечты».

Идентичное явление представляют собой, ныне отсутствующие в научном обороте, также претерпевшие идеологическое влияние, термины «советский» и «социалистический» образ жизни, которые представляют социальную реальность сразу нескольких поколений.

Мы провели обзор зарубежной и отечественной литературы касательно понятии образ жизни и социальная стратификация и сфокусировались на работах: А.А. Возмитель, Г.И. Осадчая «Образ жизни: теоретико-методологические основы анализа», Mikael Jensen «Defining lifestyle», В.А. Ядов «Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности», Ю.В. Кучинская «Изменение образа жизни столичного жителя (на примере Астаны)», Ambrasat, von Scheve, Schauenburg, Conrad, Schroder «Unpacking the Habitus: Meaning Making Across Lifestyles», Добреньков В.И., Кравченко А.И. «Социология», Г. Исмуханова, Д. Шарипова и др. «Ценности казахстанского общества в социологическом измерении», G. Otte «Construction and Test of an Integrative Lifestyle-Typology for Germany».

Методологической основой изучения образа жизни в контексте социальной стратификации могут быть следующие популярные теории: теория габитуса П. Бурдье, теория структурации Э. Гидденса, исследование «Янки Сити» У.Л. Уорнера, классовый символизм И. Гофмана, теория культурной гегемонии А. Грамши, теория общества переживаний Г. Шульце, теория общества потребления Ж. Бодрийяра и теория мемов Р. Докинза.

Как правило, само понятие «образ жизни» принято рассматривать с разных плоскостей понимания. Таким образом, различаются объективный и субъективный, региональный, коллективный и индивидуальный аспекты образа жизни.

Итак, объективный аспект образа жизни характеризуется как сочетание различных видов деятельностей индивида, группы или социума, обусловленное жизненными условиями индивида и его жизненного пути, где формирование того или иного вида деятельности детерминировано различными факторами: внутренними (ценностные ориентации личности, социальные установки, интересы и мотивы, оценочные факторы, то есть все те социально-психологические условия, которые характеризуют общее состояние сознания индивидов) и внешними (научно-технического, технико-экономического, социально-экономического, военно-политического, государственно-правового, естественно-природного характера).

Субъективный подход к понятию «образ жизни» состоит из концепции личности, жизненного плана и смысла жизни индивида [5, с. 293]. По концепции В.А. Ядова, саморегуляции и прогнозирования социального поведения личности, можно отметить, что наше отношение (намерение) не всегда совпадает с нашим реальным поведением. Таким образом, согласно данной концепции, у каждого человека существует собственная иерархия диспозиций, социальных установок. Установки могут различаться с общественно признанной иерархией диспозиций. К примеру, если для кого-то ценностью и внутренним призванием является создание семьи, то для другого высшей ценностью может быть карьера [6, с. 120]. Соотнося данную концепцию с

исследованием образа жизни, можно отметить, что изучение мотивации и отношение к чему-либо, проливает свет на неизученные уголки образа жизни, а именно его психологическую составляющую.

Более того, относительно субъективного аспекта образа жизни, можно выделить еще одну, не менее важную теорию известного американского психолога А. Маслоу, пирамиду или иерархию потребностей, где базой являются физиологические потребности индивида, его безопасность и желание принадлежать к какой-либо группе или сообществу, а на самой верхушке пирамиды находятся признание, уважение и самоактуализация.

Региональный образ жизни характеризуется в связи с этнокультурными традициями определенного региона. Население того или иного региона можно рассматривать как системную социально-территориальную общность, потому что совместное проживание людей в сходной социальной среде, создает объективную основу для возникновения общих интересов, устойчивых внутренних связей взаимозависимости, которые и формируют структурную композицию этой территориальной общности [7, с. 6]. В свою очередь, Rees и Burkhanov, изучая дискурс в СМИ, выявили то, что в Казахстане первична региональная идентичность, и только затем, гражданская [8, с. 13].

Термин коллективный образ жизни применяется относительно большим социальным группам – народам, нациям, культурам и обществам. К видам коллективного образа жизни можно отнести: по жизненному укладу – кочевой и оседлый образ жизни; по религиозным верованиям – образ жизни христиан, мусульман, буддистов, язычников, атеистов и т.п.; по исторически конкретным социальным отношениям – советский образ жизни, образ жизни людей средневековья, ренессанса и т.п.; образ жизни представителей разных социальных слоев и классов – буржуазии, пролетарии, элиты и т.д.; образ жизни представителей разных национальностей и народов – японский образ жизни, американский образ жизни и т.п.; по способам жизни – городской и сельский образ жизни.

В этой связи, Дэвид Рисмен предлагает теорию социального характера. Американский социолог отмечает три типа характера, которые соответствуют трем типам общества. Описание первого типа относится к доиндустриальному обществу, где преобладает консерватизм и жесткая социальная иерархия. Второй тип общества рассматривается как раннеиндустриальное общество, которому свойственна некая свобода от традиций и слабый контроль господствующих групп. Человек такого общества отличается новаторством и инициативностью. Третий тип общества относится к развитому индустриальному обществу, где развито потребительство, СМИ, мода и т.п. У человека развитого индустриального общества есть много шансов стать «автономной личностью», но ему трудно выйти из влияния извне, и он, в основном, погружается в «одиночество в толпе». Каждый тип общества формирует характер человека, который соответствуют данному обществу. К слову, автор теории утверждает, что все три типа общества сосуществуют в нашем современном обществе. Какое общество будет преобладать, будет зависеть от различных сфер жизни, экономики, политики, демографии и т.д. Рисмен сторонник критического взгляда на общество потребления и бюрократию, который касается такие сферы жизни как образование, труд, религия, досуг, свобода и т.д. [9, с. 68].

Что касается индивидуального образа жизни, то он тесно переплетается с самоидентификацией, его можно понимать как материальное выражение личности человека [10, с. 73]. Он зависит от исключительно личного мировоззрения и устоев человека, тем самым, раскрывает его личность. Всем известны такие понятия как «сова», «жаворонок», «хипстер», «веган» и т.п. которые служат ярким примером индивидуального образа жизни.

Следует подчеркнуть подход российского социолога А.А. Возьмителя, который в своей работе «Реконцептуализация социологического подхода к изучению образа жизни», рассматривает образ жизни как «единство в многообразии» которое складывается из понятий «способ жизни» и «стиль жизни». «Итак, образ жизни это – устойчивые формы социального бытия, совместной деятельности людей, типичные для исторически конкретных социальных отношений, формирующиеся в соответствии с генерализованными нормами и ценностями, отражающими эти отношения. Он складывается в результате реализации и последующей объективации тех или иных многообразных способов и (или) стилей жизни, появления модальной личности, воспроизводящей отношение к миру, характерное для доминирующих моделей жизнедеятельности и консолидирующее основные сегменты социального пространства» [2, с. 59].

А.А. Возьмитель ссылается на К.А. Абульханова-Славская, которая считает, что в данном контексте, способ жизни определяется как тип жизнедеятельности, складывающийся как под влиянием объективных условий, так и внутренних побудительных сил, и реализующим

возможности, заложенные в образе жизни и его объективных условиях. Его суть «в построении соответствующей стратегии жизни».

А стиль жизни характеризует лишь та часть повседневного поведения, ценностных ориентаций и создаваемой самим человеком среды обитания (жилище, вещи и т. п.), которая, с одной стороны, способствует его идентификации с определённой группой (её образом), а с другой – выделяет (отличает) ту или иную группу среди других человеческих групп [2, с. 38].

Похожее определение понятию «образ жизни» дает Ю.В. Кучинская в своем исследовании «Изменение образа жизни столичного жителя (на примере Астаны)», в котором придерживается подхода, предполагающего раскрытие понятия «образ жизни» с помощью трех базовых характеристик данного социального явления: уровень жизни, качество жизни и стиль жизни. Каждая из этих характеристик обладает количественными показателями, с помощью которых можно охватить все многообразие сочетаний видов деятельности в контексте жизненного пути субъекта и его жизненных условий.

Шире, концепция «образ жизни» фактически используется (средствами массовой информации и исследователями) на четырех различных уровнях: (1) глобальный уровень, (2) структурный или национальный уровень, (3) позиционный или субкультурный уровень и (4) индивидуальный уровень. Когда мы используем концепцию образа жизни, мы должны четко понимать, на каком уровне находится анализ, и на каком уровне мы можем ожидать решения проблем [3, с. 32].

Согласно [11, с. 127] население планеты разделено на потребителей, бедных и людей со средним достатком. Вместо национализма или социальных классов у нас есть классы мирового потребления с соответствующим образом жизни. Если это правда, мы, похоже, возвращаемся к анализу Вебленовского праздного класса и их демонстративного потребления, но, на глобальном уровне. За этими тремя образами жизни, мы имеем классы мирового потребления, которые определяются их структурами потребления или, скорее, их количеством потребления.

«На структурном уровне – можно изучить различия и сходства между различными странами, обществами и культурами, а также различия, развивающиеся со временем в одном и том же обществе» [12, с. 23]. Чувство национальности близко к этому уровню. Мы легко верим, что у нас есть что-то общее с людьми той же национальности, хотя мы не встречали более нескольких сотен человек из одной и той же страны. Проект национальности – это, во многих случаях, создание единого народа [13, с. 36]. «Чем выше уровень единства среди граждан страны, тем сильнее их чувство принадлежности к одной нации. Это также показывает, что в обществе не существует глубоких расколов и люди объединены на основе гражданства, истории и культуры» [8, с. 15].

Следующий позиционный уровень анализа касается различий и сходств, существующих в данном обществе или культуре между большими категориями, классами, слоями или группами. Последние характеризуются и различаются на основе их различных позиций в социальной структуре. Их отношения к различным институтам различны; как и их роль в производстве, их доступ к власти, культурные и экономические ресурсы, которыми они обладают, и так далее. На этом уровне можно изучить различия и сходства между различными статусными группами, социальными классами или возрастными категориями [12, с. 23].

Индивидуальный уровень анализа касается непосредственно человека. На этом уровне каждый пытается понять различия и сходства между различными путями, которыми люди сталкиваются с реальностью и строят свою жизнь, как они развивают и выражают свою личность и идентичность, свои отношения к другим людям или группам людей, и т.д. [3, с. 22].

Более того, [3, с. 66-67] приводит цитату Гидденса, которая в полном объеме раскрывает понимание «образа жизни» на индивидуальном уровне – «образ жизни может быть определен как более или менее интегрированный набор практик, которые охватывает человек, не только потому, что такие практики удовлетворяют утилитарные потребности, но и потому, что они дают материальную форму для конкретного повествования о самоидентификации. Образ жизни – это рутинная практика, рутина, включенная в привычки одеваться, есть, вести себя и предпочитать окружение для общения с другими; но последующие процедуры рефлексивно открыты для изменений в свете мобильной природы самоидентификации» [14, с. 274].

Ретроспективный взгляд на понятие «образ жизни», предполагает его идеологизированность и политическую ангажированность. Но, несмотря на идеологическую борьбу крупных держав, проводились фундаментальные исследования данного феномена. Так, к примеру, в СССР, в ИСИ АН под руководством И.Т. Левыкина проводилось исследование «Состояние и основные тенденции развития советского образа жизни», которое охватило 29 регионов восьми союзных

республик. Была разработана методика исследования, которая была нацелена на изучение деятельности в таких сферах как: материальная, общественно-политическая, семейно-бытовая, досуговая; ценностные структуры, уровень и качество жизни (авторы А.А. Возьмитель, Т.М. Дридзе, Ю.К. Иванов) [15, с. 60].

А в Германии, с 1980-х годов, образ жизни рассматривается как новое измерение социального неравенства. Концептуальную типологию девяти дифференциальных образов жизни предложил немецкий социолог Gunnar Otte. Типология разработана путем использования мета-анализа многочисленных эмпирических исследований образа жизни и исследований ценностей. Анализ показывает, что современный образ жизни в Германии структурируется, в основном, по трем измерениям: материальный уровень или уровень жизни, современность/биографическая перспектива и сфера действия [16, с. 442].

Выводы

То, каким образом объективные условия жизни людей и их положение в стратифицированном обществе влияют на их образ жизни, представляло собой социологическую проблему с момента возникновения дисциплины. Современное понимание образа жизни развивалось по двум направлениям [17, с. 28]. Первое направление основано на идентичности, предполагающий свободный выбор различных образов жизни [18, с. 95]. Второе – более тесно охватывает концепции и категории стратификации и неравенства, например, класса или статуса и исследует их связь с образом жизни [19, с. 59].

Гипотеза, присущая второй перспективе – а именно, что образ жизни тесно связан со стратификацией, – вызвала оживленную дискуссию о концептуальной различимости класса, статуса и образа жизни и свидетельствах об этой ассоциации. Хотя многие исследования документировали надежные, хотя и не гомологичные, связи между классом, статусом и образом жизни, существующие исследования, едва ли, когда-либо касались точных механизмов, которые связывают стратификацию с социальными практиками, которые фактически приводят к определенному образу жизни. Кроме того, в исследованиях все еще преобладает операционализация образа жизни как специфических моделей культурного потребления [20, с. 215], уделяя меньше внимания основополагающим мировоззрениям, паттернам смыслообразования и ценностей [13, с. 3].

Заключение

Принимая во внимание все перечисленные теории и подходы к изучению образа жизни, мы сформировали собственное, берем смелость утверждать, что соответствующее казахстанским реалиям определение данного феномена. Итак, образ жизни это динамичные социально-культурные практики индивидов, которые воспроизводятся на основе «ценностного генома» определенного общества. Образ жизни формулируется посредством интеграции таких явлений, как стиль жизни – придающий особый «габитус», где и происходит дихотомия «традиция-инновация»; а также понятия идентичности, которая является продуктом дифференциации.

Ввиду сложности своего содержания и огромного информативного потенциала, образ жизни был и остается той сферой исследования, где еще можно открыть много нового не только для социологов и философов, но и для ученых других сфер науки.

Список использованной литературы:

1. *Кучинская Ю.В. «Изменение образа жизни столичного жителя (на примере Астаны)»: Автореф. дис. канд. социол. наук: 22.00.04 - Социальная структура, социальные институты и процессы. – Алматы, 2008. –23 с.*

2. *Возмитель А.А. Концептуальные основы социологии образа жизни // Вестник ФНИСЦ РАН. – 2017. – № 4, 8 т. С. 13-45.*

3. *Jensen M. Defining lifestyle // Environmental Sciences. – 2007. – 4:2, 63-73. DOI: 10.1080/15693430701472747*

4. *Veblen T. The theory of the leisure class: An economic study of institutions. – London: Allen & Unwin, 1925.*

5. *Добреньков В.И., Кравченко А.И. Социология в 3 т. // Социальные институты и процессы. – М.: ИНФРА-М, 2000. – Т. 3. – 520 с.*

6. *Ядов В.А.*, *Магун В.С.*, Борзикова П.В., Водзинская В.В., Каюрова В.Н., Саганенко Г.И., Узунова В.Н., Семенов А.А. *Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности / Под. ред. В.А. Ядова. Л.: Наука, 1979. – 264 с.*

7. Курлов А.Б. Образ жизни населения как критерий развития регионального социума // Основы экономики, управления и права. – Уфа, 2014.

8. Ценности казахстанского общества в социологическом измерении. / Исмуханова Г., Шарипова Д. и др. – Алматы: Издательство «ТОО «DELUXE Printery», 2020. – 143 с.

9. Riesman D., Glazer N. The Lonely Crowd: A Study of the Changing American Character (A Yale Paperbound, Y-41) Paperback, 1963.

10.Wilska T-A. Me – A consumer? Consumption, identities and lifestyles in today's Finland // Acta Sociologica. – 2002. – 45:195 – 210.

11.Durning A. How much is enough? First published 1992. In: Conca K, Dabelko GD (eds). Green planet blues // Environmental politics from Stockholm to Kyoto. – Oxford: Westview Press, 1998.

12.Johansson T, Miegel F. Do the right thing. Lifestyles and identity in contemporary youth culture. – Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1992.

13.Ambrasat, von Scheve et al., Unpacking the Habitus // Sociological Forum. – 2016. https://doi.org/10.1111/socf.12293

14.Giddens, Anthony. Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age. – Stanford, CA: Stanford University Press, 1991.

15.Возмитель А.А., Осадчая Г.И. Образ жизни: теоретико-методологические основы анализа // Социологические исследования. – 2009. – № 8. С. 58-65.

16.Otte, Gunnar. Entwicklung und Test einer integrativen Typologie der Lebensfuhrung fur die Bundesrepublik Deutschland // Zeitschrift fur Soziologie. – 2005. –34: 6: 44–467. doi:10.1515/zfsoz-2005-0606.

17.Sobel, Michael E. Lifestyle and Social Structure. – New York: Academic Press, 1981.

18.Brekhus, Wayne H. Peacocks, Chameleons, Centaurs: Gay Suburbia and the Grammar of Social Identity. – Chicago: University of Chicago Press, 2003.

19.Chan, Tak W. Social Status and Cultural Consumption. – Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2010.

20.Chan, Tak W. and John H. Goldthorpe.. Class and Status: The Conceptual Distinction and Its Empirical Relevance // American Sociological Review. – 2007a. –72: 4: 512–532. doi:10.1177/000312240707200402.

МРНТИ 11.01.39

Набиев В.Г.[1]

[1] *Казахский национальный педагогический университет им. Абая*

ПАТРИОТИЧЕСКИЕ ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТАЦИИ КАЗАХСТАНСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Аннотация

В статье рассматривается проблема патриотизма, которая играет особую роль в политической жизни современного Казахстана. Фактически во всех странах мира молодежь на сегодняшний день находится в весьма сложных социально-экономических и политических условиях, когда ее вступление в жизнь сопровождается меняющимися и своеобразными процессами изменения не только политической системы или экономических механизмов хозяйствования. Впечатляющим является изменение системы духовных и моральных ценностей, ориентиров и идеалов всех граждан, особенно молодых. В силу этого возникает потребность по-новому взглянуть на проблему формирования гражданской позиции молодых, их политической культуры.

Ключевые слова: молодежь, казахстанский патриотизм, модернизация, консолидацией казахстанского общества, патриотического сознания.

Набиев В.Г.[1]

[1] *Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті*

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЖАСТАРДЫҢ ПАТРИОТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЛАРЫ

Аңдатпа

Мақалада қазіргі Қазақстанның саяси өмірінде ерекше рөл атқаратын патриотизм мәселесі қарастырылған.Шындығында, әлемнің барлық елдерінде қазіргі кезде жастар өмірге ену тек саяси жүйеде немесе басқарудың экономикалық механизмдерінде ғана емес, өзгеріп отыратын және өзгерудің ерекше процестерімен қатар жүретін өте қиын әлеуметтік-экономикалық және саяси жағдайларға тап болды.

Барлық азаматтардың, әсіресе жастардың рухани-адамгершілік құндылықтар, нұсқаулар мен мұраттар жүйесінің өзгеруі өте әсерлі.Осыған орай жастардың азаматтық ұстанымын, олардың саяси мәдениетін қалыптастыру мәселесіне жаңаша көзқараспен қарау қажет.

Түйінді сөздер: жастар, қазақстандық патриотизм, жаңғырту, қазақ қоғамының консолидациясы, патриоттық сана.

Nabiyev V.H[1]

[1] *Kazakh National Pedagogical University named after Abai*

PATRIOTIC VALUE ORIENTATIONS OF KAZAKHSTAN'S YOUTH

Abstract

The article examines the problem of patriotism, which plays a special role in the political life of modern Kazakhstan. In fact, in all over the world, young people today are in very difficult socio-economic and political conditions, when their entry into life is accompanied by changing and peculiar processes of change not only political system or economic mechanisms of management. The change in the system of spiritual and moral values, guidelines and ideals of all citizens, especially young people, is impressive. Because of this, there is a need to take a fresh look at the problem of shaping the civic position of young people, their political culture.

Перед Казахстаном стоит цель – развиваться по пути демократического, правового, светского государства, для которого необходимы политическая стабильность и казахстанский патриотизм. Эти основные принципы закреплены в Конституции РК, поэтому патриотизм – способ достижения благополучия всех этнических групп, проживающих в республике.

Одно из первых определений понятия «молодёжь» было дано в 1968 г. В. Т. Лисовским: «Молодёжь – поколение людей, проходящих стадию социализации, усваивающих, а в более зрелом возрасте уже усвоивших образовательные, профессиональные, культурные и другие социальные функции»[1].

Также более детализированное определение было дано И.С.Коном: «Молодёжь – социально-демографическая группа, выделяемая на основе совокупности возрастных характеристик, особенностей социального положения и обусловленных тем и другим социально-психологических свойств. Именно это определение впоследствии стало основным в отечественной социологии молодёжи» [2].

Молодость как определённая фаза, этап жизненного цикла биологически универсальна, но её конкретные возрастные рамки, связанный с ней социальный статус и социально-психологические особенности имеют социально-историческую природу и зависят от общественного строя, культуры и свойственных данному обществу закономерностей социализации. Молодёжь – это особая социально-возрастная группа, отличающаяся возрастными рамками и своим статусом в обществе: переход от детства и юности, к социальной ответственности.

Сегодня в мире проживает больше молодых людей в возрасте от 10 до 24 лет, чем когда бы то ни было за всю историю человечества, это чуть меньше 1,8 млрд человек. К тому же в некоторых регионах мира растет не только численность молодежи, но и ее доля в населении. В некоторых странах молодежь составляет более трети населения. А на Азиатско-Тихоокеанский регион, включая страны Центральной Азии, приходится более 60% молодых людей в мире[3].

В Казахстане молодое поколение, будучи наиболее активной частью населения, является важным фактором повышения национальной конкурентоспособности. Согласно официальной статистике сегодня в Казахстане численность молодёжи в возрасте 14-29 лет составляет порядка 4 млн человек, из которых в городской местности проживает 2,3 млн, сельской – 1,7 млн человек. Количество занятого населения в возрасте 15-28 лет в Казахстане по итогам 2 квартала 2018 года составляет 2038,8 тыс. человек. Уровень молодежной безработицы – 3,9%[4].

Сегодня страна ставит перед собой новые масштабные задачи по социальной модернизации, форсированной инновационной индустриализации и взаимовыгодной экономической интеграции. Закрепив достижения, Казахстан намерен в третьем десятилетии XXI века войти в число развитых стран мира.

В свою очередь, казахстанский патриотизм – это профессионализм и верность интересам Казахстана, уважение к ее истории и культуре, вера в личные силы и единства всего общества, это чувство сопричастности к истории и ответственности за будущее своей страны. Быть настоящим профессионалом своего дела, реализовать свой профессиональный потенциал и человеческие возможности ради интересов Казахстана в стране и за ее пределами означает присутствие патриотизма. Патриотизм – не врожденное чувство человека, он не возникает спонтанно и стихийно (хотя допускаются элементы случайности), а формируется в результате осознанной жизни, на базе фундаментальных ценностей и, конечно, не без помощи субъективных факторов [5].

В политической литературе дается разная трактовка феномена патриотизма, которая проявляется в отличиях друг от друга культурах. Например, в индустриальной культуре патриотизм – это рефлексивная самоидентификация с государством. В информационной культуре актуализируется патриотизм гражданско-гуманистический, который подразумевает осознание места и роли своей нации, своего государства, готовность уважать и отстаивать национальные и государственные интересы с ориентацией на средства и методы гуманизма. Этот тип патриотизма насыщает мировую культуру через спектр собственной культуры.

Патриотизм для сегодняшнего дня, где тесно сосуществуют представители разных этнических групп, со своей собственной и самобытной культурой, формируется в многонациональной среде, признающей самоценность каждой личности и его культуры. В стране имеются благоприятные условия, стимулирующие мотивацию к патриотически направленной деятельности молодежи, которые одновременно являются ее участниками, инициаторами, организаторами и пропагандистами, и строится на принципах активности, заинтересованности, добросовестности, с чувством долга, ответственности перед той социальной группой, с которой они себя отождествляют.

Учёные-политологи страны в связи с формированием национальной идеи высказывают следующую точку зрения: «В качестве общенациональной идеи, которая должна обеспечить нормальное функционирование общества, выдвинута идея упрочения гражданского мира и межнациональное согласие, идея национального и общенационального, общеказахстанского патриотизма. Всемерно подчеркивая идею общенационального патриотизма, следует шире и глубже исследовать истоки казахстанского национального патриотизма ставшего составной частью менталитета народа. Особо необходимо подчеркнуть этот аспект, так как казахский народ несет особую ответственность в формировании общенационального патриотизма, общенациональной идеи, упрочения гражданского мира и межнационального согласия» [6].

Как отмечает казахстанский ученый Т.Сарсенбаев, следует различать понятия «общеказахстанский патриотизм» и «национальный патриотизм» [7].

Общеказахстанский патриотизм формируется не как арифметическое сложение разнонациональных особенностей, а как их органическое единство, обусловленное общностью судеб братских народов. Следовательно, он вбирает в себя лучшие черты образа жизни и мыслей представителей всех этнических общностей, проживающих в республике. Было бы неправомерным считать патриотизм только чувством «эмоционального отношения к Родине...» [6].

Он, на наш взгляд, является сплавом одновременно и чувства, и сознания, и поступков, которые выражаются в бескорыстном служении Родине. Такой просвещенный патриотизм руководствуется принципом: «Всякая нация может и должна учиться у других», что предостерегает их от замкнутости и изолированности и обусловливает рождение и развитие новых интернациональных черт патриотизма, патриотизма более широкого порядка, что, разумеется, не требует от личности, чтобы она отреклась от любви к своему народу, а предполагает отстаивание принципов свободы и независимости других народов и стран.

Еще Гельвеций писал, что «любовь к отечеству совместима с любовью ко всему миру. Народ, приобретая свет знания, не наносит тем ущерба своим соседям. Напротив, чем государства просвещеннее, тем больше они сообщают друг другу идей и тем больше увеличивается сила и деятельность всемирного ума». [8]Одним словом, говоря словами французского писателя А. Франса, «без подлинной любви к человечеству нет подлинной любви к Родине».[9]

Носителями общеказахстанского патриотизма призваны выступать представители всех этнических общностей, проживающих в республике.

Основаниями казахстанского патриотизма, на наш взгляд, являются: общность исторических судеб этносов, составляющих народ Казахстана, общие черты в менталитете казахстанцев, их причастность к созданному экономическому потенциалу республики, общность природной среды (среды собственного обитания и будущих поколений).

За годы независимости в Казахстане сложилась органичная система межэтнических и межрелигиозных отношений, сочетающая в себе особенности общегражданского сознания, традиционного казахского менталитета и национального самосознания других народов.

В ситуации нашего полиэтнического государства, на наш взгляд, важно обратить внимание на этническую составляющую проблем культуры, которая может стать болевой точкой, способной разрушить государство. Именно поэтому в выступлениях нашего Первого Президента большое внимание уделено вопросам, связанным с консолидацией казахстанского общества, а именно единству «как уникальной ценности», толерантности, патриотизму и толерантности как патриотизму [10].

Мысль о необходимости единства, консолидации была наиболее полно изложена высшим руководством нашей страны в содержании общенациональной идеи Мәңгілік Ел. В наиболее полном виде эта общенациональная идея прозвучала в Послании Президента Казахстана народу Казахстана «Казахстанский путь-2050: единая цель, единые интересы, единое будущее». В этом же Послании была сформулирована идея нового казахстанского патриотизма, а также общенациональные ценности, которые лежат в его основе: независимость, национальное единство, мир и согласие, светское общество и высокая духовность, экономический рост на основе индустриализации и инноваций, Общество Всеобщего Труда, общность истории, культуры и языка, национальная безопасность, глобальное участие нашей страны в решении общемировых и региональных проблем [11].

Социологические исследования на протяжении последних лет демонстрируют доброжелательный характер отношений между различными этническими группами населения страны. Именно во взаимодействии друг с другом, взаимопонимании, взаимоуважении народы Казахстана познают систему общечеловеческих ценностей: политической демократии, норм правовой и социальной справедливости, художественных богатств, глубоких религиозных ценностей, высоких нравственных идеалов, достижений науки и культуры. В стране формируется гражданская общность – казахстанцы. При всех различиях в национальности, вероисповедании, политических пристрастиях граждане Казахстана едины во мнении, что духовность, нравственность, культура, уважение к законам – это основа развития и преображения общества.

Анализ данных социологического опроса свидетельствует о том, что значительное большинство респондентов поддерживает политику построения в Казахстане единой гражданской нации. По мнению почти половины респондентов (44,9%), в Казахстане формируется общество без каких-либо привилегий и дискриминаций по этическому признаку, при этом каждый этнос имеет возможность сохранения своих этнокультурных особенностей. Практически четверть населения (24,3%) склонна полагать, что политика нациестроительства направлена на объединение всех этносов в единую гражданскую нацию с общей казахстанской культурой [12].

Общность истории, культуры имеют в нашей стране реальное культурно-цивилизационное, политическое и правовое основание.Перед молодежью особенно остро стоит проблема сохранения национального самосознания, владения родным языком, знания своих обычаев, традиций, всего того, что составляет историко-культурное наследие и духовный потенциал курдского народа. Поэтому и был создан Союз молодежной ассоциации «Жайна», чтобы объединить усилия поколений для формирования преданности историческим корням, укреплять у молодежи интерес к национальной культуре, родному языку, искусству, спорту во имя сохранения национальных традиций и их развития. Особое внимание Союз должен уделять формированию казахстанского патриотизма, что станет благодарностью современного поколения курдов древней казахской земле, принявшей их дедов и отцов и спасшей их от гибели.

Патриотизм курдов Казахстана имеет сложную структуру и включает в себе различные аспекты отношения к Отечеству – Казахстану и своим предкам, исконной родине.

Как отмечает ученый, академик К.Надиров «…бережное, уважительное отношение к той земле, на которой ты вырос и живешь, заложено в курдских генах столетиями скитальческой жизни наших предков. Сохраняя в глубине сердца верность своей исторической Родине, мы искренне хотим, чтобы наш сказочно прекрасный Курдистан любили все люди Земли так же сильно, как и мы. А для этого надо быть его достойными представителями там, куда нас привела судьба. Каждый день следует задавать себе очень важные вопросы: Что ты сделал для народа, которому обязан своим местом в Истории? Что ты сделал для народа, земля которого стала тебе родной, как Мать, и дает тебе силу? Что ты сделал для творческого, духовного развития – своего и окружающих тебя людей?

Прежде всего, мы убеждены, что для формирования казахстанского единства нельзя замыкаться в своей национальной среде. Благодаря взвешенной внутренней политике суверенного государства, казахстанцы считают общими праздники, имеющими этническую или религиозную основу: Наурыз, Рождество, Курбан-айт, масленицу, сабантуй. Мы стремимся использовать каждую памятную дату, национальные и государственные праздники, чтобы рассказывать о культуре древнего курдского народа и выдающихся деятелях курдской истории, о трагической судьбе Курдистана, о современной жизни курдов и в Казахстане, и в странах СНГ, и там, куда занесли их суровые ветры Истории**»[13].**

Здесь важным является любовь к своей Родине – Казахстану, родине предков, этническая гордость, национальное достоинство, стремление к свободе, независимости, сохранение и развитие лучших национальных традиций, обычаев, культуры языка народа, этническое и общеказахстанское самосознание, национальный и общечеловеческий долг и т.д.

Быть гражданином означает не просто состоять в формальной связи с государством в виде обладания паспортом, уплаты налогов, подчинения законам, обладания определёнными правами и обязанностями. Гораздо важнее для гражданина быть членом гражданского общества, что означает его ежедневную вовлечённость в общую жизнь политического сообщества. Речь идёт об участии в выборах, выражении собственного мнения по различным аспектам государственной и общественной жизни. Гражданин как человек с активной позицией выражает гордость или негодование по поводу того, что сделано государством от имени своих граждан. Самоуважение граждан часто неотделимо от их уважения к своей стране, а также от уважения к их стране со стороны других наций. Активное участие граждан в общественной и политической жизни своего государства является важнейшим условием постоянного переутверждения их национальной идентичности.

Поэтому в полиэтнических государствах, к которым относится Казахстан, очень важен «диалог» культур, выявление, актуализация и, по возможности, институциональное закрепление тождественного в культурах этносов, чьи представители проживают в одном государственном образовании.

Необходимо отметить, что курды Казахстана принимают самое активное участие в общественной жизни республики.

Патриотизм курдов Казахстана имеет сложную структуру, включает в себя различные аспекты отношения к Отечеству – Казахстану и своим предкам исконной родины. Важнейшим из них являются: любовь к своей Родине – Казахстану, родине предков, этническая гордость, национальное достоинство, стремление к свободе, независимости, сохранение и развитие лучших национальных традиций обычаев, культуры, языка народа, этническое и общеказахстанское самосознание, национальный и общечеловеческий долг.

Формирование и развитие патриотического сознания у каждого из живущих в Республике Казахстан этносов, в том числе и у курдского народа все прочнее закрепляется в его традициях, обычаях и обрядах.

Феномен традиции является наиболее древней и наиболее устойчивой формой, закрепляющей определенные итоги развития общественных отношений, норм и предписаний бытия, ориентируясь на которые, современность формирует казахстанский патриотизм.

Это наглядно проявляется в таких тезисах программной статьи Президента «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания», как: «Первое условие модернизации нового типа – это сохранение своей культуры, собственного на- ционального кода»; «Новая модернизация не должна, как прежде, высокомерно смотреть на исторический опыт и традиции. Наоборот, она должна сделать лучшие традиции предпосылкой, важным условием успеха модернизации»; «Наши национальные традиции и обычаи, язык и музыка, литература и свадебные обряды,– одним

словом, национальный дух, должны вечно оставаться с нами» [14] и т. д.

Сегодня формирование патриотического сознания курдского населения Казахстана представляет собой целостную систему, которая постоянно совершенствуется путем изменения и появления новых элементов системы, внутренних и внешних связей, расширения функций. При этом система формирования патриотического сознания казахстанских курдов существует не изолированно, а в тесной взаимосвязи с другими системами как социального, так и природного порядка. Внешняя среда оказывает существенное влияние на процесс функционирования и развития и является одновременно источником обновления и пополнения элементов система формирования патриотического сознания курдского населения Казахстана, без которой система формирования патриотического сознания казахстанских курдов не может успешно функционировать и развиваться. Следовательно, патриотическое сознание казахстанского курда – результат сложного и активного отражения социальной среды и самого себя как её части.

Дружба курдского и казахского народов проявляется в многообразных формах, изменяющихся в зависимости от конкретных задач, которые выполняются ими (народами) на разных этапах развития общества. Вместе с тем основные формы дружбы курдского и казахского народов выдерживают испытание временем, многообразным историческим опытом. Это такие формы, как бескорыстная помощь и взаимопомощь, активное сотрудничество во всех сферах общественной жизни – в строительстве и защите демократического общества, обмен плодами материального и духовного производства, взаимная забота друг о друге и т.д.[15].

Как отметил Первый Президент, «немаловажным фактором в формировании ценностей патриотизма является создание такой среды и образовательного пространства, где молодые люди могли бы проявлять себя как активные граждане и патриоты страны, формировать гражданские и патриотические качества. Присутствие отмеченных социальных чувств и ответственности у граждан Казахстана позволит нашей стране утвердиться динамично и цивилизованно развивающейся системой человеческих отношений и результаты достигнутого обернутся для каждого материальным и духовным благополучием» [16].

В заключении необходимо отметить, что каждый народ обладает патриотизмом, это требует от каждого человека самоидентификации или осознания себя членом общества. Такое осознание в условиях Казахстана должно быть на уровне: мы – казахстанцы, и нам присуще гостеприимство, бескорыстие, стремление к консолидации с другими, мы далеки от националистических крайностей.

Важно, чтобы в основе национальной идеи в Казахстане выступила патриотическая идея единства и согласия, так как в стране есть все условия для формирования культуры межэтнического общения, общности людей, связавших свои судьбы с государством, где свободно, во взаимной дружбе и согласии развиваются все этносы.

Список использованной литературы:

1.Жилавская И.В.Медиообразование молодежи:монография/ И.В.Жилавская.-М.:Риц МГГУ им.М.А.Шолохова , 3013.-243 с.

2. Ikonnikova S.N. Sociology of youth. L.: Znanie, 1985.

3.Молодежь и современность / под ред. В.Т. Лисовского и В.А. Ядова. М., 1978.

4.Молодежь рк: каким должно быть новое поколение https://strategy2050.kz/ru/news/52198/

5.Калмырзаев А. Казахстанский патриотизм. Размышление политолога о свободе, демократии и национальных ценностях в условиях независимости.Алматы:2003.-460с.

6.Абсаттаров, Р.Б. Национальные процессы: особенности и проблемы [Текст]/ Р.Б.Абсаттаров. - Алматы: Ғылым, 1995.

7. Сарсенбаев, Т.С. Культура межаационального общения [Текст]/ Т.С.Сарсенбаев. - Алматы, 1998. - 72с.

8.Гельвеций К. Об уме. М., 1938.– С. 139-140.

9. Франс А. Собр. соч. Т. 8. М., 1960.– 744 с.

10. Назарбаев Н.А. 2017. «Третья модернизация Казахстана: гло- бальная конкурентоспособность». Послание Президента РК народу Ка- захстана // Казахстанская правда, 1 февраля.

11.Послании Президента Казахстана народу Казахстана «Казахстанский путь -2050: единая цель, единые интересы, единое будущее» от 17 января 2014.

12.Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан.Астана.:НЦОСО,2012.136 с.

13.Надиров А.Б. На той земле, которая вскормила//Курдистан.1999,№5 (53).С.3

14.Назарбаев Н.А.Взгляд в будущее : модернизация общественного сознания // Казахстанская правда. 13 апреля 2017.№17.
15.Сейсен Н.Б. К вопросу о патриотическом воспитаии казахстанцев. Научно-методический журнал. Проблем современной науки и образования.2016.№3(45).218-221 с.
16.Набиев В.Г. Казахстанский патриотизм – основа успеха многонационального общества. Хабаршы Вестник. «Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясы. № 3(67). Алматы. – 2019. 135-140бб.

МРНТИ 04.21.45

Қ.Е. Тауенов[1], Н.Б. Сейсен[2], А.А. Ивашов[2]

[1]Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
[2]Халықарылық Туризм және меймандостық университеті

ҚАРТТАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ҚАТЫСУЫ: МӘСЕЛЕГЕ ТЕОРИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАС

Андатпа

Мақала «қарт адамдар» терминін және оның әлеуметтік ғылымдағы типологиясын анықтауға арналған. Әлемде егде жастағы адамдар санының өсуі байқалады,осыған байланысты қарт адамдарды қазіргі заманғы экономикалық әлемге бейімдеу бойынша әлеуметтік бағдарламаларды өрістету қажеттілігі пайда болды. Егде жастағы адамдардың әлеуметтік бейімделу мәселелері әлеуметтік ғылымды зерттеу пәні болып табылады, сондықтан «қарт адамдар» ұғымын талдау ғылыми-зерттеу қызметі тұрғысынан маңызды болып табылады.

Түйін сөздер: *қарт адамдар, геронтология, қартаю мәселелері, бейімделу, нарықтық экономика, медициналық-әлеуметтік мекемелер, мемлекеттік қолдау.*

Тауенов К.Е.[1], Сейсен Н.Б.[2], А.А. Ивашов[2]

[1]Казахский национальный педагогический университет имени Абая
[2]Международный Университет Туризма и гостеприимства

СОЦИАЛЬНОЕ УЧАСТИЕ ПОЖИЛЫХ ЛЮДЕЙ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ПРОБЛЕМЕ

Аннотация

Статья посвящена определению термина «пожилые люди» и ее типологии в социологической науке. В мире наблюдается рост людей преклонного возраста, в связи с чем появилась потребность развертывания социальных программ по адаптации пожилых людей к современным экономическим реалиям. Проблемы социальной адаптации людей пожилого возраста является предметом изучения социальной науки, поэтому анализ понятия «пожилые люди» представляется важным с точки зрения научно-исследовательской деятельности.

Ключевые слова: пожилые люди, геронтология, проблемы старения, адаптация, рыночная экономика, медико-социальные учреждения, государственная поддержка.

K.E. Tauenov[1], N.B. Seisen[2], A.A. Ivashov[2]

[1]Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
[2] International University of Tourism and Hospitality

Abstract

The article is devoted to the definition of the term «elderly people» and its typology in sociological science. The world is witnessing the growth of elderly people, in connection with which there is a need to deploy social programs to adapt older people to modern economic realities. The problems of social adaptation of the elderly is the subject of social science, so the analysis of the concept of «older people» is important from the point of view of research activities.

Keywords: elderly people, gerontology, problems of aging, adaptation, market economy, medical and social institutions, state support.

Кіріспе

Әлем халқының қартаю үдерісінің шапшаң қарқынмен ұлғаюы мемлекеттік шенеуліктер мен қоғамдық ұйымдарды алаңдатуда. Біріншілерін мемлекет есебінен көрсетілетін әлеуметтік көмекке қажетті шығындар мазаласа, екіншілерін қарттардың әлеуметтік бейімделу қиыншылықтары алаңдатуда. Елдің әлеуметтік қамсыздандыру жүйелерінің тұрақтылығын қамтамасыз ету мәселесін қарастыру зерттеу пәніне жатпағандықтан, ғылыми жұмыс тақырыбында егде жасындағы адамдардың әлеуметтік орта үдерістеріне қатысу мәселесі зерделенеді.

Әлеуметтік үдерістерге қатысу – қарттардың қажеттілігін қанағаттандыруға, оларға тиімді әлеуметтік жағдай жасауға, мемлекеттің және бизнестің әлеуметтік жауапкершілігін іске асыруға, зейнеткерлерді «дұрыс қартаю» идеясын ұстануға тартуға бағытталған іс-әрекет. Қарттарды әлеуметтік үдерістерге тарту үшін ең алдымен мемлекет және қоғам, отбасы тарапынан ынталандыру жұмыстарын жүргізу қажет. Қарт адамның өз өмірін өзгертуге бағытталған іс-қимыл, әрекет жасауы үшін оны алдымен өзі қалауы тиіс. Бұл жерде отбасы мен туыстарының белсенділік танытуы ерекше маңызды. Қазіргі заман қоғамында орын алып жатқан шапшаң өзгерістер қарт адамдардың іс-әрекеті мен мүдделерінің арасында көпір салғанның орнына, әлеуметтік белсенділікті танытуға мүмкіндік бермей отыр. Мемлекетке қанша сын таққанымен бәрі сол мемлекет аясында жүзеге асырылуы тиіс. Қаржы-қаражат та, біріңғай идеология да, қоғамдық белсенділік те мемлекеттен бастау алады. Егер жұмыла бұл іске кіріссе қарт адамдардың алдында алуан түрлі мүмкіндіктер ашылар еді. Ал ол өз кезегінде қарттардың жалғыздық пен әлсіздік сезімінен айырылуға көмектеседі.

Зейнет жасында өмір сүру сапасын арттыру мақсатына бағытталған, белсенді қартаюға жол ашатын мемлекеттік бағдарламалар қазіргі заманда үлкен сұранысқа ие. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының 2002 жылы қабылдаған «Салауатты өмір сүру ұзақтығын, өнімділікті, және қартаю шағында өмір сүру сапасын арттыру мақсатына жету үшін өмір бойы физикалық, әлеуметтік және психикалық әл-ауқат мүмкіндіктерін оңтайландыру үдерісі» атты бағдарламасы қартаю мәселесіне кең ауқымды көңіл аудартуда.

Әлемнің әр еліндегі белсенді қартаюға бағытталған мемлекет пен қоғам тарапындағы іс-әрекеттер егде жастағы адамдардың қоғамдық үдерістерге, экономикалық белсенділігіне мүмкіндік ашуға бағытталуы керек.

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының анықтамасында қарттардың өмір сапасы мен ұзақ өміріне баса көңіл аударылғандықтан, мемлекет және қоғам егде жастағы адамдардың қажеттілігі мен мұқтажын ескере отырып, әлеуметтік орта қажеттілігін өтеуге белсенді түрде тарту керек. Сонымен қатар, бос уақытын сапалы өткізуге, қажетті жағдайда оларға қосымша білім беруге бағытталған іс-шараларға қаржы қарастырылуы тиіс.

Қарт адамдардың еңбек нарығына белсенді араласуы нәтижесінде пайда болатын құндылықтарды санамағанда, ғылыми зерттеулер әлеуметтік үдерістерге араласу нәтижесінде зейнеткерлердің денсаулығының дұрысталып, оның нәтижесінде елдің денсаулық сақтау жүйесі мен халықты әлеуметтік қорғау жүйесіне келетін жүктемені төмендетуге мүмкіндік туғызатыны ғылми тұрғыда негізделуде.

Сондықтан да мемлекетімізде БҰҰ-ның ұстанған бағытына сай «барлық жастағы қоғам құрылып», қартаюға деген оң көзқарас қалыптасып, халықтың қарт тобының әлеуетін тиімді пайдалану өзекті болып отыр.

Негізгі бөлім

Халықтың қартаюы әлеуметтік-экономикалық, демографиялық және мәдени құбылыс ретінде әлемнің түрлі елдерінде көңіл аударар мәселеге айналуда.

Ғылыми әдебиеттер мен мақалаларда қарттардың әлеуметтік үдеріске қатысу мәселесіне арналған зерттеулер көбіне қарттардың әлеуметтік қатысуының детерминанттарын айқындауда. Мәселен, қартаю әлеуметтануының жетекші мамандарының бірі В.Д. Шапироның кітабында қарт адамдардың әлеуметтік белсенділігі геронтосоциологияның орталық мәселесі ретінде қарастырылады, зейнетке шығудың әлеуметтанулық теориясы және өмірдің соңғы кезеңіндегі динамикасы туралы мәселелер қозғалады. Әлеуметтік зерттеулер негізінде қарт адамдардың әлеуметтік рольдері мен функцияларының құрылымы, сипаты мен мазмұны талданады.

Зерттеу барысында әлеуметтік қатысуға кедергі болатын себептер де қарастырылып, олардың қатарында денсаулық жағдайы бірінші орында тұр. Ал әлеуметтік қатысуға мүмкіндік ашатын ресурстар жайлы айтатын болсақ, оларға жеке тұлғаның адами, әлеуметтік және мәдени қоры алдыңғы орын алуда.

Қарттар үлесінің біраз бөлігі, нақтырақ айтқанда 1/3 жүрек-қан тамырлары, сүйек-бұлшық және өкпе аурулары сияқты созылмалы аурулармен ауыратын ескерсек, мемлекеттік бағдарламалар да осы жағдайды ескере жүзеге асырылуы қажет. Сондықтан да қарт адамдардың әлеуметтік үдерістерге қатысу мүмкіндігіне кедергі келтіретін себептер барынша терең зерделенуі тиіс.

Денсаулық пен қоғамдық өмірге белсенді қатысудың өзара байланысының маңыздылығын ескере отырып, егде жастағы адамдардың денсаулығына қатысты үрдістерді мұқият зерделеу өте маңызды. Денсаулығының шектеулігіне қарамастан қарт адамдарды әлеуметтік ортаның өміріне белсенді тарту қажет.

Адамдардың қартаю үдерісі тек денсаулығының жағдайымен ғана емес, сонымен қатар көптеген факторлармен анықталады. Олардың ішінде биологиялық алғышарттар, әлеуметтік жағдайлар, қартаю мен өмір салтына деген көзқарас та бар [1]. Олардың еңбек қызметін тоқтатып зейнетке шығу сәтімен қатар қоғамда олардың мәртебесінің төмендеуі байқалады, Әлеуметтанулық зерттеулер нәтижесімен танысу барысында оның бірқатар себептері анықталды. Олардың ішінде зейнетақының төмен деңгейі, егде адамдардың көпшілігінде басқа табыс көздерінің болмауы, пәтерақысының жоғары деңгейі, дәрі-дәрмек пен сапалы медициналық көмектің өымбат болуы, жаңа нарықтық қатынасқа бейімделу қиншылықтары, жаңа білім мен кәсіптерге қол жеткізе алмауы, еңбек нарығында сұранысқа ие болмауы, денсаулығының нашар болуы.

Кәсіби қызметінен алыстап зейнетке шыққан адам мемлекеттен тек зейнетақы алуға ғана емес, сонымен қатар жеке қажеттіліктерін жүзеге асыруға құқылы. Ол қажеттіліктер мәдени, рухани, қоғамдық, саяси немесе тіпті экономикалық бағытта болуы да мүмкін. Қазіргі Қазақстандағы жағдайды алып қарайық, еліміздің азаматтарының көп бөлігі қарттық тек аурушаңдықпен, зейнетке шығып үйде отырумен, жалғыздақпен, физикалық күш-қуаттың кетуімен, кәрі адамның алжуымен, дәрменсіздікпен байланыстырады. Бұл батыстық ұстанымға, яғни зейнеткерлердің әлеуметтік және жеке тұлғалық белсенділігін ұзақ уақыт бойына сақтау тұжырымына қайшы келеді. Онымен қоса қарт адамдардың өмірлік және кәсіби тәжірибесі басқаларына қарағанда анағұрлым жоғары.

Қарт адамдардың әлеуметтік белсенділігі субъективті (тұлғаның жеке басының қасиеттері, оның білімінің дейгейі, ынтасы мен өмірлік ұстанымы) және объективті факторларға (қарт адамға деген қоғам тарапынан оң немесе теріс көзқарас, қоғамдық ұйымдардың қызметі, шынайы демократиялық билік және шынайы әлеуметтік мемлекет) байланысты.

Әлеуметтік белсенділікті бірнеше аспектілерде қарастыруға болады:

Бір жағынан, әлеуметтік ортаға әсер ету нәтижес ретінде, екінші жағынан , осы ортаны анықтайтын фактор ретінде [2; 58б.].

Әлеуметтік белсенділік таныту арқылы қарт адамдар өздерінің құпия мүмкіндіктерін іске асыруға, жаңа білім мен дағдыларды сіңіруге, айналасындағы ортаны өзгертуге мүмкіндік алады.

Әлеуметтану ғылымында әлеуметтік ортада белсенділік таныту субъектінің іс-әрекетінің болашақ қажеттіліктеріне, мүдделеріне, мақсаттары мен мұраттарына сәйкес әлеуметтік жағдайларды өзгертуге, әлеуметтік бастамаларды ұсынуға және жүзеге асыруға, өзекті мәселелерді шешуге қатысуға және қажетті әлеуметтік құндылықтарды қалыптастыруға бағытталған өмір сүру тәсілі ретінде анықталады. Қарттардың бір бөлігі өз мүдделеріне және қызығушылықтарына сай клубтық белсенділікті таңдайды. Олар клубтарда:

- сүйікті ісімен айналысады;
- қызықтыратын тақырыптар бойынша дәріс тыңдайды, соның нәтижесінде жаңа білім алады, достық және қоғамдық жаңа байланыстар орнатады, жақын танысуға мүмкіндік алды;
- қарт адамдарға арнайы жасалған бағдарламалар бойынша денелерін шынықтырады;
- ғаламтор іспеттес жаңа технологиялармен танысады (ғаламтор қалада, елде, әлемде болып жатқан жағдайлардан хабардар болуға, алыстағы туған-туыстарымен байланыста болуға, ақпарат алуға, кітапханалардың электронды оқырманы болуға, мұражай мен жалпы елдерге онлайн саяхат жасауға, жаңа таныстар табуға мүмкіндік ашады) [2; 62б.].

Қарттардың әлеуметтік үдерістерге қатысу мәселесін қарастыру үшін қоғамда көп тұтынылатын әлеуметтік қатысудың 5 түрі қарастырылады. Олардың қатарында еріктілік, бейресми күтім, білім беру саласы, қоғамдық өмірге араласу және діни ұйымдар жұмысына қатысу.

Білім беру саласында белсенділік танытқан қарттар өздерінің жеке дамуына, ақпараттық заман қоғамында өзгерістер мен жаңалықтардан хабардар бола алады. Ғылыми ізденістер мен сол зерттеулердің нәтижесі қарт адамдардың есте сақтау қабілетінің нашарлығы туралы аңызды жоққа шығаруда. Қарттар есте сақтау қабілетінің ерекше біртұтастығымен, ойының жетілгендігімен, өмірлік тәжірибесін кез-келген үдерісте дұрыс пайдалана алатындығымен сипатталады. Одан басқа егде жасындағы адамдар үшін оқу үдерісіне белсенді араласу есте сақтау қабілеттілігін жаттықтырудың ең тиімді түрі. Жаңа білімге деген талпыныс ұрпаққа үлгі, замандастарға оң бағыт.

Білім беру қарт адамға болашаққа үлес қосып, өзін-өзі басқара алатын, өз-өзінің қабілетін жүзеге асыра алатын тұлға ретінде өзін сезінуге және де өзін-өзі танытуға қабілетінің жететіндігіне көз жеткізуге мүмкіндік береді. Ал волонтерлік қызмет өз жалғыздығынан арылуға және жақындарына пайда әкелуге жағдай жасайды. Президентіміз Қ.К. Тоқаевтың 2020 жылды «Еріктілер жылы» деп жариялауы, бұл істі алдағы жылдарда да жалғастыру қажеттігін көрсетті. «Мен еліміздің әрбір өңіріне волонтер болуға ниетті азаматтардың көп екеніне сенімдімін. Үкімет оларға қолдау көрсету үшін нақты шараларды қабылдайды. Біз оған зор мән береміз. Алайда Еріктілер жылы кезекті науқан емес. Осыны халыққа түсіндіруіміз керек» [3], деді Елбасы өзінің ресми БАҚ өкілдеріне берген сұхбатында.

2016 жылы қабылданған Заң аясында еріктілік қызмет – «...өтеусіз негізде жұмыстарды орындау, қызметтер көрсету арқылы қоғамдық пайдалы қызметті ерікті жүзеге асыруға байланысты туындайтын қоғамдық қатынастар» [4] ретінде белгіленген. Аталмыш заңның 4 бабының 1-ші тармағында волонтерлік қызметтің басты мақсаты ретінде «қоғамда азаматтық ұстанымды, өзін-өзі ұйымдастыруды, әлеуметтік жауапкершілік, ынтымақ, өзара көмек және мейірімділік сезімін қалыптастыру болып табылады» [4], - делінген.

Әлеуметтік қатысудың ең басты қаруы зейнет жасына келген адамның қызметін жалғастыра алу мүмкіндігі. Ол егде жасындағы адамға өзін қоғамға қажетті сезінуге көмектеседі және қоғамнан шеттетілмеуге жағдай жасайды. Бұл қызметтің мотиваторы адамның өзінің өмірлік қажеттіліктері, өмір бойы жинаған білімі мен біліктілігін болашақ ұрпаққа қалдыруға ұмтылыс. Әрине, өз қызметін зейнет жасында жалғастыруға мүмкіндік тек тұлғаның өзі қалаған кезде ғана мүмкін бола алады. Себебі, егде жастағы мәжбүрлі әрекет адам үшін өте қауіпті теріс эмоциялардың жинақталуына және әлеуметтік әл-ауқаттың нашарлауына әкеп соғуы мүмкін. Кейбір адамдар өз қызметіне жанымен беріліп, оны жеке өмірімен ұштастырса, кейбір адамдар қызметін адал орындағанымен бос уақытын жаны қалайтын кәсіпке жұмсайды. Әлеуметтік қатысу әлеуметтік қызметке дайындық ретінде адамның негізгі қажеттіліктеріне сәйкес әрекет етеді және қарт адамдардың іс-әрекет үдерісіне қатысуында байқалады.

Зейнеткерлердің әлеуметтік мінез-құлқын жандандырудың негізгі жолдарын бөліп көрсетуге болады:

- біріншіден, қаржылық жағдайды жақсартуға, балалар мен немерелерге көмек көрсетуге мүмкіндік беретін жұмыспен қамту. Жұмыс адамға әріптестермен қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді, өзін жақсы физикалық күйде ұстауға ынталандырады, қажетті және пайдалы адам ретінде өзін сезінуге жағдай жасайды;
- екіншіден, өзі әуестенетін іспен басқа замандастарымен айналысуға мүмкіндік беретін клубтар жұмысына қатысу;. Құрдастарымен бос уақытты белсенді өткізу (сауықтыруға бағытталған дене шынықтырумен айналысу, би сабақтары, ән айту);
- үшіншіден, қоғамдық ұйымдарға қатысу (ардагерлер кеңесі, зейнеткерлер партиясы және т.б.);
- төртіншіден, волонтерлік қозғалыс, оған қатысу өзінің жалғыздық және қажетсіздік сезімінен арылуға мүмкіндік береді [2; с,65].

Мемлекет қарт адамдардың әлеуметтік өмірге қатысуын жандандыру үшін басқа елдердің жинақтаған тәжірибесін мұқият зерделеу қажет. Сонда ғана шынайы тиімді іс әрекетке қол жеткізуге болады. Әрбір ел бұл мәселені күн тәртібіне қойып дереу қолға алуы тиіс. БҰҰ-ның Бас Ассамблеясы қабылдаған «Қартаю мәселесі бойынша Декларациясын» басшылыққа ала отырып қабылдануы тиіс бағдарламалар келесі мақсаттардың орындалуына бағытталуы керек:

- қарт адамдардың еліміздің экономикалық, саяси, әлеуметтік, мәдени өміріне белсенді қатысуына жол ашу;
- қоғамда қарт адамдарға деген оң көзқарастың қалыптасуына қажетті саясат жүргізу;
- қарт адамдардың әлеуметтік қажеттіліктерін өтеуге бағытталған бағдарламалар мен іс-шаралар ұйымдастыру;
- еңбек және халыққа әлеуметтік қызмет көрсету министрлігі жанында қарт адамдардың қажеттіліктері мен қызығушылықтарын қанағаттандыруға қолдау көрсететін жауапты орган ашу.

Зейнет жасында қарт адамдар тарапынан белсенді өмір сүруге деген ынтаны тудыру және қолдау олардың өмір сапасын жақсартудың, кәрілікке оң көзқарастың қалыптасуына себепші болудың негізгі жолдары. «Белсенді қартаю» (БҰҰ-ның Еуропалық экономикалық комиссиясы енгізген терминология) ұстанымы арқылы қарт адам өз өміріне көңілі толып, денсаулығы мен шығармашылық ізденістерін басқара алуға мүмкіндік алады.

Көп жағдайда зейнетке шыққан адам бір қалыпты тұрмысқа бейімделегендіктен, бірден өз өмірін жаңа бағытта дербес ұйымдастыруда дәрменсіздік танытады және зейнеткерлік өмірін әлеуметтік маңызды сарында жүргізе алмайды.

«Әлеуметтік қатысу» идеясын жүзеге асыру бір жағынан жеке адамның біліміне, ынтасына, жеке басының қасиеттеріне, өмірлік қағидаттарына байланысты болса, екінші жағынан – қоғамдық ұйымдар мен әлеуметтік институттардың жұмыстарын бағыттау мен қадағалауға, қоғамның барлық мүшелерінің мүдделері мен әрекеттерін үйлестіруге байланысты.

Бұл бастаманы қолға алу үшін қазақстандық қоғамда қайталанбас негіз бар. Ол аға буын өкілдеріне деген ғасырлар бойы жалғасып келе жатқан құрмет пен ізет. Нарықтық экономика бұл жүйенің тек бір тобында ғана бүлінгенің байқатуда. Дегенмен, халықтың қалың тобы қарттарға қошемет көрсету тәрбиесін бойына тереңдей сіңіріп алған. Кәрілікке оң көзқарас қалыптастыру үшін қоғамда осы тәрбиені жалғастыру қажет. Қарттарға деген құрмет атмосферасы қалыптасуы тиіс.

Егер де мемлекет экономикалық себептерге байланысты қазіргі уақытта зейнеткерлерге толыққанды материалдық көмек көрсете алмаса, бастама ретінде қарттарға моральдық, психологиялық, ұйымдастырушылық қолдау көрсету қажет.

Жаңа білім мен дағдыларды, қарым-қатынастың жаңа формаларын, өзін-өзі дамыту мен танытуды тиімді жүзеге асыру үшін белсенді өмірлік ұстаным қажет. Бүгінгі таңда халықтың қартаю мәселесін шешудің екі ғана тиімді жолы бар. Ол бала өлімі көрсеткішін азайту және бала туу көрсеткішін арттыру. Ол мәселемен қатар орын алған жағдайды, яғни үлесі артқан қарттардың қалың тобының белсенділігін арттыруға тырысу керек. Онсыз да геронтологиялық қауіптердің эпицентрінде жүршег қарт адамдарға осы бағытта қолдау көрсетілсе артық болмас еді. «Геронтологиялық қауіптердің алуан түрлері бар: әлеуметтік оқшаулау, кедейлік, жесірлік, денсаулығының нашарлығы, ауру, тәуелділік дәрежесінің жоғарылауы, жеке тұрғын үйдің болмауы, отбасылық жайлылық. Ол қауіптер әлеуметтік тұрғыда дәрежесі төмен адамдар тобына кіретін қарт адамдарға теріс әсер етеді» [5; с.56-57].

Егде жасындағы адам іс-әрекет субъектісі ретінде әлеуметтік белсенділік танытып, ішкі сарындарын ояту қажет. Бұл «әлеуметтік қатысу» идеясын іске асыруға қажетті негіз. Әлеуметтану ғылымында іс-әрекеттің табиғаты ретінде субъектінің өз қызметін ішкі қажеттіліктеріне сай іске асыруымен сипатталады. Сол кезде ғана бұл іс-әрекет сырттан зорлап мінедеттелген әрекет ретінде танылмайды. Керісінше, дербес, еркін әрекет түрінде жүзеге асады. Нәтижесінде қарт адам өзін-өзі, өз қызметінің субъектісі ретінде сезінеді, қызметі оған шынайы ляззат әкеледі. Осылайша «белсенді қартаю», «әлеуметтік қатысу» идеясы жүзеге асқан болып танылады.

Қорытынды.

Қарт адамдар отбасының негізгі тірегі, оның тарихын сақтаушысы, ұрпақтар арасындағы «алтын көпір». Олар тұлғаралық қатынастардағы байланыстырушы буын, балалық щақ туралы алтын естеліктің құрастырушылары. Қазіргі таңда қарт адамдардың әлеуметтік белсенділігі екі бағытта іске асуда. Оның бірі отбасына әлеуметтік-экономикалық қолдау көрсетумен байланысты, ал екінші бағыт өз мүддесін қанағаттандырумен ұштасады. Әрине бұл екі бағыт бір-бірінен дербес жүзеге аспайды. Тек бірге ғана олар қарт адамға қоғам мен отбасына қажеттілік сезімін тудыруға, өмір сүру деңгейін жақсартуға себепші болады.

Қарт адамдардың әлеуметтік қатысуын жандандыру, олардың әдеттегі іс-әрекеттерін жалғастыруды білдірмейді, керісінше бұған дейін жоспарлап, іске асыра алмаған шығармашылық қабілеттерін немесе қызығушылықтарын жүзеге асыруға қоғам мемлекет және сол жеке тұлғаның өзінің күш жігерін жұмылдыруда айтамыз. Сол арқылы қарт адамдар тәуелсіздікке қол жеткізіп, қоғамға пайдалы іс-әрекеті арқылы жеке басының қасиеттерін дамытып, өзінің өмірін өз қолына алып қоғамдық пікірді өзгертеді.

Қоғамдық-саяси және әлеуметтік қызмет жеке қажеттіліктерге сәйкес қарт адамдардың әртүрлі іс-шараларға қатысуы түрінді көрінеді.

Мәдени және шығармашылық іс-шаралар зейнет жасына жеткен қарттардың кәрілікке бейімделуде әлеуметтік-психологиялық кедергілерді еңсеруге ықпал етеді. Соның арқасында егде жасындағы адамдардың бесленділіктері мен шығармашылыққа деген ынтасы артады. Қарт адамдар түрлі мәдени және шығармашылық топтарға қатыса отырып өздері үшін жаңа мәдени өмірді ашып, осыған дейін ойында жүрген армандарын жүзеге асыра алады. Қызмет жүгінен босап зейнетке жеткен қарттар бос уақыттарын сүйікті істеріне арнайды. Ол істермен оларға шұғылдануға ештене кедергі бола алмайды.

Белсенді қарттық бір жағынан қарт адамның өзінің жеке қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталса, екінші жағынан қарттарға деген қоғамның көзқарасын өзгертуге бағытталған.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. *Европейская Экономическая Комиссия Организации Объединенных Наций // Программная справка ЕЭК ООН № 13 по вопросам старения Июнь 2012 г.*
2. *Щанина, Е. В. Факторы социальной активности старшего поколения / Е. В. Щанина // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Общественные науки. – 2009. – № 2 (10). – С. 57–67.*
3. *Еріктілер жылы кезекті науқан емес // Сетевое издание «Интернет ресурс Tengrinews». https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/erktler-jyilyi-kezekt-naukan-emes-tokaev-391330/*
4. *«Волонтерлік қызмет туралы» 2016 жылғы 30 желтоқсандағы № 42-VI ҚРЗ Қазақстан Республикасының Заңы*
5. *Марунова Т.Р. Направления социальной активности пожилых людей // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Социология. Политология 2014 с. 55-57*

Д.Ж. Жангужекова[1]

[1] *Казахский национальный университет имени аль-Фараби*

ДИСКУРС МОДЕРНА И ПОСТМОДЕРНА В ТЕОРИЯХ Ю. ХАБЕРМАСА

Аннотация

Целью данной статьи является исследование того, как известный немецкий философ Юрген Хабермас выстраивает свой неомодернистский дискурс в тесном отношении с ключевыми концепциями постмодернизма: субъектом и его социальной ролью, постмодернистским взглядом на историю. Хабермас в своих трудах описывает острые дискуссии, существующие в современной философии и политологии, о том, продолжает ли сегодняшнее общество принадлежать к эпохе Модерна, и насколько приближены к реальности соображения о том, что оно ввиду фундаментальных трансформаций уже живет в пост-современности – постмодерне. В настоящем исследовании делается акцент на взгляды Хабермаса позиционировать модерн как проект с точки зрения его отличия от модерна, модернизма и постмодернизма.

Ключевые слова: Хабермас, модернизм, модерн, постмодернизм, жизненный мир.

Д.Ж. Жангужекова[1]

[1]*Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті*

Ю. ХАБЕРМАС ТЕОРИЯЛАРЫНДАҒЫ МОДЕРНДІК ЖӘНЕ ПОСТМОДЕРНДІК ДИСКУРС

Аңдатпа

Бұл мақаланың мақсаты-белгілі неміс философы Юрген Хабермас өзінің неомодерндік дискурсын постмодернизмнің негізгі ұғымдарымен тығыз байланыстыратындығын зерттеу: тақырып және оның әлеуметтік рөлі, тарихқа постмодерндік көзқарас. Хабермас өз еңбектерінде қазіргі философия мен саясаттанудағы өткір пікірталастарды, қазіргі қоғамның қазіргі заман дәуіріне жататындығы туралы және оның іргелі өзгерістерге байланысты қазіргі заманғы постмодернде өмір сүріп жатқандығы туралы шындыққа қаншалықты жақын екендігі туралы сипаттайды. Осы зерттеуге баса назар аударылады көзқарастары Хабермаса көрінуде модерн жобасы тұрғысынан айырмашылықтары модерн, модернизмге және постмодернизм.

Түйінді сөздер: Хабермас, модернизм, модерн, постмодернизм, өмір әлемі.

D.Zh. Zhanguzhekova[1]

[1]*Al-Farabi Kazakh national university*

DISCOURSE OF MODERNITY AND POSTMODERNISM IN THE THEORIES OF J. HABERMAS

Abstract

The purpose of this article is to study how the famous German philosopher Jurgen Habermas builds his neo-modernist discourse in close relation to the key concepts of postmodernism: the subject and its social role, a postmodern view of history. Habermas in his works describes the acute discussions that exist in modern philosophy and political science about whether today's society continues to belong to the Modern era, and how close to reality are the considerations that it is already living in post-modernity – postmodernism due to fundamental transformations. This study focuses on Habermas ' views on positioning modernity as a project in terms of its differences from modernity, modernism, and postmodernism.

Keywords: Habermas, modern, modernism, postmodernism, life world.

Дискуссия модерн/постмодерн имеет междисциплинарное значение. Это основано на предположении, что современные формы знания, как в социальных, так и в естественных науках, являются логическим результатом попыток современности развить свои собственные нормативные критерии истины и тем самым оторваться от до-современного мира. Таким образом, дискуссии модерн/постмодерн – это вопрос о том, следует ли сохранить концепцию истории современного общества, всеобщего прогресса и просветленного «Я», или же необходимо объявить о наступлении эпохи постмодерна, когда репрессивные и абсолютистские аспекты современности будут оставлены позади для разнообразного и фрагментированного подхода, критичного по отношению к принятым реалиям. В этом споре немецкий философ Юрген Хабермас выступает как настойчивый защитник ценностей Просвещения и современности, тогда как философы Жак Деррида и Мишель Фуко относятся к категории постмодернистского подхода, которые критичны по отношению к современному прогрессу, современному знанию и вообще современному обществу.

То, что пронизывает все работы Хабермаса – это попытка переформулировать и критически осмыслить ценности современности и Просвещения как способ диагностики и обеспечения решения проблем современного общества. В этом деле, Хабермас становится крайне критичным по отношению к постмодернизму, который он рассматривает как прощание с эмансипационными возможностями современного общества, заложенными в повседневном общении.

Основной работой, в которой Хабермас затрагивает модерн, модернизм, постмодернизм и всех изучавших предшественников, несомненно, является написанный в 1985 г. «Философский дискурс о модерне».

Способ Хабермаса понять проблему современности состоит в том, чтобы поместить ее в рамки других концепций, таких как модернизация, модернизм и постмодернизм. Вообще понятие современности обычно выкристаллизовывается вокруг развития рациональности в современном обществе. Европейский период, который предположительно индивидуалистичен, рефлексивен и

многомерен в попытке подвергнуть сомнению каждый аспект нашей жизни. Для Хабермаса современность – это реализация коммуникативной рациональности, которая делает явным имплицитный коммуникативный потенциал современных обществ. Таким образом, современность отличается от модернизации, которая в широком смысле относится к тому, как рациональность интерпретировалась в науке и технике, означая материальные достижения в современный период. Сегодня, по мнению Хабермаса, рационализация Вебера предстает под темой «модернизация». Соответственно, модернизация якобы состоит из различных идеалов, утверждающих другие, которые связаны с такими идеями, как увеличение накопленного богатства, производительности, мобилизации ресурсов, появление централизованного управления, урбанизация, секуляризация, расширение прав и участия в управлении и т.д. Хабермас утверждает, что теория модернизации изменяет западную рационализацию Вебера и отказ от религиозных мировоззрений в двух смыслах. С одной стороны, рассматривая современность как универсальную модель и критерии, по которым будет оцениваться развитие обществ. С другой стороны, отказ от объяснений рационализации жизненного мира так, чтобы современность и рациональность были разъединены [1].

Хабермас также настаивал на том, чтобы отличать модерн от модернизма, который критикует преувеличенные и деструктивные аспекты современной рациональности и вместо этого пытается сосредоточить внимание на эстетическом измерении. Рассуждая о современности, Хабермас ясно заявляет, что он пытается обсуждать современность с философской, а не с эстетической точки зрения. Здесь он отличает современность от модернизма, который представляет собой определенное движение в искусстве и литературе, которое можно рассматривать как критику современности. Модернизм, среди прочего, отстаивал новые и необычные идеи в искусстве и литературе, новые представления о времени, ограниченности современной культуры, преувеличенной рациональности, болезнях капитализма, городской жизни и так далее. Хабермас утверждает, что исторически: «менталитет эстетической современности начинает отчетливо формироваться с Бодлером и его теорией искусства под влиянием Эдгара По. Затем он развернулся в авангардных художественных движениях и наконец, достиг своего зенита с сюрреализмом и дадаистами кафе Вольтер» [2].

Наконец, современность Хабермаса противопоставляется постмодернизму, который предполагает отказ от современной рациональности в пользу гетерогенного, разнообразного подхода, рассматривающего сложность человеческой жизни. Для Хабермаса можно выделить два аспекта постмодернизма. Первый – «неоконсервативный», который сомневается в процессе рационализации, который, как говорят, имел место на Западе, второй – «анархистский», который признает, что современность – это рационализация, но утверждает, что разум с крахом современности проявляет себя как репрессивный и инструментальный [1, P.89]. Таким образом, современность можно увидеть в том, как она защищает освободительный идеал рациональности, который отличается от модерна, модернизма и постмодернизма.

Дискурс модерна Хабермаса в значительной степени опирается на социологию Макса Вебера и философские идеи Гегеля о модерне как способе постановки проблемы модерна. Хабермас заимствует веберовское понятие рационализации или процесса, посредством которого на современном Западе возникла секулярная культура, в сочетании с гегелевским представлением о том, что именно принцип свободы или субъективности лучше всего выражает дух современной эпохи. Хабермас начинает свою характеристику современности с обсуждения рационализации жизненного мира, обнаруженной в веберовской социологии религии. Таким образом, для Хабермаса Вебер понимал рационализацию, как «всякое расширение эмпирического знания, предсказательной способности, инструментального и организационного овладения эмпирическими процессами» [3]. В своей книге «Социология религии» Макс Вебер пишет о том, как отказ от религиозных представлений и дистанцирование от них привели к процессу рационализации на Западе. Соответственно, отказ от религиозных мировоззрений сопровождается появлением трех «ценностных сфер», проявляющих светское мировоззрение. Возникли: теоретическая, практическая и эстетическая сферы [1, P.97]. Для Хабермаса это процесс, включающий в себя изучение собственного культурного фона, возникновение универсальных норм и ценностей, рост коммуникативной рациональности и то, как в этом процессе возникают индивидуальные идентичности.

Вслед за известным немецким историком Райнхартом Козеллеком Хабермас утверждает, что такие термины, как модерн, современность и модернизация, несут в себе идею стремления к будущему потенциалу, прогрессу и актуализации. Особенно во времена Гегеля история начинает

пониматься как непрерывный процесс, движущийся к прогрессу. В XVIII в. и в гегелевской философии в частности возникли радикальные и революционные концепции, которые считаются проявлениями нового и «неповторимого» века. Таким образом, «такие слова, как революция, прогресс, эмансипация, развитие, кризис и дух времени» [1, P.101], обозначают радикальную природу настоящего. Согласно Гегелю, сущность нового времени заключается в его принципе «субъективности». Этот принцип можно далее разделить на идеалы индивидуализма, права на критику, автономии и идеализма. Вместо того чтобы апеллировать к какой-либо традиции или высшему авторитету, индивид рассматривался как надлежащий субъект и отправная точка рефлексии. Это было связано с критикой и с тем, что ничто не должно быть освобождено от критического рассмотрения. Это, в свою очередь, подразумевает автономию или свободу человека, или личности, размышлять о современном состоянии. Наконец, разум был задуман как инструмент этого мира, который должен быть использован для допроса, направленного на истину [1, P.101]. Этот принцип субъективности для Гегеля был установлен через ключевые исторические движения, такие как Реформация, Просвещение и Великая Французская революция.

Значение Реформации заключается в том, что она фокусируется на примате личности и на том, как она самостоятельно относится к Богу, а не на авторитете Библии, церкви или религиозных деятелей. Просвещение далее утверждало верховенство разума, отстаивая способность разума давать решения для наших социальных, политических, экономических, художественных и вообще всех аспектов нашей жизни. Далее, во время Французской революции статус традиционных законов и государства был подорван в результате утверждения индивидуальной свободы и свободы личности. В результате этого современные формы исследований и вообще современная жизнь стали организовываться вокруг принципа субъективности. Прежде всего, естественные науки отвергли любые сверхъестественные объяснения и, в свою очередь, сосредоточились на идее рефлексирующего субъекта, познающего природу, которая уже доступна в качестве исходных данных. Кроме того, моральные понятия возникли из разума и человеческого авторитета, а также свободы отдельных членов, обозначающих то, что правильно и неправильно, и несовместимо с общим благом. В искусстве, особенно в романтизме, особое внимание уделялось личности и ее внутренним переживаниям.

В философии принцип субъективности был установлен в Декартовском «разуме»; там, где существует дуализм ума и тела и мыслящее «Я» является отправной точкой рефлексии. Она достигла своей высшей ступени у Канта и деления разума на три сферы и, следовательно, дальнейшего артикулирования субъективности. Кант в своей «критике чистого разума» пытается покончить с дилеммами метафизической традиции и ее преувеличенного разума, ограничивая познание вещами, как они нам представляются, и, в свою очередь, разделяя это возможное познание на три сферы и ставя субъект в качестве отправной точки рефлексии. Следовательно, «к концу XVIII в. наука, мораль и искусство были даже институционально дифференцированы как сферы деятельности, в которых вопросы истины, справедливости и вкуса разрабатывались автономно, то есть каждый под своим собственным специфическим аспектом действительности». Здесь Хабермаса интересует, в какой мере современность сумела отделиться от до-современных времен, откуда она заимствует свои критерии истины, правильного и неправильного и вообще истины. Хабермас также спрашивает, в какой степени прошлое влияет на «современное» не только настоящее, но и новое настоящее? Здесь Хабермас утверждал в своем радикальном тезисе о современности, что «современность не может и не будет больше заимствовать критерии, по которым она берет свою ориентацию из моделей, предоставленных другой эпохой; она должна создать свою нормативность из самой себя» [1, P.118].

Хабермас здесь утверждает, что из-за рационализации жизненного мира и дистанцирования от религиозных мировоззрений возникают три ценностные сферы: теоретическая, практическая и эстетическая. Так, по Хабермасу, «современные структуры сознания возникли из универсально-исторического процесса мировоззренческой рационализации, то есть из разочарования религиозно-метафизических мировоззрений» [3, P.35]. Эти сферы связаны с жизненным миром и его обоснованностью притязаний в повседневных коммуникативных процессах, относящихся к объективному, социальному и субъективному мирам. Из этого следует, что именно из оспаривания различных обоснованных утверждений современность выводит свои критерии добра, зла и вообще истины. Таким образом, современность преуспела в создании своих собственных критериев и инструментов для достижения истины.

Хабермас пытается найти «неисповедимый» путь в современной рациональности, которая является коммуникативным разумом. Это причина, подпитываемая рационализацией жизненного

мира по отношению к до-современным основаниям традиции и авторитета. Рациональность Хабермаса основана на повседневных коммуникативных практиках современных обществ, их стандартных речевых актах и отчетливых претензиях, выдвигаемых в отношении объективных, социальных и субъективных измерений реальности. Сущность коммуникативной рациональности заключается в том, как язык координирует действия; как субъекты коммуникативного процесса склонны соблюдать некоторые правила и как в этом процессе должно быть достигнуто понимание. В коммуникативной парадигме, когда речевой акт направляется, тот, на кого он направлен, распознает его и тем самым предлагает ответ, устанавливающий коммуникативный процесс. То, что делает этот коммуникативный процесс возможным, – это общие предпосылки смыслов и идеализирующих предпосылок, которые направляют коммуникативные процессы, а также тот факт, что те, кто находится в коммуникации, ориентированы на консенсус. Так, по Хабермасу, «путем объединения теорий коммуникативного действия и социальной эволюции создается теория современности, которая призвана объяснить специфические процессы рационализации современности» [4].

В коммуникативной рациональности Хабермаса жизненный мир – это то, что объединяет индивидов в единое целое, формируя общий смысл. Это контекст, в котором люди живут и утверждают свою уникальность, представляя свои претензии. Жизненный мир должен быть расшифрован через повседневное коммуникативное действие, но сам по себе он «всегда должен избегать тематизации» [1, P.79]. Можно было бы легко взглянуть на речевые акты и утверждения о достоверности и определить интерсубъективный коммуникативный процесс, но жизненный мир, напротив, является тем, что лежит за повседневным общением, поставляя материалы для размышления и общий смысл, который связывает индивидов и выводит их на коммуникативную арену.

Хабермас утверждает, что его теория коммуникативного действия – это теория, которая поддерживает взаимное отношение между повседневным миром, вместо того, чтобы один был включен в другой. Как говорит Финлейсон: «Жизненный мир имеет несколько функций. С одной стороны, она обеспечивает контекст для действий, а с другой – является движущей силой социальной интеграции. В то же время платформа согласия, которую обеспечивает жизненный мир, является условием возможности критического осмысления и возможного несогласия». Хабермас признает, что особенно с приходом капитализма жизненный мир и повседневное коммуникативное действие все больше и больше подвергаются угрозе инструментальной рациональности государства и экономики. Это то, что он называет колонизацией жизненного мира.

Хабермас заостряет свое внимание на вопросе – каковы причины разрастания социально-рыночного, бюрократического государства? Данная тема, безусловно, не новая в научном сообществе. Многие приверженцы идеи социально-рыночной модели пытались решить эту проблему. Среди теорий распространенным является мнение, что решение подобных проблем должно происходить на уровне системы, и важно добавлять множество новых подсистем, чтобы заменить старые. Но Хабермасу такой подход не устраивал – он считал, что его единственным результатом станет безграничный и постоянный рост бюрократизма. Он, в свою очередь, предлагал реструктуризировать отношения между системой и жизненным миром.

В первую очередь, важно ввести ограничения влияния системы на жизненный мир. Согласно его мнению, систему невозможно научить функционировать лучше того, как она делает это сейчас. Во-вторых, необходимо сформировать своего рода «сенсорные» установки с такой целью, чтобы жизненный мир воздействовал на систему. Как указывает философ, эти два пункта могут стать важным шагом на пути развития взаимопонимания между жизненным миром и системой.

Таким образом, Ю. Хабермас является настойчивым и последовательным защитником модерна и присущий ему рациональности от критики постмодернистов. В сравнении с другими современными интеллектуалами, которые перешли на анти- и постмодернистскую сторону, Хабермас характеризует институциональный порядок современного мира как проявление некой рациональности. Он не стал принимать во внимание модный нынче цинизм в отношении эмансипаторского потенциала Модерна. Он все так же верен ключевым идеям Просвещения, который, согласно его мнению, создал одну из необходимых основ рационализации современного мира – экономическую.

Список использованной литературы:

1. Habermas J. The Philosophical Discourse of Modernity, Twelve Lectures, Massachusetts Institute of Technology. Trans Frederick Lawrence, U.S.A. – 1987. - 293 p.
2. Benhabib S. Habermas and the Unfinished Project of Modernity. The MIT press.USA. – 1997. – Pp. 1-38.
3. Habermas J. The Theory of Communicative Action, Volume One, Reason and the Rationalization of society. Trans-Thomas McCarthy. Beacon Press. U.S.A. – 1984. - 465 p.
4. Owen D.S. Between Reason and History: Habermas and the idea of progress. State University of New York Press, U.S.A. – 2002. - 234 p.

МРНТИ 11.15.25

Жумашева М.Б.[1]

[1]*Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы*

МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУЛЕР ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ «САПА» ҰҒЫМЫНЫҢ ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада мемлекеттік қызметтерді көрсету саласындағы «сапа» ұғымының негіздері, сондай-ақ оның мемлекеттік басқару жүйесіндегі рөлі зерттелген. Мақалада «сапа» ұғымының қызмет көрсетуге қатысты эволюциясы және оның қазіргі заманғы мағынасы қарастырылады. Мемлекеттік қызметтер елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының негізгі көрсеткіштерінің бірі болып табылатындықтан бұл тақырып өзекті. Сонымен қатар, көрсетілетін мемлекеттік қызметтердің деңгейі халықтың өмір сүру деңгейін тікелей көрсетеді. Сонымен қатар, мақалада мемлекеттік қызметтердің сапасына әсер ететін негізгі факторлар анықталған. Мақалада Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызметтердің сапасын бағалау ерекшеліктері және үкіметтік емес ұйымдардың осы процеске қатысу рөлі қозғалады. Мақала барысында осы саладағы нормативтік реттеу саласындағы кейбір проблемалар анықталып, жаңа термин енгізу бойынша ұсыныстар беріледі.

Түйін сөздер: мемлекеттік көрсетілетін қызмет, сапа, баға, қанағаттану, тиімділік, мемлекет, қызмет алушы.

Жумашева М.Б.[1]

[1]*Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан*

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПОНЯТИЯ «КАЧЕСТВО» В КОНТЕКСТЕ ОКАЗАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ УСЛУГ

Аннотация

В настоящей статье изучены основы понятия «качество» в сфере оказания государственных услуг, а также его роль в системе государственного управления в целом. В рамках статьи рассмотрена эволюция понятия «качество» в отношении предоставления услуг и его современное значение. Данная тема актуальна, поскольку государственные услуги являются одним из основных показателей социально-экономического развития страны. При этом, уровень качества государственных услуг напрямую отражает уровень жизни населения. Кроме того, в статье определены основные факторы, влияющие на качество оказания государственных услуг. Статья затрагивает особенности оценки качества государственных услуг в Республике Казахстан и роль участия неправительственных организаций в данном процессе. В ходе статьи обозначены некоторые проблемы в области нормативного регулирования в данной сфере, а также предложены рекомендации по внедрению нового термина.

Ключевые слова: государственная услуга, качество, оценка, удовлетворенность, эффективность, государство, услугополучатель.

M.Zhumasheva[1]

[1]Academy of public administration under the President of the Republic of Kazakhstan

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF THE DEFINITION OF «QUALITY» IN THE CONTEXT OF PUBLIC SERVICES DELIVERY

Abstract

This article examines the basics of the definition of «quality» in the area of public services delivery, and its role in the public administration system as a whole. The article examines the evolution of the definition of «quality» in relation to the public services delivery and its modern meaning. This topic is relevant, since public services are one of the main indicators of the country's socio-economic development. At the same time, the level of quality of public services directly reflects the standard of living of the population. In addition, the article identifies the main factors affecting the quality of public services delivery. The article touches the specifics of evaluation the quality of public services and the role of participation of non-governmental organizations in this process in the Republic of Kazakhstan. In the course of the article, some problems in the field of regulatory regulation in this area are identified, and recommendations for the introduction of a new term are proposed.

Key words: public service, quality, evaluation, satisfaction, efficiency, government, service recipient.

Кіріспе

Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының пікірі бойынша мемлекеттік қызметтердің сапасы халықтың мемлекетке деген сенім деңгейін анықтайтын шешуші фактор болып табылады. Мемлекеттік қызметтерді көрсету үдерісі азаматтың мемлекеттік институттармен өзара іс-қимылының нақты деңгейін, мемлекеттік қызметшілерге және жалпы үкіметке деген көзқарасы мен сенімділік деңгейін көрсетеді.

Көптеген мемлекеттер халықтың мемлекеттік органдар қызметін бағалау тәжірибесін бұрыннан енгізіп келеді. Мұндай бағалаудың нәтижелерін мониторингілеу өте маңызды. Бұл мемлекеттік қызметтерді реттеуге, мемлекеттік қызметтердің жағдайын уақытында бағалауды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді, нәтижесінде мемлекеттік қызметтердің сапасының артуына әкеледі.

Мемлекеттік қызметтерді көрсетудің сапасы мәселелері Қазақстан Республикасында өзекті және аз зерттелген. Қазіргі уақытта қазақстандық заңнамамен реттелмеген мемлекеттік қызметтер «сапасының» негізгі тұжырымдамасын анықтау ерекше қызығушылық тудырады.

Бұл тақырыпты зерделеу қажеттілігі мемлекеттік қызмет көрсету сапасын бағалау әдістеріндегі олқылықтарға байланысты. Әдетте, мемлекеттік қызметтер көрсету сапасының толыққанды және тиімді бағасы қазіргі проблемаларды анықтауға және осы саладағы ағымдағы жағдайды талдауға мүмкіндік береді.

«Сапа» ұғымының теориялық негіздері

Мемлекеттік қызметтер мемлекеттік басқару құралдарының бірі болып табылады. Мемлекеттік қызметтерді алу, бір жағынан, оны алушының қажеттілігі немесе қалауы, екінші жағынан, мемлекеттің талабы. Мемлекеттік қызметтердің сапасы халықтың өмір сүру сапасына және қанағаттану деңгейіне тікелей әсер етеді.

Мемлекеттік қызметтер контекстіндегі «сапа» термині әлемдік қоғамдастықта бұрыннан зерттелген. Мәселен, Elke Löffler өзінің «Defining Quality in Public Administration» жұмысында «сапа» ұғымының эволюциясын ұсынады (кесте 1) [1].

Кесте 1 - «Сапа» ұғымын анықтаудың эволюциясы

Кезеңдер	«Сапа» ұғымын анықтау
1945-1949 жж.	техникалық анықталған нормалар мен стандарттарға сәйкестігі
1949 – 1951 жж.	техникалық анықталған нормалар мен стандарттарға сәйкестігі
1951 –1960 ж. соңы	пайдалануға жарамдылығы
1960 ж. соңы -1980 ж.	клиенттің талаптарына сәйкестігі
1980 ж. – қазіргі кезеңге дейін	клиенттің максималды қанағаттануына қол жеткізу

Дереккөз: [1, 2-3 б.].

Сонымен, автордың пікірі бойынша сапаның қазіргі заманғы анықтамасы клиенттің қажеттіліктерін барынша қанағаттандыруды білдіреді.

Бірқатар шетелдік авторлар мемлекеттік қызметтердің «сапасы» ұғымына өзіндік анықтама ұсынады.

С.Н. Костина өз еңбегінде ғалымдардың көпшілігі қызмет көрсету сапасының негізгі компоненттерін көрсететінін айтқан болатынын, мысалы, нәтиженің сапасы және қызмет көрсету сапасы. Соңында бұл компоненттер екеуі де тікелей «сапа» ұғымын құрайды [2].

В.Н. Южаков мемлекеттік қызмет көрсету сапасының шешуші индикаторы ретінде алушының қызмет көрсету сапасына қанағаттану деңгейі деп санайды. Сонымен қатар, мемлекеттік қызметтердің құны, оны көрсету мерзімі, кезекте күту уақыты сияқты параметрлер, олар қызмет алушының кедергі келтіруі немесе қанағаттанудың өсуіне ықпал ететін дәрежеде маңызды [3].

Автор М.С. Таболина «мемлекеттік қызметтердің сапасы» ұғымын анықтау барысында мемлекеттік қызметтер мен оның құнын, оны ұсыну стандарттарының талаптарына сәйкестік деңгейіне, қызмет алушының қанағаттану дәрежесіне сәйкес салыстырады [4].

Сонымен бірге А.Р. Исаков та келесі анықтаманы ұсынады: «мемлекеттік қызметтердің сапасы – бұл мемлекеттік органмен өзара әрекеттесу нәтижесінде өтініш берушілердің қанағаттану дәрежесін көрсететін қызметтің сапалық және сандық қасиеттерінің жиынтығы» [5].

Д.Д. Чвилев мемлекеттік және муниципалдық қызметтерді көрсету сапасы жеке немесе заңды тұлға мемлекеттік органдармен өзара әрекеттесу нәтижесінде алатын нақты нәтиже деп санайды [6].

В.А. Герба мемлекеттік қызметтер сапасы ұғымын «қызметті мақсатына сәйкес пайдалану (алу, қолдану және тұтыну) процесінде пайда болатын қасиеттер жиынтығы» ретінде нақты айқындайды, бұл қасиеттер жұмсалған шығындармен емес, объектіні осылайша пайдалану кезінде қол жеткізілген нәтижелермен байланысты [7]. Демек, сапа қызмет алушыға жағымды немесе жағымсыз әсерін білдіретін категория ретінде қарастырылады.

Осылайша, мемлекеттік қызметтерге қатысты «сапа» ұғымы мемлекеттік қызметті алу процесінде көрінетін қасиеттер жиынтығын білдіреді деп қорытынды жасай аламыз, нәтижесінде белгілі бір көрсеткіштерге сәйкес қызмет алушының қанағаттану дәрежесін білдіреді. Мұндай көрсеткіштер ретінде уақыт, шығындар, жеткізу уақыты және т.б. атауға болады.

Мемлекеттік қызмет көрсетуге қатысты «сапа» ұғымын дұрыс анықтау тиісті сапа критерийлерін әзірлеуге мүмкіндік береді. Өйткені, дәл осы критерийлер көрсетілген қызмет сапасы деңгейін бағалауға мүмкіндік береді.

Мемлекеттік қызметтердің сапасын арттыру мемлекеттік басқару жүйесі үшін өте маңызды. Біріншіден, бұл мемлекеттік басқару процестерінің жақсаруын, мысалы, әкімшілік кедергілер деңгейінің төмендеуін қамтамасыз етеді. Екіншіден, бұл азаматтардың мемлекетке деген адалдығының жоғарылауына әкеледі, халық арасында сенім деңгейі артады, бұл әлеуметтік өршу деңгейін төмендетеді. Үшіншіден, мемлекеттік қызметтер көрсету сапасының жоғары деңгейі мемлекеттік басқару мәселелері бойынша халықаралық рейтингтердегі мемлекеттің позициясына оң әсер етеді.

Қазақстан Республикасының заңнамасындағы «сапа» ұғымын түсіндіру

Қазақстанда мемлекеттік қызметтер көрсету саласында қабылданған нормативтік құқықтық актілер бұл саланы әлеуметтік-экономикалық сектор ретінде одан әрі дамытуға негіз жасады. Сонымен қатар, қазіргі заманғы тенденциялар үнемі дамуды және қызметтердің де, заңнаманың да сапасын жақсартуды талап етеді. Мемлекеттік қызметтер дамуының оң динамикасына қарамастан, әр түрлі, мысалы, олардың сапасын бағалауға байланысты қиындықтар байқалады.

Мемлекеттік қызметтер көрсету жүйесінің негіздері Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік көрсетілетін қызметтер туралы» Заңында белгіленген. Осы Заңның нормалары негізгі ұғымдарды айқындайды, мемлекеттік қызметтер көрсету процесіне қойылатын талаптарды белгілейді, сондай-ақ мемлекеттік органдардың осы саладағы өкілеттіктерін бекітеді.

Мемлекеттік көрсетілетін қызмет – «көрсетілетін қызметті алушылардың өтініш жасауы бойынша немесе өтініш жасауынсыз жеке тәртіппен жүзеге асырылатын және олардың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін іске асыруға, оларға тиісті материалдық немесе материалдық емес игіліктер беруге бағытталған жекелеген мемлекеттік функцияларды іске асыру нысандарының бірі» деп айқындалған [8]. Көрсетілетін қызметті алушылар бірқатар мемлекеттік органдарды қоспағанда, жеке және заңды тұлғалар болып табылады.

Осылайша, мемлекеттік қызметтер көрсету процесі мемлекеттік бюджеттен қаржыландырылатын азаматтардың құқықтарын, бостандықтарын, мүдделерін іске асыруды қамтамасыз ететін мемлекеттік органдардың функцияларына негізделген.

Мемлекеттік қызметтердің белгіленген талаптарға сәйкестігі мен деңгейін бағалау үшін негізгі сапа критерийі қолданылады. Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасында мемлекеттік қызмет көрсету контексіндегі «сапа» ұғымы анықталмаған. Сонымен бірге тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы заңнамада «тауардың сапасы» ұғымы қарастырылған. Сонымен, «тауардың сапасы – тауардың (жұмыстың, көрсетілетін қызметтің) тұтынушы қажеттіліктерін қанағаттандыру қабілетіне жататын сипаттамаларының жиынтығы» ретінде анықталады [9].

Сапа ұғымы Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік көрсетілетін қызметтер туралы» Заңында былай айқындалған:

«мемлекеттік қызметтер көрсету сапасын бағалау – көрсетілетін қызметті алушыларды орталық мемлекеттік органдар, облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың, аудандардың, облыстық маңызы бар қалалардың жергілікті атқарушы органдары, қаладағы аудандардың, аудандық маңызы бар қалалардың, кенттердің, ауылдардың, ауылдық округтердің әкімдері көрсететін қолжетімді және сапалы мемлекеттік көрсетілетін қызметтермен қамтамасыз ету бойынша шаралардың тиімділігін айқындау жөніндегі қызмет» [8];

«мемлекеттік қызметтер көрсету сапасын мемлекеттік бақылау – орталық мемлекеттік органдардың, облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың, аудандардың, облыстық маңызы бар қалалардың жергілікті атқарушы органдарының, қаладағы аудандар, аудандық маңызы бар қалалар, кенттер, ауылдар, ауылдық округтер әкімдерінің, сондай-ақ Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес мемлекеттік қызметтер көрсететін жеке және заңды тұлғалардың Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметтер көрсету саласындағы заңнамасын сақтауын тексеру, профилактикалық бақылау және оған мониторинг жүргізу жөніндегі қызмет» [8].

Осылайша, бірінші анықтамада сапа «шаралардың тиімділігі» дегенді білдірсе, екінші анықтамада «құқықтық нормалардың, атап айтқанда, стандарттардың, мемлекеттік қызмет регламенттерінің, сондай-ақ «Мемлекеттік көрсетілетін қызметтер туралы» Қазақстан Республикасы Заңының нормаларының сақталуын білдіреді. Бұл ұғымдар «сапа» ұғымын тұтас және нақты түсінуге мүмкіндік бермейді. Бұдан бөлек, «сапа» ұғымының ажырамас бөлігі болып табылатын сапа критерийлері жоқ.

Мемлекеттік көрсетілетін қызметтердің сапасын бағалау

Халықаралық тәжірибеде үкіметтік емес ұйымдар жүргізетін бағалау кеңінен қолданылады. Әдетте, бұл ұйымдар мемлекеттік институттардың жағымды имиджін құруға мүдделі емес, өз пікірін білдіруге шектелмейді, диалогқа ашық, сондықтан қоғамдық бағалау ең шынайы және тиімді болып табылады. Сонымен қатар, мемлекеттік қызмет көрсету сапасын қоғамдық бағалау іс-әрекеттің нақты жағдайын көрсетеді, мемлекеттік қызметті тұтынушының пікірін білдіреді және мемлекеттік органның «көзіне» көрінбейтін ұсақ кемшіліктер мен бөлшектерге тоқтала отырып, жан-жақты болады.

Қазақстанда да мемлекеттік қызметтер көрсету сапасына қоғамдық мониторинг жыл сайын өткізіледі. Қоғамдық мониторингке жеке тұлғалар мен коммерциялық емес ұйымдар өз бастамалары және мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс бойынша қатысады. Мұндай мониторингтің мақсаты алушылардың мемлекеттік қызметтердің сапасына қанағаттану деңгейін айқындау, проблемалық мәселелердің ауқымын анықтау, сондай-ақ осы проблемаларды шешу бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Мемлекеттік қызметтер көрсету сапасын бағалау критерийлері ретінде мыналар анықталған: ақпарат, қол жетімділік, қызмет көрсету, рәсімі, мерзімі, шығындары, кері байланыс, мемлекеттік қызметтерді көрсету нәтижелері. Әрбір мемлекеттік қызмет тізімделген сегіз критерий бойынша 5 балдық жүйемен бағаланады, мұндағы «5» - өте жақсы, «1» - өте нашар [10]. Барлық критерийлер бойынша баллдар жинақталады, содан кейін көрсетілген мемлекеттік қызмет үшін орташа балл шығарылады.

Мемлекеттік қызметтер көрсету сапасын бағалаудың қоғамдық мониторингінің әдіснамасы мониторингтің мақсатын, міндеттерін, принциптерін қамтиды, сапаны бағалау өлшемдерін анықтайды, алайда «сапа» ұғымына анықтама бермейді. «Сапа» ұғымы мемлекеттік қызметтерді бағалау критерийлерін анықтайтын кілт болып табылады. Бұл ұғымнан мемлекеттік қызметтерді бағалау процесінің негізгі сипаттамалары туындайды. Бұл ұғымның нақты

анықтамасының болмауы мемлекеттік көрсетілетін қызметтердің бүкіл жүйесінде олқылық тудырады. Сонымен қатар, мемлекеттік қызметтерді көрсету, бағалау және олардың сапасын қамтамасыз ету үдерісі ғана емес, сондай-ақ мемлекеттік қызмет көрсету үдерісіндегі кемшіліктерді анықтау және осы кемшіліктерді жою да кедергі келтіреді.

«Сапа» ұғымын анықтау бойынша ұсынымдар

«Мемлекеттік қызметтердің сапасы» ұғымын анықтау үшін Қазақстан Республикасы ратификациялаған «Сапа менеджменті және сапаны қамтамасыз ету – Сөздік» ISO 8402-94 халықаралық сапа стандартына жүгіну ұсынылады. Осы халықаралық стандарт сапа менеджменті саласына қатысты негізгі терминдер мен анықтамаларды көздейді.

Стандартқа сәйкес «сапа – бұл белгіленген және күтілетін қажеттіліктерді қанағаттандыру мүмкіндігіне байланысты объекті сипаттамаларының жиынтығы». Қанағаттанарлық сапаға қол жеткізу «сапа циклінің» барлық сатыларынан өтуді білдіреді [11].

«Сапа циклі – бұл қажеттіліктерді анықтаудан олардың қанағаттануын бағалауға дейінгі әр түрлі кезеңдерде сапаға әсер ететін өзара байланысты іс-әрекеттің тұжырымдамалық моделі» [11]. Сапа циклі өнімді жасау идеясынан бастап, оны жоюға дейінгі өнімнің өмірлік циклын білдіреді.

Осылайша, мемлекеттік қызметтер сапасының қанағаттанарлық деңгейіне жету үшін белгілі бір кезеңдерден – мемлекеттік қызмет көрсету үдерісінен өту талап етіледі, оған қойылатын талаптар мемлекеттік қызметтер стандартында көзделген. Мемлекеттік қызметтерді көрсетудің қанағаттанарлық деңгейін мемлекеттік қызмет көрсетудің фактісін атауға болады, яғни қызмет көрсетілген болатын. Сонымен бірге, мемлекеттік қызмет қандай деңгейде көрсетілгенін түсіну үшін сапа ұғымына жүгіну керек.

Мемлекеттік қызмет көрсету сапасы мемлекеттік қызметті көрсету фактісін қоспағанда, қызмет алушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған сипаттамалардың жиынтығы болады. Мұндай сипаттамаларға мемлекеттік қызметтерді алудың жылдамдығы, уақтылығы, қызмет көрсету кезінде көрсетілетін қызметті берушінің сыпайылығы, мемлекеттік қызметтерді алу үшін қолайлы жағдайлар, мемлекеттік қызметтердің қол жетімділігі (онлайн режимінде алу мүмкіндігі, қызмет көрсетушілердің ыңғайлы кестесі), алу рәсімінің қарапайымдылығы, шағым беру мүмкіндігі, шағым бойынша кері байланыс алу, мемлекеттік қызметтерді алу тәртібі туралы ақпараттың болуы және тағы басқаларды жатқызуға болады.

Осылайша, мемлекеттік қызмет сапасы дегеніміз – бұл белгіленген сапа параметрлеріне сәйкес қызмет алушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған сипаттамалар жиынтығы.

Сонымен қатар, мемлекеттік қызметтердің сапасына әсер ететін факторларды атап өткен жөн. Оларға мыналар жатады:

1) Мемлекеттік қызметтерді мемлекеттік көрсетілетін қызметтер тізіліміне енгізу арқылы тану және мемлекеттік қызметтерді сәйкестендіру тәртібін жетілдіру.

2) Уәкілетті мемлекеттік органдардың тиісті қызметі шеңберінде қайталанатын мемлекеттік қызметтерді жою.

3) Мемлекеттік органдардың қызметін талдау арқылы мемлекеттік қызметтер стандарттарын жетілдіру (жеткізу мерзімін қысқарту, әкімшілік рәсімдерді оңайлату).

4) Қол жетімділік, ашықтық, әділеттілік қағидаттары негізінде мемлекеттік қызметтерді көрсету сапасы мәселелері бойынша шағымдану жүйесін дамыту, сондай-ақ көрсетілетін қызметті берушіден сапалы кері байланыс алу.

5) Ақпараттық технологияларды қолдану арқылы мемлекеттік қызметтер көрсету процесін автоматтандыру.

6) Бәсекелес ортаға беру арқылы мемлекеттік қызметтерді «мемлекет меншігінен шығару».

7) Мемлекеттік қызметтер сапасының нақты параметрлерін белгілеу.

Аталған факторлар мемлекеттік қызметтердң көрсету сапасын бағалау критерийлерін қалыптастыруға негіз бола алады.

Қорытынды

Мемлекеттік қызметтердің сапасын арттыруға бағытталған шараларды жүзеге асыруда әкімшілік реформалар маңызды рөл атқарады. Сондықтан бүгінде бұл қызмет үшін барлық жауапкершілік мемлекетке жүктелген. Сонымен қатар, халықаралық тәжірибе мемлекеттік қызметтердің сапасын арттыруға бағытталған іс-шараларға мемлекеттік емес мекемелердің, қоғамдық ұйымдардың, еріктілердің кең қатыстылығын көрсетеді.

Мемлекеттік қызметтер сапасының анықтамасын, сондай-ақ оның көрсеткіштерін нормативтік реттеу мемлекеттік қызмет көрсету сапасының қазіргі жағдайын анықтауға, сондай-ақ мемлекеттік қызметтердің сапасын бағалау әдістемесін жетілдіруге мүмкіндік береді.

Бүгінгі күні мемлекеттік көрсетілетін қызметтердің «сапасы» ұғымын нақты анықтау, сонымен қатар бекітілген ұғымға сәйкес сапа көрсеткіштерін әзірлеу қажеттілігі бар.

Мемлекеттік көрсетілетін қызметтің «сапасы» ұғымы мемлекеттік қызметтерге қолданылатын айқын сипаттамаларды анықтайды. Бұл ретте, аталған сипаттамалар өлшенетін және мемлекеттік қызметтердің барлық түрлеріне қатысты болуы керек.

Мемлекеттік көрсетілетін қызметтер сапасы ұғымының нақты анықтамасы оның сапасын анықтау мақсатында әрбір мемлекеттік қызмет көрсету процесін талдауға мүмкіндік береді. Өз кезегінде, мемлекеттік қызмет көрсету сапасын арттыру мемлекеттік басқару тиімділігіне, сондай-ақ халықтың қанағаттану деңгейіне оң әсер етеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. *Elke Löffler. Defining Quality in Public Administration // Working Group on Better Quality Administration for the Public, Building Quality Administration for the Public in Central and Eastern Europe, NISPAcee Conference, Riga, Latvia, 2001*
2. *Костина С.Н. Современные проблемы оценки качества оказания государственных услуг (на примере УРФО) // Вопросы управления – 2016. – с.49-58*
3. *Южаков В.Н. Качество государственных и муниципальных услуг: усилия и результаты административной реформы // Вопросы государственного и муниципального управления - 2014 год.- №1.- с.52-72*
4. *Таболина М.С. Основные показатели эффективности государственных услуг // Экономика и управление - 2012 год. - №3. – с.124-126*
5. *Исаков А.Р. Государственные услуги и их классификация // Вестн.Саратовской юридической академии - 2013 год. - №6. – с.91-96*
6. *Чвилев Д.Д. Качество государственных и муниципальных услуг, как объект оценки и управления // Транспортное дело России - 2014 год. - №4. – с.123-126*
7. *Герба В.А. О качестве государственных услуг // Государственное регулирование экономики - 2010 год. - №4-5. – с.42-46*
8. *«Мемлекеттік көрсетілетін қызметтер туралы» Қазақстан Республикасының 2013 жылғы 15 сәуірдегі № 88-V Заңы*
9. *«Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 4 мамырдағы №274-IV Заңы*
10. *Агентство Республики Казахстан по делам государственной службы, ПРООН. Методология общественного мониторинга оценки качества оказания государственных услуг, 2019 год*
11. *Международный стандарт ИСО 8402-94 «Управление качеством и обеспечение качеством – Словарь», 1994 год, ИСО 8402:1994*

ҒТАМР 06.81.23

М.Е. Сеилханова[1], Г.К. Омиралиева[1]

[1]әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫН ЗЕРТТЕУ УНИВЕРСИТЕТТЕРІНЕ АЙНАЛДЫРУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Мақаланың мақсаты: университеттерді зерттеу университеттеріне айналдырудың өзекті мәселелерін осы санаттағы университеттердің проблемалары мен перспективаларын олардың

эволюциясының ретроспективасы арқылы талдау негізінде анықтау. Мақалада зерттеу университетінің жалпы сипаттамалары мен өлшемдері, университеттердің қызмет форматының эволюциясы көрсетілген. Мақалада сонымен қатар әлемдік академиялық шыңдарға жылжуды табысты жүзеге асыратын шетелдік университеттердің тәжірибесі, әлемдік деңгейдегі зерттеу университеттерін құру стратегиясы қарастырылады. Зерттеу нәтижелеріне Қазақстан Республикасының Білім және ғылым туралы заңданын негізге ала отыра қарастырылды. Сонымен қатар Жоғары оқу орындарын ғылыми зерттеу университеттеріне трансформациялау бойынша шетелдік тәжірибелері талдаулар көрсетілген. Қазақстан Республикасында университет жүйесін дамытудың негізгі перспективаларын ұлттық және халықаралық рейтингтері бойынша соның ішінде рейтинг «THE», рейтинг «QS» көрсеткіштері арқылы анықталады. Зерттеу нәтижелері экономика және ғылым саласындағы мамандарға, қаржыгерлерге, ұйымның инновациялық дамуындағы зияткерлік капиталды зерттеумен айналысатын экономистерге пайдалана алады.

Түйін сөздер: зерттеу университеті, трансформация, ғылым мен білімнің интеграциясы, интеграцияланған ғылыми-білім беру орталығы, білім беру бағдарламасы, зияткерлік капитал.

Бұл мақала Қазақстан Республикасы Білім және Ғылым министрлігі Ғылым комитетінің гранттық қаржыландыру аясында дайындалды (Грант № AP08051974 «Ғылымиметриялық талдау негізінде Қазақстан ЖОО-ның зияткерлік капиталын бағалау және оларды зерттеу университеттеріне трансформациялау жолдары»).

М.Е. Сеилханова[1], Г.К. Омиралиева[1]

[1]Казахский Национальный университет имени аль-Фараби

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ТРАНСФОРМАЦИИ ВУЗОВ В ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЕ УНИВЕРСИТЕТЫ

Аннотация

Цель статьи: выявить актуальные проблемы трансформации университетов в исследовательские университеты на основе анализа проблем и перспектив университетов данной категории через ретроспективу их эволюции. В статье описаны общие характеристики и критерии исследовательского университета, эволюция формата деятельности вузов. В статье также рассматривается опыт зарубежных университетов, успешно продвигающихся к мировым академическим высотам, стратегии создания исследовательских университетов мирового уровня. Результаты исследования рассмотрены на основании Закона Республики Казахстан «Об образовании и науке». Кроме того, представлен анализ зарубежного опыта трансформации высших учебных заведений в исследовательские университеты. Основные перспективы развития университетской системы в Республике Казахстан определены национальными и международными рейтингами, включая рейтинг «THE», рейтинг «QS». Результаты исследования могут быть использованы специалистами в области экономики и науки, финансистами, экономистами, занимающимися изучением интеллектуального капитала в инновационном развитии организации.

Ключевые слова: исследовательский университет, трансформация, интеграция науки и образования, интегрированный научно-образовательный центр, образовательная программа, интеллектуальный капитал.

M.E. Seilkhanova[1], G.K. Omiraliyeva[1]

[1]Al-Farabi Kazakh National University

TOPICAL PROBLEMS OF TRANSFORMATION OF UNIVERSITIES INTO RESEARCH UNIVERSITIES

Abstract

The purpose of the article is to identify topical problems of the transformation of universities into research universities based on the analysis of problems and prospects of universities of this category through a retrospective of their evolution. The article describes the general characteristics and criteria of

the research university, the evolution of the format of the activities of universities. The article also examines the experience of foreign universities successfully moving towards world academic heights, the strategy of creating world-class research universities. The results of the study are considered on the basis of the Law of the Republic of Kazakhstan "On Education and Science." In addition, presented an analysis of the foreign experience of transforming higher educational institutions into research universities. The main prospects for the development of the university system in the Republic of Kazakhstan are determined by national and international ratings, including ‘’THE’’ rating, QS rating. The results of the study can be used by experts in the field of economics and science, financiers, economists engaged in the study of intellectual capital in the innovative development of the organization.

Key words: Research University, transformation, integration of science and education, integrated scientific and educational center, educational program, intellectual capital.

Кіріспе

Университет феноменін түсіну еуропалық және американдық ғылыми ойларға негізделген. Идеялары өз жалғастығын М. Вебер, Х. Ортеги-и-Гассет, А. Флекснер, К. Ясперс, Р.М. Хатчинс, Э. Дюркгейм, К. Керрден тапқанДж. Ньюмен және В. фон Гумбольдт зерттеулері классикалық болып табылады. Әсіресе Дж. Хопкинс, Р. Хатчинс, К. Керр сынды американдық университет дәстүрінің өкілдерін ерекше атап өткен жөн.

Н.И. Пирогов, С.И. Гессен, В.И. Вернадскийдің еңбектері орыс дәстүріндегі университеттік білімнің трансформациясына арналды, классикалық университеттің дамуына И.В. Захаров, Е.С. Ляхович, В.В. Ильин көңіл бөлді. В.Куренной, Н.С. Ладыжец, Г.Я. Миненков, Н.Е. Покровский және т.б. жұмыстары Ресей университетінің заманауи трансформациялық үдерістеріне арналған.

Қазақстандық тәжірибеде зерттеушілер университеттік білім эволюциясының әртүрлі аспектілерін қозғайды: университет идеясының эволюциясының философиялық-мәдени аспектісі – Ш.А. Ибжарова[1]; ҚР инновациялық дамуындағы зерттеу университеттерінің рөлі - А.М. Мамырханова, Г.Б. Есембаева [2]; зерттеу университеттерінің инновациялық ортасын дамыту - А.Е. Әбілғазина, А. М. Мамырханова [3]; трансформация жағдайындағы университеттің корпоративтік мәдениетін өзгерту мәселелері - Ш.Е. Жаманбалаева, М. М. Маульшариф және т.б. [4], Қазақстанның жоғары оқу орындарындағы корпоративтік басқару мәселелері – Сагинтаева А.К., Жакыпова Ф. Н., Орунханов М.К. және т.б. [5]. Сонымен бірге, зерттеу университетінің ішкі үдерістерін, оның зияткерлік капиталын, трансформация ресурстары мен тетіктерін зерттеу саласында елеулі зерттеулер табылған жоқ. Осыған байланысты біздің мақаламыздың мақсаты: университеттерді зерттеу университеттеріне айналдырудың өзекті мәселелерін университеттердің осы санатының проблемалары мен перспективаларын олардың эволюциясының ретроспективасы арқылы талдау негізінде анықтау.

Зерттеу университетінің жалпы сипаттамасы және өлшемдері

Университеттің ғылыми зерттеу институты ретіндегі идеясы Германияда сонау XIX ғасырда – қосымша мүмкіндіктердің белсенді даму дәуірінде, өнеркәсіптік дәуір дүниедүзіне білдіртпей ену нәтижесінде пайда бола бастаған. Осының негізінде сол көрсеткіштердің нақтылығы іс жүзінде расталып, заманға сай технологиялар пайда болғанға дейін практикада эмпирикалық зерттеулер жүргізуді талап еткен болатын. Зерттеудің оқытудан басымдығы үздіксіз қызмет ретінде өзіне тән білім іздеумен университеттің гумбольдтиандық моделінде қалыптасты (Академиялық жетілуге жол: әлемдік деңгейдегі зерттеу университеттерінің қалыптасуы, 2012 [6]).

Болашақта ғылым мен білімнің интеграциясы қағидаты негізінде жұмыс істейтін университеттер қызметтің екі бағытын бірдей тиімді қамтамасыз ете отырып, жоғары білім беруді дамытудың локомотивіне айналады. Мұндай университет жалпы ғылыми бағыт бойынша перспективалық зерттеулер жүргізуді және ғылым мен экономиканың белгілі бір жоғары технологиялық секторлары үшін кадрлар даярлауды жүзеге асыратын нақты интеграцияланған ғылыми-білім беру орталығы болып табылады. Қазіргі заманғы зерттеу университеті пәндер бойынша терең мамандандыруды да қамтиды. Білімді пәндер мен салаларға бөлу оларды барған сайын күрделене түсетін әлемде түсіну тереңдігін қамтамасыз етеді. Мұндай жоғары оқу орындарының айналасында ғылым, білім және бизнесті интеграцияланған дамыту нысаны ретінде зерттеу парктері құрылады. Алайда, XXI ғасырдың проблемалары зерттеу арқылы білімнің әртүрлі аспектілерін жан-жақты түсінуді қажет ететіндігі туралы түсінік артып келеді.

Зерттеу университетіне трансформацияның басты өлшемдері: білім, ғылым және өндірісті интеграциялау; зияткерлік меншік өнімдері мен технологияларды коммерцияландыру үшін жағдайлар жасау; ғылыми зерттеулердің кең бағыты үшін жоғары білікті мамандар даярлау болып табылады.

Сонымен қатар, ҚР-да «Тиісті үлгідегі білім беру ұйымдар жұмыстарының нәтижелі көрсеткіштерін, оның ішінде балаларға негізделген қосымша білім беру бағдарламаларын жүзеге асыратын білім беру ұйымдарының үлгілік қағидаларын бекіту туралы» ҚР Үкіметінің 2013 жылғы 17 мамырдағы № 499 қаулысына сәйкес жоғары оқу орындарын жіктеу өлшемдері нақты айқындалды және бекітілді. Оларды қысқаша келтірейік.

Ұлттық зерттеу университетінің көрсеткіштері:

1) ерекше дәрежесі ие жоғары оқу орны;

2) бес жылдық даму бағдарламалық жобасы бар;

3) мамандықтардың үш және одан да көп топтары бойынша жоғары және ЖОО кейінгі білім берудің дербес даярланған білім беретін оқу бағдарламаларын іске асырады;

4) жаңа білімді генерациялау және трансзерттеу үшін іргелі және қолданбалы ғылыми зерттеулердің нәтижелерін пайдаланады;

5) бес жылда кемінде бір рет оқытушылардың біліктілігін арттыруды қамтамасыз етеді;

6) негізгі жұмыс орны жоғары оқу орны болып табылатын оқытушылар санынан ғылыми дәрежелері мен ғылыми атақтары бар оқытушылардың үлесі – кемінде 70%;

7) білім алушылардың жалпы контингентінен жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру бағдарламаларында оқитын магистранттар мен докторанттардың үлесі – кемінде 15%;

8) Times Higher Education World University Rankings рейтингіне сәйкес әлемнің үздік 200 университетінің топ-200 құрамына кіретін шетелдік әріптес жоғары оқу орындарының қатысуымен әзірленген жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру бағдарламаларының үлесі-кемінде 20%;

9) шақырылған шетелдік оқытушылар мен зерттеушілердің ғылыми-педагогикалық қызметкерлердің жалпы санындағы үлесі – кемінде 12%;

10) басқа мемлекеттердің оқытушылармен/зерттеушілермен бірлескен ғылыми мақалалардың үлесі – соңғы 3 жыл ішінде Web of Science немесе Scopus индекстейтін халықаралық рейтингтік журналдарда жарияланған ғылыми мақалалардың жалпы санының кемінде 10% ;

11) тиісті мамандық бойынша немесе тиісті мамандық бейіні бойынша бір ғылым докторының немесе екі ғылым кандидатының немесе екі философия (PhD) докторының болуы;

12) соңғы 3 жыл ішінде Web of Science немесе Scopus индекстейтін халықаралық рейтингтік журналдарда жарияланған ғылыми мақалалар санының ғылыми-педагогикалық қызметкерлердің жалпы санына қатынасы – кемінде 1:3;

13) соңғы 5 жыл ішінде Web of Science немесе Scopus индекстейтін халықаралық рейтингтік журналдарда жарияланған ғылыми мақалалардың дәйексөздерінің орташа деңгейі – кемінде 2.0;

14) ғылыми-педагогикалық қызметкерлердің бірлігіне жеке компаниялар, ұйымдар мен қорлар (оның ішінде халықаралық) үшін жұмыстарды орындау/қызметтер көрсету нәтижесінде соңғы 3 жыл ішінде алынған жалпы табыс сомасы – кемінде 500 мың теңге [7].

Зерттеу университетінің критерийлері:

1) Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 18 ақпандағы «Ғылым туралы»заңының 10-бабына сәйкестігі;

2) бес жылға арналған даму бағдарламасының жобасы бар;

3) мамандықтардың үш және одан да көп топтары бойынша жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімнің дербес әзірленген білім беру бағдарламаларын іске асырады;

4) жаңа білімді генерациялау және трансзерттеу үшін іргелі және қолданбалы ғылыми зерттеулердің нәтижелерін пайдаланады;

5) бес жылда кемінде бір рет оқытушылардың біліктілігін арттыруды қамтамасыз етеді;

6) негізгі жұмыс орны жоғары оқу орны болып табылатын оқытушылар санынан ғылыми дәрежелері мен ғылыми атақтары бар оқытушылардың үлесі – кемінде 70%;

7) білім алушылардың жалпы контингентінен жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру бағдарламаларында оқитын магистранттар мен докторанттардың үлесі–кемінде 10%;

8) Times Higher Education World University Rankings рейтингіне сәйкес әлемнің үздік 200 университеттерінің топ-200 құрамына кіретін шетелдік әріптес жоғары оқу орындарының

қатысуымен әзірленген жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру бағдарламаларының үлесі–кемінде 15%;

9) шақырылған шетелдік оқытушылар мен зерттеушілердің ғылыми-педагогикалық қызметкерлердің жалпы санындағы үлесі–кемінде 10%;

10) шетелдік оқытушылармен/зерттеушілермен бірлескен авторлықтағы ғылыми мақалалардың үлесі – соңғы 3 жыл ішінде Web of Science немесе Scopus индекстейтін халықаралық рейтингтік журналдарда жарияланған ғылыми мақалалардың жалпы санының кемінде 7% ;

11) тиісті мамандық бойынша немесе тиісті мамандық бейіні бойынша бір ғылым докторының немесе екі ғылым кандидатының немесе екі философия (PhD) докторының болуы;

12) соңғы 3 жыл ішінде Web of Science немесе Scopus индекстейтін халықаралық рейтингтік журналдарда жарияланған ғылыми мақалалар санының ғылыми-педагогикалық қызметкерлердің жалпы санына қатынасы–кемінде 1:4;

13) соңғы 5 жыл ішінде Web of Science немесе Scopus индекстейтін халықаралық рейтингтік журналдарда жарияланған ғылыми мақалалардың дәйексөздерінің орташа деңгейі-кемінде 1.8;

14) ғылыми-педагогикалық қызметкерлердің бірлігіне жеке компаниялар, ұйымдар мен қорлар (оның ішінде халықаралық) үшін жұмыстарды орындау/қызметтер көрсету нәтижесінде соңғы 3 жыл ішінде алынған жалпы табыс сомасы–кемінде 300 мың теңге [7].

Сонымен бірге, біздің ойымызша, жоғары оқу орнының барлық параметрлеріне ғылыми-әдіснамалық талдау қажет, ол университеттің зияткерлік капиталын және оның зерттеу компонентінің негізгі көрсеткіштері ретінде адами ресурстардың даму перспективаларын бағалауды қамтиды.

Университеттердің қызмет форматының эволюциясы: классикалықтан виртуалды дейінгі

Жаһандану жағдайында біз «Білім және құзыреттілік корпорациясы» ретінде зерттеушілердің қалыптасқан көзқарасына сәйкес өз миссияларын дамытуда ұзақ жолдан өткен университеттер қызметінің форматының қарқынды эволюциясын байқаймыз.

Индустрияға дейінгі дәуірде пайда болған бірінші буын университеттерінің (Университет 1.0) мақсаты өткеннің мәдени тәжірибесін тарату арқылы адамдардың тар шеңберін құру болды. XIX ғасырдың басынан бастап университеттердің екінші генерациясын қалыптастыру басталды (Университет 2.0): білім беруден басқа, олар екінші мақсатты – зерттеу арқылы ғылыми білім шығаруды жүзеге асырды. Білім беру және ғылыми-зерттеу миссияларының бірлігі В. Гумбольдттың «Universitas litterarum» (Щелкунов М.Д. [8]) жобасында барынша толық көрініс тапқаны белгілі.

Яғни, тарихи тұрғыдан университеттер (1.0 деп аталатын университеттер) білімді таратумен, кадрлар даярлаумен айналысты және әлеуметтік саты рөлін атқарды. Жоғары оқу орындарының функционалдығын кеңейтуге алғашқы маңызды ынталандыру мемлекет пен ірі бизнестің тапсырысы болды. Мемлекеттің міндеттерін шешу үшін технологиялық бизнес университеттерге жаңа білім беру орталықтары ретінде жүгінді. Университеттер зерттеулер жүргізе бастады, жаңа идеялар қалыптастырды және біртіндеп бизнес пен оқу орнының байланысы соншалықты күшті болды, сондықтан университетте қандай қызмет бар екенін және қандай бизнес бар екенін ажырату қиын болды. 2.0 университеті осындай еді.

Постиндустриалды дәуірде үшінші буын университеттерінің (Университет 3.0) миссиясы инновациялық-кәсіпкерлік қызметке айналады, жоғары оқу орындары білім экономикасы және зерттеулерді коммерцияландыру субъектілері ретінде әрекет етеді (Мирошникова О.Х. [9]). Қорытындылай келе, **университет 3.0**– бұл білім беру және зерттеу функцияларын ғана емес, сонымен қатар инновация экожүйесіндегі негізгі үдерістердің интеграторы функцияларын орындайтын университеттің жаңа түрі: университет технологиялық кәсіпкерлікпен, бизнесті дамытумен, жаңа нарықтарды қалыптастырумен байланысты үдерістерге белсенді қатысуы керек.

3.0 моделін іске асыру кезінде аксиологиялық негіз ретінде «құзыреттілік моделі», әсіресе ерте кезеңдерде білім беру үдерісін қайта құру әрекеті ретінде әрекет етеді(Raven J. [10]). Трансдисциплинарлық танымның кешенді құралы және анық емес біліммен (Feest U.[11]) және принциптерді түсінумен (Dellsen F.[12]) педагогикалық жұмыс мүмкіндіктерін іздеу, оның ішінде құзыреттілік матрицасы арқылы (білім, білік, дағды) дамиды. Білім беру үдерісі көбінесе топтық (желілік) өзара әрекеттесу арқылы жасалады – «төңкерілген сынып» сияқты формалар пайда болады(Burke A., Fedorek B. [13]).

Бүгінгі таңда «университет 4.0»: болашақ туралы білім беру қызметін жүзеге асыратын қоғам институты, жоғары технологиялық салаларды дамытудың көшбасшысы болып табылады (Мирошникова О.Х. [9]).

Университет 4.0 моделіне көшу жағдайындағы білім беру үдерісінің міндеттері - бұл «оқу үдерісіндегі заманауи технологиялар», «пәнаралық», «жаңа құзыреттер», «жобалық тәсіл», «цифрлық экономика».

Нәтижесіндекүн тәртібіне адамдардың қатысуынсыз әрекет ететін, бірақ ақпараттық ағындар ағып жатқан және адам осы матрицаның ішінде болатын технологиялық матрица бар виртуалды университеттің бейнесі шығады. Бұл қазірдің өзінде болып жатыр. Әлемдік университеттер on-line курстар, МООС құру және қашықтан білім беру, ондаған миллион студенттерді жазу арқылы не істейді? Матрица дегеніміз осы. Мұнда адамдар жоқ. Оларға ойланудың қажеті жоқ. Олар осы мегамашинаға қосылады, қызмет үшін төлейді және ақпараттың бір бөлігін алады. Бұл жақсы емес және жаман да емес. Бұл жай ғана факт.

Университеттер ректорларының халықаралық қауымдастығының президенті Ках Шенгелийдің (АҚШ) пікірінше, «4.0 университеттері өзара тәуелді әлемдегі жаһандық хабардарлық пен құзыреттілікке ықпал етуі керек. Бәсекеге қабілеттілік, серіктестікке ұмтылу, этика және қазіргі қоғамдағы эволюция төртінші буын университеттерінің төрт элементі болып табылады, олар аймақтық прогресс пен жаһандық дамуды жақсартуға қызмет етеді» (Ресей жоғары білім зерттеушілер Қауымдастығының VII Халықаралық конференциясы, 2016 [14]).

Кейбіреулер университеттің 4.0 моделі білім, ғылым және инновациядан басқа, креативті ортаны қалыптастыруды қамтуы керек деп санайды. Басқалары төртінші құрамдас бөлігі ретінде өнеркәсіп кәсіпорындарында іске асырылмайтын міндеттерді шешу үшін ресурстар мен құзыреттерді ұсынады (Charles D. R. [15]).

Университеттің 4.0 моделін іске асыру кезінде жоғары білімнің білім беру қызметтері нарығындағы негізгі өнім білім беру бағдарламасы болып табылады (Гаранин М.А., Горбунов Д.В. [16]).

Университеттердің «Университет 4.0» моделіне дейінгі даму эволюциясы, университеттердің қоғамның экономикалық және әлеуметтік дамуына қайтарым үлгісі ретінде – білім беру бағдарламаларының эволюциясы (бұдан әрі–ББ) деп айтуға болады. Бұл жағдайда білім бизнес-үдеріске айналады.

Білім беру қызметін бағалау және аккредиттеу параметрлері: ББ-ға түскендер саны, ББ-ны іске асыру сапасы, ББ-ны іске асыруға қатысатын «практиктердің» саны, ББ түлектері үшін жұмыс берушілердің саны мен деңгейі және т.б. бүгінгі таңда жұмыс беруші өз қызметкерлерінің арасында кәсіби құзыреттері мен дағдылары ғана емес, сонымен қатар топтық құрамда жұмыс істей алатын, шешім қабылдай алатын, өзіне жауапкершілік алатын мамандарды көргісі келеді. Яғни бұл ұйымның негізгі ресурсы болу дегенді білдіреді.

Университет сонымен қатар өз серіктестері ретінде мықты және табысты дамып келе жатқан бизнес-компанияларға ие болуға мүдделі. Бұл университеттің бизнеспен өзара іс - қимылының төрт негізгі бағытын анықтайды: түлектің мансаптық өсуін зерттеу, білім алушыларды жаңа өнімдер–білім беру бағдарламалары туралы мағлұматтар беру, қаржылық көмек беру. Түлектің мансаптық өсуін талдау университет өнімінің алға жылжуын түсіну үшін қажет. Бұл университеттің негізгі қызметі– білім беру сапасын бағалауға мүмкіндік беретін кері байланыс.

Осылайша, «Университет 4.0» өз білімін капиталдандыру функциясын барынша тиімді көрсете алады. Бұл жағдайда білімге ғана емес, біліктіліктер мен дағдыларға, адами капиталдың сапасын болжайтын тұлғаның даму деңгейіне де талаптар күшейе түседі.

Орыс зерттеушісі Е.В. Неборскийдің пікірінше 4.0 моделінің орнына бірнеше интеллект моделі келуі мүмкін, бұл кезде бағалау критерийлері берілген жағдайларда нақтыланады, адамның ойлау ерекшеліктеріне бейімделеді, бірақ керісінше емес [17]. Осы модельді іске асыру кезінде пән ядросы түпкілікті жойылады, оның орнына ғылым мен білім берудегі трансдисциплинарлықты күшейтетін құбылыс зерттелгенде тақырыптық білім беріледі (Balsiger J. [18]).

Университеттерді трансформациялаудың шетелдік тәжірибесі

Дамыған елдердегі жаңа үрдіс ғылыми-зерттеу идеяларын генерациялау саласындағы университеттердің рөлінің артуы болып табылады. Сонымен бірге, зерттеу университеттері, негізінде, мемлекеттің барлық ЖОО –ның жалпы санының аз бөлігін құрайды. Мысалы, АҚШ-та 4800 ЖОО-ның 150-ге жуығы әлемдік деңгейдегі зерттеу университеттері, Қытайда–жалпы саны 5 мың ЖОО құрайтын шамамен 100 (әрқайсысы үшін жылдық бюджеті 1 миллиард АҚШ доллары),

ал Үндістанда 18 мың ЖОО-ның шамамен 10 осындай университеттері бар. Әлемдегі зерттеу университеттерінің аздығының басты себебі–қаржылық және адами ресурстардың («ең үздік ой иелерінің») шектеулі болуы.

Университеттер мен университет зертханаларының жанындағы дәстүрлі ғылыми зертханалар арасында үлкен айырмашылық бар. Университет зертханасы моделінің негізі университеттерден және өнеркәсіптік зерттеушілерден келетін идеяларды кесіп өтуге кепілдік беретін механизм, сондай-ақ қызметкерлерді оңай оқыту және университеттер мен компания ішіндегі зерттеу жобалары арасындағы тәжірибе алмасу болып табылады. Бұл әдіс университеттердің зерттеулер жүргізулеріне қол жетімділікті кеңейтеді.

Университеттік зертхана әдісінің классикалық мысалы ретінде – Стэнфорд университеті. Ол «Силикон алқабы» ірі аумақтық ғылыми-өндірістік кешенінің өзегі болып табылады. Студенттер мен профессорлар еркін режимде өткізетін университеттің іргелі зерттеулеріне әлемдік жоғары технологиялық бизнес көшбасшылары қол жеткізуге ұмтылады. Дәл осы ірі университеттер, әдетте, Технополис орталықтары бүгінде ғылыми-техникалық прогрестің перспективалы салаларындағы жаңа технологиялармен байланысты өндірістердің орналасу аудандарына айналуда.

АҚШ-тың тәжірибесі көрсеткендей, Полороид сияқты көптеген инновациялық компаниялардың пайда болуы олардың жасаушылары студенттік жылдардан бастап зерттеу жұмыстарымен айналысып, өзіндік идеяларын жүзеге асырумен байланысты.

Егер біз «Академиялық жетілуге жол...» [6]кітабында келтірілген зерттеу университетінің сипаттамаларына жүгінетін болсақ, олардың ішіндегі ең маңыздыларының бірі – студенттер мен оқытушылардың жоғары шоғырлануына қол жеткізу. Сонымен қатар, шетелдік университеттердің тәжірибесіне сүйене отырып, талантты студенттердің жоғары шоғырлануы бірнеше жолмен қамтамасыз етілуі мүмкін екенін атап өтеміз. Ең алдымен, бұл стипендиялар және оқу мен тұру шығындарын толық өтеу. Сондай-ақ, ең талантты студенттер үшін шығындар мен стипендияларды ішінара жабу мүмкіндігі бар: бұл схеманы алғашқы отыз ішіндегі американдық университеттердің көпшілігі ұстанады. Дарынды жастарды тартудың басқа тетіктерінің ішінде: университеттің ребрендингін (Аркадия университеті мен Чикаго университеті) атап өтуге болады (Kirp, D. L. [19]).

Әдебиеттен американдық емес университеттер үшін ғылыми-зерттеу университеттерін ұйымдастырудың немесе құрудың бірнеше моделін табуға болады. Ең нәтижелі модельдердің бірі – елеулі қаржылық қолдау арқылы зерттеу университетін құру (Пекин университеті, Сямынь университеті және т.б. құрылған).

Бұл әдістерді іске асыру келесі жолдармен жүргізіледі:

- қаржыландыруды алу (мемлекеттік қаражат немесе жеке капитал, мемлекеттік бағдарламаға ерекше қаржыландыруды енгізу, мысалы, «21/1»);
- американдық университеттің қызметкерлерін немесе американдық (кейде еуропалық) университеттің қызметкерлерін жетекші орындарға шақыру;
-басқа мемлекеттердің белсенді ғалымдарды тарту (көбінесе «өз» елінен шыққан азаматтарды тарту) немесе жеке ғылыми-педагогикалық кадрларды дамыту (шет елдерге жіберу, біліктілік қабілетін арттыру бағдарламалары және т. б.);
- даму бағдарламасын әзірлеу (негізгі ғылыми бағыттарды таңдау, жаңа құрылымдық бөлімшелерді біріктіру немесе сол туралы шешімдер қабылдау және т. б.);
- даму тұжырымдамасын іске асыру(Hayhoe, R., Li, J., Link, J. and Zha, Q. [20]).

Көптеген сәтті жүзеге асқан зерттеу университеттерінің стратегияларын талдау негізінде осы университеттердің әдеттегі қадамдарын бөліп көрсетуге болады:

- ғылыми-педагогикалық қызметкерлерді негізгі бағыттар бойынша негізгі қадамдарды талқылауға қосу;
- ұсынылатын магистратура бағдарламаларын кеңейту және бакалавриат бағдарламаларын азайту есебінен магистранттардың үлесін ұлғайту;
- үздік талапкерлерді іріктеу және түсушілердің ішінен «құрметті топтарды» («honored groups») іріктеу;
- егер ЖОО бастапқыда мемлекет қаржысы есебінен құрылған болса, мемлекеттік ақшаға тәуелділіктің азаюы;
- ғылымға негізделген күн тәртібін қайта қарастыру, белсенді бағыттарды айқындау және пәнаралық зерттеулерді күшейту;
- университеттің білім беру бағдарламаларын қайта қарастыру, белсенділерді таңдап алу;

- ғылымға негізделген зерттеулердің нәтижелерін шет тілінде оқытуға және жариялауға көшу;
- бірлескен жобалар үшін көшбасшы университеттерден шет елдік серіктестерді тарту.

Қорытынды

Егер өткен онжылдыққа келетін болсақ, онда ҚР-да білім беруді даярлаудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында жоғары білім беру саласын ғылыммен және инновациялық үдерістермен нақты ықпалдастырудың маңызды міндеттері тұжырымдалған. Ол үшін «Ғылым туралы» ҚР жаңа заңында (2011 ж.18 Ақпан [21]) «зерттеу университеті», «Ұлттық зерттеу университеті» деген жаңа ұғым енгізілді, ғылымды басқарудың жаңа моделі қалыптасты, ол оны инновациялық даму жүйесіне белсенді енгізуді көздейді. Дәл осы Заңда зерттеулерді қаржыландырудың жаңа нысандары мен принциптері енгізілді – базалық, гранттық және бағдарламалық-мақсатты [22].

Осы уақыттан бастап ҚР-да зерттеу университеті мәртебесі университеттердің жеткілікті санына берілді: «Н.Назарбаев атындағы университет» (2015 ж.); «Қ.И. Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық зерттеу университеті» (2016 ж.); «С.Д. Асфендияров атындағы Қазақ ұлттық медицина университеті», «Қарағанды медицина университеті» (2019 ж.) және т.б.

QS World University Rankings-2019 рейтингіне зерттеу университеттері мәртебесін алған барлық жоғары оқу орындары кірмегені бізді алаңдатады. Рейтингке 10 қазақстандық ЖОО кірді. Олардың ішіндегі ең жоғары орындыәл-Фараби атындағы ҚазҰУ алды. Ол 220 орында. Л. Гумилев атындағы 394-ші, Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық университеті – 464, Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті – 480, Абай атындағы ұлттық педагогикалық университеті – 481 орында.

Қорытындылай келе, шетелдік тәжірибе көрсеткендей, зерттеу университетіне көшу жолында бір қарағанда қарапайым, бірақ маңызды қадамдар жасау арқылы айтарлықтай алға жылжуға болады, дегенмен бұл қадамдарды жүзеге асыру үшін уақыт пен үлкен ресурстар қажет. Сонымен қатар, агрессивті бәсекелестік ортада, жетекші зерттеу университеттерімен бірлесе өмір сүру үшін университет ішінде осындай орта құру қажет. Бұл білім беру мен зерттеу сапасы үшін жалпы күресті, студенттер мен оқытушылар арасындағы ең үздік ақыл-ой иелерін үнемі «елеуді», белсенді маркетингтік стратегияларды қолдануды және үнемі алға жылжуды білдіреді.

Дегенмен, классикалық және ғылыми-зерттеу университеттерін кәсіпкерлікке айналдыру мәселелері бойынша пікірталас өте белсенді жүріп жатыр. Және бұл уақыт талабы Қазақстандағы жоғары университеттік білім беруді одан әрі дамытуға түрткі болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. *Ибжарова Ш.А. Сущность и эволюция идеи университета: философско-культурологический аспект: Монография. 2-ое издание. - Алматы, 2010. - 153 с.*
2. *Мамырханова А. М., Есембаева Г. Б. Формирование исследовательских университетов и их роль в инновационном развитии Республики Казахстан //Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития, 2015. Режим доступа:https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-issledovatelskih-universitetov-i-ih-rol-v-innovatsionnom-razvitii-respubliki-kazahstan-2*
3. *Абылгазина А.Е., Мамырханова А.М. Научно-исследовательские университеты Казахстана: формирование и развитие инновационной среды // Современные проблемы науки и образования. - 2015. - № 6.; URL: http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=23794*
4. *Жаманбалаева Ш. Е., Маульшариф М., Тленчиева Ш. М. Классикалық университетті зерттеу типтегі ЖОО-на өзгертудегі университеттің корпоративтік мәдениетін қалыптастырудың маңыздылығы // Вестник ПГУ. Гуманитарная серия, №1 (2016) С. 82-94.*
5. *Корпоративное управление: вузы Казахстана. Научная монография / А.К. Сагинтаева, Д.М. Хартли, П.Д. Экель, Ф.Н. Жакыпова, М.К. Орунханов, Д.С. Гюнгёр, Д.Н. Билялов, Р.С. Апергенова, Д.А. Абен - Астана: NazarbayevUniversityGraduateSchoolofEducation, 2018. - 216 с.*
6. *Дорога к академическому совершенству: Становление исследовательских университетов мирового класса / под ред. Ф. Дж. Альтбаха, Д. Салми; пер. с англ. - М.: Издательство «Весь Мир», 2012 - 416 с.*
7. *inform.kz https://www.inform.kz/ru/v-kazahstane-utverdili-kriterii-klassifikacii-vuzov_a2843225*
8. *Щелкунов М.Д. Университеты нового поколения // Вестник экономики, права и социологии. - 2017. - № 1. - С.187-192.*

9. *Мирошникова О.Х. Постсовременный университет: взгляд в будущее // Мир науки. - Выпуск 3. - 2005.*
10. *Raven J. Competence in Modern Society: Its Identification, Development and Release. Toronto: University of Toronto. - 1984. - 260 p.*
11. *Feest U. The experimenters' regress reconsidered: Replication, tacit knowledge, and the dynamics of knowledge generation // Studies in History and Philosophy of Science Part A. 2016. Vol. 58. P. 34-45.*
12. *Dellsen F. Scientific progress: Knowledge versus understanding // Studies in History and Philosophy of Science Part A. 2016. Vol. 56. P. 72-83.*
13. *Burke A., Fedorek B. Does "flipping" promote engagement? A comparison of a traditional, online, and flipped class // Active Learning in Higher Education. 2017. Vol. 18(1). P. 11-24.*
14. *Современный университет между глобальными вызовами и локальными задачами. VII Международная конференция Российской ассоциации исследователей высшего образования: сб. материалов / под ред. Д. В. Козлова, Н.Г.Малошонок; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики», Ин-т образования. -М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2016. - 237 с.*
15. *Charles D.R. Universities and Engagement with Cities, Regions and Local Communities// Rebalancing the Social and Economic. Learning Partnership and Place/ C.Duke, M. Osborne B. Wilson (eds.). NIACE, 2005. 148-150pp.*
16. *Гаранин М.А., Горбунов Д.В. Роль образовательной программы в университете 4.0 // Креативная экономика. - 2018. - Том 12. - № 12. - С. 2017-2034*
17. *Неборский Е.В. Реконструирование модели университета: переход к формату 4.0 // Интернет-журнал «Мир науки» 2017, Том 5, номер 4 http://mir-nauki.com/PDF/26PDMN417.pdf*
18. *Balsiger J. Transdisciplinarity in the class room? Simulating the co-production of sustainability knowledge // Futures. 2015. Vol. 65. P. 185-194.*
19. *Kirp, D.L., 2003. Shakespeare, Einstein, and the bottom line: the marketing of higher education. Cambridge: HarvardUniversityPress.*
20. *Hayhoe, R., Li, J., Lin, J. and Zha, Q., 2011. Portraits of 21st century Chinese universities: in the move to mass higher education. Hong Kong: Springer.*
21. *Государственная программа развития образования в Республике Казахстан на 2011-2020 году, утвержденная постановлением Правительства РК от 07.12.2010 № 1118 [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1000001118*
22. *Закон Республики Казахстан «О науке» от 18.02.2011 г. № 407 - IV [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000407*

Т.Т. Аймухамбетов[1], Нуров[2] ,А.Н. Ержанова[1], М.М.

[1]Евразийский Национальный Университет имени Л.Н. Гумилева
[2] Казахский национальный педагогический университет им. Абая

ФАКТОР НЕФОРМАЛЬНОЙ РЕЛИГИОЗНОСТИ МОЛОДЕЖИ

Аннотация

В статье обобщаются результаты эмпирического социологического исследования религиозности молодежи с субъективно-оценочных позиций.

На материалах исследования выявлены преобладание идеалистического мировоззрения, доминирование представлений о глубинной общности религиозных конфессий, отсутствие

единства в разных аспектах отношения к религии, свидетельствующее о размытости и эклектичности религиозных представлений в молодежной среде.

В сопоставлении с результатами ранее проведенных исследований сделан вывод о нестандартном понимании религии, религиозных догм и традиционных религиозных конфессиях среди молодежи.

Несомненно, показано, что молодежное понимание религии, религиозности и своей идентичности строятся согласно воспитанию, общественного менталитета. Свобода вероисповедания является одним из важнейших прав человека.

Ключевые слова: конфессия, религия, Казахстан, религиозные организации, светскость, становление, проблемы, молодежь, религиозность, вера, будущее.

Т.Т. Аймухамбетов[1], М.М. Нуров[2] , А.Н. Ержанова[1]

[1] Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
[2] Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті

ЖАСТАРДЫҢ БЕЙРЕСМИ ДІНИ ФАКТОРЫ

Аннотация

Мақалада жастардың діни сенімін әлеуметтік-әлеуметтанулық зерттеудің субъективтік-бағаланатын ұстанымдарынан қорытындылары келтірілген.

Зерттеу материалдары идеалистік дүниетанымның таралуы, діни конфессиялардың терең қоғамы туралы идеялардың үстемдігі, дінге қатысты әртүрлі аспектілерде бірліктің жоқтығы, жастар арасында діни идеялардың белгісіздігі мен эклектикасы туралы куәландырады.

Алдыңғы зерттеулердің нәтижелерімен салыстырғанда, жастар арасында дінді, діни догмалар мен дәстүрлі діни конфессияларды стандартты емес түсіну туралы қорытынды жасалды.

Діннің, діни сенімнің және олардың сәйкестілігінің жастардың түсінуі тәрбие мен әлеуметтік мағынада сәйкес жасалды. Дін бостандығы ең маңызды адам құқықтарының бірі болып табылады.

Түйін сөздер: номинация, дін, Қазақстан, діни ұйымдар, зайырлылық, қалыптасу, проблемалар, жастар, діни сенім, сенім, болашақ

T.T. Aimukhambetov[1], M.M. Nurov[2], A.N. Yerzhanova[1]

[1]L.N. Gumilyov Eurasian national university
[2] Kazakh National Pedagogical University named after Abai

THE FACTOR OF INFORMAL RELIGIOSITY OF YOUTH

Abstract

The article summarizes the results of an empirical sociological study of the religiosity of young people from subjective-evaluative positions.

The materials of the study revealed the prevalence of an idealistic worldview, the dominance of ideas about the deep community of religious denominations, the lack of unity in various aspects of attitude to religion, indicating the vagueness and eclecticism of religious ideas among the youth.

In comparison with the results of previous studies, a conclusion was made about a non-standard understanding of religion, religious dogmas and traditional religious denominations among young people.

Undoubtedly, it has been shown that the youth understanding of religion, religiosity and their identity is built according to the upbringing and social mentality. Freedom of religion is one of the most important human rights.

Keywords: Denomination, religion, Kazakhstan, religious organizations, secularism, formation, problems, youth, religiosity, faith, future.

1. Введение

Во многих культурах религия считается частью традиции, и как таковая она рассматривается как неотъемлемая часть общественной жизни. Однако молодые люди вряд ли

будут привязаны к традициям и более подвержены различным культурным влияниям как другие социальные институты. Молодежь считает религию практикой пожилых людей. Это связано с тем, что люди воспринимают религию с возрастом и люди, приближающиеся к смерти, ищут сценарий загробной жизни для комфорта и надежды жизни после смерти. Молодые люди знакомятся с религией благодаря своим родителям, но многие из них решают отказаться от своей веры в жизни при или отсрочить на некоторый срок или причисляют себя к верующим той или иной конфессии по каким-либо причинам не зависящих от них.

Актуальность статьи состоит в том, что исследования, проведенные с молодежью и ее отношением к религии, помогают понять место религии в современном обществе и его будущее. Именно молодое поколение находится на переднем крае социальных и культурных изменений. Их участие в религии дает информацию о ее новаторстве, трансформации и адаптации в связи с более широкими культурными и социальными тенденциями, а также о будущем веры и о том, насколько устойчивы практики и верования. Также данная статья будет актуальна из-за простого, но в тоже время выражающего наши реалии выражения, что наша молодежь это наше будущее. В статье рассматривается одна из актуальных тем не только на территории Казахстана, но и во всем мире – проблема понимания религии как отдельного института в среде молодежи и детей, проблема идентичности и причисления молодых людей себя к какой либо религиозной группе, проблема диалога между молодежью, религией и обществом. В статье реализован анализ причин отказа от религии и ухода людей в деструктивные организации, отказа от религии и об идентифицировании молодежи в рамках казахстанской государственности и в сравнении с мировой ситуацией. Автор старался раскрыть особенности казахстанской модели религиозности молодежи и проблем, перечисленных выше, которая особенно при сегодняшнем кризисе должна получить дальнейшее развитие. Сегодня, как ясный день, очевидно противоречие между разными поколениями наносит ущерб не только доверию, но создает проблему глобального развития. Диалог между молодежью и религиями, между об-ществом и религией, между государством и религией все актуальнее.

2. Методика

Подводя итоги анализа религиозности молодежи Республики Казахстан, автор приводит итоги социологического опроса проведенного в г. Нурсултан. Данный социологический опрос был проведен в формате фокус-группы, респонденты студенты различных колледжей, различных специальностей, возраста от 18 до 20 лет. Он являлся региональным базовым опросом очной формы с качественным методом исследования. Социологический опрос проводился в два этапа.

Актуальность социологического исследования: Актуальность данного исследования обусловлена тем, что в условиях глобализации и роста религиозности привело к необходимости в Республике Казахстан усилить исследующую роль в сфере религии.

Насколько молодежь причисляет себя к таким традиционным конфессиям, как ислам и христианство, насколько изменился уровень религиозности населения, как общество относится к религиозной идентификации в разных социальных аспектах.

В соответствии, с чем для подготовки данной статьи при содействии студентов университетов ЕНУ имени Л.Н. Гумилёва и Туран был проведен социологический опрос, направленное на изучение межконфессиональной ситуации и мнения общества об отношениях к религиозным конфессиям в Республике Казахстан.

Объект исследования: обучающиеся университетов в возрасте от 18 лет до 20 лет.

Предмет исследования: изучение религиозности молодежи и ее идентифицирование со статистикой религиозности среди молодежи

Цель исследования: определить взгляды и видение молодежи на религию, традиционные религиозные конфессии

Для сбора первичной социологической информации в исследовании использовался социологический опрос в форме фокус - группы. Выборка – 150 респондентов.

3. Теоретическая часть

Современные условия, при которых в Республике Казахстан уделяется большое внимание молодежи, в честь года молодежи, вынуждают государство обратить внимание на разрешение вопросов религиозного возрождения в стране. Протекающие в обществе обновления создали ряд новых, в тоже время сугубо личных проблем. Базовой, среди которых является проблема идентификации новой религиозной картины казахстанского общества. На новую «религиозную»

карту Казахстана влияют разного рода факторы – географические, исторические и вызовы современности (интеграция, глобализация), объективные и субъективные аспекты, недостаточная изученность в научно-теоретическом и практическом плане религиозности молодежи страны и др.

На сегодняшний день возросший интерес к религии, стало довольно обыденным и является объективным процессом современного общества, а началом изменения статуса религии и верующих в обществе, создание качественно новой ситуации формирования нашей республике новой модели конфессиональных отношений. Никто не может подвергаться какой-либо дискриминации по мотивам социального происхождения, пола, расы, национальности, языка, отношения к религии и т.д.

Социологическое исследование религии долгое время принимало тезис секуляризации в качестве центральной точки отсчета. В соответствии с этой теорией считается, что значение религии для общества уменьшается по ряду причин: упадок отдельных религиозных верований и практик, растущее ограничение религии в частной сфере и растущая дифференциация между религиозными и другими социальными системами, функции и услуги. Ряд ученых указали на документированное отсутствие существующих социальных исследований не религиозности (например, Bullivant, 2008; Tomlins and Beaman, 2015) [1]. Данный фактор глубоко проблематичен, поскольку угрожает ограничить понимание как не религиозных, так и религиозных взглядов, а также не позволяет заинтересовать общественность и средства массовой информации о наличие данной проблемы, связанной с неправильным пониманием религиозной идентификации индивида. Это особая проблема, если учесть недавний рост числа людей, идентифицирующих себя как нерелигиозных во многих западных контекстах за последние несколько десятилетий. По оценкам Цукермана (2007) , в мире насчитывается от 500 до 750 миллионов человек, которые не верят в Бога. Тем не менее, Томлинс и Биман (2015: 2) [2] сообщают о различных оценках: от 10 процентов населения мира как нерелигиозных (ЦРУ США), 23 процентов как нерелигиозных (Gallup International) [3] и 16 процентов или 1,1 миллиард как нерелигиозный (Pew Research) [4]. Между странами существуют явные различия: Япония, Чешская Республика и Южная Корея часто фигурируют в «10 лучших» списков стран с наибольшим количеством неверующих (Zuckerman, 2007), [5] что подчеркивает наличие отличительных национальных “не религиозных” культур. Числа также различаются для отдельных стран, таких как Великобритания, где Цукерман (2007). По оценкам, по данным социальных опросов, 31–44 процента людей были атеистами, агностиками или неверующими - эта цифра намного выше, чем 25 процентов, отметивших «нет религии» в переписи 2011 года. Каковы бы ни были реальные цифры, ясно, что нерелигиозные люди составляют значительную долю населения во всем мире и, следовательно, заслуживают серьезного внимания. Отсутствие исследовательского интереса к основной группе населения, как указано выше, соответствует положению детей и молодежи в социологии до 1990-х годов. До этого периода социологическое исследование детства и юности имело тенденцию включаться в исследования в области образования или семьи с упором на социализацию и формирование молодого человека, то есть как взрослого, когда по сути причисляют молодежь к не существующему члену общества. Научная забота о детях и молодежи как об отдельных лицах обычно оставалась за психологией развития, которая подчеркивала «естественный» биологический и когнитивный прогресс в направлении принятых норм физической и умственной компетентности. Только когда исследователи начали сомневаться в этом отсутствии интереса, начали разрабатываться новые подходы к изучению детства и юности.

Современные исследования детства и юношества в настоящее время зависят от целого ряда факторов, включая «новую» социологию детства, критические исследования молодежи и Конвенцию ООН о правах ребенка 1989 года (UNCRC) [6]. Категории «детство» и «молодость» рассматриваются более критически, как социальные конструкции, значения которых меняются во времени и пространстве. Детство и юность рассматриваются как независимые переменные анализа, пересекающиеся с другими осями социального развития и подразделяются на такие единицы, как семья. Отношения, культура и повседневная жизнь детей и молодежи воспринималась как подразделение семейного. Что в принципе является не правильны, так как самое главное, что дети и молодые люди являются активными социальными агентами, формируя и обсуждая свои социальные миры. Для начала мы хотели бы предоставить вам мировую картину религиозности мира. Взрослые до 40 лет менее склонны к религиозной принадлежности. Возможно, самый простой способ измерить привязанность к религии среди людей всех возрастов - это посмотреть на процент людей, идентифицирующих себя с религиозной группой. Опрос исследовательского центра Pew по всему миру постоянно задает вопрос: «Какова ваша нынешняя

религия, если таковая имеется». Респондентам предоставляется список потенциальных ответов для конкретной страны (который обычно включает несколько основных мировых религий, а также «атеист», «агностик», или «ничего особенного»). Для лучшего сравнения хотелось бы предоставит карту, предоставленная этим исследованием [4].

Теперь перейдем к анализу «не религиозности» в нашей стране на основе мировых исследований. Исследования американской службы Гэллапа показывают, что уровень религиозности населения Казахстана (43%) самый низкий в регионе Азии. В целом, в мире Казахстан занимает по этому показателю место между Словенией и Швейцарией. По данным Министерства по делам религий и гражданского общества РК атеистами или агностиками себя позиционируют 10% населения. По словам вице-министра по делам религий и гражданского общества Дархана Калетаева сегодня более 14% казахстанцев позиционируют себя как атеисты или агностики [7].

Но являются ли данные исследования правдоподобны на сто процентов, если мировые данные и данные наших специалистов настолько различны.

Эти исследования позволят сравнить соотношения и обозначить динамику религиозности современной казахстанской молодежи, в особенности его отношения к религии. Сравнение результатов проведенных исследований позволяет выделить несколько особенностей: Активный рост религиозности казахстанской молодежи. Но что именно подразумевает этот рост. Ниже будет представлена диаграмма, позволяющая увидеть, как именно идентифицирует себя современная молодежь Казахстана в плане религиозности. Религиозная идентификация молодежи в сравнительном разрезе исследований по-прежнему проявляет динамику роста. Это процесс проявляется в том что, молодые отождествляют себя верующими, однако не участвуют в религиозной жизни [8].

Выяснилось, что всего от 3% до 17% молодежи подтвердили свое знание текста молитв. И именно эти 3% подтверждают, что совершают молитву. От 36% до 85% молодежи отмечает, что не знает тексты молитв и 61 % отмечает, что вообще не молится. Наличие поверхностного интереса молодежи к религии. Это предположение подтверждается ответами респондентов на вопрос о том, как вы часто затрагиваете тему религии в разговорах и в общении со своими знакомыми и родственниками, когда большинство респондентов редко затрагивают тему религии в общении со своими знакомыми и родственниками.

4. Практическая часть

Также хотелось бы привести наше интервью со студентами 1-2 курсов университетов ЕНУ имени Л.Н. Гумилёва и университета Туран.

Интервью, разделенное на две отдельные половины, начинается с обсуждения ее исследования природы веры и того, во что на самом деле верят обычные люди в современном казахстанском обществе. В своем ответе я сосредоточусь на некоторых вопросах, поднятых в отношении веры, расскажу о том, как данная работа может принести пользу исследованиям в области молодежи и образования, и, в частности, объясню, как я нашла подход к изучению веры полезным в моем собственном исследовании из жизни молодых людей, которые считают, что они «не религиозны”. Для меня понятие веры часто принималось как должное в изучении религии. Редко мы спрашиваем, что мы имеем в виду, когда говорим о вере?

Академическое изучение религии было «сформировано идеей о том, что религия - это то, во что кто-то верит», и что это равносильно «дискретному, субъективному опыту принятия утверждений относительно происхождения религии»: космос, природа человечества, существование божеств или цель жизни». Такое понимание сохраняется и превалирует в религиозном образовании школ, университетов и коренится в самом менталитета казахстанского общества.

Исследование не только ставит вопросы о том, что мы подразумеваем под верой; она также демонстрирует, как религиозная идентичность часто является сложнее, чем обычная статистика. И оба эти фактора могут иметь большое значение для изучения религии и убеждений в школе, колледже, университете, а также для понимания исследователями, учителями и политиками природы веры в жизни как религиозных, так и нерелигиозных молодых людей.

Первоначальный стимул для интереса к тому, во что на самом деле верят люди, пришел из вышеприведенной статистики, а точнее диаграммы, в которой 83% респондентов назвали себя «верующими» [9]. Тем, что несмотря на то, что наше общество становится все более и более

светским обществом, казалось озадачивающим, что такая большая часть населения идентифицировала себя таким образом. Я решила более глубоко изучить, что имела в виду молодежь, принявших религиозную идентичность, изучив то, во что они действительно верили.

Представляя себя потенциальным участникам в качестве исследователя социальных наук, а не исследователя религии. Я начала свое интервью, спрашивая людей «во что вы верите?» а не «какая ваша религия?». Только в самом конце интервью я подняла тему религиозной идентичности. Такой подход позволил мне сосредоточиться на вере, не задавая вопросов, касающихся религии. И, сосредоточившись вместо этого на ценностях и значении именно веры, а также на том, что было важно для ее участников. Я смогла узнать гораздо больше о том, как вера функционирует в их жизни, и потенциальной разнице между религией и верой молодых людей.

Изучение «веры» вне рамок «религиозной веры» заставило меня принять аналогичный методологический подход в моем собственном исследовании. Я хотела узнать о людях, местах, предметах, видах деятельности и времени - материальных культурах - которые были важны для этих молодых людей, а также понять их убеждения и ценности, их методы построения повествований о значении и влияние семьи, друзей и общества на их жизнь и личность. Я включила вопрос о религии вместе с вопросами, которые были о их личности, и оставила подробное обсуждение причин самоидентификации участников как «не имеющих религии», а также их понимания «религии».

Однако, как обнаружено вопросы о «вере» или «жизни» в целом позволяют участникам более свободно говорить о религии в их жизни. Но, хотя я обнаружила, что религия и религиозные верования играли относительно незначительную роль в жизни некоторых участников, которые, тем не менее, выбрали «верующего» в качестве своей религиозной идентичности. Мое исследование молодых людей, отметивших «не религиозны», указывает на то, что некоторые которые идентифицируют себя таким образом, тем не менее считают религию и религиозные убеждения значимыми в своей жизни.

Исследование дает ценную информацию о некоторых причинах, по которым люди в современном обществе выбирают категорию «верующий» как идентичность при опросе. Для некоторых это является как «социальный маркер», который помогает им чувствовать себя в безопасности в своих сообществах, стирая границу между собой и другими; быть верующим - это качество с «рождения», этнической идентичности. Хотя некоторые из них заявляют: «Я не верю ни в какие религии», они называет себя «христианином» или «мусульманином», потому что «в моем свидетельстве о рождении написано, что я «христианин» или «мусульманин». Несмотря на то, что для них «верующий» не имеет большого значения, он не делает, что обычно является «христианским» или «мусульманским», и его понимание верующего - это «тот, кто верит в Бога, Иисуса (Мухаммеда), Библию (Коран) и прочее». Хотя он не верит в эти вещи, его дедушка и бабушка верят, значит и он когда-нибудь возможно будет верить. Такое понимание того, что значит быть верующим, возможно, не удивительно, учитывая, что «термин« вера» ассоциировался с «религией »на протяжении веков».

Исследование дает желанную корректировку для понимания веры, как прежде всего пропозициональной и религиозной, иллюстрируя различные способы функционирования веры во всех наших повседневных жизнях, пересекая традиционные границы между религиозным и светским.

Хотя наши участники интервью отличаются от участников мировых исследований тем, что они идентифицирует себя как «верующие», а не как «не имеющие религии», понимание религии и того, что влечет за собой религиозная идентичность, сходны. Во многих моих интервью стало ясно, что участники сводят «религию» к метафизическим, экзистенциальным или этическим системам убеждений, которые являются либо истинными, либо ложными. Поскольку участники не придерживаются этих убеждений, они ставят флажок «не религиозны». Для некоторых, чтобы идентифицировать себя как верующего, необходимо не только верить всему в этой религии, но и иметь сильную веру в эти убеждения. Одна 16-летняя девочка сказала мне: «Я не думаю, что моя вера в Бога достаточно сильна, чтобы я мог поставить галочку «верующая». … Если бы была какая-то «промежуточная часть», я бы, наверное, поставила галочку. Но чтобы классифицировать то, во что я верю, если выбирать из религии, я бы сказал, что у меня нет религии».

Наши исследовательские интересы в жизни молодых людей, которые сообщают об «отсутствии религии», соответствуют новой области исследований не религиозности и светскости.

5. Заключение

Благодаря статье мы предоставили рабочее определение «не религиозности» как «в отношении различий к религии среди молодежи, идентифицирующие себя одинаково верующими», что указывает на необходимость рефлексивности не только в отношении конкретных отношений «различия», но и в понимании самой «религии». Это помогло бы продолжить обсуждение ее о том, что «вера» пересекает обычные границы между «религией» и «не религией», делая религию, как она говорит, «подмножеством веры».

Для молодых людей «не религиозными», с которыми я беседовала, «религия» понимается как состоящая из пропозициональных убеждений, которые вытесняются научным знанием. Религия требует ограничительных этических убеждений, поведения и вещей, которые ограничивают автономию и личные убеждения. И даже когда религиозная этика достойна восхищения, участники отделяют этику от религии, потому что религия по-прежнему сводится в основном к метафизическим убеждениям.

Хотя было несколько причин, по которым эти молодые люди рассматривали религию и убеждения, таким образом, одно влияние на их понимание явно было связано с тем, чему их учили в школе и основное дома. Стоит уделить большое внимание обучения религиозной грамотности в государственных школах Казахстана. Дополнительные занятия религиоведения является обязательной, и одним из способов, которым школы внедряют религиозную грамотность.

Хотя это может помочь ученикам развить навыки толерантности, этот подход к изучению религии, кажется, укрепляет представление о том, что религия связана с частными, индивидуализированными убеждениями онтологического, эпистемологического и/или морального характера. Он не дает ученикам места для размышлений о том, как «религия» может быть шире, чем согласие с позициональными убеждениями или для дальнейшего изучения природы веры и как она может функционировать во всех наших повседневных жизнях. Более широкое изучение природы веры может показаться одним из способов, с помощью которых молодые люди могут понять религию «вне веры» и начать осознавать роль, которую верования играют во всей нашей жизни, а не рассматривать веру как исключительно пропозициональную и свойственную религии. Поэтому, возможно, следует найти место в учебной программе, чтобы побудить учеников исследовать природу веры как не только маркера религиозной идентичности, но и социальной или реляционной идентичности.

Исследование того, во что на самом деле верят люди, внесло ценный вклад в мое понимание того, как вера функционирует в повседневной жизни простых людей.

Наши исследования, проведенные с 18 - и 20-летними молодым людьми, показывают, что было бы полезно, если бы эти знания делились не только с исследователями религии, но также с педагогами и политиками, чтобы помочь молодежи, изучающая религию и убеждения в школе, колледжах и университетах.

Список использованных источников:

1. Bullivant, S (2015) Believing to belong: Non-religious belief as a path to inclusion. In: Beaman, LG, Tomlins, S (eds) Atheist identities: Spaces and social contexts. New York: Springer, pp.101–116.

2. Tomlins, S (2015) A common goodness: a snapshot of a Canadian University atheist club, why its members joined, and what that community means to them. In: Beaman, LG, Tomlins, S (eds.) Atheist identities: Spaces and social contexts. New York: Springer, pp.117–136.

3. http://www.gallup.com/poll/108625/More-Religious-Countries-Lower-Suicide-Rates.aspx In More Religious Countries, Lower Suicide Rates. Gallup Polls from 2005 and 2006]

4. Source Pew Research Center: surveys, 2008-2017, "The age gap in religious on around the world"

5. Zuckerman, P (2007) Atheism: Contemporary numbers and patterns. In: Martin, M (ed) The Cambridge companion to Atheism. Cambridge: Cambridge University Press, pp.47–68.

6. Конвенцию ООН о правах ребенка 1989 года (UNCRC) https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml

7. Атеизм в Казахстане: жил, живет и будет жить? // https://camonitor.kz/28794-ateizm-v-kazahstane-zhil-zhivet-i-budet-zhit.html

8. Курганская В.Д., Дунаев В.Ю., Косиченко А.Г., Подопригора Р.А., Садовская Е.Ю., Чупрынина И.Ю. Научно-исследовательский отчет «Влияние религиозных организаций на молодежь в Казахстане». – Алматы: Центр гуманитарных исследований, 2003. – 158 с.

9. Орынбеков М.С. Генезис религиозности в Казахстане. – 2-е изд., перераб. и доп. – Алматы: ИФПР КН МОН РК, 2013. – 204 с.

Ш.Қ.Төленді[1.]

[1] Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

ЖЫНЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ ҚҰРБАНДАРЫ БОЛҒАН, КӘМЕЛЕТТІК ЖАСҚА ТОЛМАҒАН БАЛАЛАРМЕН ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Аңдатпа

Балалар, қорғауды қажет ететін, әлсіз демографиялық топ болып табылатындықтан, олардың құқықтары мен мүдделерін қорғау әр азаматтың міндеті. Мақалада жыныстық зорлық-зомбылыққа ұшыраған балаларды қоғамға бейімдеудің әлеуметтік мәселелері қарастырылған. Мақала 2019-2020 ж. бойына жасалған ауқымды ғылыми зерттеу жұмысының шағын бөлігі. Мақаланың негізгі мақсаты, елімізде жыныстық зорлық-зомбылық құрбаны болған балалармен жүргізілуі тиіс әлеуметтік жұмыстың жаңа бағаттарын анықтау. Көрсетілген мақсатқа жету жолында, мақала авторы ауқымды зерттеу жұмысын жүргізді. Ғылыми зерттеу жұмысын жазу барысында сапалық әдіске негізделген тереңдетілген эксперттік сұхбат әдісі қолданылды. Сұхбатқа Қазақстанда орналасқан дағдарыстық қолдау орталықтарының сарапшы мамандары қатысты. Қазіргі таңдағы қоғамдағы құндылықтар жүйесінің өзгеруі балаларға қатысты қарым-қатынасқа да өз әсерін тигізуде. Балалар мемлекетіміздің болашақ іргетасы болғаннан кейін, олардың болашақта толыққанды тұлға ретінде қалыптасуына барлық оңтайлы жағдайлар қарастырылуы қажет. Осы себептен де балаларға олардың балалық шағында жыныстық зорлық-зомбылық көрсету балалардың психологиялық тұрғыдан қатты соққы алуына кейін баланың болашақта тұлға болып қалыптасуына кері әсерін тигізеді. Мақаланың кең ауқымды мақсаты Қазақстандағы кәмелеттік жасқа толмаған балаларға көрсетілетін жыныстық зорлық-зомбылықтың себептері мен салдарларын анықтау және дағдарыстық орталықтар негізінде жыныстық зорлық құрбандары болған балалармен әлеуметтік жұмыстың технологияларын жүзеге асыру ерекшеліктері мен механизмдерін сараптау. Мақаланың ғылыми ақпараттық базасы ретінде Қазақстан Республикасы әлеуметтік қорғау министрлігі, денсаулық сақтау министрлігі және басқа да министрліктер мен ведомстволардың мәліметтері мен ресми құжаттары, жыныстық зорлық-зомбылық құрбандары болған, кәмелеттік жасқа толмаған балалармен әлеуметтік жұмыс ерекшеліктерін дағдарыстық орталықтар негізінде анықтауға қатысты оқу бағдарламалары мен оқу құралдары, газет және журналдағы мақалалар, әлеуметтік қорғау мен әлеуметтік сала төңірегіндегі зерттеулер қолданылды.

Кілттік сөздер: бала, жыныстық зорлық-зомбылық, постравмалық кезең, психикалық зақым, әлсіз әлеуметтік топ.

Ш.Қ. Төленді[1.]

[1] Казахский национальный университет имени аль-Фараби

ТЕХНОЛОГИИ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ С НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ ДЕТЬМИ, СТАВШИМИ ЖЕРТВАМИ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛИЯ

Аннотация

Защита прав и интересов детей является слабой демографической группой, требующей защиты, так как они являются обязанностью каждого гражданина. В статье рассмотрены социальные проблемы адаптации детей, подвергшихся сексуальному насилию, к обществу. Статья представляет собой небольшую часть масштабной научно-исследовательской работы, разработанной на период 2019-2020 гг. Основная цель статьи заключается в определении новых оценок социальной работы, которые должны проводиться с детьми, ставшими жертвами сексуального насилия в стране. На пути достижения указанной цели автор статьи провел обширную исследовательскую работу. При написании научно-исследовательской работы использовался метод углубленного экспертного интервью, основанный на качественном методе. В интервью приняли участие экспертные специалисты центров кризисной поддержки, расположенных в Казахстане. Изменение системы ценностей в современном обществе оказывает влияние и на отношения к детям. После того, как дети стали фундаментом будущего нашего

государства, должны быть предусмотрены все оптимальные условия для их дальнейшего становления как полноценной личности. По этой причине сексуальное насилие детей в их детстве негативно сказывается на том, что ребенок становится личностью в будущем после того, как дети умирают психологически. Обширная цель статьи заключается в выявлении причин и последствий сексуального насилия, оказываемого несовершеннолетним детям в Казахстане, и анализе особенностей и механизмов реализации технологий социальной работы с детьми, ставшими жертвами сексуального насилия на основе кризисных центров. В качестве научной информационной базы статьи используются данные и официальные документы Министерства социальной защиты, Министерства здравоохранения Республики Казахстан и других министерств и ведомств, учебные программы и учебные пособия, касающиеся определения особенностей социальной работы с несовершеннолетними детьми, ставшими жертвами сексуального насилия, на основе кризисных центров, статьи в газетах и журналах, исследования в области социальной защиты и социальной сферы.

Ключевые словы: ребенок, сексуальное насилие, постравматический период, психические расстройства, слабая социальная группа.

SH. Q. TOLENDI[1]

[1] *Al-Farabi Kazakh national university*

TECHNOLOGIES OF SOCIAL WORK WITH MINOR CHILDREN WHO HAVE BEEN VICTIMS OF SEXUAL VIOLENCE

Abstract

Since children are a vulnerable demographic group that needs protection, it is the duty of every citizen to protect their rights and interests. The article deals with social issues of adaptation of children subjected to sexual violence in society. The article is a small part of the large-scale research work carried out during 2019-2020. The main purpose of the article is to identify new criteria for social work that should be carried out in the country with children who have become victims of sexual violence. On the way to achieving this goal, the author of the article conducted a large-scale research work. In the process of writing the research paper, the method of in-depth expert interviews based on the qualitative method was used. The conversation was attended by experts from crisis support centers located in Kazakhstan. Changing the value system in modern society also affects the attitude towards children. Once children become the Future Foundation of our state, it is necessary to consider all the optimal conditions for their future formation as a full-fledged person. For this reason, sexual abuse of children in their childhood negatively affects the future development of the child as a person, after which children receive a strong psychological shock. The broad purpose of the article is to identify the causes and consequences of sexual violence against minors in Kazakhstan and to analyze the features and mechanisms of implementing technologies for social work with children who have been victims of sexual violence on the basis of crisis centers. Data and official documents of the Ministry of social protection of the Republic of Kazakhstan, the Ministry of Health and other ministries and departments, educational programs and manuals, articles in newspapers and magazines, research on social protection and social sphere were used as the scientific information base of the article.

Key words: child, sexual abuse, post-traumatic period, mental damage, weak social group.

Қазіргі уақытта мемлекетіміздегі ең өзекті мәселелердің бірі – ол балалардың зорлық-зомбылыққа, соның ішінде, жыныстық зорлық-зомбылыққа жиі ұшырау мәселесі болып отыр. Негізінен елімізде көптеген заңнамалар балалардың құқықтарын қорғау мен оларды әлеуметтік қолдауға бағытталып отырса да, бүгінгі күні жыныстық зорлық-зомбылыққа ұшыраған балалардың саны азайған жоқ. Сондай-ақ, балаларға қатысты жыныстық зорлық-зомбылықты азайту үшін көптеген мемлекеттік шаралар қолданылуда және осы мәселенің алдын-алу жолдары кешенді түрде қарастырылып жатыр. Балалар, қорғауды қажет ететін, әлсіз демографиялық топ болып табылатындықтан, олардың құқықтары мен мүдделерін қорғау әр азаматтың міндетті борышы деп есептеймін. Осы себептен де жыныстық зорлыққа ұшыраған балалармен әлеуметтік жұмыс технологиясына негізделген оңалту шараларын дағдарыстық орталықтар арқылы дамыту қазіргі таңда өзектілікке ие болып отыр [1]. Қазіргі таңдағы қоғамдағы құндылықтар жүйесінің өзгеруі балаларға қатысты қарым-қатынасқа да өз әсерін тигізуде. Балалар мемлекетіміздің

болашақ іргетасы болғаннан кейін, олардың болашақта толыққанды тұлға ретінде қалыптасуына барлық оңтайлы жағдайлар қарастырылуы қажет. Осы себептен де балаларға олардың балалық шағында жыныстық зорлық-зомбылық көрсету балалардың психологиялық тұрғыдан қатты соққы алуына кейін баланың болашақта тұлға болып қалыптасуына кері әсерін тигізеді.

Қазақстан Республикасының «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Заңының 4-бабына сәйкес, тұрмыстық зорлық-зомбылық тек күш көрсету немесе психологиялық қана емес, сексуалдық және (немесе) экономикалық зорлық-зомбылық түрінде болуы мүмкін.

Күш көрсету зорлық-зомбылығы – дене күшін қолданып, денені ауыртып денсаулыққа қасақана зиян келтіру.

Психологиялық зорлық-зомбылық - адамның психикасына қасақана әсер ету, оны қорқыту, қорлау, бопсалау немесе құқық бұзушылықтарды өмірге, денсаулыққа қауіп төндіретін, сондай-ақ психикалық, дене және жеке басы дамуының бұзылуына әкелетін әрекеттерді жасауға мәжбүрлеу (еріксіз көндіру) арқылы ар-намысы мен абыройын кемсіту.

Сексуалдық зорлық-зомбылық - адамның жыныстық тиіспеушілігіне немесе жыныстық еркіндігіне қауіп төндіретін құқыққа қарсы қасақана іс-әрекет, сондай-ақ кәмелетке толмағандарға қатысты сексуалдық сипаттағы іс-әрекеттер.

Экономикалық зорлық-зомбылық – адамды заңмен көзделген құқығы бар тұрғын үйінен, тамағынан, киімінен, мүлкінен, қаражатынан қасақана айыру. Қазақстан Республикасының «Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы» Кодексінің 73 бабына сәйкес, отбасы-тұрмыстық қатынастар аясындағы құқыққа қарсы әрекеттер қатарына былапыт сөйлеу, қорлап тиісу, кемсіту, үй тұрмысындағы заттарды бүлдіру және олардың тыныштығын бұзатын, жеке тұрғын үйде, пәтерде немесе өзге тұрғынжайда жасалған басқа да әрекеттер жатады.

Кәмелеттік жасқа толмаған балаларға көрсетілетін жыныстық зорлық пен оны пайдалану мәселесі елімізде осы кезге дейін қалыптасқан тәрбие мен менталитет ерекшеліктеріне байланысты мүлдем айтылмайтын мәселе болып келген. Балаларға жыныстық зорлық көрсету әрекеттері осы күнге дейін басқа елдерде орын алып жатқан, бірақ біздің мемлекетіміз үшін сирек құбылыс болып саналды [2]. Бірақ, бүгінгі күні кәмелеттік жасқа толмаған балаларға жыныстық зорлық көрсету қоғамымызда ең кең таралған жағымсыз құбылыс болып отыр. Еліміздің Ішкі істер министрлігінің деректері бойынша кәмелет жасына толмағандарға қатысты жыныстық тиіспеушілікке қарсы қылмыстардың саны өскен. ҚР Қылмыстық кодексінің 121-бабы «Сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттері» бойынша қылмыстар 2016 жылдың өзінде 38,2 пайызға өскен, яғни 115-тен 159-ға жеткен, олар Паволодар облысында (43), Алматы облысында (23), ОҚО-да (17), ШҚО-да (12) және Алматыда (18) тіркелген [3]. Сәбиді зорлап, одан соң артынша оны өлтіріп кетуге дейін баратын адамдардың әрекетінен бүгінде қоғам дабыл қағып отыр. Бұл тұрғыда Парламентте аталған мәселе кеңінен талқыланып, кәмелеттік жасқа толмаған балаларға жыныстық зорлық көрсеткен қылмыскерлердің жазасын қатаңдату туралы шешім қабылданды. Бүгінде кәмелеттік жасқа толмаған балаларға жыныстық зорлық көрсеткен педофилдер 20 жылға бас бостандығынан айырылады. Алайда мұндай «қатаң» жазалау қылмыскерлердің әрекеттерін тоқтатқан жоқ. Керісінше күн өткен сайын балаларды зорлау әрекеттерінің саны өсуде. Балаларға жыныстық тұрғыдан қатыгездік көрсету бүгінгі күні өкінішке орай қалыпты жағдайға айналып отыр, оның салдары ретінде жыныстық зорлықтың құрбаны болған балалардың физикалық, психологиялық даму мен эмоционалдық саласы тұрғысынан ауытқулар пайда болады [4]. Ал, бұл өз кезегінде баланың денсаулығына кері әсерін тигізеді, оның психикасын бұзады, тұлғалық дамуын тежелтіп қана қоймай, сонымен қоса басқа да күрделі әлеуметтік нәтижелерге алып келеді, атап айтсақ, еңбек ете алмайтын, дұрыс отбасын құра алмайтын, жақсы ата-ана бола алмайтын әлеуметтік бейімделмеген тұлғаларды қалыптастырады. Осыған орай аталмыш тақырып бүгінгі күні қоғамда өте өзекті. Балаларға қатысты жыныстық зорлық-зомбылыққа қатысты көптеген шетелдік және отандық ғалымдардың зерттеді. Мысалы үшін, Н.С.Бакланның [7],О.В.Глуздованың, М.Г.Флямердің, А.Маслоудың, З.Ж. Жаназарованың, Г.Г. Исмуханованың, Л.Т. Қожамқұлованың, Т.Ж. Қалдыбаеваның, А.А. Тынышбаеваның [6] еңбектерінде мәселеге әлеуметтік тұрғыдан зерттілінген. Алайда, жыныстық зорлық зомбылық көрген балалармен әлеуметтік жұмыс жасау мәселесінің әлеуметтік жұмыс тұрғысынан зерттеу мәселесі өте аз зерттеліп, ғылыми ізденісті талап етуде.

Жоғарыда аталған мәселелерді анықтау мақсатында, тереңдетілген эксперттік сұхбат әдісі жүргізілді. Мақаламыздың әдістемелік базасы, жыныстық зорлық зомбылық көрген балаларды қоғамға бейімдеуде қандай әлеуметтік жұмыс көрсетілуі тиіс. Жүргізілген зерттеу нәтижесі жыныстық зорлық құрбандары болған кәмелеттік жасқа толмаған балалармен әлеуметтік жұмыс

технологиясы ретінде оларды дағдарыстық орталықтарда оңалтуға байланысты айқын жаңа ақпараттар береді және нақты осы жағдайдағы балалармен әлеуметтік жұмыс жүргізуде қажетті жаңа пәндерді жетілдіруге мүмкіндік береді.

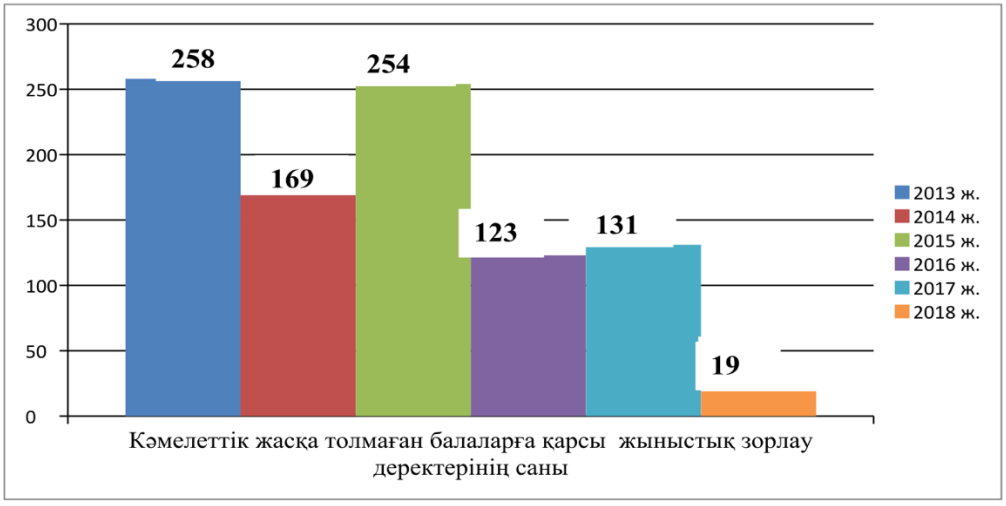

1-сурет. Кәмелеттік жасқа толмаған балаларға жасалған жыныстық сипаттағы зорлық әрекеттерінің саны.

ҚР Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің дерегі бойынша Қазақстанда соңғы 5 жылда, яғни 2013 пен 2017 жылдар аралығында кәмелеттік жасқа толмаған балаларға қарсы 964 жыныстық зорлық әрекеттері тіркелген. Сонымен қатар, соңғы 2018 жылда орын алған кәмелеттік жасқа толмаған балаларға қатысты жыныстық зорлық-зомбылық қылмыстық әрекеттердің саны қарастырылған. Жоғарыда берілген 1-суреттен 2013 жылы кәмелеттік жасқа толмаған 258 адамға қарсы зорлау дерегі тіркелсе, ал 2014 жылы бұл көрсеткіш екі есе қысқарған, яғни бұл жылы 169 зорлау әрекеттері тіркелгендігін байқауға болады. Ал, 2015 жылы 254 бала зорлық көрсе, 2016 және 2017 жылдары 123 және 131 кәмелеттік жасқа толмаған бала зәбір көрген ретінде тіркелген. Бірақ бұл деректер бойынша, қанша қылмыстық істің сотқа жеткені және сот үкімінен кейін қанша адамның шағым түсіру арқылы жазасын жеңілдеткен-жеңілдетпегені беймәлім. Сонымен қатар, ведомство мәліметінше, биылғы 15 наурыздағы мәліметке сай кәмелетке толмаған 19 адам зорланды деген дерек тіркелген. Бұл диаграммадан соңғы 2017 жылдан балаларға қарсы жыныстық зорлық әрекеттерінің 2016 жылмен салыстырғанда біршама артқанын байқаймыз. Бұл өз кезегінде дабыл қағуды талап етеді.

Негізінен елімізде көптеген заңнамалар балалардың құқықтарын қорғау мен оларды әлеуметтік қолдауға бағытталып отырса да, бүгінгі күні жыныстық зорлық-зомбылыққа ұшыраған балалардың саны азайған жоқ. Соңғы бес жылда кәмелетке толмағандарға зорлық көрсеткен 164 қылмыскер 5 жылға дейін, 375 қылмыскер 10 жылға дейін, 344 қылмыскер 15 жылға дейін, 252 қылмыскер 20 жылға дейін, 18 педофил 20 жылдан астам және 4 қылмыскер өмір бойына бас бостандығынан айырылған. 4 азамат тек шартты түрде бас бостандығынан айырылған. 2020 жылдың өткен кезеңінде кәмелетке толмағандардың жыныстық қауіпсіздігіне қылмыстық қол сұғушылық бойынша 503 факті тіркелген.

Бала – күнделікті үздіксіз жетілуші, дамушы организм. Олар әр жас этаптарында өзіндік нақты морфологиялық, физиологиялық және психологиялық ерекшеліктерге ие болады. Қазіргі замандағы Қазақстандағы балалар мәселесін шешу қоғамдағы гуманизация үрдісімен үздіксіз байланысты [8]. Бұл да өз кезегінде қоғамның ізгілігі, оның маңызды ізгілікті институтын, яғни, балаларды әлеуметтік қорғау институтының бар болуын талап етеді. Бүгінгі таңда бүкіл Қазақстанда балаларды әлеуметтік қорғау мемлекеттің әлеуметтік саясатының негізін көрсететін ең маңызды, сондай-ақ, негізгі қоғам дамуының мәдени, әлеуметтік, экономикалық факторларының бірі болып отыр. Әлеуметтік қорғауды иемдену құқығы бала құқығы статусының ең маңызды элементі болып табылады. Оның барлығы халықаралық құқықтық стандарттар мен көптеген дамушы елдердің конституцияларында бекітілген. Кәмелетке толмағандардың құқықтарының сақталуын қамтамасыз ету оларды құқықтық қорғаумен тікелей байланысты. Бұл туралы 1989 жылғы 20 қарашада Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы қабылдаған Бала құқықтары туралы конвенцияда аталып өтеді. Ол бойынша балалар өздерінің табиғи нәзіктігіне байланысты ерекше қамқорлық пен қорғауды қажет ететіндігі, әсіресе басты қамқорлық пен

жауапкершілік отбасы иелеріне жүктелетіндігі расталады. Сондай-ақ, онда баланы туылғанға дейін және туылғаннан кейін құқықтық және басқалай қорғау қажеттігі, оның туған халқының мәдени құндылықтарын құрметтеу маңыздылығы және бала құқығын қорғау жолында халықаралық ынтымақтастықтың рөлі мақұлданады [9]. Біріккен Ұлттар Ұйымының Жалпыға бірдей адам құқықтары декларациясында балалардың ерекше қамқорлық пен көмекке құқылы екендігін жариялағанын еске ала отырып, отбасына қоғамның негізгі ұясы ретінде және оның барлық мүшелерінің, әсіресе балалардың өсіп-жетілуінің және игілігінің табиғи ортасы ретінде, қоғам шеңберінде өз міндеттерін мойнына толық ала алатындай қажетті қорғау және жәрдем көрсетілуі тиіс. Қазіргі таңда балаларды әлеуметтік қорғау саласындағы объектілері мен субъектілері мәселесіне қатысты бір көзқарас жоқ. Сондықтан балаларды әлеуметтік қорғау саласы бойынша (В.А. Варывдинов және И.П. Клемантович) және әлеуметтік жұмыс (П.Д. Павленок, Е.И. Холостова) мамандарының зерттеген жұмыстарын ескере отырып, бір жеке объектілер мен субъектілердің түсінігін қарастырсақ болады [10]. Балаларды әлеуметтік тұрғыдан қорғаудың обекъектісін кең мағынада алғанда бұл барлық балалар, яғни 1959 ж. бала құқықтары деклорациясына сәйкес арнайы қолдау мен қамқорлықты қажетететін кәмелетке толмағандар болып табылады.

Бүгінгі күні бұл қоғамдағы өзекті мәселе болып табылғандықтан, осы тақырыпты таңдап, осы тақырыпта зерттеу жүргіздім. Балаларға қатысты жыныстық зорлық-зомбылық әрекеттеріне қатысты эксперт мамандардан бірқатар сұрақтар қойылып, олардан жауап алынды, сонымен қатар, ол сұрақтардың нәтижелері диаграмма, кесте, түрінде ұсынылды [11]. Жалпы, зерттеудің нәтижесі қазіргі күні балаларға қатысты жыныстық зорлық-зомбылықтың әлі күнге дейін біздің қоғамымызда орын алып отырғандығын айқындадық. Келесі кезекте эксперт мамандарға осы мәселе бойынша бірнеше сұрақтар қойлып, шынайы жауаптар алдық. Эксперт мамандардың барлығы балаларға қатысты жыныстық зорлық-зомбылықтың алдын-алудың басты жолы ол балаларды осындай жағдайға душар еткен тұлғаларға қатысты заңнамалық жазаларды қатаңдату керектігін ұсынды [12]. Және мемлекетімізде жыныстық зорлық-зомбылық құрбандары болған кәмелеттік жасқа толмаған балалармен арнайы жұмыс жасайтын дағдарыстық орталықтар мен арнайы мамандар жетіспеушілігіне орай Қазақстан Республикасында осы мақсатта арнайы жұмыс атқаратын дағдарыстық орталықтар қажетілігі ұсынылды. Балаларды әлеуметтік қолдау мен олардың құқықтары мен мүдделерін қорғау кез-келген азаматтың міндеті деп біліп, оларға қатысты жыныстық зорлық көрсетудің алдын-алу және осы жағдайға душар болған балаларды оңалту үшін барлық жағдайларды жасағанымыз дұрыс.

Балалардың барлығы толыққанды бақытты балалық шаққа құқылы болғандықтан, оларды осы құқығынан айырмау біздің міндетіміз болып есептеледі. Жүргізілген зерттеу жұмысы өте ауқымды болғандықтан, зерттеуіміздің қысқа нәтижелерін төменде ұсынамыз.

Біріншіден, балалар ерекше көмекті қажет ететін қоғамның әлсіз топтары ретінде қарастырыла отырып оларға қарсы жыныстық зорлық-зомбылықтың мәні мен мазмұны, теориялық бағыттары айқындалды. Осы бағытта қарастырылған тұжырымдамалардан балаларға қатысты жыныстық зорлық-зомбылықтың барлық жағдайларын түсіндіре алатын біріңғай теория жоқ. Бірақ бұл мәселені зерттеген көптеген ғалымдардың әлеуметтік, психологиялық, медициналық тұжырымдамалары балаларға қатысты жасалынатын жыныстық зорлық-зомбылықтың мән-мазмұны мен себептерін түсіндіруге негіз болатынын аңғардық.

Екіншіден, кәмелеттік жасқа толмаған балаларға қатысты жасалынатын жыныстық зорлық-зомбылықтың түрлерін, себептері мен салдарын зерттей келе, зорлық-зомбылықтың оның ішінде балаларға қатысты жасалынатын жыныстық зорлықтың бірнеше түрі бар, ал оның ішінде елімізде ең көп таралағаны зерттеу жұмысы бойынша балаларға туыстары тарапынан жасалынатын жыныстық зорлықтың бір түрі ретінде инцест пен педофилия әрекеттері екендігі анықталды. Сондай-ақ, зерттеу бойынша елімізде кәмелеттік жасқа толмаған балаларға қатысты жыныстық зорлық-әрекеттерінің артуына қазіргі таңда БАҚ-да осы бағыттағы жаңалықтардың және сексуалды азғырылар мен жыныстық қиялдар негізіндегі фильмдер мен жарнамалардың жиі көрсетілуін,адамдардың рухани құндылықтар жүйесінің өзгеріске ұшырауын, жыныстық сипаттағы интернет сайттарға деген қолжетімділіктің жеңілденуін, ата-аналардың баланың не қалайтындығын толық түсінбеуін және ата-ананың баласына деген қараусыздығын басты себептер ретінде танып, бүгінде олардың алдын-алу қажеттілігі ұсынылды. Сондай-ақ, зерттеу барысында кәмелеттік жасқа толмаған балаларға қатысты жыныстық зорлық әрекеттерін жасаушы педофилдерге қатысты заңды күшейту қажет және 2018 жылы 1 қаңтардан бастап қолданылып

келе жатқан «Педофилдерді кастрациялау» туралы заң мемлекетімізге үлкен шығын алып келетіндігі анықталды [13].

Үшіншіден, осы мәселе бойынша Қазақстан Республикасында жыныстық зорлық құрбандарымен жұмыс жасайтын арнайы дағдарыстық орталықтар мен кәсіби мамандардың сондай-ақ, жыныстық зорлыққа ұшыраған балалармен арнайы жұмыс жүргізу бағдарламасының жоқ екендігі анықталды.

Төртіншіден, Қазақстанда осы мақсатта жұмыс жасайтын орталықтарға деген қажеттіліктердің артуына байланысты жыныстық зорлық құрбаны болған балалармен жұмыс жасауға бағытталған шет елдік дағдарыстық орталықтардың жұмыс технологиялырна талдау жасалына отырып, құрбан болған балаларды оңалтуға бағытталған авторлық бағдарлама негізінде «Жыныстық зорлық құрбандары болған кәмелеттік жасқа толмаған балалармен әлеуметтік жұмыс»деген атпен оңалту жұмысының «Қазақстандық үлгісі» ұсынылды.

Бесіншіден, зерттеу барысында көп жағдайларда ата-аналардың балаларына немқұрайлы қарайтындығы және балаларымен жақын қарым-қатынас орнатып оларға көңіл бөлудің жоқтығы анықталды. Сол себептен де мемлекетімізде ата-аналарға және балаларға жыныстық зорлықтың алдын-алу барысында арнайы түсіндірме жұмыстарын бүкіл Қазақстан аймағында жүргізу қажет деген ұсыныс жасалынды [14]. Бала әрбір мемлекеттің болашағы, ал мемлекеттің болашағы жарқын болсын десек, онда балаларымыздың балалық шағының бақыт пен қуанышқа толы болып, ешқандай ешкімнен жәбір көрмей өсуін қамтамасыз етуге барынша ат салысуымыз керек. Еліміздегі кәмелеттік жасқа толмаған балаларға қатысты жыныстық зорлық-зомбылық мәселесінің алдын алуына, дағдарыстық орталықтардың жұмысын дамытуға және жыныстық зорлық-зомбылықтан зардап шеккен балалармен жүргізілетін әдістер мен технологияларды жетілдіруге көмектесетін келесідей ұсыныстарды ескеру қажет:

- бұқаралық ақпарат құралдарына балаларға қатысты жыныстық зорлық-зомбылық мәселесіне қатысты дәлелденбеген ақпараттарды шектен тыстаратуға тиым салу;
- балаларға жыныстық зорлық-зомбылық әрекетін тудырушы педофилдерді химиялық кастрациялау заңы мемлекетімізге үлкен материалдық шығын алып келетіндіктен, ол заңды жойып, орнына «педофилдерді чиптеу» туралы заң енгізу қажет;
- балаларға қатысты жыныстық зорлық-зомбылық мәселесі қазіргі таңда елімізде өзекті мәселелер қатарынан орын алатындықтан, осы бағытта ғылыми зерттеу жүргізу үшін ҚР Білім және Ғылыми Министрлігі арнайы гранттар бөлу қажет;
- жыныстық зорлық-зомбылық құрбаны болған балаларды оңалту мақсатында жұмыс жасайтын арнайы дағдарыстық орталықтар ашу қажет,себебі қазіргі таңда тұрмыстық зорлық құрбандары болған әйелдер мен балаларға арналған дағдарыстық орталықтар мен приюттар басымдықты балаға емес әйелге қояды. Сондықтан да болашақта, басымдықты жыныстық зорлық көрген балаларға қоятын арнайы осы бағытта бағдарланған оңалту орталықтарын ашу қажет;
- жыныстық зорлық-зомбылық көрген балалар мен олардың отбасыларына көмек көрсететін арнайы осы бағытта жұмыс жасайтын кәсіби мамандар (әлеуметтік қызметкерлер мен психологтар, заңгерлер мен денсаулық сақтау қызметкерлері) одағын құру қажет;

Әдебиеттер тізімі

1. *Григович И.Н. Синдром жестокого обращения с ребенком. Диагностика. Помощь. Предупреждение. – М.: Национальный фонд защиты детей отжестокого обращения, 2012.*
2. *Байсакова З.М. «Тұрмыстық зорлық құрбандары үшін дағдарыс орталығы: қағидалар және жұмыс нысандары» оқулығы. - Астана,2010, - 232 б.*
3. *Цымбал Е.И. Жестокое обращение с детьми: причины, проявления, последствия. Учебное пособие. – М: РБФ НАН, 2007. - 272 с.58-б.*
4. *Г.Г.Исмұханова, А.Ж.Садықова. «Балаларды қатігездікпен қараудан және сексуалдық пайдаланудан қорғау мониторингі». Әдістемелік құрал. –Алматы: «Колесо» Баспа үйі, 2009 ж. – 160 б.*
5. *Despert J.L. The emotionally disturbed child – then and now. – N.Y.:Brunntr. –1965*
6. *Асанова Н.К. Руководство по предупреждению насилия над детьми:Учебное издание для психологов, детских психиатров, психотерапевтов,студентов педагогических ВУЗОВ. – М.: Издательский гуманитарный центрВЛАДОС, 1997. – 512 с.*
7. *Finkelhor D. The victimization of children: A development perspective //American J. of Orthopsychiatry.-1995.-Vol.65.-P.177-193.*

8. Малкина-Пых И. Г. Психология поведения жертвы: Справочникпрактического психолога.– М.: Эксмо, 2006.– 1008 с.

9. Glaser D., Frosh S. Child sexual abuse. Practical Social Work Series.Macmillan. London, 1988

10. Черепанова Е.М. Психологический стресс: Помоги себе и ребенку. – М.:Издательский центр «Академия», 1997. – 96 с.

11. Кон И.С. Введение в сексологию. - М.: Медицина, - 1988. - 320 с.]

12. Гиндин Г.И., Духова О.Б. Социально-психологическая помощь детям -жертвам сексуального насилия в семье. - Волгоград, 1997. - 210 с.

13. Догадина М.А.. Пережогин Л.О. Выявление, профилактика, реабилитацияпотерпевших.- М., 2000.-189 с.

14. Baker A., Duncan S. Chaild sexual abuse: a study of prevalence in GreatBritain // Chaild Abuse and Neglect. 1985. Vol. 9. P. 357-367.

Л.С. Шынгысбаев[1]

[1] Казахский национальный университет имени аль-Фараби

К ВОПРОСУ О РАЗВИТИИ ГОСУДАРСТВЕННО-КОНФЕССИОНАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

В настоящей статье освещаются вопросы становления Казахстана как светского общества. Делается упор на выявление основных причин выбора проекта секуляризации. И в качестве ключевых причин и факторов стали усиливающиеся тенденции, связанные с международным терроризмом и религиозным экстремизмом. Также анализируется законодательная база регулирования вопросов, касающихся места и роли религии в реалиях независимого Казахстана. Ставится вопрос о необходимости на настоящем этапе выстраивания сбалансированных государственно-конфессиональных отношений, усовершенствования и пересмотра определенных компонентов государственной политики в области религии (не только ислама, но и других конфессий), ввиду существования некоторых противоречий и нюансов в реальном положении.

Ключевые слова: секуляризм, государственно-конфессиональные отношения, религия, религиозный экстремизм, Казахстан.

Л.С. Шыңғысбаев[1]

[1] Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК-КОНФЕССИЯЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫ ДАМЫТУ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕ ЖӨНІНДЕ

Аңдатпа

Осы мақалада Қазақстанның зайырлы қоғам ретінде қалыптасу мәселелері баяндалады. Зайырлылық жобасын таңдаудың негізгі себептерін анықтауға баса назар аударылады. Негізгі себептер мен факторлар ретінде халықаралық терроризм мен діни экстремизмге байланысты күшейіп келе жатқан үрдістер орын алды. Сондай-ақ тәуелсіз Қазақстанның болмысындағы діннің орны мен рөліне қатысты мәселелерді реттеудің заңнамалық базасы талданады. Нақты жағдайдағы кейбір қарама-қайшылықтар мен нюанстардың болуына байланысты қазіргі кезеңде теңгерімді мемлекеттік-конфессиялық қатынастарды құру, дін саласындағы (тек ислам ғана емес, басқа конфессиялар да) мемлекеттік саясаттың белгілі бір компоненттерін жетілдіру және қайта қарау қажеттілігі туралы мәселе қойылып отыр.

Түйін сөздер: зайырлылық, мемлекеттік-конфессиялық қатынастар, дін, діни экстремизм, Қазақстан.

L.S. Shyngysbayev[1]

[1] Al-Farabi Kazakh national university

Abstract

This article covers the issues of formation of Kazakhstan as a secular society. Emphasis is placed on identifying the main reasons for choosing a secularization project. The growing trends related to international terrorism and religious extremism were the key reasons and factors. The article also analyzes the legislative framework for regulating issues related to the place and role of religion in the realities of independent Kazakhstan. The question is raised about the need at the present stage to build balanced state-confessional relations, improve and revise certain components of state policy in the field of religion (not only Islam, but also other faiths), due to the existence of some contradictions and nuances in the real situation.

Keywords: secularism, state-confessional relations, religion, religious extremism, Kazakhstan.

В следующем 2021 году Республика Казахстан отметит тридцатилетие своей Независимости. Казахстану за небольшой, в историческом измерении, времени удалось занять достойное место на международной арене. За годы развития, молодое государство стало членом многих международных организаций, сумело выстроить собственную внешнюю политику. Внутри страны также были проведены масштабные преобразования в политическом, социально-экономическом, культурном направлениях. Для успешного развития страны были разработаны и приняты множество указов, законов, подзаконных актов, регулирующих гражданско-правовые отношения. За годы независимости Казахстан выработал свой уникальный путь развития, собственную модель межэтнического и межконфессионального согласия, признанной мировым сообществом. Для укрепления дружбы и взаимопонимания между различными этносами и конфессиями в 1995 году по инициативе Н.А. Назарбаева была создана Ассамблея народа Казахстана. В её состав вошли представители более 130 этносов и народностей, проживающих в стране. С момента создания, этот институт гражданского общества является важным элементом политической системы Казахстана. Основная деятельность Ассамблеи народа Казахстана направлена на реализацию государственной национальной политики, обеспечение общественно-политической стабильности в республике и повышение эффективности взаимодействия государственных и гражданских институтов общества в сфере межэтнических отношений [1].

Правовой статус Ассамблеи определен специальным Законом РК «Об Ассамблее народа Казахстана», принятым 20 октября 2008 года. Ассамблея сегодня является конституционным органом, возглавляемым ее Председателем – Первым Президентом Республики Казахстан - Елбасы Н.А. Назарбаевым [2]. Вместе с тем сфера государственно-конфессиональных отношений в стране всё ещё остаётся одной из актуальных во внутренней политике. После распада Советского Союза и образования новых независимых государств, на постсоветском пространстве сложилась принципиально новая ситуация в сфере религии и взаимодействия государства с конфессиями. Перемены коснулись ценностно-нормативных структур массового сознания, моделей политического поведения граждан, а также принципов функционирования, устройства, развития государства и гражданского общества. Вместе с тем, утрата прежних идеологических основ породила интерес к религии. Стали вырабатываться реальные формы взаимоотношений государства с конфессиями и религиозными организациями, происходило формирование новых правовых основ системы государственно-конфессиональных отношений. В январе 1992 года был принят Закон РК «О свободе вероисповедании и религиозных объединениях», что стало правовой основой государственно-конфессиональных отношений [3].

В августе 1995 года, была принята новая Конституция, в которой Республика Казахстан утверждает себя демократическим, светским, правовым и социальным государством, высшими ценностями которого являются человек, его жизнь, права и свободы, а каждый гражданин РК имеет право на свободу совести. В тоже время осуществление права на свободу совести не должно обуславливать или ограничивать общечеловеческие и гражданские права и обязанности перед государством [4]. В процессе демократических преобразований в Республике Казахстан, за первые годы независимости количество конфессий увеличилось почти в два раза с 671 религиозных общин 20 конфессий и деноминаций до 1180 религиозных общин и 30 конфессий в 1995 году [5].

В то же время угроза международного терроризма, усиление религиозного радикализма, экстремизма распространение деструктивных религиозных течений, тенденция политизации конфессий в начале 21 века обозначили ряд существенных проблем, требующих

незамедлительного разрешения. Отправной точкой, в этих процессах стало событие 11 сентября 2001 года в США. Если раньше угроза терроризма для большинства развитых стран мира являлась с чем-то далёким, нереальным и невозможным в их обществе, то после этого события мировые державы всерьёз заговорили об угрозах распространения международного терроризма, об уязвимости национальной безопасности в мировом масштабе. Перед лицом нового врага, стало необходимым предпринимать новые международные стратегические и эффективные меры противодействия [6]. Так по инициативе Елбасы – Н.А. Назарбаева, 23-24 сентября 2003 года в городе Астана (г. Нур-Султан) состоялся I Съезд лидеров мировых и традиционных религий. В форуме приняли участие представители 17 религиозных организаций ислама, христианства, буддизма, иудаизма, индуизма, синтоизма, даосизма и других конфессий из 13 стран Европы, Азии, Африки и Ближнего Востока. Инициатива Первого Президента РК Н.А. Назарбаева о проведении в Казахстане Съезда лидеров мировых и традиционных религий вызвала в мировом сообществе большой интерес. Свою поддержку этой идее выразили главы таких крупнейших держав, как Россия, США, Англия, Франция, Египет, влиятельные политики и лидеры многих различных религиозных конфессий [7].

В 2004 и 2005 годах были приняты поправки в Закон о свободе вероисповедания и религиозных объединениях, которые серьезно изменили режим отношений между государством и религиозными объединениями. Кроме того, поправки по вопросам деятельности религиозных объединений были внесены в Кодекс об административных правонарушениях и некоторые другие нормативно-правовые акты. Причинами изменений в законодательстве стали необходимость обеспечения национальной безопасности, усиление экстремистской и террористической угрозы. Общий смысл поправок состоит в усилении контрольных и надзорных функций государственных органов, установлении различных ограничений для религиозных структур и верующих. Хотя попытки внесения подобных изменений наблюдались и ранее, тогда, когда национальная безопасность, экстремизм и терроризм не служили универсальным объяснением усиления полицейских функций государства. Однако поправки, в силу их несогласованности с нормами других актов, вызвали многочисленные проблемы, как в понимании различных положений, так и в их применении [8].

Ввиду усиливавшихся тенденций в деятельности религиозно-экстремистских организаций 18 февраля 2005 года был принят Закон Республики Казахстан «О противодействии экстремизму». Согласно данному закону: «экстремизм предполагает насильственное изменение конституционного строя, нарушение суверенитета Республики Казахстан, целостности, неприкосновенности и неотчуждаемости ее территории, подрыв национальной безопасности и обороноспособности государства, насильственный захват власти или насильственное удержание власти, создание, руководство и участие в незаконном военизированном формировании, организация вооруженного мятежа и участие в нем, разжигание социальной, сословной розни (политический экстремизм), разжигание расовой, национальной и родовой розни, в том числе связанной с насилием или призывами к насилию (национальный экстремизм), разжигание религиозной вражды или розни, в том числе связанной с насилием или призывами к насилию, а также применение любой религиозной практики, вызывающей угрозу безопасности, жизни, здоровью, нравственности или правам и свободам граждан (религиозный экстремизм)» [9].

Существенно ситуация в сфере государственно-конфессиональных отношений меняется с момента принятия в октябре 2011 года Закона РК «О религиозной деятельности и религиозных объединениях». Согласно новому закону, в стране упорядочена деятельность религиозных объединений; определены порядок осуществления миссионерской деятельности, проведения религиозных мероприятий, религиоведческой экспертизы, строительства культовых сооружений, распространения религиозной литературы. Государством принимаются меры по сохранению стабильности в религиозной сфере, укреплению межконфессионального согласия и толерантности в обществе, а также по формированию иммунитета населения к идеологии религиозного экстремизма в любых его формах и проявлениях. Все религии и конфессии признаются равными перед законом, однако особо признаются историческая роль ислама ханафитского направления и православного христианства в развитии культуры и духовной жизни народа.

В декабре 2012 года Первый президент РК Н.А. Назарбаев в своем Послании народу Казахстана «Стратегия «Казахстан – 2050»: Новый политический курс состоявшегося государства» особо подчеркнул, что государство и граждане должны единым фронтом выступить против всех форм и проявлений радикализма, экстремизма и терроризма [10]. В рамках исполнения поручений, данных Главой государства, в сентябре 2013 года был разработан и принят

важнейший документ – «Государственная программа по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2013-2017 годы» [11]. Однако, несмотря на принятые государством законодательные и иные меры, направленные на предупреждение религиозного экстремизма и терроризма, в 2011-2016 годы по стране произошли свыше десятка террористических актов, унёсших немало человеческих жизней, как среди мирного, так и среди сотрудников силовых структур [12]. Данные террористические акты взбудоражили казахстанскую общественность, показали что, религиозный экстремизм – это не воображаемый враг, где-то вдали от наших государственных границ, в Афганистане, Ираке, Сирии или других частях мира, а реально уже среди нас. Учитывая произошедшие печальные события, с целью дальнейшего формирования эффективной модели государственной политики в религиозной сфере, направленной на упрочение светских устоев государства, совершенствование государственно-конфессиональных и межконфессиональных отношений, недопущения деятельности организаций, наносящих вред общественной, личной и государственной безопасности под прикрытием религиозных, образовательных, благотворительных, коммерческих и иных целей, а также профилактики радикализации верующих, снижения числа приверженцев деструктивных течений Указом Президента РК 27 июня 2017 года была утверждена Концепция государственной политики в религиозной сфере Республики Казахстан на 2017-2020 годы [13].

В целом, если обобщить историю становления и развития государственно-конфессиональных отношений в Республике Казахстан с момента обретения суверенитета, то её условно можно разделить на три периода.

Первый период (1991-2001 гг.). В этот период открылись государственные границы, под предлогом разного форм сотрудничества, множество международных организаций начали свободно проникать на территорию страны, не исключением стали и религиозные организации и их представители (миссионеры). Молодое государство, занятое политическими и экономическими реформами, связанными с переходом на рыночные отношения, не контролировало и практически пустило на самотёк вопросы религии [14]. На пути к построению демократического общества, религия стала считаться частным делом каждого гражданина. В обществе атеистического прошлого, быстрыми темпами шёл процесс религиозного возрождения (религиозное образование за границей, строительство мечетей, открытие церквей, храмов). Казахстан постепенно становится участником процесса глобализации.

Второй период (2001-2011 гг.) – власть приходит к выводу, что отсутствие надзора и контроля ситуации в сфере религии, может иметь пагубные последствия для сохранения стабильного общественно-политического, экономического развития страны. Череда террористических актов в мире и странах Центральной Азии в конце 90-х и начале 2000-х годов (события 11 сентября 2001 в США, вторжение боевиков Исламское движение Узбекистана-ИДУ в Центральную Азию, теракты в Ташкенте, Бишкеке, война в Афганистане) требовала от властей превентивных мер [15]. В этот период в Казахстане стали проводить съезды лидеров мировых держав, создаётся Комитет по делам религии, принимается Закон РК «О противодействию экстремизму», идёт обсуждение и подготовка нового Закона о религиозной деятельности. С 2005 года первый день Курбан айта, отмечаемого по мусульманскому календарю, и Православное Рождество, отмечаемое 7 января, объявляются выходными [16]. По решению судов РК в стране признаются террористической и запрещёнными в Казахстане около двух десятка зарубежных организаций [17].

Третий период (2011 г. – по настоящее время). Характеризуется принятием 11 октября 2011 года нового Закона РК «О религиозной деятельности и религиозных объединениях», вызвавшим массу недовольства со стороны определённых групп населения. В результате экспертного изучения и перерегистрации религиозных объединений, из существовавших «на 1 января 2011 года 4551 религиозного объединения и малочисленных религиозных групп, не имеющих признаков юридического лица, представлявших 46 конфессий и деноминаций, на религиозном поле Казахстана к октябрю 2012 года остались 3088 религиозных объединений и их филиалов, представляющих 17 конфессий [18]. Утверждается Концепция государственной политики в религиозной сфере Республики Казахстан на 2017-2020 годы. В целях разъяснения приоритетов государственной политики в религиозной сфере, проведения профилактической работы среди населения (в образовательных учреждениях, в государственных организациях, среди государственных служащих и др.), созданы центральные и местные информационно-разъяснительные группы по вопросам религий, выпущены сборники и методические пособия [19].

На сегодняшний день в стране зарегистрировано 3796 религиозных организаций, представляющих 18 конфессий: 2664 исламских, 342 православных, 86 католических, 591 протеста нтских, 60 Свидетелей Иеговы, 24 новоапостольских церквей, 11 Общество Сознания Кришны, 7 иудаистских, 6 Сообщество Бахаи, 2 буддистских, 2 Церкви Иисуса Христа Святых последних дней (мормоны), 1 – Церковь Объединения (муниты). Согласно результатам исследований, проведенных Комитетом по делам религии РК в 2019 году, 92,8% населения определили себя верующими. Большинство населения страны придерживается исламской (70,2%) и православной (26%) религии. Итоги исследований показали, что 89,5% населения поддерживают государственную политику в религиозной сфере. 63,04% населения поддерживают светские принципы развития государства. 76,9% населения информировано о работе по профилактике религиозного экстремизма в регионах страны. По итогам трех замеров, религиозную ситуацию в стране оценили, как «благополучную» и «скорее благополучную» 83% респондентов [20].

Однако, несмотря на вышеприведенные данные, Казахстан всё ещё относится к странам, где ограничиваются права людей на свободу совести, ущемляются права религиозных групп и объединений. Так в международном докладе Государственного департамента США говорится, что казахстанские власти продолжают ограничивать и тщательно контролировать религиозные группы, которые они считают «нетрадиционными», – мусульман, придерживающихся не официально признанного ханафитского мазхаба, а других течений ислама, и представителей ряда протестантских объединений [21].

Полагаем что, на современном этапе развития государственно-конфессиональных отношений Республика Казахстан подошла к необходимости усовершенствованию и пересмотра некоторых аспектов государственной политики в сфере религии, которая регулировала бы деятельность государства и религиозных объединений (конфессий). Как сказал Елбасы - Н.А. Назарбаев «Борьба с экстремизмом не должна превращаться в охоту на ведьм и перерастать в борьбу с религией. В вопросах религии необходимы вдумчивый подход и крайняя осторожность. Государство не должно вмешиваться во внутренние дела религиозных общин. Мы должны свято придерживаться принципа свободы совести, традиций толерантности и веротерпимости» [10]. Важное место в этом процессе занимает проблема совершенствования законодательства в данной сфере. В целях реализации эффективной государственной политики взаимодействия органов государственной власти и религиозных объединений необходима сбалансированная, основанная на равенстве религиозных объединений перед законом, модель государственно-конфессиональных отношений в стране. В настоящее время целесообразно не просто определить отношение к религии как к особому мировоззрению, но и пересмотреть действуйщий секулярный подход к религии в публичном пространстве, рассмотреть ее в контексте постсекулярной парадигмы, выявить характер ее воздействия на различные сферы политической жизни, особенности влияния на политическую культуру, политическую идеологию, политическую систему государства.

Список использованной литературы:

1. Деятельность Ассамблеи народа Казахстана. – Режим доступа URL: https://assembly.kz/ru/ank/deyatelnost-assamblei-naroda-kazakhstana - (дата обращения: 05.10.2020).

2. Закон Республики Казахстан «Об Ассамблее народа Казахстана» от 20 октября 2008 года №70-IV. – Режим доступа URL: https://online.zakon.kz/Document/?docid=30352401#pos=2;-155 - (дата обращения: 05.10.2020).

3. Закон РК «О свободе вероисповедании и религиозных объединениях» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.12.2016 г.). – Режим доступа URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31067690 - (дата обращения: 05.10.2020).

4. Конституция Республики Казахстан, 30.08.1995 г. (ст.1, ст.22) – Режим доступа URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1005029 - (дата обращения: 05.10.2020).

5. Колесников Л.Ф., Артемьев А.И. Современная религиозная ситуация в Республике Казахстан//Казахстан: реалии и перспективы независимого развития. – М.: РИСИ, 1995. – С. 297.

6. Жусупов Б.С. Религиозная безопасность Республики Казахстан, 2012. – Алматы. – С. 8-26.

7. Сайт Министерства иностранных дел Республики Казахстан. – Режим доступа URL: http://www.mfa.kz/ru/contentview/s-ezd-liderov-mirovykh-i-traditsionnykh-religij - (дата обращения: 06.10.2020).

8. О свободе вероисповедания и религиозных объединениях: Комментарий к закону Республики Казахстан. 4-е изд., переработанное и дополненное, 2007. – Астана. – Режим доступа URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1017578#pos=6;-106 - (дата обращения: 10.10.2020).
9. Закон Республики Казахстан от 18 февраля 2005 года №31-III «О противодействии экстремизму» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 25.05.2020 г. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30004865#pos=3;-106 - (дата обращения: 07.10.2020).
10. «Стратегия «Казахстан – 2050»: Новый политический курс состоявшегося государства». – Режим доступа URL: https://www.akorda.kz/ru/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-lidera-nacii-nursultana-nazarbaeva-narodu-kazahstana-strategiya-kazahstan-2050-novyi-politicheskii - (дата обращения: 08.10.2020).
11. Государственная программа по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2013-2017 годы. – Режим доступа URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1300000648 - (дата обращения: 08.10.2020).
12. Тулеев М., Международный терроризм как угроза безопасности стран Центральной Азии, 2015. – Алматы. – С. 87-91.
13. Концепция государственной политики в религиозной сфере Республики Казахстан на 2017-2020 годы. – Режим доступа URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=36541164#pos=0;0 - (дата обращения: 13.10.2020).
14. Актуальные вопросы государственно-конфессиональных отношений в РК: сборник материалов Институт философии, политологии и религиоведения Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан, 2012. – Алматы. – С. 12.
15. Центральная Азия: пространство «Шёлковой демократии». Ислам и государство // Фонд им. Ф. Эберта, 2017. – Алматы. - 52 с. – Режим доступа URL: https://library.fes.de/pdf-files/bueros/kasachstan/14106.pdf - (дата обращения: 12.10.2020).
16. Трудовой кодекс РК, ст. 84 п.5 от 23.11.2015 года. https://online.zakon.kz/document/?doc_id=38910832#pos=1466;9 - (дата обращения: 12.10.2020).
17. Перечень зарубежных организаций, запрещенных в РК. – Режим доступа URL: https://egov.kz/cms/ru/articles/religion/zaprewennye_ordanizacii - (дата обращения 10.10.20).
18. Число конфессий в Казахстане сократилось более чем в 2,5 раза после перерегистрации религиозных объединений. 15 ноября 2012. – Режим доступа URL: https://www.inform.kz/ru/chislo-konfessiy-v-kazahstane-sokratilos-bolee-chem-v-2-5-raza-posle-pereregistracii-religioznyh-ob-edineniy_a2510387 - (дата обращения: 12.10.2020).
19. Государственно-конфессиональные отношения в Республике Казахстан // Методическое пособие для государственных служащих. – Астана: МЦКР, 2014. - 113 с.
20. Комитет по делам религий РК. Социологические исследования «О религиозной ситуации в Республике Казахстан» и «Оценка государственной политики в религиозной сфере населением Казахстана». – Режим доступа URL: https://www.gov.kz/memleket/entities/din/projects/details/729?lang=ru - (дата обращения: 12.10.2020).
21. Отчет о международной религиозной свободе за 2019 год: Казахстан. – Режим доступа URL: https://www.state.gov/reports/2019-report-on-international-religious-freedom/kazakhstan/ - (дата обращения: 12.10.2020).

ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК
В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ
FOR THE AID TO THE TEACHER

N.K. Nyshanbayev[1]

[1] Al-Farabi Kazakh national university

EXTERNAL EDUCATIONAL YOUTH MIGRATION IN KAZAKHSTAN IN THE POST - QUARANTINE PERIOD: POLITICAL ANALYSIS OF RISKS AND MINIMIZATION OF NEGATIVE CONSEQUENCES

Abstract

Increasing competition for qualified and highly qualified human resources in order to increase human capital both among developed countries and among developing countries is currently a global

trend in migration processes. The article analyses the problem of migration in the XXI century on the basis of political scientific analysis in the context of educational migration among youth. The main purpose of the article is to define to what extent covid-19 impacted to the external youth educational migration? To what extend and how Kazakhstani universities should survive during pandemics? And are there any opportunity to both side to get on the winner side? The way of gathering data in order to analyse the situation we went through by main two ways. At first, we collected data from op-to-ed web sites, lates articles on the relationship between educational youth migration and covid - 19. Then we did comparison with other nations. In general, the issue of regulating youth migration in Kazakhstan has raised new problems during the post-pandemic period. In the XXI youth make up about a third of the total number of migrants in the modern world. Defining clear mechanisms, the causes and consequences of youth migration by a particular approach to regulating youth migration in Kazakhstan is a main task of this paper. Currently, external migration has become a serious problem for the receiving and sending countries. The process of mass globalization of the education sector is undergoing a kind of crisis. In this regard, there is a need to study and develop new effective methods of regulating external migration processes. The purpose of the article is to identify its own mechanism for assessing the regulation of academic migration among young people in Kazakhstan.

Key words: youth migration, academic studies, higher education, values, change, transnational challenges.

Н.К. Нышанбаев[1]

[1]*Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті*

ҚАЗАҚСТАНДА КАРАНТИННЕН КЕЙІНГІ КЕЗЕҢДЕГІ ЖАСТАРДЫҢ СЫРТҚЫ БІЛІМ АЛУ МИГРАЦИЯСЫ: ТӘУЕКЕЛДЕРДІ АНЫҚТАУ ЖӘНЕ НЕГАТИВТІ САЛДАРЛАРДЫ АЗАЙТУҒА САЯСАТТАНУЛЫҚ ТАЛДАУ

Аңдатпа

Мақалада XXI ғасырдағы миграция мәселесі жастар арасындағы білім миграция контекстінде саясаттанулық талдаулар негізінде талданады.. Дамыған елдер арасында да, сондай-ақ дамушы елдер арасында да адами капиталды ұлғайту мақсатында білікті және жоғары білікті адам ресурстары үшін бәсекелестіктің күшеюі қазіргі уақытта көші-қон процестерінің жаһандық үрдісі болып табылады. Қазақстандағы жастар көші-қонын реттеу тәсілдері, жастар көші-қонының себептері мен салдарлары қандай механизмдер бойынша жұмыс жасайтындығы анықталды. Осыған байланысты сыртқы көші-қон процестерін реттеудің жаңа тиімді әдістерін зерделеу және әзірлеу қажеттігі туындап отыр.XXI ғасырда жастар қазіргі әлемдегі мигранттардың жалпы санының үштен бірін құрайды. Дамыған елдер арасында да, сондай-ақ дамушы елдер арасында да адами капиталды ұлғайту мақсатында білікті және жоғары білікті адам ресурстары үшін бәсекелестіктің күшеюі қазіргі уақытта көші-қон процестерінің жаһандық үрдісі болып табылады. Мақала XXI ғасырдағы көші-қон мәселесі жастардың білім беру көші-қоны контекстіндегі саяси талдау негізінде талданады. Мақаланың негізгі мақсаты covid-19 пандемиясының жастардың сыртқы білім миграциясына қаншалықты әсер еткенін анықтау? Қазақстандық университеттер пандемия кезінде қандай шамада және қалай сақтануы тиіс? Екі жақтың да жеңімпаздың жағына шығуға мүмкіндігі бар ма? Жағдайды талдау үшін деректерді жинау әдісі біз екі негізгі әдісті қолдандық. Алдымен біз ашық веб-сайттардан мәліметтер жинадық, соның ішінде жастардың білім беру миграциясы мен covid-19 арасындағы байланыс туралы мақалаларға анализ жасадық. Содан кейін жинақталған ақпараттарды басқа кәйстермен салыстырдық.Жалпы, пандемиядан кейінгі кезеңде Қазақстандағы жастар көші-қонын реттеу мәселесі жаңа проблемалар туғызды.. Қазақстандағы жастар көші-қонын реттеудің нақты тәсілінің көмегімен жастар көші-қонының нақты тетіктерін, себептері мен салдарларын айқындау осы баптың негізгі міндеті болып табылады. Қазіргі уақытта сыртқы көші-қон қабылдаушы және жіберуші елдер үшін күрделі проблемаға айналды. Білім беру саласының жаппай жаһандану процесі өзіндік дағдарысты бастан кешуде. Осыған байланысты сыртқы көші-қон процестерін реттеудің жаңа тиімді әдістерін зерделеу және әзірлеу қажеттілігі туындайды. Мақаланың мақсаты Қазақстан жастары арасында академиялық көші-қонды реттеуді бағалаудың өзіндік тетігін анықтау болып табылады.

Кілт сөздер: жастар көші-қоны, академиялық зерттеулер, жоғары білім, құндылықтар, өзгерістер, трансұлттық сын-қатерлер.

Н.К. Нышанбаев[1]

[1] *Казахский национальный университет имени аль-Фараби*

ВНЕШНЯЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ МОЛОДЕЖНАЯ МИГРАЦИЯ В КАЗАХСТАНЕ В ПОСТКАРАНТИННЫЙ ПЕРИОД: ПОЛИТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ РИСКОВ И МИНИМИЗАЦИЯ НЕГАТИВНЫХ ПОСЛЕДСТВИЙ

Аннотация

Молодежная миграция представляет собой отдельное самостоятельное направление исследований, прежде всего по причине ее связи с получением образования. Такое решение оказывает колоссальное влияние как на последующую жизнь молодого человека, так и в целом на пространственное распределение человеческого капитала. Конкуренция за лучшую молодежь становится существенным фактором развития регионов.Усиление конкуренции за квалифицированные и высококвалифицированные людские ресурсы как среди развитых, так и среди быстро развивающихся стран с целью увеличения человеческого капитала в настоящее время является глобальной тенденцией миграционных процессов.В статье анализируется проблема миграции в XXI веке на основе политологического анализа в контексте образовательной миграции молодежи. Основная цель статьи-определить, в какой степени covid-19 повлиял на внешнюю молодежную образовательную миграцию? В какой мере и как казахстанские университеты должны выживать во время пандемий? И есть ли какая-то возможность для обеих сторон попасть на сторону победителя? Способ сбора данных для анализа ситуации мы прошли двумя основными путями. Сначала мы собирали данные с открытых веб-сайтов, включая статьи о взаимосвязи между образовательной молодежной миграцией и covid - 19. Затем мы провели сравнение с другими кэйсами.В целом вопрос регулирования молодежной миграции в Казахстане в постпандемический период породил новые проблемы. В XXI веке молодежь составляет около трети от общего числа мигрантов в современном мире. Определение четких механизмов, причин и последствий молодежной миграции с помощью конкретного подхода к регулированию молодежной миграции в Казахстане является основной задачей данной статьи. В настоящее время внешняя миграция стала серьезной проблемой для принимающих и направляющих стран. Процесс массовой глобализации сферы образования переживает своего рода кризис. В связи с этим возникает необходимость изучения и разработки новых эффективных методов регулирования внешних миграционных процессов. Целью статьи является выявление собственного механизма оценки регулирования академической миграции среди молодежи Казахстана.

Ключевые слова: молодежная миграция, академические исследования, высшее образование, ценности, перемены, транснациональные вызовы.

Introduction

Increasing competition for qualified and highly qualified human resources among both developed and rapidly developing countries to increase human capital is now a global trend in migration processes. These trends apply to all Central Asian countries including Kazakhstan and largely determine the pace and nature of their development, as well as the development of the entire region as a whole. In this context, the increasing migration of young people to get education in other countries is main existing problem for Kazakhstan education sphere for the long-term interest. Since educational migration is started becoming global in nature and at the same time is a sign of globalization itself, its analysis requires new research mechanisms to identify the structure of migration flows and its causes.The consequences of migration are manifested in various spheres: political, social, economic, cultural and psychological, educational, and others. They can be both positive and negative for society and for the individual. All this determines the relevance of studying the problems of territorial population movement, including migration regulation in the field of education. In the Western scientific literature, it is customary to distinguish the category of college bound among young people, which has a clear age profile of migration with a maximum in late adolescence, when most young people move for the purpose of education[1].It is empirically established that the intensity of migration in this age group, in contrast to all other ages, did not decrease even under the influence of the recent economic crisis. In many ways, this feature is associated with the ubiquity of higher education.To study the migration of individual age groups, many

countries have extensive statistics available from both national censuses and administrative registers. This information allows us to trace in detail both the directions of migration and the structural characteristics of the population groups involved in it.In the modern world, the focus countries for studying migration processes are the host countries. Accordingly, migration-related opportunities and risks are most often highlighted in these areas. It is obvious that migration processes also have an impact on sending countries, but in-depth, systematic analysis of the impact of migration on such states remains limited. This article is intended to study the external educational youth migration in Kazakhstan — its motivators, factors that can intensify or slow it down, as well as processes that can affect the return or non-return of young people to the country of origin. The most important issue for exodus countries is whether youth migration contributes to or hinders their further development. In the course of youth migration, one of its most valuable resources — human capital-flows from the country of origin to the host country. Moreover, given that the highest intensity of migration processes is inherent in people aged 19-35 years, and the lowest in adolescents aged 12-16 years, it can be said that the countries of origin incur significant costs for socialization and basic education of young people, the results of which are used by the host countries [2].Finally, it is necessary to take into account such risks associated with youth migration, ageing population outcome and reducing its potential for social support of the elderly population. Given that in most cases they retain the citizenship of the country of origin, this situation directly affects the country itself. In Central Asian countries, there are two approaches to defining the concept of "youth". In Kazakhstan, "youth" refers to persons aged 14 to 28 years inclusive. A similar understanding is recorded in the statistical reports of these countries. Thus, the Yearbook "Youth of Kazakhstan" covers people aged 14-28 years.The country of origin will only benefit from the investment of its human capital if it can make productive use of the accumulated experience of returning migrants, and such benefits will outweigh the costs [3].In General, we can say that labour migration within the framework of the Eurasian migration system and its Central Asian subsystem is well studied. Labor migration within the framework of the Eurasian migration system is integral (systemic) and unites interrelated groups of interests: donor states, recipient states, migrant workers, employers, migration police, migration networks, intermediary organizations, etc. At the same time, the key system-forming factor is the maximization of the profit received by all participants in the short term. The purpose of the study is a deep analysis on the basis of mixed methods of youth migration in Kazakhstan, as well as the development of recommendations for minimizing risks and related problems with migration.

Main part

Migration has historically been an essential part of human existence, contributing to the survival and competitiveness of individual peoples and individuals. They were the basis of the processes of settlement, economic development of the land, the development of productive forces, the formation and mixing of races, languages and peoples, and the creation of new States. Traditionally, it is believed that migrants cross borders in search of better living conditions [4]. In today's globalized world, the population has become more mobile, and migration is becoming an integral part of globalization. Given the increasing impact of migration on society, its main task is to manage it effectively and minimize its negative consequences. However, the research field of migration problems has not yet been fully explored. In practice, attempts have been made to study educational migration, since this phenomenon itself is a new process. Further analysis requires the study of the causes of educational migration and its impact on regions, migration and social mobility, the essential features, impact, and refinement of social-psychological mechanisms of individual and group migration behaviour, specific migration behaviour of different ethnic groups in the country and different age groups, as well as the problem of educational migration of ethnic Kazakhs - migrants'. In our opinion, for a systematic study of all aspects of the migration phenomenon, it is important to study the essence of social processes, including political and, consequently, historical ones. The Covid-19 infection, which originated in Wuhan at the end of 19, not only swept the entire universe in six months, killing millions of people, but also contributed to a change in the functioning function of social institutions that have survived for centuries. One of them is the system of secondary and higher education. According to the British Economist magazine, various barriers to distance learning and quarantine will inevitably negatively affect the global literacy rate in the long run. The coronavirus pandemic has brought a huge delay to the education sector, a scale never seen before in human history. According to the United Nations, during the first six months, about 1.6 billion students in 193 countries [Secondary, Higher Education] were deprived of the opportunity to receive traditional education. Some public figures and lecturers refer the fight against coronavirus infection to the basis of

the "hybrid war". If we attribute the period of global quarantine declared for contact with coronavirus to the period of war, then the consequences of the post-epidemic period will be serious. The reason why the global pandemic is causing a huge blow to the education sector is also obvious. In the last quarter of the twentieth century, F. Fukuyama, in his work "the end of history and the last man", points out that liberal values and principles, which were first proclaimed to the public, were one of the first reasons for the rapid spread of geometric progression to the world. In comparison with other public spheres, education, including higher education, has become very broad and less globalised. Since 1995, the number of applicants traveling to study abroad has increased. Accordingly, the education market has also expanded. Not only did backward, developing "northern" citizens move to the developed, "southern" countries to receive education, but the countries of the East and Oceania have also become the destination for the education of the human race as a whole [5]. As a vivid example, millions of applicants annually visit the world's top fifty universities. As a result of the coronavirus pandemic, the higher education sector in the world is experiencing devastating changes that no one expected. Since the pandemic continues at different levels in every part of the world, No one knows exactly what changes are ahead in the field of Higher Education. But now, based on the information we have, we can analyze the present and predict the near future.Taking into account the designated national characteristics and the fact that the issue of external labor and educational migration of young people affects almost all aspects of public life in the Republic of Kazakhstan. In the early 1990s, the post-Soviet space was dominated by "forced migration" associated with the collapse of the Soviet Union and the sovereignization of new States, including on the basis of the concept of a "titular nation", which led to a powerful pressure on representatives of non — titular ethnic groups, primarily in terms of forming social (identification) challenges and risks for them [6]. At the same time, certain components of migration within the Eurasian migration system, even labor migration, remain virtually unexplored. Such issues include, for example, the gender profile of migration flows, and the impact of migration on the identification of migrants and the host community, including in terms of the possibility of their radicalization. Youth migration, both in its labor and educational components, remains a poorly studied issue. This report is aimed at this segment of the migration process. There are no accurate, systematic data on educational migration from Kazakhstan. Interested ministries and departments usually record the volume and direction of migration of persons studying abroad at the expense of the national budget. However, a significant part of Central Asian citizens study abroad at the expense of their personal funds or international scholarships, which, accordingly, is not reflected in national statistics. Thus, to determine the approximate number of citizens of the Republic of Kazakhstan studying abroad, it is advisable to use aggregate data from their ministries and departments, as well as countries where the volume of educational migration from Central Asian countries is the most significant. The main direction of educational migration from Central Asian countries is the Russian Federation. Moreover, for all countries in the region, there is a growing trend in the number of people traveling to the Russian Federation for educational purposes. The exception is Kyrgyzstan, where the volume of educational migration to the Russian Federation in 2016-2018 stabilized at the level of 4.9-5.2 thousand people. According to the Federal state statistics service of the Russian Federation, the number of citizens of Central Asian countries studying in the Russian Federation in full - time higher education programs has a steady trend towards growth and in the 2018-2019 academic year amounted to about 75 thousand people [7]. Total number of Kazakhstanis studying outside the country is not recorded. The most popular areas of educational migration are: China, Russia, and European countries.Although online education has had a different impact on the rich and poor, it still provides a common opportunity for everyone.Since the beginning of the year, the global quarantine,which has spread all over the European continent, has first transformed education from a traditional offline format to an online format on a revolutionary basis.While some educational institutions have not seen much difficulty in gradually introducing new technologies into the field of education for a long time, the overall approach to education has undergone a devastating change. According to the QS rankings Center, the lack of readiness of individual countries for the transition to online education was the result of the ongoing "economic inequality" between previous countries. Taking into account the existing social and intellectual role of universities, we see that in the near future it is impossible to completely switch to the form of distance education. After all, higher education institutions are not only a theoretical educational institution, but also a public institution that plays an important role in personal development, finding friends and colleagues. The second point of the problem lies in the fact that every crisis in the history of mankind has become dissimetric. That is, any war, political and economic crisis can have a devastating negative impact on one side, but it can create opportunities for the other side. Here are some examples from history. The United States, which achieved a lot of economic success as a result of World War II, China, which was able to become a key player in

the global economy, which accelerated after the global financial crisis at the turn of the century, etc. The increasing importance of online education is more an opportunity than an obstacle for citizens who, even during the coronavirus pandemic, have not yet had access to education in the developed countries of the world, and are financially unable to attend scientific conferences, which are held annually by scientists in every field of science. According to the analytical company HolonIQ, the online segment still accounts for a small share of the education market [8]. The total share of the global higher education market is only 2%, or 2 2.2 trillion. It is true that the mass quarantine of coronovirus is increasing, which is an indispensable opportunity for the online education industry. Accordingly, during the post - pandemic period, students ' attitudes to online education are likely to change and demand will increase. For example, before the pandemic, many universities saw a decrease in the number of students enrolled in campus programs and a parallel increase in the number of students enrolled in their online courses.

While traditional universities once viewed online education as a threat and argued that it has no future, today this "unpromising industry" is saving the entire education sector from disaster. As a result, no matter how difficult this period is, it can lead to a long-awaited and long-awaited renewal of our education system. This pandemic will contribute to a significant leveling of the situation, allowing all stakeholders (teachers, students, directives, and the public as a whole)in developed and developing countries to better understand the vulnerabilities and shortcomings of our current education systems. He deeply understood that it is necessary to ensure the digital literacy of the population, eliminate social distancing, comprehensively digitize public life, and from this point on, humanity should be ready for any "black swan" [according to Taleb "black swan"] [9].In addition, COVID-19 has forced us to confront a deep understanding of when, where, and how to teach, the role of colleges and universities, the importance of lifelong learning (life-long learning), and the difference between traditional and non-traditional education. COVID-19 has made lightning changes to our education system, which has been considered the "most effective" for centuries by the entire human race. Just as the First Industrial Revolution shaped today's education system, we can expect a different education model to emerge from COVID-19. Education market and readiness and potential of Kazakhstan in the post-pandemic period. According to a recent study by Goldman Sachs, the global education market will reach 1 10 by 2030, which is 6% of the world's per capita income (GDP) [10]. According to The Economist magazine, before the start of coronavirus infection, about 5 million students in the world annually went to another country where they live. The globalization of the educational process has become the basis for the widespread expansion of private universities in many countries of the world. In addition to local government subsidies, a third of the University's budget was formed with the involvement of foreign students. Income from international students in 2018 accounted for 26.2% of the income of all universities, which is just under 9 9 billion. In some universities, the dependence on international students is even greater, about 30-40% [11]. For 20 years, Kazakhstan has been operating educational and cultural, language centers, alliances that implement programs of various courses, language training courses, programs for deepening language learning, mutual understanding, information exchange, cultural, educational and educational work. The activities of such centers are often supported by diplomatic missions and embassies of foreign countries in Kazakhstan. As a result, the world's leading universities, which "live" through international students, will inevitably increase their subordination to the local government during the post - pandemic period. According to the Institute for Fiscal Studies(ifs), even in Britain itself, 13 universities without foreign students are on the verge of financial bankruptcy. For example, countries that earn 30% of per capita income [GDP] through" higher education institutions " have experienced a significant crisis after the pandemic of the coronavirus. Given that the main source of the market for foreign universities is students from China, the post-pandemic period will be the beginning of major changes [12]. Currently, all higher education institutions are urgently preparing for the post-pandemic period. Because, as we have already noted, the mass introduction of quarantine shows that countries are different in their readiness for an emergency, and the post-quarantine period provides equal opportunities for everyone.This is very important. Returning to Kazakhstan, we were not ready to switch from an offline, traditional system of education to online education, and now how ready are we to switch from online to offline again? This is because the pre-pandemic period will never come again. In this regard, in our opinion, it is very important that universities in Kazakhstan can attract foreign students to the country through online education [13]. This is due to the fact that over the years of independence, Kazakhstan has been paying special attention to the education sector and allocating millions of funds. Over the past twenty-seven years, within the framework of the Bolashak program alone, about 13,000 young professionals have trained in the best universities in the world. The potential of these specialists is sufficient to create world higher education institutions based on scientific research in other regions on the example of Nazarbayev University.

Because the geographical location of Kazakhstan can become the most profitable place to receive high-quality education for the people's Republic of China, Central Asia, Iran, Mongolia, as well as for the countries of Eastern Europe and South Asia.

Conclusion

The low level of statistical support for migration processes, in particular the lack of statistics on migrants leaving Kazakhstan without registration for permanent residence, requires improvement of the system for processing migrant data. It is advisable to involve the consular and diplomatic structures of the countries of the region in the collection of statistical data, as well as to activate the work of a number of relevant ministries (in particular, the Ministries of education and science) to collect data on Central Asian citizens studying abroad through interaction with similar foreign ministries. It is possible to work out the creation of coordinated statistical accounting within the framework of the Eurasian migration system or its Central Asian subsystem. It is possible to organize online monitoring of the movement of migrants abroad by encouraging their registration on a specially created website. Kazakhstan's governments should work to support links with educational migrants. To do this, you can use graduate networks, for example, as is the case in almost all foreign universities. It is necessary that highly qualified specialists and students do not lose touch with their homeland and have the opportunity to help the country, if not directly, then indirectly. If this is not done, it is obvious that the system of higher education institutions of the country will not be able to compete on a large scale. If the pandemic lasts longer, if there is no vaccine, or if the economic climate is bad, the situation will be even more serious. Politicians will have to think about more important things than protecting universities. The first two decades of the Twenty-First Century were a period of exceptional University growth in many countries. This golden age is over. The first two decades of the Twenty-First Century were a period of exceptional University growth in many countries. This golden age is over.Now the task is to adapt to the new realities of life. Looking back on history, the human race has experienced several global changes.The Industrial Revolution, which began in England during the Renaissance, which saved the first feudal system of existence, and eventually changed the way of thinking of humanity as a whole, was the basis for human progress for several centuries. Now, a big change is coming from the East. The main lesson that we can learn from all the stages of history is to turn any crisis into a source of opportunity. Today, the world space is transformed into a single zone where information, goods and services move freely, where ideas are freely distributed and their carriers move freely. Therefore, students, undergraduates, doctoral students and University teachers should make full use of the excellent opportunities for learning, sharing experience, and conducting joint research with foreign partners that have become available through the implementation of international programs and projects. Cooperation is the key to success.

Bibliographies

1. *Ecem Karlıdağ-Dennis (2020) Higher Education, Youth and Migration in Contexts of Disadvantage: Understanding Aspirations and Capabilities, Journal of Human Development and Capabilities, 21:1, 101-103,DOI: 10.1080/19452829.2019.1709279*
2. *Молодежь Казахстана: статистический сборник, 2013-2017. — Астана: Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан, 2018. — 174 с.*
3. *Қасымжанова С А. Степь и Центральная Азия в мировом культурном контексте //Материалы круглого стола «Духовное наследие прошлого в современных культурно-образовательных процессах и в индустрии туризма» -Вестник КазГУ, серия философская, - №5. - Алматы: Казак университеті, - с. 12-18.*
4. *Полетаев Д. (2009) Учебная миграция в Россию и российские вузы как ресурс для адаптации учебных мигрантов. Опыт социологического исследования. Москва. Международная экономика. №6.*
5. *The Economist 2020, Covid-19: the impact on higher education, available at: https://www.eiu.com/n/covid-19-the-impact-on-higher-education/*
6. *Полетаев Д. (200) Учебная миграция в Россию. В монографии. Население России 2008. Шестнадцатый ежегодный демографический доклад ГУ-ВШЭ. Москва.*
7. *Ракишева Б. (2007) Казахи в России, русские в Казахстане: социально-демографический аспект. Сборник статей международной научно-практической конференции «Казахстано-российские отношения на современном этапе: итоги и перспективы сотрудничества». Астана.*

8. HolonIQ, 2020, Powering decisions that matter at the world's smartest institutions. Available at: https://www.holoniq.com

9. Ракишева Б. (2009) Социально-экономическое положение соотечественников, проживающих в СНГ. Астана.

10. Mason, J. (2006). Mixing methods in a qualitatively driven way. Qualitative Research, 6(1), 9–25.

11. The conversation 2019 How universities came to rely on international students https://theconversation.com/how-universities-came-to-rely-on-international-students-138796

12. Nowicka, M. (2015b). Habitus: Its transformation and transfer through cultural encounters in migration. In: C. Costa, M. Murphy (Rev. ed.), Bourdieu, habitus and social research. The art of application (pp 93–110). Basingstoke: Palgrave Macmillan.

13. Ryan, L., & D'Angelo, A. (2011). Sites of Socialisation – Polish Parents and Children in London Schools. Studia Migracyjne – Przeglad Polonijny, XXXVII(1), 237–258.

***МРНТИ* 11.07.21**

Шерьязданова Г.Р. [1]

[1]*КазАТУ им. С. Сейфуллина*

ЦИФРОВОЙ КАЗАХСТАН: РОЛЬ ЭЛЕКТРОННЫХ ИТК В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ КАЗАХСТАНСКОЙ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

Данная статья представляет собой обзор концепций информационного общества и его влияния на трансформацию экономической, социальной, политической сфер. В статье рассматривается опыт и современные проблемы цифровизации Казахстана в рамках теории информационного общества. Целью статьи является изучение глобальных изменений, которые привносит с собой информационная эпоха развития, а именно, как меняется экономика, социальные отношения, культура общения, власть, управление, государственный сервис, политика и сама демократия в постиндустриальном обществе, базирующиеся на новых электронных информационно – коммуникативных технологиях. Особое внимание уделяется современным проблемам цифровизации Казахстана, сравниваются ключевые показатели цифрового развития, такие как индекс готовности электронного правительства, (EGDI – E-Government Readiness Index), показатель проникновение интернета и скорости интернета. В статье анализируются достижения, проблемы, цели и задачи цифровизации Казахстана в период кризиса, связанного с пандемией

Ключевые понятия: цифровизация, информационно-коммуникативные технологии (ИКТ), информационное общество, глобальные вызовы 21 века, цифровое разделение,электронное правительство.

Шериязданова Г.Р.[1]

[1]*С.Сейфуллин атындағы ҚАТУ*

САНДЫҚ ҚАЗАҚСТАН: ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ШЫНДЫҚ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ АТ РӨЛІ

Андатпа

Бұл мақала ақпараттық қоғам тұжырымдамаларына және оның экономикалық, әлеуметтік, саяси салалардың өзгеруіне әсеріне шолу жасайды. Мақалада ақпараттық қоғам теориясы шеңберіндегі Қазақстандағы цифрландырудың тәжірибесі мен заманауи мәселелері қарастырылған. Мақаланың мақсаты - дамудың ақпараттық дәуірі алып келетін жаһандық өзгерістерді, атап айтқанда жаңа электронды ақпарат пен байланыс негізінде экономиканың, әлеуметтік қатынастардың, коммуникациялық мәдениеттің, биліктің, басқарудың, мемлекеттік

қызметтің, саясат пен демократияның өзі қалай өзгеріп жатқандығын зерттеу. Мақалада Қазақстанның цифрлық дамуының заманауи проблемаларына ерекше назар аударылады.Қазақстандағы цифрландырудың заманауи мәселелеріне ерекше көңіл бөлінеді, электрондық үкіметтің дайындық индексі (EGDI - E-Government Day Index), Интернетке ену және Интернет жылдамдығы сияқты цифрлық дамудың негізгі көрсеткіштері салыстырылады. Мақалада пандемиямен байланысты дағдарыс кезіндегі Қазақстанның цифрландырудың жетістіктері, мәселелері, мақсаттары мен міндеттері талданады.

Негізгі сөздер: цифрландыру, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, ақпараттық қоғам, XXI ғасырдың жаһандық мәселелері, цифрлық айырмашылығы, электрондық үкімет.

Sheryazdanova G R .[1]

[1]S. Seifullin Kazakh Agrotechnical University

DIGITAL KAZAKHSTAN: THE ROLE OF IT IN MODERN CONDITIONS OF KAZAKHSTANI REALITY

Abstract

This article is an overview of the concepts of the information society and its impact on the transformation of the economic, social, political spheres. The article examines the experience and modern problems of digitalization in Kazakhstan within the framework of the theory of the information society. The purpose of the article is to study the global changes that the information age of development brings with it, namely, how the economy, social relations, communication culture, power, management, public service, politics and democracy itself in a post-industrial society are changing, based on new electronic information and communication technologies.Special attention is paid to the modern problems of digitalization in Kazakhstan, key indicators of digital development are compared, such as the E-Government Readiness Index (EGDI) , the indicator of Internet penetration and Internet speed. The article analyzes the achievements, problems, goals, and objectives of digitalization of Kazakhstan during the crisis associated with the pandemic.

Key words: digitalization, information and communication technologies (ICT), information society, global challenges of the 21st century, digital division, e-government

Введение

Трансформация индустриального общества в информационное характеризуется снижением роли государства и появлением новых акторов власти со стороны надгосударственных структур, общественно-политических движений, бизнес-групп. Целью нашего обзора является анализ того, насколько Казахстан идет в ногу со временем в процессах перехода к информационному обществу в условиях мирового кризиса, связанного с пандемией? Как изменяются экономические отношения, основанные на формировании транснационального капитала и глобализации, социальные отношения, основанные на новых формах электронных коммуникаций, политические отношения, на которые воздействует транспарентность и электронное правительство в информационном обществе.

В 2017 году в Казахстане принята программа «Цифровой Казахстан», созданная на основе послания первого Президента РК «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность». Данная программа отражает задачи Казахстана в продвижении к тенденциям третьей индустриальной революции, к обеспечению предпосылок в создании цифровой экономии будущего.

Согласно задачам, указанным в программе «Цифровой Казахстан» одним из приоритетных направлений, является цифровизация государственного управления и введение цифрового, электронного документооборота, что охватывает несколько ключевых направлений: электронное взаимодействие госструктур – G2G, взаимодействие государства с гражданами – G2C и взаимодействие государства с бизнесом – G2B. В этом отношении роль электронных ИКТ проявляется в действиях электронного правительства. Казахстан постепенно продвигается к новой парадигме электронного правительства, свидетельство чему рейтинг готовности электронного правительства, который рассчитывается каждые два года. Всоответствии с отчетом

ООН по готовности электронного правительства (E- GovernmentReadinessIndex Казахстан занял 29 позицию в 2020 году. Для сравнения, в 2010 году по развитию «электронного правительства» Казахстан занимал 46-е место и в 2008-81-е место. Несмотря на достижения в развитии электронного правительства в Казахстане, текущие обстоятельства, связанный с пандемией показали ряд проблем, связанных с развитием информационно-коммуникативных технологий в виде недостаточной мощностью интернета, цифрового неравенства, отсутствием отечественных технологических продуктов. В статье анализируются достижения и недостатки цифровизации через анализ таких важных цифровых показателей как индекс готовности электронного правительства (EGDI – E- Government Readiness Index), показатель проникновение интернета и скорости интернета в Казахстане.

Тема электронного правительства как важной части цифрового развития имеет широкое обсуждение в мировом научном дискурсе. Среди зарубежных исследователей, изучающих развитие электронного правительства как инструмента борьбы с коррупцией необходимо отметить Bhatnagar S. Apikul C. (2006), Bertotb J., Jaeger P., Grimes J. (2010) , Nasr G. Elbahnasawy (2014) , Andersen T. B. (2011) , Mahmood, Zaigham (2013) и др.

Среди зарубежных и казахстанских исследователей, рассматривающих различные аспекты цифрового развития и электронного правительства в Казахстане можно выделить Bhuiyan Sh. H “Электронное правительство Казахстане: вызовы и их роль в развитии» (2010), С. Джаненова «Электронное правительство в Казахстане: вызовы для страны с переходной экономикой»; Шерьязданова Г., Дж. Баттерфилд «Электронное правительство как антикоррупционное стратегия в Казахстане». Особенностью предлагаемой на рассмотрение статьи является взгляд на цифровизацию Казахстана через призму сегодняшних проблем кризиса, связанного с пандемией и вынужденным переходом на дистанционную форму работы, когда нагрузка на интернет возросла в несколько раз.

Методы исследования

В статье применялись методы политологических исследований как: контент-анализ нормативных документов, интернет–ресурсов, материалы СМИ, инструменты логического анализа, позволилипоказать причинно-следственные связи детерминации в процессе комплексного анализа процессов цифровизации в Казахстане, сравнительный анализ, показываетисторическую ретроспективу процессов становления электронного правительства в Казахстане, структурно-функциональный метод,определил основные проблемы, тенденции, задачи и перспективы цифровизации в Казахстане.

Теоретические концепции информационного общества и вызовы Казахстана

С появлением электронных информационно-коммуникативных технологий (ИКТ) новая реальность потребовала своего теоретического осмысления. Понятие «постиндустриальное информационное общество» превратилось в глобальную методологическую парадигму, давшее начало появлению новых теорий и мегатендеций. Термин «постиндустриальное общество» был введен

Д. Рисменом в 1958 году. Также предтечей современных информационных концепций развития общества определяют введенное Г.М. Маклюэном понятие «галактики Гутенберга». В отличие от К. Маркса, для которого двигателем истории определялась классовая борьба, Г.М. Маклюэн полагал, что таким двигателем является смена информационных технологий. Под информационным обществом понимают общество нового типа, сформированное в результате глобальной научной революции, порожденной очень быстрым развитием информационно-коммуникативных технологий.

Современное информационное общество является глобальным, где информация не имеет барьеров и политических границ. Информационное общество представляет собой общество знания и господства интеллектуального труда, в котором благополучие каждого человека и государства в целом зависят от доступа к информации и успешного ее использования. Таким образом, информационное обществои электронное правительство представляет собой новую парадигму современного мира.

Г.М. Маклюэн предположил, что тип общества определяется господствующим типом коммуникации, социальные отношения новым понятием нетократии, что означает власть информационной сети. Согласно Г.М. Маклюэну, до изобретения письменности человечество

пользовалось лишь устной речью. С изобретением алфавита и письменности человек вступил в индустриальную, механистическую эру. С развитием технического прогресса стали доступны первые электронные СМИ, в первую очередь телевидение. Распространение телевидения, согласно Г. М. Маклюэну, позволило человечеству войти в новое состояние глобальной информационной «деревни», где информация доступна всем и сразу практически мгновенно. Изобретение интернета в 90-е годы 20 века сделало мир еще более единым, объединив его в едином информационном пространстве.

В целом, выделяют следующие характеристики информационного общества:

-общество нового типа, которое формируется в результате быстрого развития информационных и коммуникационных технологий;

-общество интеллектуального знания и технических навыков, полученных благодаря беспрепятственному доступу к информации и умению обращаться с ней;

-глобальное общество, в котором обмен информацией не имеет никаких рамок в пространстве и времени, что способствует взаимопроникновению культур и формированию космополитизма и мультикультурализма.

-общество новой экономики, где основная часть валового продукта производиться на основе интеллектуального труда–создания и продажи наукоемких технологий и определенных информационных продуктов.

Теоретические концепции информационного обществавключают

1. Футурологическую теорию (Д. Белл, О. Тоффлер)
2. Теорию «информационального капитализма» (М. Кастельс)
3. Теорию транзитологии (С. Хантингтон)

Среди футуристических прогнозов отметим социально- политические и экономические мегатенденции 21 века Дж. Несбита. Дж. Несбит в книге «Что нас ждет в 1990-е годы. Мегатенденции. Год 2000» еще в 1982 году выделил 10 основных мегатенденций, характерных для трансформации индустриального общества в информационное:

1)переход от индустриального общества, основанного на производстве машин к информационному обществу, основанного на создании наукоемких технологий; на основе которых создаются роботы, различные компьютеризованные производства и т. д.

2)переход от индустриальных технологий к высокому наукоемкому производству

3) переход от различных национальных экономик к единой, глобальной мировой, взаимозависимой экономике;

4) переход от краткосрочных национальных процессов и прогнозов к долгосрочным мировым, глобальным прогнозам и тенденциям;

5) переход от централизации управления к ее децентрализации на основе плюрализма;

6) переход от институциализированной помощи государства к самопомощи самих граждан и отход от государственного патернализма;

7) переход представительной демократии к прямой партиципаторной демократии соучастия и электронной демократии;

8) переход от бюрократической вертикальной иерархии к электронным, горизонтальным рабочим сетям;

9) переход от господства Севера к значимости Юга в геополитике;

10) переход от дихотомии однозначного выбора «или-или» к многообразию возможностей выбора, богатству горизонтальных связей, независимых от единого центра управления.

Рассмотрим какие из перечисленных мегатенденций имеют место в Казахстане в данное время. В этом отношении, Казахстан как молодое, развивающее государство, относится к странам догоняющей модернизации, целью которой является успевать за инновационными технологиями.

В Стратегии РК «Казахстан 2050» среди 10 глобальных вызовов 21 векаактуальными являются вызовы- «третья индустриальная революция», характерными чертами которой являются развитие цифровизации, новых электронных коммуникации, цифровые и нанотехнологии, робототехника, регенеративная медицина. В стратегии ставится задача перед государством- развивать данные направления, через стимулирование научных областей биотехнологии, генной инженерии, компьютерных технологий, робототехники, нанотехнологий, развитие которых, во многом, зависит от современной, высокообразованной молодежи.

Цифровой Казахстан: достижения и проблемы

Программа «Цифровой Казахстан», созданная на основепосланияПервого Президента РК «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность»в2017 году отражает задачи и основные направления: цифровизацию промышленности, транспорта, логистики, сельского хозяйства; развитие электронной торговли и безналичных платежей; развитие электронного правительства, цифровизации государственных органов и государственных услуг; создание умных городов с развитой ИКТ инфраструктурой; повышение цифровой грамотности и информационной безопасности; развитие инновационного предпринимательства, предпосылок наукоемкого производства в Казахстане.

Основным приоритетом является цифровизация государственного управления и введение цифрового, электронного документооборота, что охватывает несколько ключевых направлений: электронное взаимодействие госструктур – G2G, взаимодействие государства с гражданами – G2C и взаимодействие государства с бизнесом – G2B.В этом отношении роль электронных ИКТ проявляется в действиях электронного правительства, электронного управления, электронного участия иэлектронной демократии. Одно из условий функционирования электронной демократии является осуществление электронного участия граждан и электронного управления в целом. Данные понятия отражают использование информационно-коммуникативных технологий в организации диалога между властью и гражданским обществом. Казахстан постепенно продвигается к новой парадигме электронного правительства, свидетельство чему картинамирового рейтинга готовности электронного правительства, который рассчитывается каждые два года. Так, в соответствии с отчетом ООН по готовности электронного правительства (E- GovernmentReadinessIndex) Казахстан занял 29 позицию в 2020 году, являясь лидером среди стран СНГ. Для сравнения, в 2010году по развитию «электронного правительства» Казахстан занимал 46-е место и в 2008 - 81-е место.

Таблица 1. РейтингКазахстана по индексу
EGDI – E- Government Readiness Index) с 2008 -2020

EGDI	2020	2018	2016	2014	2012	2010	2008
Казахстан	**29**	**39**	**33**	**28**	**38**	**46**	**81**

Источник United Nations E-Government Survey

В целом, понятие E-Governmentопределяется как «использование всемирной сети интернет для предоставления правительственной информации и государственных услуг гражданам». (UnitedNations, 2006). ЗарубежныйисследовательZ. Mahmoodутверждает, что, зачастую, «развивающиеся страны часто начинают с веб-портала и предоставление односторонней информации через набор правительственных веб-сайтов, а затем разрабатываютнесколько общенациональных проектов в одно и тоже время независимо друг от друга. Это очень неэффективно и часто приводит к дублированию, растрате ресурсов»**[1, 45].** S. Bhuiyan также указывает, что«в большинстве случаев, развитие ИКТ в развивающихся странах сталкивается с множеством проблем в виде отсутствия логичной, планомерной стратегии развития основ электронного правительства, широко распространенной коррупции, недостатка человеческого капитала, неразвитой цифровизации и инфраструктуры»**[2, 77]**

Для Казахстана создание эффективного электронного правительства являетсяважным инструментом развития и модернизации, где существует ряд плюсов и минусов.Следует отметить, что, несмотря на критику и недостатки,электронное правительство Казахстана демонстрирует планомерное развитие. Развитие E-gove. kz включает в себя 4 этапа:

1.Информационный этап с 2004 по 2006 гг., в котором был создан единый информационный портал;

2.Интерактивный этап с 2007 по 2009 гг. когда появилась возможность двухстороннего общения между государственными органами и гражданами с помощью интерактивного чата, форумов, интернет - конференций, электронной почты и электронных обращений;

3.Транзакционный этап с 2010 по 2011 гг.–время появления транзакционного электронного сервиза, когда граждане смогли совершать платежи через портал электронного правительства;

4 Современный этап создания комплексных электронных услуг, начавшийся *с 2012* года и длящийся по сей день, который все более отражает реалии информационного общества, увеличивая сложность и рост электронных услуг.

Одной из социально значимых функций электронного правительства как фактора, обеспечивающего транпарентность административных процессов, является снижение коррупционных рисков. Электронное правительство Казахстана (e-gove.kz) на основе электронных ИТКисключая бумажную документацию и бюрократию, уменьшает административные барьеры и вследствие этого, коррупционные риски, т.к. исключает чиновников как посредников между государством и обществом. Другой немаловажной функцией электронного правительства является то, что электронные ИКТ обеспечивают новые формы коммуникаций, взаимодействия между гражданами и различными государственными органами управления. Граждане Казахстана активно используют такие каналы взаимодействия как блоги, где они могут использовать транспарентную среду электронного взаимодействия с государственной властью, задавать вопросы, поднимать те или иные социальные проблемы, способствовать решению своих наболевших проблем, бороться с несправедливостью. Здесь электронное правительство играет роль электронного управления (e-governance), которая существенно способствует улучшению государственного управления на локальном уровне, что, в конце концов, способствует формированию так называемой электронной демократии (e- democracy). Одной из основных задач информационных технологий является задача сделать власть более прозрачной и подотчетной. Для осуществления электронного управления на порталах веб-сайтов органов государственной власти и местного самоуправления формируются электронные каналы обратной связи – блоги, открытые площадки для обсуждения, каналы взаимодействия власти и народа. Свидетельством этому является, пользующиеся большой популярностью, блоги руководителей министерств и ведомств, куда граждане Казахстана обращаются с различными вопросами, при этом эффективность их решения во многом обусловлена их транспарентностью - открытостью обращений в информационном пространстве и подконтрольностью. Таким образом, электронные коммуникации меняют систему управления, делая ее более прозрачной, подотчетной с меньшими рисками административной коррупции. В этом смысле электронное управление понимается как способ расширения сфер управления путем вовлечения граждан через использование ИКТ как инструмента достижения более эффективного управления. При этом в понимании электронного управления входят все средства ИТК, включающие телефон, факс, SMS текстовые сообщения, беспроводные сети и услуги, видеонаблюдение, системы слежения, контролирующее дорожное движение, электронные удостоверения, смарт-карты, основанные на биометрической идентификации, электронное голосование, цифровое ТВ, электронная почта, электронная рассылка, онлайн-чат и мгновенного обмена сообщениями и т.д.

Рассматривая роль электронных ИТК, можно отметить, что к безусловным плюсамэлектронного правительства относятся:

1) Транспарентность государственных процедур
2) Анти бюрократизм – система одного окна (ЦОН). Упрощение бюрократических процедур и бумажного документооборота.
3) Сокращение коррупционных рисков
4) Скорость и мобильность, которые приводят к общей большей эффективности оказания государственных услуг
5) Увеличение возможностей для электронного участия. Формирование диалогов между властью и обществом через блоги, формирование площадок для обсуждения в социальных электронных сетях -Facebook ,Twitter , YouTube
6) Большая подотчетность власти
7) Увеличение эффективности государственного управления.

К рискам и возможным минусамэлектронных коммуникаций правительства относятся:

1) Дороговизна электронного правительства, необходимость больших финансовых затрат.
2) Повышение прозрачности может привести к уменьшению конфиденциальности персональной жизни и появлению общества «тотальной слежки».
3) Появление нового вида неравенства - цифрового неравенства, в виде неравного доступа к интернет-ресурсам.
4) Техническая уязвимость воздушного пространства и воздушного, облачного документооборота к кибер- атакам.
5) Ложное чувство прозрачности и подотчетности, т.к. противники электронного правительства утверждают, что тезис о правительственной прозрачности является сомнительным, поскольку доступность информации обеспечивается самими правительствами, при этом, информация может быть добавлена или удалена от глаз общественности.

Мировая пандемия подтолкнула казахстанцев к массовому переходу в цифровую среду коммуникаций. Процесс «вынужденной цифровизации» показал недостатки развития электронных коммуникаций в стране, показав, как через лупу, все существующие проблемы в данной области. Анализируя сложившуюся ситуацию в области цифрового развития в Казахстане, необходимо отметить, что переход к дистанционному режиму работы во многих сферах государственного управления создал форс- мажорные обстоятельства, ответить на которые, не были готовы многие государственные структуры Казахстана. Несмотря на объективные успехи в продвижении рейтинга по готовности электронного правительства, являясь лидером в Центральной Азии и СНГ, занимая 29 место среди 193 стран мира по готовности электронного правительства, Казахстан занимает далеко не передовые позиции в рейтинге стран по скорости интернета. Таким образом, налицо определенные противоречия в показателях развития цифровой сферы Казахстана. Успехи в развитии электронных государственных услуг сталкиваются с недостаточной скоростью интернета, что, особенно, показал кризис, связанный с пандемией, увеличив нагрузку на интернет в несколько раз. Следует заметить, что существуют различные методики измерения скорости интернета, исходя из которых, рейтинг Казахстана может быть представлен по-разному. Так, кампания Website Tool провела исследования, согласно которому в рейтинге стран по скорости интернета Казахстан занимает всего лишь 122 место среди 216 стран мира. (4.66 мегабит в секунду). Согласно данной методике «чтобы скачать видео объемом 5 гигабайт в Казахстане потребуется в среднем 2 часа и 26 минут. Для сравнения, в Тайване средняя скорость загрузки составляет 85 мегабит в секунду. При такой скорости загрузка видео занимает около 8 минут» **[3].**

Согласно другой методике Ирландской компании Ookla, использующей ежемесячное тестирование скорости интернета Speed test, в апреле 2020 года Казахстан в рейтинге по проводному интернету занял 66 место, со скоростью подключения 39,81 Мбит/с. Для сравнения, у лидера по скорости интернета Сингапура - скорость 198,46 Мбит/с, у Гонконга (176,7 Мбит/с) и Тайланда (159,87 Мбит/с), что в 2,5 – 3 раза выше чем в Казахстане. Стоит отметить, что казахстанские эксперты по-разному комментируют эти данные. На вопрос о причинах низкой скорости интернета в Казахстане вице- министр Министерства цифровогоразвитияинноваций и аэрокосмической промышленности Д. Туяков утверждает: «Очень много рейтингов проводят. Понятно, что мы находимся далеко от контента - площадок…. Но я не считаю, что мы отстаем по каким-то показателям цифровизации от каких-либо стран, потому, что у нас очень хорошее покрытие в городе и проникновение в села при низкой плотности населения» **[4].**Таким образом, на критику ослабости интернета, особенно в селах, вице -министр отвечает, что необходимо учитывать объективно существующие особенности Казахстана, а именно, низкую плотность населения и удаленность населенных пунктов друг от друга. Вместе с тем данные по развитию электронного правительства показывают совсем иную картину, где Казахстан по готовности электронного правительства занимает первое место среди стран СНГ. В расчете индекса готовности электронного правительства (EGDI – E- Government Readiness Index), участвуют три основных показателя, такие как: 1.Услуги он –лайн, - Online Service Index (OSI),

2. Развитиетелекоммуникационнойинфраструктуры- Telecommunication Infrastructure Index (ITI)

3. Человеческий капитал (Human Capital Index (HCI)

В отчете ООН по развитию электронного правительства указывается, «что по сравнению с 2018 годом индекс развития электронного правительства (EGDI) вырос на 10.2% в 2020 году, показатель по онлайн услугам на 6,38%, по человеческому капиталу на 5.6%. Наибольший рост отмечается по развитию телекоммуникационной инфраструктуры — 22.7%, между тем, по уровню электронных услуг Казахстан получил практически максимальный бал – 0,92 из 1»**[5].**

Таб 2. Индекс готовности электронного правительстваEGDI Казахстана в 2020 г.

Country	**EGDILevel**	**RatingClass**	**Rank**	**EGDI**	**OnlineServiceIndex**	**Telecommunications Infrastructure Index**	**Human Capital Index**

Kazakhstan	Very High EGDI	V3	**29**	0.8375	0.9235	0.7024	0.8866

Источник: 2020 United Nations E-Government

Таб 3 . Рейтинг Казахстана по проникновению интернета

Страна	Количество пользователей	Население	Место по количеству Интернет-пользователей	Проникновение Интернета	Место по проникновению интернета
Казахстан	13 913 699	18 204 499	44	78,90% (2018)	62

Источник: Рейтинг стран мира по количеству Интернет пользователей **https://tyulyagin.ru/ratings/rejting-stran-mira-po-kolichestvu-internet-polzovatelej.html#3**

Президент Казахстана К.К.Токаев поручил пересмотреть госпрограмму «Цифровой Казахстан» без дополнительных финансовых затрат. Здесь стоит заметить, что развитие цифровой требует дорогих затрат. Как указывается в официальном заявлении министра информации и коммуникаций РК Д.Абаева на реализацию программы «Цифровой Казахстан» предполагается «привлечение более 169 миллиардов тенге со стороны субъектов квазигосударственного сектора и привлечение финансирования в объеме 141 миллиарда тенге из средств республиканского бюджета».[**6**]В распределении бюджетных средств, мы сталкиваемся с такой распространенной казахстанской проблемой как коррупция, которая, тормозит процесс модернизации и наносит существенный урон общему делу. Также большой проблемой является не эффективность управления и планирования, явление так называемой «опережающей институализации» в Казахстане, согласно которой создаются многие институты, которые реально не работают. К примеру, казахстанцы столкнулись с неэффективностью системы электронного обучения e-learning, на которую еще с 2012 выделялись огромные деньги, которая так и не была ведена в эксплуатацию в связи с отсутствием повсеместного широкополостного интернета, отсутствием интернета в школах и т.д.Более того, счетный комитет РК в ведомстве МОН РК выделили ещё пять информационных систем, “на разработку которых государство потратило 563 млн тенге, однако ни одна из них не была введена в эксплуатацию» **[7].**

Текущее состояние дел, связанное с необходимостью перехода к дистационной работе, сказалось на том, что, по заявлению вице-министра цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности РК Дарына Туякова в 2020 году «общий объем услуг на рынке связи увеличился на 12,8% по сравнению с прошлым годом.**[8]**

Для решения проблем с доступом к качественному интернету в условиях карантина, правительством Казахстана выдвигаются ряд мер, которые должны позитивно сказаться на положение дел. В частности, школьники Казахстана с начала 2020-2021 учебного года будут пользоваться специальным мессенджером Aitu, разработанный казахстанской компанией BTS Digital, который, как планируется, будет обеспечен бесплатными звонками между учителями и учениками.

Также планируется полная реализация масштабных проектов, которые начались в 2018 году и планируются реализоваться в 2021 году, цель которых довести до отдаленных селс населением 250 человек качественный интернет. Специалисты обещают, что «В течение трех лет, с 2019 по 2021 годы операторы связи протянут более 20 тысяч километров волоконно-оптических линий связи. В результате, больницы, школы и госучреждения, расположенные в 1 250 отдаленных селах, получат высокоскоростной интернет. Помимо этого, 3 143 сел будут обеспечены мобильным интернетом по технологии LTE. Что касается сел, где проживает менее 250 человек, возможность широкополосного доступа к сети Интернет со скоростью соединения не менее 2 Мбит/с будет обеспечена с использованием спутниковых технологий до конца 2021 года**». [9].** Также согласно программе«Цифровой Казахстан» в 2022 году предусмотрено достижение показателя «Доля пользователей сети Интернет» - 82%**»[10].**

Выводы

Основываясь на вышеуказанных данных, мы видим противоречивые сведения о положении дел с цифровым развитием в Казахстане. С одной стороны, прогресс в развитии электронных государственных услуг, с другой стороны, слабая пропускная способность и неравномерное распространение интернета. На наш взгляд, данные противоречия можно объяснить объективно существующими условиями развития цифровизации в Казахстане**.**

Во - первых, это объективные геополитические, демографические особенности Казахстана в виде большой территории с низкой плотностью населения, неравномерностью развития телекоммуникационной инфраструктуры, что объясняется удаленностью населенных пунктов друг от друга, наличием удаленных малонаселенных сел.

Во- вторых, увеличением нагрузки на интернет в условиях одновременного присутствия в сети. Здесь имеется в виду непредвиденные ранее форс-мажорные обстоятельства, продиктованные условиями карантина. Предполагалось, что в обычных условиях при существующей пропускной способности интернет - сети одновременно пользоваться интернетом будет только часть абонентов. В настоящее число одновременных пользователей интернета увеличилось в несколько раз.

В-третьих, очень важным моментом является цифровое разделение или цифровое неравенство, которое определяется в английском термине *Digital divide* — ограничение возможностей доступа к социальным благам какой- либо социальной группы населения по причине отсутствия у неё доступа к современным средствам коммуникации, таким как интернет. Например, отсутствие или слабость интернета в небольших селах Казахстана, что, в данный момент, влияет на доступность дистанционного образования, оказание государственных электронных услуг и т.д. Цифровое разделение также сказывается и в международном масштабе, когда речь идет о развитии или технологическом отставании различных стран. Например, в информационно развитых странах доступ к интернету имеет 99 % населения, а в слаборазвитой стране Африки, такой как Чад, доступ к интернету имеют только 6 %. В этом отношении, согласно официальной статистике в Казахстане свыше 70 % населения имеют доступ к интернету. Успехи в развитии электронного правительства объективно показывает, что Казахстан уменьшает свой цифровой разрыв. Однако отсутствие собственных технологических продуктов сказывается на том, что Казахстан пользуется зарубежными программами и приложениями, чьи серверы находятся отдаленно, в других странах, доступ к которым в Казахстане имеет ограниченную пропускную способность. Это сказывается как на скорости интернета, так и на плохом качестве использования данных программ. Ярким примером служит программа видео - конференций Zoom, которым пользуется большой популярностью в Казахстане в данное время. Как отмечают специалисты, если существовали бы качественные отечественные технологические продукты видеосвязи, такой проблемы не было бы.

SWOT анализ состояния цифровизации Казахстана

Сильные стороны	**Слабые стороны**
1. Высокий уровень развития электронного правительства 2. Рост показателей по исполнению онлайн услуг 3. Рост человеческого капитала 4. Рост по развитию телекоммуникационной инфраструктуры 5. Рост электронных государственных услуг	1. Недостаточная скорость и «проникновение интернета» 2. Цифровое разделение: отставание в доступе к качественному интернету в малых и отдаленных селах 3. Коррупция в выполнении государственных программ 4. Отсутствие высокотехнологичных отечественных продуктов, качественных отечественных on-line платформ 5. Догоняющий тип модернизации и цифровизации
Возможности	**Угрозы**
1. « Взрывной» характер развития IT сферы в Казахстане 2. Развитие рынка он-лайн услуг 3. Развитие цифрового маркетинга 4 Создание транспарентной среды в диалоге между властью и гражданским обществом	1. Географические особенности Казахстана в виде большой территории с низкой плотностью населения, 2. Неравномерность развития телекоммуникационной инфраструктуры, что объясняется удаленностью населенных пунктов

5 Формирование цифровой экономики будущего	друг от друга 3. Удаленность от контента – площадок 4. Возросшая нагрузка на интернет в условиях дистанционной работы 5. «Опережающая институализация»

Подытоживая наш анализ, можно отметить, что в вопросах цифровизации, как в любом процессе модернизации, общими проблемами в Казахстане остаются коррупция в системе государственной власти, неэффективность управления, связанная с бюрократией и «опережающей институализацией», проявляющейся в декларации целей и достижений, не имеющих, реальных практических результатов.

Выводом проведенного анализа является необходимость учета сильных и слабых сторон цифровизации, возможностей, угроз, объективных и субъективных факторов в процессе цифровизации, продиктованных геополитическими особенностями Казахстана, отсутствием качественных отечественных платформ, коррупции в выполнении государственных программ, догоняющий тип модернизации, согласно которому Казахстан не должен отставать в глобальных процессах информационной революции и переходу к постиндустриальному, информационному обществу. Казахстану необходимо своевременно отвечать на данный вызов.

Для этого необходимо решить ряд проблем, связанных с развитием инфраструктуры ИТК:

- -необходимостью обеспечения равного доступа к информации всех казахстанцев;
- - увеличению скорости и мобильности ИТК,
- -борьбу с коррупцией в реализации государственных программ
- -преодоление явления «опережающей институализации»
- -преодоление цифрового неравенства как внутри станы, так и в международном масштабе.

Список использованной литературы:

1. Mahmood, Z. Developing e-government projects: Frameworks and methodologies. Hershey, PA: IGI Global. 2013.

2. Bhuiyan, S. E-government in Kazakhstan: Challenges and its role to development. PublicOrganizationReview, 10, 2010, P. 31–47.

3. Какое место занимае Казахстан в мировом рейтинге по скорости интернета,https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/kakoe-mesto-zanimaet-kazahstan-mirovom-reytinge-skorosti-392484/, (дата обращения 30 июля 2020 г.)

***4.** Почему в Казахстане низкая скорость интернета?»,https://pkzsk.info/pochemu-v-kazakhstane-nizkaya-skorost-interneta/, (дата обращения 1 августа 2020 г)*

5.Среди стран СНГ Казахстан занял первое место в мировом рейтинге развития egov , ***https://forbes.kz/news/2020/07/11/newsid_229194/?utm_source=forbes&utm_medium=incut&utm_campaign=news,*** *(дата обращения 31 августа 2020 г)* ***(дата обращения 1 августа 2020 г)***

6.*Даурен Абаев не представляет общество ближайшего будущего без приставки «смарт», https://obk.kz/news/politika/government/item/120259-dauren-abaev-ne-predstavlyaet-obshchestvo-blizhajshego-budushchego-bez-pristavki-smart (дата обращения 1 августа 2020 г)*

***7.** Проект E-learning стоимостью в 35 млрд тенге оказался неэффективным https://informburo.kz/novosti/proekt-e-learning-stoimostyu-v-35-mlrd-tenge-okazalsya-neeffektivnym.html, (дата обращения 1 августа 2020 г.)*

8. В Казахстане увеличился объем услуг на рынке связи https://kursiv.kz/news/rynki/2020-04/v-kazakhstane-uvelichilsya-obem-uslug-na-rynke-svyazi?page=74 (дата обращения 2 августа 2020 г.)

9.*Доступ к высокоскоростному интернету получили около 400 отдаленных сел с начала года, inform.kz https://www.inform.kz/ru/dostup-k-vysokoskorostnomu-internetu-poluchili-okolo-400-otdalennyh-sel-s-nachala-goda_a3652564(дата обращения 31 июля 2020 г.)*

***10.** Государственная программа «Цифровой Казахстан» // Официальный сайт программы «Цифровой Казахстан» [Электронный ресурс] /- Режим доступа https://digitalkz.kz/ (дата обращения 1 августа 2020 г.)*

МЕРЕЙТОЙ
ЮБИЛЕЙ
ANNIVERSARY

Юбилей-80

ВЫДАЮЩИЙСЯ УЧЕНЫЙ КАЗАХСТАНА

Наше повествование о нашем юбиляре начнем со слов великого Абая, который сказал, что тот, у кого больше знаний, любви и справедливости, - тот мудрец, тот ученый, тот овладел миром. Из его слов «Слов назидания» наш юбиляр, возможно, с молоду запомнил мысль о том, что существует сила, которая ведет человека к определеноой им самим избираемой цели. Человек спешит что-то совершить в своей жизни, старается чего-то достигнуть, одержать победу в каждом своем стремлении. Человека по жизни ведет воля, учит Абай. Видимо, эти-то слова и помогли академику Кумекову Булату Ешмухамбетовичу воспитать упорство, настойчивость. Впрочем, разве бывает жизнь легкой?

В своей биографии он скупо сообщает: «Родился 5 августа 1940 г. в г.Джамбуле (ныне Тараз) в семье служащего в органах МВД. Семья сделала все возможное, чтобы сын успешно окончил учебу в средней школе им. Ленина и он в 1957 году поступает в Средне – Азиатский Государственный университет (в 1960 г. переименованный в Ташкентский Государственный университет) на восточный факультет арабского отделения. После окончания 4 курса в 1961 г. он, как успешный студент, был направлен на стажировку в Багдатский университет с целью повышения знания арабского языка и литературы. В стенах этого университета Кумевов Б.Е. получает фундаментальное образование, слушая лекции и посещая научные семинары выдающихся арабских ученых с мировым именем.

Завершив университетское образование, с декабря 1963 по февраль 1965 г. находился на работе в Египте, на знаменитой Высотной Асуанской плотине в качестве переводчика.

В дальнейшем Б.Е.Кумеков методом проб и ошибок ищет путь в науке. В 1965 г. он поступает в аспирантуру Института истории, археологии и этнографии АН Каз ССР, затем переводится в Ленинградское отделение Института востоковедения АН СССР, где научным руководителем становится известный тюрколог С.Г Кляшторный. В результате напряженного и целенаправленного труда и постоянного внимания научного руководителя, он в срок завершает кандидатскую диссертацию на тему: «Государство кимаков 1Х-Х1 вв. по арабским источникам».

После завершения учебы в аспирантуре он возвращается в Казахстан и работает в Институте истории, археологии и этнографии АН КазССР в должности младшего, затем старшего научного сотрудника этого же института.

Уже тогда молодой ученый проявил себя как активный деятельный работник. Несмотря на свой молодой возраст, он производил впечатление серьезного, взрослого человека и его переводят заведующим отделом древней и средневековой истории Казахстана. В общем, в гору пошел на новом месте Булат Ешмухамбетович. С августа 1996 г. по август 2000 г. он работает заведующим кафедрой истории Казахстана в Казахском государственном юридическом институте, с сентября 2000 г. по июнь 2003 г. назначается директором Центра кипчаковедения Казахского гуманитарно-юридического университета. С июня 2003 г. по сентябрь 2008 г. – директор Международного института кипчаковедения КазГЮУ. С января 2008 г. по июль 2009 г. работал главным научным сотрудником в Институте истории и этнографии им. Ч.Ч. Валиханова МОН РК.

Идут годы с одновременным продвижением во служебной лестнице: через некоторое время с августа 2009 г. назначается директором Центра кичаковедения КазНУ им. аль- Фараби, а с декабря 2010 г. по настоящее время является директором Международного института кипчаковедения, одновременно являясь профессором ЕНУ им. Л.Н.Гумилева.

Девяностые годы являются наиболее результативным периодом в научной деятельности Кумекова Б.Е. Убедившись, что исследуемая им проблема является актуальной и основные

результаты признаются ученым миром, позволили ему защитить в 1994 году по совокупности научных работ защитить докторскую диссертацию в виде научного доклада в Санкт – Петрбургском филиале Института востоковедения РАН на тему «Арабские источники по истории кипчаков, куманов и кимеков У111 – Х111 вв.». Она выполнена на надежной письменных источников мусульманского мира по истории кимеков и кумано-кипчаков. Как и егоранняя книга о кимеках диссертация является базовым трудом для критического изучения этих народов.

В докторской диссертации Кумекова Б.Е. и в последующих научных исследованиях совершено подлинно научное открытие Государства кимаков 1Х – Х1 вв. по арабским, персдским и тюркском источникам, признанное зарубежной истториографией. Вместе с тем, он сформулировал и заложил основы концептуального научного направления кипчковедения, единственной в общественно- - гуманитарных науках комплексной проблеме, обретшей евразийской и африканский масштабы. Кипчаковедение связано с Тюркским миром, Арабским Востоком и народами Восточной Европы. Кумано – кипчакские народы, связанные тесным родством, составляют этнолингвистическую основу множества тюркских народов проживающих сегодня от Сибири до Северного Кавказа. Исторически сложилась так, что кумано – кипчакские кочевые народы от Дешт- и Кипчака, оватывающуюх огромную территорию от Западной Сибири до дунайских пограничных районов Европы, доходящего до Волго – Булгариина северо- западе, включающего северокавказские степи и Крым на юге, тесно взаимодействовали с Венгрией, Византией, Балканским регионом, Русью, Закавказьем, государством Хорезмшаха (государства, располагавшееся на западе современного Узбекистана). Исследования Кумекова Б.Е. показывает, что характер этих взаимодействий был как враждебный, так и мирный. Кумано-кипчакские народы, будучи превосходными воинами, состояли на службе у правящих династий мусульманского мира, а также Индии и Китая. Их взаимодействие с оседлыми соседями западных евразийских степей имеет давнюю историю. Хотя аспекиы этой истории известны, но в отношениях самых ранних ее этапов остаются существенные пробелы различные интерпретации.

Однако поражает множество имен (гун, куман, половцы и др. и их родственные племена), под которыми был известен, несомнено, полиэтничный племенной союз Cuman – Qipcag –Qangft. Конечно, здесь без кропотливых и плодотворных исследований академика Б.Е.Кумекова серьезная научно-исследовательская работа над группой народов, известных под именем кипачаки, былы бы невозможна. Перу академика принадлежат сотни актуальных исследваний по и зучению источниковедческих и исиорикографических проблем кипчаков и их предшественников кимаков. Подлинно научным отрытием явилась его монография «Государство кимаков 1Х- Х1 вв. по арабским источникам». (Алма-Ата, «Наука» 1972) – уникальная и фундаментальная работа, которая стала классической, знаменует собой отправную точку для современных исследований кимеков и кипчаков. Этот замечательный труд является одними из первых, в котором подробно используется важнейшее сочинение и иситориографический материал арабского ученого аль-Идриси. Средневековой автор, писавший на Сицилии в середине Х11 века, создав ценное географическое произведение, основанное на широком круге письменных памятников, нередко содержащих оригинальные бесценные сведения, не встречающееся в других источниках.

Следует особо подчеркнуть, как справедливо отмечает Патер Б.Голден, тюрколог, заслуженный профессор университета Рутжерс, Нью-Джерси (США), что академик Б.Е.Кумеков изучал сложный вопрос об этнических компонентах, составляющих Кипчакский союз и ряде изысканий пришел к выводу, что куманы и кипчаки произошли из «триады» этнополитических объединений, входивших в Кимекский каганат. После его падения в начале Х1 века племена кипчаков к западу от Волги стали известны и как куманы (в частности, западных и некоторых сирийских источниках), в то время, как к востоку от Волги их называли термином «кипчак» и арабских, персидских, армянских, грузинских и китайских источниках. В кипчакское племенное объединение, помимо собственно кипчаков, входили печенежские, огузские, башкирские и другие тюркские этнические компоненты, а также тюркизированные группы (асы). Детальный анализ, подчеркивает далее Патер Б.Голден,- академика Кумекова состава этих двух тесносвязанных между собой конфедераций племен выявил название их правящих династийных рядов, количественный состав племен, элементы социальной структуры и много информации, почерпнутой из арабских и персидских сочинений, в частности, из истории их городов, нередко упускаемой из виду в исследовательской литетратуре.

Таким образом, академик Б.Е.Кумеков был признан известным ученым в области кипчакведения и его научное открытие Государства кимаков 1Х-Х1 вв. по арабским, персидским и тюркском источникам, признано зарубежной историографией. Кроме того, он сформулировал и

заложил основы концептуального научного направления кипчаковедения, единственной в общественно-гуманитарных науках комплексной проблеме, обретшей еврвзийский и африканский масштабы. Это говорит о том, что академик Булат Ешмухамбетович стоял у истоков зарождения нового направления в исторической науке – кипчаковедения. Его девиз: сам учись и учи других. В этом подлинный. неиссякаемый источник знаний, залог успешной работы любого профессионала специалиста в своем деле – такого, как Булат Ешмухамбетович Кумеков. Умение видеть новые идеи, обощать их на высоком теоретичес уровне и тем самым определять перспективы дальнейших теоретических изысканий, широта научных интнресов в сочетании с глубокими и требовательностью к отточенности формулировок сискали Булату Ешмухамбетовичу репутацию ученого, советы и рекомендациикоторого нужны каждому, кто занимается исторической наукой. Каждая его научная статья, высчтупление о проблемах исторической наукивсегда вызывает живой интерес у широкой в научных кругах. Качества, присущие академику Б.Е.Кумекову, - это научная прозорливость, критическое осмысление исторической действительности, теоретическая основательность, всегда будут служить примером правильного подхода к научной действительности, творческого отношения к профессиональной деятельности.

Научная деятельность академика Б.Е.Кумекова продолжается, но этим он не ограничивается. Его научная деятельность находит проявление также в практической реализации кипчаковедения как направление в исторической науке. Так, его деятельность продолжается в должности директора Международного нститута кипчаковедения, является научным руководителем в 10 фундаментальных проектах МОН РК, а также профессором ЕНУ им. Л.Н.Гумилева.

Сегодня имя академика Булата Ешмухамбетовича Кумекова – видного казахстанского ученого, тесно связанного с казахской кулььтурой, духовностью, знают далеко за пределами нашей страны. Его произведения переведены на многие языки народов мира. Он часто выступает перед иностранной аудиторией с лекциями, знакомит их с культурой, бытом казахского народа, дает мастер-класс по казахской духовности.

Булат Ешмухамбетович свой опыт, свои знания на протяжении пятидесяти лет передает студентам, магистрантам, аспирантам, докторантам. Он автор многих учебников, учебных пособий, написанных для студенческой аудитории республики. Он прошел большую трудовую школу – от рядового научного сотрудника до академика Национальной Академии наук Республики Казахстан. Успешно защитил кандидатскую, докторскую диссертацию и в настоящее время продолжает выполнять важную и ответственную миссию ученого, а самое главное – воспитателя молодежи, которая выступает фундаментом бытийства нашего казахстанского общества.

За период своей трудовой деятельности Булат Ешмухамбетович проявил себя человеком высокого профессионализма, гуманно-нравственной культуры, настоящим интеллегентом, глубоко воспитанным селовеком, отдающим все свои силы науке, подготовке научно-педагогических кадров в республике.

Наше повествование о нашем юбиляре мы начали со слов Абая из его «Слов назидания» и хотим завершить его тоже из этого незавбываемого произведения нашаго великого мыслителя всех времен, что существует сила, которая ведет человека к определенной, им самим избираемой цели. Чеовек спешит что-то совершить в своей жизни, старается чего-то достигнуть, одержать победу в каждом своем стремлении. Человека по жизни ведет воля. Видимо, эти-то помогли Булату Ешмухамбетовичу в себе силу воли, упроство, настойчивость и, конечно, целеустремленность.

Творчество ученого, академика Б.Е.Кумекова, его мысли и их историческая значимость будут цениться и в будущем. Труд ученого – это родник, впадающий в море науки. Мы, утолив жаду знаний из этого родника, стремимся в море, А сила дающая стремление – это наука.

В заключении хотим сказать, что Булат Ешмухамбетович посвятил свою жизнь беззаветному служению Родине и науке, тем самым является примером не только для своих современников, но и для молодого поколения казахстанских ученых.

Поздравляем академика Б.Е. Кумекова с 80-летием, и мы желаем ему крепкого здоровья, долголетия, и плодотворной деятельности в будущем, осуществление ваших творческих планов.

Раушанбек Абсаттаров,
член-корреспондент НАН РК,
доктор философских наук, профессор;
Әміржан Шалтыков,

доктор политических наук, профессор

Требования к научной статье для опубликования в журнале
Вестник КазНПУ имени Абая, серия «Социологические и политические науки»

Журнал является периодическим научным изданием и является одним из источников научной информации.

Журнал имеет международный ISSN и подписные индексы. Журнал включен в перечень научных изданий, рекомендуемых Комитетом по контролю в сфере образования и науки для публикации основных результатов научной деятельности.

В журнале публикуются результаты научных исследований по актуальным проблемам фундаментальных, прикладных исследований в области социологических и политических наук ученых, ППС, докторантов и магистрантов нашего университета, других вузов и научных организаций и ученых из-за рубежа. Материалы публикуются на государственном, русском, английском и др. языках.

Требования, предъявляемые к оформлению статьи: Редакционная коллегия принимает ранее неопубликованные статьи по научным направлениям журнала. Текстовый редактор Microsoft Word, 2007, 2010. Объем до 6 страниц компьютерной машинописи Times New Roman кегль 11. Поля: левое – 3 см, верхнее и нижнее – 2 см, правое – 1,5 см, через 1 интервал; заголовки печатаются прописными буквами жирным шрифтом. В начале статьи необходимо обозначить МРНТИ (В интернете ГРНТИ). Заголовок отделяется от текста пробелом. Над заголовком в центре указываются инициалы и фамилия автора (жирным курсивом), ниже должность по месту работы, учебы, ученая степень и ученое звание, затем аннотация 100-150 слов и ключевые слова (на трех языках); примечания и список литературы указываются в конце текста статьи. Рисунки, таблицы, графики, диаграммы представляются непосредственно в тексте с указанием нумерации (Например, Рис. 1, Таблица 1). Количество рисунков, таблиц, графиков и диаграмм не должно превышать 20% от всего объема статьи (в некоторых случаях до 30%). Список литературы помещается в конце текста и составляется в соответствии с порядком упоминания работ (сквозная нумерация). Ссылки на литературу в тексте оформляются в «квадратные» скобки, в виде номера, соответствующего номеру данной работы в списке литературы. При использовании цитат обязательно указывать страницу источника, например: [1, с. 138], в случае использования интернет-источников указывать ссылку на источник. Публикация – 5000 тенге, для сотрудников КазНПУ – 3500 тенге.

Адрес: Казахстан, Алматы, Джамбула 25, каб. 207., Казахский национальный педагогический университет имени Абая, общеуниверситетская кафедра политологии и социально-философских наук.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ

1. **Абиев Е.М.** - PhD докторант, Л. Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан.
2. **Азнабакиева М.А. -** Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, аға оқытушы
3. **Аймухамбетов Т.Т. -** Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, әлеуметтік ғылымдар факультеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
4. **Андамас А. Н. -** Ғылым бөлімінің бас маманы, Халықаралық туризм және қонақжайлылық университеті
5. **Ахапов Е.А. -** Ph.D., доцент м.а., әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Ахмедова А.К. - Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, аға оқытушы
6. **Әбсаттаров Р.Б.** – ҰҒА корреспондент-мүшесі, философия ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ., Қазақстан

7. **Бейсенова А.А.** - PhD докторы, «Әлеуметтану» мамандығы, академик Е.А. Бөкетов ат. ҚарМУ, Қарағанды қ., Қазақстан
8. **Даирова М.К.** - Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау Қазақстан
9. **Досмахамбетұлы Ғ.** - «Саясаттану» мамандығының 3 курс докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
10. **Дуйсенова И.С.** - Абай атындағы ҚазҰПУ саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының PhD докторанты
11.**Ержанова А.Н.** - - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, әлеуметтік ғылымдар факультеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
12.**Еспенова Т.Т.** – аға оқытушы, Т.Қ. Жүргенов ат. Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы қ., Қазақстан
13. **Жангужекова Д.Ж.** - әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-ң «6D050200-Саясаттану» мамандығы бойынша 2 курс PhD докторанты
14.**Жекенов Д.К.** - Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, PhD докторы
15.**Жеңісбек Т.** - «Тұран» университеті, «Халықаралық қатынастар және аймақтану» кафедрасының меңгерушісі, саясаттану PhD докторы tolen.zh.kz@gmail.com
16.**Жұмағұлов М.О.** – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, «Әлеуметтану» мамандығының 3 курс докторанты, Алматы қ., Қазақстан
17.**Жумашева М.Б.** - Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының докторанты, Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан
18. **Ивашов А.А.** - ф.ғ.к., профессор, оқу және ғылыми жұмыс жөніндегі проректор, Халықаралық Туризм және қонақжайлылық университеті, Түркістан, Қазақстан
19. **Ивлева Е.Н.** - Әлеуметтік ғылымдар магистрі, Қазақстан халқы Ассамблеясы және әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасының оқытушысы, Қарағанды Мемлекеттік Техникалық Университеті.
20. **Кабдыгалиев Д.Б.** - ҚазҰУ-дың «саясаттану» мамандығы бойынша докторанты, Қазақстан, Алматы
21. **Каконова М.М.** - Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау Қазақстан
22.**Керімова Ж.Қ.** - докторантура студенті, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
23.**Манапова А.Б.** - әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті философия және саясаттану факультетінің докторанты, Алматы, Қазақстан
24.**Набиев В.Г.** – Абай атындағы ҚазҰПУ саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының PhD докторанты, Алматы қ., Қазақстан
25.**Нуров М.М.** – Абай атындағы ҚазҰПУ саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының PhD докторанты
26.**Нышанбаев Н.К.** - Әль Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы қ, Қазақстан.
27.**Омиралиева Г.К.** - әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Қазақстан, Алматы қ.
28.**Онучко М.Ю.** - с.ғ.к., Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры, Нұр-Султан қаласы, Қазақстан
29.**Рау И.А.** – философия ғылымдарының докторы, профессор, Бундесфердің жетекші кадрлары даярлайтын Академиясы, Гамбург қ., Германия
30. **Славецкий. В.Ю.** - Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау Қазақстан
31.**Сейдинова М.А.** - Заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан халқы Ассамблеясы және әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, Қарағанды Мемлекеттік Техникалық Университеті.
32.**Сеилханова М.Е.** - әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Қазақстан, Алматы қ., e-mail: makpalkaznu@gmail.com
33.**Сейсен Н.Б.** – Халықарылық Туризм және меймандостық университетінің қаумдастық профессоры, с.ғ.д
34.**Тауенов К.Е.** – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, «Әлеуметтану» мамандығының 3 курс докторанты, Алматы қ., Қазақстан
35.**Төленді Ш.Қ.** - Әлеуметтік жұмыс мамандығы бойынша PhD докторант әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы қ. Қазақстан
36.**Шерьязданова Г.Р.** - с. ғ .к., С.Сейфуллин атындағы ҚАТУ философия кафедрасынын профессор м. а. (Нұр Сұлтан, Қазақстан)
37.**Шнарбекова М.К.** - әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

38.**Шимидзу К.** - Ph.D., профессор, Тоттори Университеті
39.**Шорманбаева Д. Г.** - PhD докторы, Қазақстан халқы Ассамблеясы және әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасының меңгерушісі, Қарағанды Мемлекеттік Техникалық Университеті.
40.**Шыңғысбаев Л.С.** - Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-ң «6D050200-Саясаттану» мамандығы бойынша 3 курс PhD докторанты
41.**Хмельницкая О. М.** - Әлеуметтік ғылымдар министрі, Қазақстан халқы Ассамблеясы және әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, Қарағанды Мемлекеттік Техникалық Университеті.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

1. **Абиев Е.М.** - PhD докторант, Евразийского Национального Университета имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан.
2. **Азнабакиева М.А.** - Казахский национальный университет им. аль-Фараби, старший преподаватель
3. **Аймухамбетов Т.Т.** - Евразийский Национальный Университет имени Л.Н. Гумилева, факультет социальных наук, Нур-Султан, Казахстан
4. **Андамас А. Н.** - главный специалист отдела науки, Международный университет туризма и гостеприимства
5. **Ахапов Е.А.** - Ph.D., и.о. доцента, КазНУ имени аль-Фараби
6. **Ахмедова А.К.** - Казахский национальный университет им. аль-Фараби, старший преподаватель

7. **Абсаттаров Р.Б.** – член-корреспондент НАН РК, доктор философских наук, профессор, КазНПУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан
8. **Бейсенова А.А.** - доктор PhD, КарГУ имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда, Казахстан
9. **Даирова М.К.** - Кокшетауский университет им. А. Мырзахметова, Кокшетау Казахстан
10.**Досмахамбетулы Г.** - Евразийский национальый университет им.Л.Н.Гумилева, г.Нур-Султан, Казахстан
Дуйсенова И.С. - PhD докторант кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ им. Абая
11.**Ержанова А.Н.** - - Евразийский Национальный Университет имени Л.Н. Гумилева, факультет социальных наук, Нур-Султан, Казахстан
12.**Еспенова Т.Т.** – ст. преподаватель, Казахская национальная академия искусств им. Т.К. Жургенова, г. Алматы, Казахстан
13. **Жангужекова Д.Ж.** - Докторант PhD 2 курса КазНУ им. аль-Фараби по специальности «6D050200-Политология»
14.**Жекенов Д.К.** - Казахский национальный университет имени аль-Фараби, доктор PhD
15.**Женисбек Т.** - заведующий кафедрой «Регионоведение и международные отношения» университета «Туран», PhD доктор
16.**Жумагулов М.О.** – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, докторант 3 курса специальности «Социология», г. Алматы, Казахстан
17.**Жумашева М.Б.** - Докторант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан, город Нур-Султан, Казахстан
18. **Ивашов А.А.** - Ивашов Арслан Аманбаевич к.ф.н., профессор, проректор по учебной и научной работе, Международный Университет Туризма и гостеприимства, Туркестан, Казахстан
19. **Ивлева Е.Н.** - Магистр социальных наук преподаватель кафедры Ассамблея народа Казахстана и социально-гуманитарных дисциплин, Карагандинский Государственный Технический Университет.
20. **Кабдыгалиев Д.Б.** - докторант по специальности «политология» КазНУ им.Аль-Фараби, Казахстан, Алматы dumanshakarim@gmail.com
21.**Каконова М.М.** - Кокшетауский университет им. А. Мырзахметова, Кокшетау Казахстан
22.**Керимова Ж.К** - докторант, КазНУ имени аль-Фараби
23.**Манапова А.Б.** - Докторант факультета философии и политологии КазНУ им. аль-Фараби, Казахстан, Алматы, e-mail: manapova128@mail.ru Тел: 8 777 270 21 08
24.**Набиев В.Г.** – PhD докторант кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ имени Абая, г. Алматы, Казахстан
25.**Нуров М.М.** – PhD докторант кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ им. Абая
26.**Нышанбаев Н.К.** - КазНУ имени аль Фараби, г.Алматы, Казахстан.
27.**Омиралиева Г.К.** – Казахский Национальный университет имени аль-Фараби Казахстан, г. Алматы,
28.**Онучко М.Ю.** - Евразийский национальый университет им.Л.Н.Гумилева, г.Нур-Султан, Казахстан
29.**Рау И.А.** – доктор философских наук, профессор, Академия ведущих кадров Бундесфера, г. Гамбург, Германия
30.**Славецкий. В.Ю.** - Кокшетауский университет им. А. Мырзахметова, Кокшетау Казахстан
31.**Сейдинова М.А.** - Магистр юридических наук старший преподаватель кафедры Ассамблея народа Казахстана и социально-гуманитарных дисциплин, Карагандинский Государственный Технический Университет.
32.**Сеилханова М.Е.** - Казахский Национальный университет имени аль-Фараби Казахстан, г. Алматы,
33.**Сейсен Н.Б.** – .п.н., ассоц. проф. Международный Университет Туризма и гостеприимства
34.**Тауенов К.Е.** – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, докторант 3 курса специальности «Социология», г. Алматы, Казахстан
35.**Толенди Ш.К.** - PhD докторант по специальности социальная работа, КазНУ имени аль-Фараби, г. Алматы Казахстан
36.**Шерьязданова Г.Р.** - Кандидат политических наук, и о проессора кафедры философии КазАТУ им. С. Сейфуллина г.Нур- Султан, Казахстан sheryazdang@gmail.com

37.**Шнарбекова М.К.** - Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан
38.**Шимидзу К.** - Ph.D., профессор, Университет Тоттори
39.**Шорманбаева Д. Г.** - Доктор PhD, заведующая кафедрой Ассамблеи народа Казахстана и социально-гуманитарных дисциплин, Карагандинский Государственный Технический Университет.
40.**Шынгысбаев Л.С.** - докторант PhD 3 курса КазНУ им. аль-Фараби по специальности «6D050200-Политология»
41.**Хмельницкая О. М.** - Магистр социальных наук старший преподаватель кафедры Ассамблея народа Казахстана и социально-гуманитарных дисциплин, Карагандинский Государственный Технический Университет.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

1. **Abiev E.M.** - PhD student, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.
2. **Aznabakiyeva A.M.** - Al-Farabi Kazakh national university, senior teacher
3. **Aimukhambetov T.T.** - L.N. Gumilyov Eurasian national university, Faculty of Social Sciences, Nur-Sultan, Kazakhstan
4. **Andamas A.N.** – Chief Specialist of the Science Department, International University of Tourism and Hospitality
5. **Akhapov E.A** - Ph.D., associate professor, KazNU named after al-Farabi
6. **Akhmedova A.K.** - Al-Farabi Kazakh national university, senior teacher
7. **Absattarov R.B.** – Corresponding member of NAS, doctor of philosophical Sciences, Professor KazNPU named after Abay, Almaty, Kazakhstan

8. **Beissenova A.A.** PhD, KSU named academician E.A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan
9. Dairova M.K. - Abay Myrzakhmetov Kokshetau University, Kokshetau Kazakhstan
10.Dosmakhambetuly G. - L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
11.Duisenova I.S. - PhD doctoral candidate of the Department of Political Science and Socio-Philosophical Disciplines of KazNPU named after Abay
12.Yerzhanova A.N. - L.N. Gumilyov Eurasian national university, Faculty of Social Sciences, Nur-Sultan, Kazakhstan
13.Espenova T.T. – senior lecturer, Kazakh national Academy of arts after T.K. Zhurgenov, Almaty, Kazakhstan
14.**Zhanguzhekova D.Zh.** - PhD candidate at Al-Farabi Kazakh National University on specialization of «6D050200-Political Science»
15.Zhekenov D.Q. - Al-Farabi Kazakh national university, PhD
16.Zhengisbek T. - Head of the Department of Regional Studies and International Relations, Turan University, PhD
17.Zhumagulov M.O. – Kazakh national pedagogical University named after Abay, 3rd year doctoral student of specialty «Sociology», Almaty, Kazakhstan
18.Zhumasheva M. - Doctoral student of Academy of public administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan, Kazakhstan
19.**Ivashov A.A.** - Professor, Vice-rector for academic and scientific work, international University of Tourism and hospitality, Turkestan, Kazakhstan
20.**Ivlyeva Ye. N. -** Master of Social Sciences, teacher of the Department of the Assembly of People of Kazakhstan and Social and Humanitarian Disciplines, Karaganda State Technical University.
21.**Kabdygaliyev D.B.** - PhD in political science of Kazakh National University named after Al-Farabi, Kazakhstan, Almaty
22.**Kakonova M.M. -** Abay Myrzakhmetov Kokshetau University, Kokshetau Kazakhstan
23.**Kerimova Zh.K. -** Ph.D student, KazNU named after al-Farabi
24.**Manapova A.B. -** Doctoral student of the Faculty of Philosophy and Political Science, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty, e-mail: manapova128@mail.ru Tel: 8 777 270 21 08
25.**Nabiyev V.G. –** PhD doctoral student of the Department of political science and socio-philosophical disciplines KazNPU named after Abay, Almaty, Kazakhstan
26.**Nurov M.M.** – PhD doctoral candidate of the Department of Political Science and Socio-Philosophical Disciplines of KazNPU named after Abay
27.**Nyshanbayev N.K. -** KazNU named after al-Farabi, Almaty, Kazakhstan.
28.**Omiraliyeva G.K. -** Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty
29.**Onuchko M.U. - -** L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
30.**Rau I.A.** – doctor of philosophy, Professor, Academy of leading personnel of the Bundeswehr, Hamburg, Germany
31.**Slavetskiy V.Y. -** Abay Myrzakhmetov Kokshetau University, Kokshetau Kazakhstan
32.**Seilkhanova M.E. -** Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty
33.**Seydinova M.A. -** Master of Social Sciences, senior teacher of the Department of the Assembly of People of Kazakhstan and Social and Humanitarian Disciplines, Karaganda State Technical University.
34.**Seilkhanova M.E.**
35.Seisen N. B. – Doctor of Political Science, Assoc. prof. International University of Tourism and Hospitality
36.Tauenov K.E. – Kazakh national pedagogical University named after Abay, 3nd year doctoral student of specialty «Sociology», Almaty, Kazakhstan
37.Tolendi SH.Q. - PhD Candidate on social work, KazNU named after al-Farabi, Almaty, Kazakhstan
38.Sheryazdanova G.R. - Associate professorof S. Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Nur-Sultan, Kazakhstan sheryazdang@gmail.com
39.Shnarbekova M.K. - al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan
40.Shimizu K. - Ph.D., professor, Tottori University
41.Shormanbayeva D.G. - PhD, Head of the Department of the Assembly of People of Kazakhstan and Social and Humanitarian Disciplines, Karaganda State Technical University.
42.Shyngysbayev L.S. - PhD candidate at Al-Farabi KazNU on specialization of «6D050200-Political Science»
43.Khmelnitskaya O. M. - Master of Social Sciences, senior teacher of the Department of the Assembly of People of Kazakhstan and Social and Humanitarian Disciplines, Karaganda State Technical University.

Образец оформления статьи:

МРНТИ 11.25.07

R.B. Absattarov[1], K.I. Mirzoev[2]

[1]the corresponding member of National Academy of Science of the Republic of Kazakhstan (NAS of RK), Doctor of Philosophy, Professor, the Head of the Department of Political Science and social and philosophical disciplines in Kazakh National Pedagogical University named after Abay

[2]Academician of the International Academy of Higher Education,
Doctor of Philology, Professor, the Head of the Department of Oriental

Languages in KazNPU named after Abay, absattarov@mail.ru

KURDISH DIASPORA IN EURASIA

Abstract

The article deals with topical issues of the Kurdish diaspora in Eurasia that are not yet studied in the social and political literature. The article studies in detail the history and fate of the Kurdish diaspora and their way spread themselves, so that the millions of the Kurdish people found themselves far outside their historical Motherland – Kurdistan. Today, all around the world, about 4 million representatives of Kurdish diaspora live and work and about one million they are in Eurasia. The paper paid attention to the peculiarities and problems of the Kurdish diaspora in Russia, Azerbaijan, Armenia, Georgia, Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, and Turkmenistan. At the same time studied issues of the present generation of Kurds in Eurasia: the way they guard and protect the Kurdish civilization to their posterity. However, the attention paid to discussion questions also.

Keywords: Kurds, culture, language, Kurdistan, the empire, repression, law, government, power, mo-ving, customs, and traditions.

1. Introduction.

The problems of the Kurdish diaspora in Eurasia and the world have not been studied in the literature. Of course in one article it is impossible to consider all problems of the Kurdish diaspora. Therefore, we will learn some of the issues of the Kurdish diaspora in Eurasia.